

Tehetség PONT

‘VÁLASZOK ÉS KÉRDÉSEK’

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK
JOGHALLGATÓK TOLLÁBÓL

Szerkesztette

KOVÁCS Krisztián – POGÁCSÁS Anett
– SZILÁGYI Pál – UJHELYI Dávid

PÁZMÁNY PRESS

‘Válaszok és kérdések’

Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TehetségPONT 6.

Sorozatszerkesztők: *Pogácsás Anett és Szilágyi Pál*

‘VÁLASZOK ÉS KÉRDÉSEK’

VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK
JOGHALLGATÓK TOLLÁBÓL

Szerkesztette:
KOVÁCS Krisztián – POGÁCSÁS Anett
– SZILÁGYI Pál– UJHELYI Dávid

PÁZMÁNY PRESS
Budapest 2018

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A kötet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem NTP-HHTDK-17-0022. sz.
– „PPKE JÁK TDK műhelyek '17 – a tehetségek kibontakozásáért”
projektje keretében jelent meg.

©Szerzők, Szerkesztők, 2018
© PPKE JÁK, 2018

ISSN 2064-1508
ISBN 978-963-308-333-8

Kiadja: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Szerkesztés, nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Nyomás: Vareg Hungary Kft.
www.vareg.hu

TARTALOM

Előszó	7
BADACSONYI Katalin Tegza Anyavállalati felelősség áttörésének nehézsége az irányadó európai uniós joggyakorlat tükrében	9
BOGÁTI Norbert Félprezidencializmus és Magyarország	25
GYULAY Dániel A poligráfós vizsgálat eredményének bizonyítékként történő értékelése	41
HANICH Veronika A természetes személyek adósságrendezése. Magáncső intézménye a hazai jogrendszerben	61
HURTONY Alexandra Kitti Pedofília: medikalizálás vagy kriminalizálás?	79
KÁRPÁTI Zsuzsanna Independence Day? Avagy független jogkezelők a láthatáron	99
KŐRÖS Kinga Öröklési jog a társasági jogban, avagy az üzletrész öröklésének szabályai – különös tekintettel a túlélő házastárs jogára	129
LENGYEL Dániel A nemzetiségek parlamenti képviselője, avagy az országgyűlés döntetlenje	143
MALETICS Aliz – MALETICS Adrienn Mennyit ér egy emberélet Ruandában? A humanitárius intervenció értelmezési lehetőségei és annak eszközei	151
MERRIKIN Gina A béranyaság és a dajkaanyaság jogi szabályozása	165

OROSZI Fanni	
A luxusimázs és az e-kereskedelem kapcsolata a szelektív forgalmazási rendszerekben	187
REIM Szandra	
A FIDIC szerződéses feltételeinek használata Magyarországon	197
SKOBRÁK Alexandra	
A vagyon-visszaszerzési eljárás az egyes nemzeti jogokban és nemzetközi kapcsolatokban	221
SZÉCSI Ádám	
Együtt könnyebb, mint egyénileg? A kollektív igényérvényesítés elmélete és gyakorlata az Amerikai Egyesült Államokban és Európában	235

ELŐSZÓ

A TehetségPONT sorozat közvetlen célja, hogy a tudományos pályájuk elején járó hallgatóknak, ifjú jogtudósoknak megfelelő lehetőséget és teret biztosítson arra, hogy szárnyaik próbálgatása, tudományos kutatási tevékenységük eredménye által létrejött munkáik – még a sorozat szerkesztőinek felügyelete mellett – megjelenhessenek.

A sorozat végső, hosszútávú célja ugyanakkor az, hogy a kutatás és publikálás öröme – és persze egyidejűleg nehézségeit – megismerve jelen kötet a hallgatói tudományos tevékenység első állomása legyen, amelyet az ifjú kollégák a későbbiekben, már végzett jogászként számos újabb munkával egészítenek ki. Mi sem bizonyítja jobban a kitűzött célok elérhetőségét és megvalósulását, minthogy jelen kötet szerkesztői között többen is a TehetségPONT sorozat egy-egy kötetében publikálták egyik első munkájukat.

Jelen, válogatott tanulmányokból álló kötet – műfajából fakadóan – a jogtudomány számos területéről származó munkákból épül fel, lehetőséget biztosítva olvasóinak arra, hogy a diszciplína majdnem minden területét – a büntetőjogtól a kereskedelmi jogig, az alkotmányjogtól a családi jogig –, azok érdekes és aktuális kérdésivel együtt járassák be. A hallgatók dolgozatai éppen úgy foglalkoznak már-már patinás, mégis évtizedek után is kihívásokat rejtő jogintézményekkel, mint még kialakulóban lévő, megoldatlan vagy legalábbis számos kérdést rejtő problémafelvetésekkel. A kötetben ugyanúgy megtalálható a bérnyaság problematikája, vagy a nemzetiség parlamenti képvisellete, mint a független közös jogkezelés, vagy e-kereskedelem kérdésköre. A tanulmányokban ugyanakkor közös, elismerésre méltó sajátosság, hogy szerzőik fáradtságos és elhivatott kutatásainak eredményeit tükrözik, választott témáikat pedig egyedi megvilágításban mutatják be, nemritkán pedig tapasztalt kutatókhoz mérhető eredményekre és megállapításokra jutnak.

Reméljük, hogy a szerzők – a szerkesztőkhöz hasonlóan – jelen kötetre, mint tudományos munkásságuk egyik első lépcsőjére tekintenek majd, és a jövőben hasonlóan színvonalas és eredményes munkákat olvashatunk majd tollaikból.

a Szerkesztők

ANYAVÁLLALATI FELELŐSSÉG ÁTTÖRÉSÉNEK NEHÉZSÉGE AZ IRÁNYADÓ EURÓPAI UNIÓS JOGGYAKORLAT TÜKRÉBEN

BADACSONYI Katalin Tegza

1. Bevezetés

Anyavállalati felelősség körében olyan elkülönült jogi személyiséggel rendelkező gazdasági egységek kerülnek felelősségrevonásra, melyek a jogsértő magatartásban közvetlenül nem vettek részt.¹ Ezt a versenyjogi alapokon nyugvó felelősséget az egyazon gazdasági egységhez tartozás alapozza meg, mely a vállalkozás EUMSZ 101. cikkében foglalt fogalmából vezethető le.

Ennek értelmében vállalkozás minden, gazdasági tevékenységben részt vevő egység, tekintet nélkül jogi helyzetére és finanszírozási formájára.² Tehát, a vállalkozás fogalma magába foglal egy gazdasági egységet, tekintet nélkül arra, hogy jogilag több – természetes vagy jogi – személy alkotja azt.³ Ezáltal azonos vállalkozásnak minősül az anyavállalat és leányvállalata, leányvállalatai.

Az anyavállalati felelősség témakörének jelentősége abban rejlik, hogy az anyavállalat és leányvállalat egy gazdasági egységbe tartozásának ténye megalapozza, hogy a Bizottság különös figyelmet fordítson a bírságok elrettentő hatásának biztosítására;⁴ ezáltal a bírságok végső összegeként kiszabható, a

¹ Frank WIJCKMANS, Filip TUYTSCHAEVER: Horizontal Agreements and Cartels in EU Competition Law. *Oxford Competition Law*, 2015.

² C-280/06. sz. ügy ETI és társai [ECLI: EU:C:2007:775] 38.; C-97/08. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2009:536] 54.; C-189/02. P., C-202/02. P., C-205/02. P-C-208/02. P. és C-213/02. P. sz. egyesített ügyek Dansk Røindustri és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2005:408] 112.

³ C-97/08. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2009:536] 56.; C-90/09 P. sz. ügy General Química és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2011:21] 35.; C-170/83. sz. ügy Hydrotherm Gerätebau GmbH kontra Compact del Dott. Ing. Mario Andreoli & C. Sas. [ECLI:EU:C:1984:271] 11.

⁴ Commission Guidelines on the method of setting fines imposed pursuant to Art 23(2)(a) of Regulation No 1/2003 OJ 2006, C 210/02, 30.

jogsértésben résztvevő vállalat megelőző üzleti évi teljes bevételének tíz százalékát elérhető, de azt meg nem haladható összeg, a gazdasági egység egésze figyelembevételével kerül kiszámításra, így a leányvállalat éves bevételének tíz százalékát jelentősen meghaladó bírság kiszabásra kerülhet.⁵

Gazdasági egységről abban az esetben beszélhetünk, ha az anyavállalat a leányvállalat politikájára meghatározó befolyást gyakorol. Ennek következtében a leányvállalat piaci magatartása során nem önállóan hozza döntéseit, valamennyi lényegi szempontból az anyavállalat utasításait követi, a két vállalat között fennálló gazdasági, szervezeti és jogi kapcsolat következtében.⁶

A meghatározó befolyás gyakorlása direkt és indirekt formában is megvalósulhat, utóbbi esetében egy, vagy akár több közbenső vállalattal az anyavállalat és leányvállalat között.⁷

A joggyakorlat megdönthető vélelmet alakított ki, melynek értelmében a leányvállalatban történő bizonyos mértékű részesedés magával vonja meghatározó befolyás gyakorlását a leányvállalat felett, mely körülmény elegendő bizonyítékként szolgál a jogsértés anyavállalatnak tulajdonításához.⁸ Egyes esetekben azonban – jellemzően a nem kizárólagos vagy majdnem kizárólagos részesedéssel bíró anyavállalatok esetében – egyéb bizonyítékok felhozása is szükségesnek bizonyult, pusztán a részesedés ténye nem volt elegendő a jogsértés anyavállalatnak történő betudhatóságához. Tehát a joggyakorlat nem mondható egységesnek ebben a kérdésben.

A részesedés mértékére is igaz – úgy, mint a meghatározó befolyás gyakorlására –, hogy direkt és indirekt⁹ formában is megvalósulhat. Mindkét esethez kiterjed a vélelem.¹⁰

⁵ T-190/06. sz. ügy Total és Elf Aquitaine kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2011:378] 224–225.

⁶ C-97/08. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2009:536] 58.; C-440/11. sz. ügy Bizottság kontra Stichting Administratiekantoor Portielje [ECLI:EU:C:2013:514], 38., T-339/94., T-340/94., T-341/94. és T-342/94. sz. egyesített ügyek Metsä-Serla és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:T:1998:100], 27. pont; 48/69. sz. ügy ICI kontra Európai Bizottság [ECLI:EU:C:1972:70], 132. és 133.

⁷ C-196/99 P. sz. ügy Aristrain kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2003:529].

⁸ WIJCKMANS–TUYSCHAEVER i. m.

⁹ Ld. C-293/13. P. és C-294/13 P. sz. egyesített ügyek Fresh Del Monte Produce kontra Bizottság és Commission / Fresh Del Monte Produce [ECLI:EU:C:2015:416]

¹⁰ C-90/09. P. sz. ügy General Química és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2011:21], 88. pont.; C-508/11. P. sz. ügy Eni kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2013:289] 48. pont.

2. Meghatározó befolyás vélelmének megdöntése

A meghatározó befolyás vélelme a joggyakorlatban először 100%-os tulajdonban lévő vállalatok esetében fogalmazódott meg – implicit módon¹¹ a Bizottság *Matières colorantes* határozatán¹² alapuló *Imperial Chemical Industries*¹³, *Geigy*¹⁴, valamint *Sandoz*¹⁵ ügy során, a vélelmet mégis az *Akzo Nobel*¹⁶ ügyhöz köti a jogirodalom,¹⁷ ahol explicit módon is megfogalmazásra került, megszilárdult –, hatóköre a későbbiekben szélesedett, és már nem csupán a 100%-os és közel 100%-os esetekre vonatkozik, hanem 50-50%-os¹⁸ közös vállalatok, sőt, kisebbségi részesedéssel¹⁹ rendelkező vállalatok esetében is alkalmazhatóvá vált.

Fontos megjegyezni, hogy a vélelem megdöntésénél nem pusztán az adott jogsértésben történő részvétel vélelmét, hanem az azonos gazdasági egységhez tartozás tényét kívánja megdönteni az anyavállalat. A leányvállalat autonómiája az egész leányvállalatra kiterjedő kell, hogy legyen, és nem csupán egy üzleti egységre, amely a kartell tárgyát képezi.²⁰

¹¹ CSÉPAI Balázs: Az anyavállalat felelőssége leányvállalata versenyjogi jogsértéséért. *Versenytükör*, 2007/03. 32–36.

¹² 69/243/EGK sz. ügy.

¹³ 48-69. sz. ügy Imperial Chemical Industries Ltd. kontra Bizottság [ECLI:EU:C:1972:70]

¹⁴ 52-69. sz. ügy J. R. Geigy AG kontra Bizottság [ECLI:EU:C:1972:73]

¹⁵ 53-69. sz. ügy Sandoz AG kontra Bizottság [ECLI:EU:C:1972:74]

¹⁶ C-97/08. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2009:262]

¹⁷ DÖMÖTÖRFY Borbála Tünde: A százszázalékos tulajdonos anyavállalat meghatározó befolyására vonatkozó vélelem, illetve megdöntésének lehetőségei az Európai Unió bíróságainak legújabb ítéletei tükrében. *Versenytükör*, 2011/02. 13.

¹⁸ Ld. T-314/01. sz. ügy Avebe kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2006:266] 138-139., C-179/12. P. sz. ügy The Dow Chemical Company kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2013:605], T-76/08. sz. ügy El du Pont de Nemours és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2012:46] és C-172/12. P. sz. ügy El du Pont de Nemours kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2013:601].

¹⁹ Ld. T-104/13. sz. ügy Toshiba kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2015:610] és C-623/15. P. sz. ügy Toshiba kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2017:21].

²⁰ T-146/09. sz. ügy Parker ITR és Parker-Hannifin kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2013:258], 181. pont; T-24/05. sz. ügy Alliance One International és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2010:453], 224.; Ch HUMMER, 'Alliance One: General Court Overturned Parental Liability of a Pure Financial Holding Company' (2011) 2:2 *Journal of European Competition Law & Practice* 126-7.

2.1. Érvek a megdöntésre az Akzo Nobel ügy kapcsán

Kokott főtanácsnok az *Akzo Nobel* ügyben előterjesztett indítványában²¹ a vélelem megdöntésére lehetséges érvekként fogalmazza meg az anyavállalat tartózkodását, és annak tényét, hogy nem befolyásolta leányvállalata piaci magatartását. Továbbá kifejti, hogy a bizonyítást abból az okból kifolyólag indokolt az anyavállalatra és a leányvállalatra hárítani, hogy a bizonyításhoz szükséges információk és tények, az ő belső szférájuk részét képezik.²²

Bizonyítás szempontjából relevánsak lehetnek azon érvek, hogy „az anyavállalat egy befektetési társaság és tiszta pénzügyi befektetőként viselkedik”, „az anyavállalat csupán átmenetileg és rövid időre rendelkezik a leányvállalatban 100%-os részesedéssel”, „az anyavállalat jogi okokból akadályozva van abban, hogy a leányvállalat feletti 100%-os ellenőrzését korlátlanul gyakorolja”.²³

Az ítéletből az is kitűnik, hogy a leányvállalat piaci magatartása nem lehet az egyetlen tényező, mely megalapozza az anyavállalat felelősségét, hanem egy jel arra nézve, hogy gazdasági egység áll fenn. Ebből következően a leányvállalat piaci autonómiájának kérdése nem csupán annak figyelembe vételével állapítható meg, hogy az anyavállalt befolyással van-e az árpolitikára, a gyártási és forgalmazási tevékenységekre, értékesítési célkitűzésekre, bruttó haszonra, értékesítési költségekre, pénzforgalomra, árukészletre és marketingre, de figyelembe veendő az összes releváns tényező gazdasági, szervezetbeli és jogi kapcsolatot érintően, mely az anyavállalatot és leányvállalatát összeköti.²⁴

2.2. Majdnem sikeres megdöntés

A vélelem megdöntésének nehézségét nagyszerűen illusztrálja a *Gosselin Group és Stichting Administratiekantor Portielje kontra Bizottság*²⁵ ügy, melyben

²¹ C-97/08. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2009:262].

²² Uo. 75.

²³ Uo. 75. ponthoz tartozó 67. lábjegyzet.

²⁴ Tony WOODGATE: The European Court of Justice finds that a parent company had been correctly identified by the Commission as joint and severally liable for the actions of certain of its 100 per cent subsidiaries involved in the global cartel concerning choline chloride (Akzo Nobel). *e-Competitions*, 2009 szeptember, T-112/05. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2007:381] 64.

²⁵ T-208/08. sz. ügy Gosselin Group és Stichting Administratiekantor Portielje kontra Bizottság.

első fokon ugyan megdöntésre került a tőkerészesedésen alapuló meghatározó befolyás vélelme, másodfokon viszont nem járt sikerrel a vélelem megdöntése.²⁶

Meglátásom szerint, az, hogy első fokon a vélelmet ezen esetben sikerült megdönteni, az Európai Unió joggyakorlattal összhangban nem álló jogalkalmazás terméke. Ugyanis már 1991-ben megfogalmazásra került azon funkcionális megközelítés, mely a vállalkozás fogalmát jogalanyisághoz nem, csupán gazdasági tevékenység folytatásához kapcsolja.²⁷

Az eset szempontjából előjáróban a vállalat struktúráját érdemes áttekinteni. Stichting Administratiekantoor Portielje (továbbiakban: Portielje), mint anyavállalat Gosselin Group (továbbiakban: Gosselin) részvényei tekintetében 92%-os, többségi részesedéssel bírt a jogsértő magatartások tanúsításakor. Ezen anyavállalat továbbá, 99,87%-os részesedéssel bírt Vivet en Gosselin NV vonatkozásában, mely Gosselin fennmaradó 8%-os részesedésével rendelkezett. Portielje üzleti tevékenységet nem végző, családi részvényeseket egyesítő vállalkozásként jelent meg.²⁸

Az elsőfokú eljárásban a Törvényszék megállapította, hogy annak érdekében, hogy az anyavállalat szankcionálható legyen, magának az anyavállalatnak is vállalkozásnak kell minősülnie.²⁹ Kifejtette, hogy a Bizottság is elismeri azon tényt, hogy Portielje önmagában nem minősül vállalkozásnak.³⁰ Meglátása szerint az anyavállalat ezen vállalkozási minőségének hiányát nem orvosolja a gazdasági egység fogalma, mely a leányvállalat jogsértését az anyavállalatnak, azaz más jogalanytörténő betudhatóságát alapozza meg.³¹

A Törvényszék vizsgálta annak tényét, hogy Portielje vállalkozás-e.³²

A vállalkozás fogalmának fő alkotóeleme gazdasági tevékenységben való részvétel. Portielje azonban közvetlen gazdasági tevékenységet nem végzett, nem tevékenykedett az áruk vagy szolgáltatások semmilyen piacán.³³ A Bizottság állítása szerint azonban gazdasági tevékenységben történő részvétel, közvetett

²⁶ C-440/11. P. sz. ügy Bizottság kontra Stichting Administratiekantoor Portielje.

²⁷ C-41/90. sz. ügy Höfner and Elser v Macrotron [ECLI:EU:C:1991:161]

²⁸ T-208/08. sz. ügy Gosselin Group és Stichting Administratiekantoor Portielje kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2011:287] 2.

²⁹ T-208/08. és T-209/08. sz. egyesített ügyek Gosselin Group és Stichting Administratiekantoor Portielje kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2011:287] 42.

³⁰ Uo. 38.

³¹ Uo. 41.

³² Uo. 43.

³³ Uo. 46.

módon megvalósult Portielje részéről, Gosselin magatartásán keresztül.³⁴ Ilyen módon megvalósított gazdasági tevékenységet Portielje is. A Törvényszék így szükségesnek találta annak vizsgálatát, hogy akár közvetlen, akár közvetett formában történt-e beavatkozás Gosselin vezetésébe anyavállalata részéről, valamint még abban az esetben is szükségesnek találta vizsgálni a magatartás betudhatóságához meghatározó befolyás gyakorlásának tényét.³⁵

A bizottság Gosselin vezetésébe történő beavatkozást nem tudta bizonyítani, kizárólag szerkezeti érvekre hivatkozott.³⁶

A Törvényszék végül a jogalapnak abból kifolyólag adott helyt, hogy álláspontja szerint a Bizottság nem bizonyította, hogy Portielje vállalkozás.³⁷

A második, betudhatósággal kapcsolatos jogalapot is elfogadta a Törvényszék.³⁸ Ennek értelmében tekintve, hogy Portielje kizárólag közgyűlésen gyakorolt szavazati jogain keresztül képes Gosselin politikájának befolyásolására, és a jogsértéssel érintett időszakban közgyűlés tartására nem került sor;³⁹ valamint még a személyi átfedésekkel érintett igazgatótanács összetétele sem változott,⁴⁰ nem állapítható meg, hogy Portielje befolyást gyakorolt Gosselin fölött.⁴¹

A Törvényszék alkalmasnak találta Portielje bizonyítékait, annak alátámasztására, hogy nem történt meghatározó befolyás gyakorlása, lehetősége sem lett volna erre Portieljének.⁴² Ezzel az elsőfokú bíróság előtt sikerrel járt a vélelem megdöntése.

Viszont, a másodfokú bíróság álláspontja értelmében – ellentétben az elsőfokú döntéssel – irreleváns az a körülmény, hogy a „vállalkozást alkotó minden egyes jogalany saját gazdasági tevékenységet folytat-e, és ennél fogva külön-külön megfelel-e a vállalkozás [...] fogalmának”.⁴³

Egyedüli meghatározó körülménynek bíróság kiszabásánál, azt tekintette, hogy a – bármely mértékű – megfizetésére kötelezett jogalanyok a jogsértésben

³⁴ Uo. 47.

³⁵ Uo. 48.

³⁶ Uo. 49.

³⁷ Uo. 50.

³⁸ Uo. 59.

³⁹ Uo. 55.

⁴⁰ Uo.56.

⁴¹ Uo. 56–57.

⁴² Uo. 58.

⁴³ C-440/11. P. sz. ügy Bizottság kontra Stichting Administratiekantoor Portielje [ECLI:EU:C:2013:514] 43.

közvetlenül résztvevő jogalannyal versenyjogi értelemben egy vállalkozást alkossanak.⁴⁴

A Bíróság továbbá megállapította, hogy a Törvényszék téves jogalkalmazást követett el, mivel önmagában nem elegendő azon körülmény, hogy a központi irányító jogalany vezetési döntést nem hozott, a jogsértés elkövetője önálló piaci magatartásának bizonyításához.⁴⁵ Meglátása szerint a Törvényszék a meghatározó befolyás tényleges gyakorlása vélelmének megdöntését, kizárólag társasági jogon alapuló elemzésre támaszkodva állapította meg, negligálva az anyavállalat és leányvállalat közötti gazdasági, szervezeti és jogi kapcsolatokra vonatkozó körülményeket.⁴⁶ Ezért az elsőfokú ítéletet az irányadó bírói gyakorlattal nem tartotta összhangban állónak.⁴⁷

Az eset jelentősége abban rejlik, hogy kiegészíti az *Akzo Nobel* ítéletet, a vélelem jogosságát alátámasztja – ugyanis hivatkozik a bírói gyakorlatra, különösen a későbbiekben említésre kerülő *Elf Aquitaine kontra Bizottság* ügyre, mely meghatározza, hogy a vélelem megdöntéséhez elégséges bizonyítékok nyújtásának nehézsége, vagy az a körülmény, hogy a jogalany adott esetben nem szolgáltat a megdöntésre alkalmas bizonyítékokat, nem szolgál bizonyíték-ként arra, hogy a vélelem megdönthetetlen. Mindaddig az elfogadható keretek között marad, amíg arányos az elérni kívánt célhoz viszonyítva, lehetőség van ez ellenkező bizonyításra, valamint a védelemhez való jog biztosított,⁴⁸ valamint a sikeres megdöntés feltételeihez további iránymutatással szolgál.⁴⁹

2.3. Sikertelen érvek a megdöntésre, bírság fizetés alóli mentesülésre

Anyavállalatok számos érvet hoztak fel – sikertelenül – az anyavállalati felelősség vélelmének megdöntése érdekében. A sikertelen érvek áttekintésének gyakorlati jelentősége, hogy ezek által, annak vizsgálatával, hogy a bíróság

⁴⁴ Uo. 44.

⁴⁵ Uo. 66.

⁴⁶ Uo. 67.

⁴⁷ Uo. 68.

⁴⁸ C-440/11. P. sz. ügy Bizottság kontra Stichting Administratiekantoor Portielje [ECLI:EU:C:2013:514] 71., C-521/09. P. sz. ügy Elf Aquitaine kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2011:620] 62., 66. és 67.

⁴⁹ Mantas STANEVIČIUS: Portielje: Bar Remains High for Rebutting Parental Liability Presumption. *Journal of European Competition Law & Practice*, 2014, Vol. 5, No.1.

előtt mely érvek nem bírnak relevanciával, ezek kiszűrésével iránymutatást kaphatunk annak leszűkítésére mely érvek felhozatala vezethet sikerre az eljárás során a vélelem megdöntése érdekében.

Az *Arkema kontra Bizottság*⁵⁰ ügy során felhozott érv, melynek értelmében az anyavállalat „csupán egy nem operatív holding, amely igen kevésbé avatkozik be leányvállalatai működésébe” nem bizonyult elegendőnek annak bizonyításához, hogy az anyavállalat nem gyakorolt meghatározó befolyást leányvállalata magatartása fölött.⁵¹

Azon érveléssel kapcsolatban, miszerint a vélelem *probatio diabolica*, hiszen arra, hogy a leányvállalat önálló módon jár el piaci magatartása során, lehetetlen közvetlen és megdönthetetlen bizonyítékokat felmutatni, az Elsőfokú Bíróság álláspontja szerint, az a tény, hogy adott esetben az anyavállalat nem képes ilyen bizonyítékok felmutatására, még nem teszi megdönthetlenné a vélelmet.⁵²

Az a tény, hogy a két társaság külön piacokon tevékenykedett, valamint nem állt beszállítói viszonyban egymással, sem bír relevanciával, ugyanis normális jelenség egy gazdasági egységben belül a feladatok felosztása.⁵³

A külön piacokon történő tevékenykedés, valamint a közös vevőkör hiánya a *Groupe Gascogne kontra Bizottság*⁵⁴ és az *Eni kontra Bizottság*⁵⁵ ügyekben is megjelent érvként.

Az *FMC kontra Bizottság*⁵⁶ ügy kapcsán a Törvényszék kimondta, hogy „nem bizonyítható a leányvállalat önállósága annak egyszerű bemutatásával, hogy az a jogsértéssel érintett termékek forgalmazásával kapcsolatos üzletpolitikájának egyes meghatározott vonatkozásait önállóan irányítja”.⁵⁷ A köztes holdingon keresztül történő ellenőrzés, a leányvállalat befektetésként történő kezelése, sem elegendő önmagában a leányvállalat önállóságának bizonyításához.⁵⁸

Továbbá, a társaságok személyzete közötti átfedés hiánya sem képes bizonyítani a leányvállalat autonómiáját.⁵⁹ Információs rendszer és kapcsolatok hiá-

⁵⁰ T-168/05. sz. ügy *Arkema kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2009:367].

⁵¹ Uo. 76.

⁵² Uo. 82.

⁵³ Uo. 80.

⁵⁴ T-72/06. sz. ügy *Groupe Gascogne kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:671].

⁵⁵ C-508/11. P. sz. ügy *Eni kontra Bizottság* [ECLI:EU:C:2013:289].

⁵⁶ T-197/06. sz. ügy *FMC kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:282].

⁵⁷ Uo. 106.

⁵⁸ Uo. 129.

⁵⁹ Uo. 141.

nyának kérdésével kapcsolatban, a Törvényszék álláspontja alapján önmagában annak ténye, hogy a leányvállalat az érintett piacon az anyavállalat javára soha nem alkalmazott sajátos információs politikát, szintén nem elegendő a leányvállalat önállóságának bizonyításához.⁶⁰

A *Legris Industries kontra Bizottság*⁶¹ ügyben az anyavállalat dokumentumba foglalt eljárásmodja leányvállalatoknak történő hatáskör-átruházásról, szintén nem járt sikerrel a vélelem megdöntése érdekében.⁶²

További sikertelen érv volt, hogy az anyavállalat egy diverzifikált konglomerátum anyavállalata, mely korlátozott, a jog által megkövetelt ellenőrzési hatáskört gyakorol leányvállalatai fölött, és a részvényesek felé történő kötelezettségeknek hivatott megfelelni. A Bíróság meglátása szerint, egy csoporton belül, részesedések újracsoportosítása és annak biztosítása, hogy a vállalat egységként működik, elérheti meghatározó befolyás gyakorlásának mértékét.⁶³

A *L’Air liquide kontra Bizottság*⁶⁴ ügyben megjelenő érv a vállalkozás harmadik személyek általi megítélése volt, ugyanis, mind az iparág, mind a nyilvánosság számára a leányvállalat, és az anyavállalat önálló vállalkozásként jelent meg a piacon. A vélelem megdöntésére ez az érv sem bizonyult alkalmasnak.

A *SKW Stahl-Metallurgie Holding és SKW Stahl-Metallurgie kontra Bizottság*⁶⁵ ügyben az a tény, hogy az anyavállalat tevékenysége vállalatok szűk időintervallumon belül történő felvásárlásából, fejlesztéséből, újrastrukturálásából és eladásából állt, nem volt alkalmas érv a vélelem megdöntésére, ugyanis a bíróság bizonyítéknak tekintette meghatározó befolyás gyakorlására.

Továbbá, azon érv sem járt sikerrel, miszerint a jogsértő magatartás idején a leányvállalat vonatkozásában tulajdonosváltás következett be, és a korábbi tulajdonos befolyása a leányvállalt üzleti magatartására fennmaradt. Ugyanis, az anyavállalat és a leányvállalat közötti kapcsolat, nem szakad meg az említett fennmaradó befolyás következtében.⁶⁶

⁶⁰ Uo. 145.

⁶¹ T-376/06. sz. ügy *Legris Industries kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:107].

⁶² Uo. 37.

⁶³ Uo. 38–39.

⁶⁴ T-185/06. sz. ügy *L’Air liquide kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:275].

⁶⁵ T-384/09. sz. ügy *SKW Stahl-Metallurgie Holding és SKW Stahl-Metallurgie kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2014:27].

⁶⁶ Uo. 77.

A *Total és Elf Aquitaine kontra Bizottság*⁶⁷ ügyben egy korábbi ítélet⁶⁸ megsemmisítésének kérdése merült fel. Az ítélet értelmében a cégcsoportból a jogsértést követően kivált egységet a kiválás ténye a felelősség alól nem mentesíti.⁶⁹

A *Villeroy & Boch és társai kontra Bizottság* ügyben a vállalkozások a jogsértés betudhatóságának kérdését Ucosan vonatkozásában nem vitatták, felelősségüket implicit módon elismerték.⁷⁰ Viszont a 100%-os részesedés elérése előtti időszak tekintetében a magatartás betudhatóságát vitatták, tekintve, hogy a vállalatnak két igazgatója volt ezen időszakban, melyek közül meghatározott volt, melyikük állásfoglalása szerez érvényt minden vitás esetben.⁷¹ Az 50%-os részesedésre alapított hivatkozási alap nem megalapozottként került elutasításra.⁷² Az anyavállalatok 50-50%-os részesedésének ténye megalapozta annak megállapítását, hogy a leányvállalat piaci autonómiával nem rendelkezett, meghatározó befolyást nem csupán az alapító anyavállalat, hanem mindkét anyavállalat gyakorolhatott a leányvállalat felett.⁷³ Hivatkozási alapként merült fel, továbbá, az ártatlanság véelme is, a betudhatóság megdöntése érdekében.⁷⁴ Az anyavállalat ezen felül vitatta annak kérdését is, hogy a gazdasági egységen belül, melyik jogi személyiséggel rendelkező jogalanynak tudható be a jogsértő magatartás.⁷⁵

A másodfokú eljárás⁷⁶ során a Bíróság megállapította, hogy a Törvényszék hatáskörébe tartozik a bizonyítékok bizonyító erejének vizsgálata, fellebbezés keretében ezért főszabály szerint ez a kérdés nem vizsgálható felül, tekintve, hogy fellebbezés tárgya kizárólag jogkérdés lehet.⁷⁷

Azon érv, miszerint az elsőfokú ítélet indokolása nem áll összhangban más ügyben született ítélettel, szintén nem bír relevanciával.⁷⁸

⁶⁷ T-470/11. sz. ügy *Total és Elf Aquitaine kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2015:241], C-351/15. P. sz. ügy *Bizottság kontra Total és Elf Aquitaine* [ECLI:EU:C:2017:27].

⁶⁸ T-206/06. sz. ügy *Total és Elf Aquitaine kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:250].

⁶⁹ T-470/11. sz. ügy *Total és Elf Aquitaine kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2015:241] 26. 78.

⁷⁰ T-373/10. sz. ügy *Villeroy & Boch és társai kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2013:455] 89. 1107.

⁷¹ Uo. 89., 1108.

⁷² Uo. 92.

⁷³ Uo. 98.

⁷⁴ Uo. 154.

⁷⁵ Uo. 242.

⁷⁶ C-644/13. P. sz. ügy *Villeroy és Boch kontra Bizottság* [ECLI:EU:C:2017:59]

⁷⁷ Uo. 34.

⁷⁸ Uo. 38–39.

A COMP/38589 sz. „hőstabilizátorok” bizottsági határozaton alapuló *Akzo Nobel és társai kontra Bizottság*⁷⁹ ügyben, Akzo Nobel, mint közvetett 100%-os részesedéssel rendelkező anyavállalat⁸⁰ mellett a Bizottság megtámadott határozatát a jogsértésben való közvetlen vagy közvetett közreműködésük alapján számos más társaságnak is címezték.⁸¹ Az elévülési szabályok megsértésén alapuló jogalap vonatkozásában a Törvényszék az 1/2003 rendelet 25. cikkére hivatkozott, melynek értelmében a szankciókiszabásra nyitva álló idő öt éves,⁸² mely elévülési idő a jogsértés elkövetésének – folyamatos vagy ismétlődő jogsértés esetében, a jogsértés befejezésének – napján kezdődik,⁸³ és melyet megszakít a Bizottság által foganatosított vizsgálat vagy intézkedés.⁸⁴ Az elévülés ténye nem vonja magával a felelősség bizottsági határozatban történő megállapíthatatlanságát.⁸⁵ Továbbá, tekintve, hogy az elévülésre történő hivatkozásra jogi személyenként individuálisan kerülhet sor, az irányadó joggyakorlat értelmében a leányvállalat vonatkozásában bekövetkezett elévülés önmagában nem jár együtt a vele egy gazdasági egységet képező anyavállalat felelőssége kérdésessé tételével és a vele szembeni eljárás megakadályozásával.⁸⁶

A másodfokú eljárás során felhozott kifogásokat a Bíróság elfogadhatatlannak tekintette és elutasította hatáskör hiányában, tekintve, hogy ezen kifogások nem képezték a Törvényszék által eldöntött jogvita részét.⁸⁷

Az *LG Electronics kontra Bizottság*⁸⁸ ügyben az LPD vállalatcsoport olyan módon volt megszervezve, hogy a tőkerészesedéssel rendelkezők jogosultak voltak piaci stratégiai döntéseket elfogadására, operatív és stratégiai tervek kidolgozására, valamint a napi irányítás felügyeletére és a csoport működéséről tájékoztatás szerzésére.⁸⁹ Ezek a tények megalapozták meghatározó befolyás gyakorlásának tényét.⁹⁰ A vállalkozás a személyes felelősség elvét hivatkozási

⁷⁹ T-47/10. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2015:506].

⁸⁰ Uo. 4., 5., 10.

⁸¹ Uo. 37.

⁸² Uo. 118.

⁸³ Uo. 119.

⁸⁴ Uo. 120.

⁸⁵ Uo. 125.

⁸⁶ Uo. 126.

⁸⁷ C-516/15. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2017:314] 37–39.

⁸⁸ T-91/13. sz. ügy LG Electronics kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2015:609], C-588/15. P. sz. ügy LG Electronics kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2017:679].

⁸⁹ T-91/13. sz. ügy LG Electronics kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2015:609] 47.

⁹⁰ Uo. 48.

alapként hozta fel a felelősség alól történő mentesülés érdekében,⁹¹ nem véve figyelembe az anyavállalat és leányvállalat egy gazdasági egységhez történő tartozásának tényét.⁹²

A fent említett esetek nagyszerűen illusztrálják az anyavállalatok különféle hivatkozási alapjainak sokszínűségét. Tekintve, hogy minden eddigi, a vélelem megdöntésére irányuló próbálkozás sikertelenül járt, a vállalkozásoknak a vélelem megdöntésén kívül más, a bírságfizetés alól történő mentesülésre alkalmas módok keresése érdemes lehet, melyekre akár önmagukban, akár külön jogalapként a vélelem megdöntésére szánt érvek mellett kérelmükben hivatkozhatnak.

3. Sikeres fellebbezések

Egyes esetekben annak ellenére, hogy az anyavállalati felelősség vélelme nem került megdöntésre, az anyavállalat számára az ügy mégis kedvező kimenetellel járt. Ezen fellebbezések sikere kellő indokolás hiányára vezethető vissza, mely vagy a Bizottság, vagy az Elsőfokú Bíróság oldaláról jelentkezett.

A *General Química és társai kontra Bizottság*⁹³ ügyben a Bíróság úgy határozott, hogy az Elsőfokú Bíróság elmulasztotta kifejtetni, milyen okokra támaszkodott annak megállapításánál, hogy a közlemény, melyben az anyavállalat leányvállalatát arra utasította, minden versenyellenesnek minősülhető magatartással hagyjon fel, önmagában elegendő bizonyíték arra, hogy az anyavállalat a konkrét jogsértéssel kapcsolatban is meghatározó befolyást gyakorolt a leányvállalat politikájára, nem csupán általánosságban annak piaci magatartására. Továbbá, az Elsőfokú Bíróság nem vizsgálta konkrétan a vállalat által hivatkozott érveket, melyek azt voltak hivatottak bizonyítani, hogy a leányvállalat üzletpolitikáját önállóan határozta meg, hajtotta végre.⁹⁴

A *L'air liquide kontra Bizottság*⁹⁵ ügyben a Törvényszék álláspontja értelmében a tökerészesedésen alapuló vélelem megdöntése céljából előterjesztett bizonyítékok tekintetében a Bizottság nem foglalt részletesen állást, így a jogsértés felperesnek történő betudhatósága vonatkozásában az elégséges in-

⁹¹ Uo. 164.

⁹² Uo. 169.

⁹³ C-90/09. P. sz. ügy *General Química és társai kontra Bizottság* [ECLI:EU:C:2011:21].

⁹⁴ Uo. 1.

⁹⁵ T-185/06. sz. ügy *L'air liquide kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:275].

dokolást elmulasztotta.⁹⁶ Az indokolás kérdésében, továbbá, hivatkozott a bírói gyakorlatra, miszerint a Bizottság a határozat közzétételével egyidejűleg köteles az indokolás közzétételére is, mely az eljárás során nem pótolható.⁹⁷ Tehát, jelen esetben sem orvosolható az indokolás elmaradásának ténye.⁹⁸ Ebből kifolyólag a Törvényszék elfogadta az indokolási kötelezettség megsértésére irányuló jogalapot,⁹⁹ így az anyavállalat mentesült bírság fizetése alól.

A *Koninklijke Grolsch kontra Bizottság*¹⁰⁰ ügyben a Bizottság elmulasztotta bemutatni, miként volt az anyavállalatnak betudható leányvállalata magatartása.¹⁰¹ Így az indoklás elmaradásából kifolyólag, mind az anyavállalat az ellenbizonyítás lehetőségétől, mind a Törvényszék felülvizsgálati jogkörének gyakorlásától el lett zárva, betudhatóság kérdését illetően.¹⁰²

Az *Elf Aquitaine kontra Bizottság*¹⁰³ ügyben a Bíróság álláspontja értelmében nem tekinthető a vitatott határozat preambulumbekzdése olyan indoklás benyújtásának, Elf Aquitaine érveivel szemben, mely jogilag megkövetelt.¹⁰⁴ Ezért, a Törvényszék tévesen alkalmazta a jogot, mivel elmulasztotta a Bizottság indokolásának hiányát szankcionálni.¹⁰⁵

Az *Eni kontra Bizottság*¹⁰⁶ ügyben a Bíróság álláspontja szerint az indokolás és a határozat közzététele időpontjának szükséges egy időpontban történnie¹⁰⁷ – az irányadó bírói gyakorlat értelmében –, melynek elmaradása nem orvosolható bírósági eljárás során.¹⁰⁸ Amennyiben bírság kerül kiszabásra, melynek összege a társaság korábbi, versenyjogsértő magatartása következtében szorzótényező igénybevételel kerül kiszámításra, a Bizottság határozatában köteles meghatározni, hogy a jogsértő vállalkozás részvétele milyen minőségben, valamint milyen mértékben történt a korábbi jogsértés vonatkozásában, különös tekintettel arra az esetre, amennyiben a Bizottság a társaságot azon vállalkozás

⁹⁶ Uo. 79.

⁹⁷ Uo. 81.

⁹⁸ Uo. 82.

⁹⁹ Uo. 83.

¹⁰⁰ T-234/07. sz. ügy *Koninklijke Grolsch kontra Bizottság* [ECLI:EU:T:2011:476].

¹⁰¹ Uo. 89–90.

¹⁰² Uo. 91.

¹⁰³ C-521/09. P. sz. ügy *Elf Aquitaine kontra Bizottság* [ECLI:EU:C:2011:620].

¹⁰⁴ Uo. 169.

¹⁰⁵ Uo. 170.

¹⁰⁶ C-508/11. P. sz. ügy *Eni kontra Bizottság* [ECLI:EU:C:2013:289].

¹⁰⁷ Uo. 128. és 135.

¹⁰⁸ Uo. 128.

részének tekinti, amely a korábbi jogsértést megállapító határozat címzettje volt.¹⁰⁹ Tekintve, hogy a Bizottság által rendelkezésre bocsátott információk alapján nem határozható meg, Eni milyen minőségben és milyen mértékben címzettje a korábbi jogsértéseket megállapító határozatoknak¹¹⁰, e tekintetben, a határozatban szereplő indokolás elégtelennek bizonyult.¹¹¹ Valamint, a Bíróság álláspontja szerint nem történt téves jogalkalmazás a Törvényszék részéről annak megállapításakor, hogy a Bizottság határozatában nem nyújtott bizonyítékot, mely elegendően részletes és pontos lett volna annak igazolására, hogy ugyanazon vállalkozás követett el ismételten jogsértő magatartást.¹¹²

Mind a Törvényszék az *Edison kontra Bizottság*,¹¹³ mind a Bíróság a *Bizottság kontra Edison*¹¹⁴ ügyben, a fellebbezés során megsemmisítette a Bizottság döntését, eljárási okokból. Melynek oka, hogy a Bizottság elmulasztotta megfelelően indokolni, hogy az anyavállalat bizonyítékai miért nem voltak elégségesek a vélelem megdöntésére.¹¹⁵

4. Záró gondolatok

A Bizottság álláspontja értelmében olyan többségi részesedéssel bíró anyavállalat esetében, mely a jogsértésben nem vett részt más módon, valamint nem bizonyítható, hogy tudomással rendelkezett a leányvállalat kartellben történő részvételéről, a jogsértés kizárólag a leányvállalatnak tulajdonítható.¹¹⁶

A Bizottság a leányvállalat felelősségrevonásával szemben az anyavállalat felelősségrevonását preferálja, mely alól kibúvót arra történő egyértelmű bizonyítékok jelentenek, hogy a leányvállalat önállóan járt el a jogsértés során, vagy az anyavállalat kifejezett utasításával szembemelve.¹¹⁷

¹⁰⁹ Uo. 129.

¹¹⁰ Uo. 131.

¹¹¹ Uo. 133.

¹¹² Uo. 137.

¹¹³ T-196/06. sz. ügy Edison kontra Bizottság [ECLI:EU:T:2011:281].

¹¹⁴ C-446/11. P. sz. ügy Bizottság kontra Edison [ECLI:EU:C:2013:798].

¹¹⁵ Pietro MERLINO: Edison: A Glimpse of Hope for Parent Companies Seeking to Rebut the Parental Liability Presumption? *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 5., No. 7., 2014. 463–466.

¹¹⁶ Carbonless Paper decision, (COMP/36212) 364.

¹¹⁷ Damien GERARD – Shaun GOODMAN – Cesare RIZZA – Robert SCHULZ – Mario SIRAGUSA – Sergio SORINAS: *EU Competition Law Volume III. Cartels and Horizontal Agreements*. Claeys&Castels, 2007. 495.

Ugyancsak a leányvállalat kizárólagos felelősségrevonására kerül sor, amennyiben az a jogsértést az anyavállalat jogsértés befejezését célzó figyelemztetése ellenére követte el.¹¹⁸

Tehát annak érdekében, hogy anyavállalati felelősség ne kerüljön megállapításra, az anyavállalatnak a megdönthető vélelmet kell megdöntenie, miszerint nem gyakorolt meghatározó befolyást leányvállalata fölött, vagy bizonyítania kell, nem rendelkezett tudomással a leányvállalat jogsértéséről, vagy kifejezett utasításaival ellentétesen cselekedett leányvállalata.

Meglátásom szerint ugyan az anyavállalati felelősség nem objektivizált, a gyakorlatban mégis objektív módon jelenik meg, ugyanis a vélelem megdöntésére még egyetlen esetben sem került sor. Továbbá, nem került megalkotásra kimerítő lista arra vonatkozóan, milyen körülmények bizonyításával válhatna lehetségessé az anyavállalati felelősség alól történő mentesülés – ez az esetjog értelmében nem is lehetne kimerítő felsorolás tárgya, tekintve, hogy a bizonyítékok az eset körülményei szerint változnak¹¹⁹ –, és az a határ sincsen meghatározva, milyen mértékű részesedések mellett elegendő pusztán a részesedés ténye, melyek után szükséges további körülmények bizonyítása a vélelem alkalmazhatóságához.

Ezek fényében, az anyavállalatok bírság fizetése alól történő mentesülése egyetlen reális módjának azon esetkört látom, amelyben a Bizottság eljárásjogi jogsértése folytán, megfelelő indokolás közlésének elmaradása miatt történik a mentesülés.

¹¹⁸ 73/322/EEC (IV/27.010 – Deutsche Philips GmbH), OJ L 293/40, V.1. pont; BMW Belgium decision, 26. pont, 32/78 és 36-82/78. sz. egyesített ügy BMW Belgium a.o./Commission 1979 ECR 2435, 24. pont.

¹¹⁹ C-97/08. P. sz. ügy Akzo Nobel és társai kontra Bizottság [ECLI:EU:C:2009:262] 74.

FÉLPREZIDENCIALIZMUS ÉS MAGYARORSZÁG

BOGÁTI Norbert

Államszervezeti kutatás esetén a vizsgálat egyik elkerülhetetlen eleme az adott állam kormányformájának vizsgálata: az az átfogó rendszer, az a rend és mód, ahogy az adott államot kormányozzák.¹ Sári János definíciója szerint a kormányforma alapján egy államról elmondható, hogy a „*hatalommegosztás rendjében létrejövő állami szervek milyen struktúrával működnek, és milyen viszonyban vannak egymással.*”²

A kormányforma általános és legelterjedtebb típusai a prezidenciális, félprezidenciális és a parlamentáris. Logikusnak tűnik, hogy a rendszerek között élesek a határvonalak, jól elkülönülnek egymástól a tipikus ismertetőjegyeknek köszönhetően.

A nemzeti alkotmányok szövegei, kevés kivétellel nem tartalmaznak konkrét rendelkezést arra, hogy melyik kormányzati rendszerhez tartoznak, tehát csak az ismertetőjegyekből indulhatunk ki. Megvizsgálva az országokat láthatóvá válik az is, hogy sok esetben még az ismertetőjegyekből sem tűnik egyértelműnek, hogy melyik kormányzati rendszerhez tartoznak. Kukorelli István szerint különösen igaz ez Kelet- és Közép-Európára, ahol a szocializmust követően az alkotmányos megoldások tulajdonképpen parlamentáris rendszert építettek ki (kivételek Románia és Lengyelország, ahol elnöki rendszer alakult ki), azonban a közvetlenül választott államfő lényegében kialakíthat félprezidenciális rendszert is.³ Ennél a rendszernél pedig kifejezetten nehéz feladat megállapítani, hogy

¹ TRÓCSÁNYI László – CSINK Lóránt: Államforma, kormányforma, államszervezet. In: TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei.* Budapest, HVG-Orac, 2015. 89.

² SÁRI János: Kormányzás – kormányzati rendszerek – kormányformák. In: KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris, 2007. 307.

³ KUKORELLI István: Melyik kormányforma veszélyesebb az Elbától keletre? *Politikatudományi Szemle*, 1992/2. 161.

egy ország oda tartozik-e, ugyanis igazi vegyes rendszerként lehet értelmezni,⁴ amelyben egyszerre lehet megtalálni a másik két kormányforma ismertetőjeveit is. Ez alapján felmerülhet a kérdés, hogy valójában a félprezidencializmus az elnöki vagy a parlamentáris rendszerhez áll-e közelebb? Mivel járna az, ha egy parlamentáris állam félprezidenciaális kormányzati rendszerre váltana? Van-e ennek a váltásnak egyáltalán realitása?

Dolgozatomban azt kutatom, hogy melyek azok a feltételek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy félprezidenciaális kormányforma jöjjön létre, illetve, hogy egy parlamentáris berendezkedésű állam mennyire áll távol ettől. Hajlamosak vagyunk az államoknál alkotmányba bebetonozott tények tartani a kormányformát, egyfajta axiómaként kezelni azt. Az alkotmányok jellemzőinek vizsgálatakor akár más országokban, akár Magyarországon, azonban az vehető észre, hogy a félprezidencializmus közelebb van a parlamentarizmushoz, mint hinnénk.

Hipotézisem szerint a (fél)elnöki rendszer bevezetése nem igényelné az Alaptörvény átfogó megváltoztatását. Ennek bizonyítására először bemutatom a félprezidencializmus jellemzőit, másodsorban megvizsgálom, hogy a félprezidencializmus előtérbe kerülésének van-e realitása Magyarországon.

Az országok alkotmányainak szövegében konkrétan nem található meg leírva, hogy melyik kormányformához tartozik az adott állam. Ráadásul a félprezidenciaális rendszerek vizsgálata azért sem könnyű, mert sok állam vitatja az adott kormányformához tartozását. A legjobb példa erre Lengyelország, amelyet több szerző is a parlamentáris országok közé sorol.⁵ Azonban, ha a kormányformája jellemzőit megnézzük, akkor látható, hogy közel áll mindkét rendszerhez, de van jó néhány tipikusan félprezidenciaális vonása a kormányzati rendszernek, amely alapján azt mondhatjuk, hogy a félprezidenciaális rendszerhez áll közelebb. Vizsgáljuk is meg e főbb jellemzőket! Tehát a kormányformát jellege alapján Tóth Károly szerint racionális parlamentarizmusnak nevezhetjük:⁶ az alkotmányos feladatokat a köztársasági elnök, a Minisztertanács és a két kamarás parlament látja el. Azonban a lengyel köztársasági elnök hatásköreinek jellege és azok tartalma alapján, illetve történetileg is hasonlít egy prezidenciaális vagy félprezidenciaális államfői jogkörhöz.⁷

⁴ GIOVANNI SARTORI: *Összehasonlító alkotmánymérnökség – A kormányzati rendszerek strukturái, ösztönzői, teljesítményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 151–152.

⁵ CHRONOWSKI Nóra: *Lengyel köztársaság* In: CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-Orac, 2007. 100.

⁶ TÓTH Károly: A kormányformák és kormányzati rendszerek vázlata. In: TÓTH Judit – LEGÉNY Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, CompLex, 2006. 128–129.

⁷ CSINK LÓRÁNT: A köztársasági elnöki tisztség Közép-Európában. A lengyel, a cseh és a szlovák út. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, 2007/1. 87. [a továbbiakban: CSINK (2007)]

Elmondható azonban, hogy vannak olyan kritériumok, amelyek alapján megállapítható egy államról, hogy félprezidenciális-e. Ennek érdekében dolgozatom e részében a szakirodalom által félprezidenciális kormányzati rendszerrel rendelkező államok közé sorolt országok alkotmányait veszem vizsgálat alá.

Ha a fentebb említett kérdésekre választ akarunk kapni, először is azt kell megnéznünk, hogy mit tartalmaznak azon országok alkotmányai, amelyeket félprezidenciálisnak tartunk.

Ilyen az 1919-es finn, a weimari, továbbá a hatályos francia, román, és lengyel (utóbbi kettő esetén megoszlanak a vélemények, hogy félprezidenciálisak-e, azonban több szerző is ide sorolja őket) alkotmány. Az utóbb felsorolt alkotmányok vizsgálatával igyekeztem olyan közös jellemzőket, főbb ismertetőjegyeket keresni, amelyek kifejezetten megegyeznek a félprezidenciális államokban.

1. Az államfő választása

Közös elem a félprezidenciális alkotmányokban, hogy az államfő választása közvetlen módon történik, azaz a választójoggal rendelkező polgárok szavazatai döntenek.

Finnország 1917-től független állam, innentől számítható az önálló jogrendszerük megjelenése. 2000. március 1-ig az 1919. évi alkotmány volt hatályban, amely alapján az ország kormányformája félprezidenciális volt.⁸ Az államfőt hat évre választotta 301 elektor, a ciklusok száma nem volt előre meghatározva. Jelöltet állíthatott az a párt, amelynek jelöltlistájáról az utolsó választáson legalább egy képviselőt megválasztottak, vagy húszezer választójoggal rendelkező személy, akik egy közös jelölt állításában megállapodtak.⁹

A Német Birodalmat 1919 és 1933 között a Weimari alkotmány alapján kormányozták. Az alkotmány alapján az elnök kétfordulós közvetlen választással került hatalomra (de meg kell jegyezni, hogy ez első elnököt, Friedrich Ebertet a Reichstag választotta). Választható volt minden német állampolgár, aki a 35. életévét betöltötte. A mandátum hét évre szólt, és az elnök korlátlanul újraválasztható volt.¹⁰

⁸ KOVÁCS MÓNKA: Finn Köztársaság. In: CHRONOWSKI–DRINÓCZI i. m. 257.

⁹ TÓTH KÁROLY: Finnország kormányformájának főbb vonásai. In: *In memoriam dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár*. Szeged, Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, Tomus XL. Fasc. 1–26. 1991.

¹⁰ DEZSŐ MÁRTA – BRAGYÓVA ANDRÁS: *A köztársasági elnök egyes európai országokban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, 1989. 22–23. [a továbbiakban: DEZSŐ–BRAGYÓVA (1989a)]

Napjainkban a legvitathatatlanabb félprezidenciális állam Franciaország. Tulajdonképpen az egész rendszer a francia politikai fejlődés szülötte,¹¹ kialakítása az 1958-ban elfogadott Alkotmánnyal történt meg, amelyet az V. Köztársaság Alkotmányának nevezünk. A koncepció de Gaulle tábornoktól eredeztethető, aki törekedett a parlamentáris (pártokra épülő) kormányzat tagadására, a parlamentáris látszatot fenntartva úgy, hogy a legfontosabb döntési jogosítványokat az elnök és a kormány kezébe adja, és így az államfőnél összpontosulnak politikájának leglényegesebb elhatározásai.¹² A köztársasági elnököt 1962-től kezdve közvetlen választással választják (1958-ban de Gaulle a Nemzetgyűlés által került hatalomra), abszolút többséggel, öt évre.¹³ A szavazást a kormány írja ki.¹⁴ Az újválasztással kapcsolatban az Alkotmány nem tartalmaz rendelkezést, ezért a gyakorlatban előfordul az elnök újraválasztása. Az Alkotmányban nem található egyértelmű kifejezés az elnök helyére a hatalommegosztás rendszerében, de az egyes intézmények szerkezeti elhelyezkedéséből azonban az kétségtelenül kimondható, hogy a végrehajtó hatalom élén a köztársaság elnöke áll. Az alkotmány szövegében található örökös azonban nem ugyanazt jelenti, mint a magyar államfő esetében, azaz semmiképpen sem független a hatalmi ágaktól és nem csak alkotmányos zavar esetén vannak tartalmi jogosítványai.¹⁵

A román kormányformát nevezhetjük félprezidenciálisnak, de a francia modellhez képest látható, hogy az államfői pozíció gyengébb, amelynek történelmi okai vannak. Veress Emőd megfogalmazása szerint a román kormányzati rendszer igazából félparlamentáris: Románia elnökét közvetlenül, öt évre választják, egy alkalommal újraválasztható.¹⁶

Lengyelországban – a prezidenciális-félprezidenciális kormányformára jellemzően – az államfőt közvetlenül a nép választja.¹⁷

Az államfő közvetlen választása a prezidenciális rendszerekben megszokott, a rendszer jellegéből fakadóan ez természetesnek is tekinthető.

¹¹ KÖRÖSÉNYI András: Kormányzati rendszerek. In: GYURGYÁK János (szerk.): *Mi a politika? – Bevezetés a politika világába*. Budapest, Századvég Kiadó, 1994. 29.

¹² DEZSŐ Márta – BRAGYOVA András: *A köztársasági elnök a parlamentáris rendszerekben*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, 1989. 63. [a továbbiakban: DEZSŐ–BRAGYOVA (1989b)]

¹³ Francia Alkotmány 6. cikk.

¹⁴ Fra. Alk. 7. cikk.

¹⁵ CSINK Lóránt: *Az államfő jogállása Európában és Magyarországon*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2008. 54. [a továbbiakban: CSINK (2008)]

¹⁶ VERESS Emőd: *Románia*. In: CHRONOWSKI–DRINÓCZI i. m. 529–530.

¹⁷ CHRONOWSKI (2007) i. m. 448.

2. A végrehajtó hatalom duális jellege

A félprezidenciális kormányforma sajátossága, hogy az elnök és a kormány között megoszlik a végrehajtó hatalom. A rendszer egyik ismérve, hogy megtartja a kormány parlament irányában lévő politikai felelősségét, de a végrehajtó hatalom megoszlik az elnök és a kormány között, a nagyobb hatalom pedig az elnök oldalán van.¹⁸ Helyzetének kiemelkedő szerepét az alkotmányban előírt jogai és a politikai akaratképzésre gyakorolt befolyási módjai teszik lehetővé.¹⁹

Finnországban a finn elnök volt a végrehajtó hatalom legfőbb letéteményese. A parlamentáris rendszer elnöki jogköreivel szemben, személyesen gyakorolta az alkotmányban előírt elnöki jogokat.²⁰ A végrehajtó hatalom kettős szerkezetének oka egy kompromisszum volt a konzervatív és a baloldali erők, az erős végrehajtó hatalom és a tiszta parlamentarizmus között, amely tartósnak bizonyult a pártok megosztottsága, a parlamentáris hagyományok, a hegemon és erős pártvezetők hiánya miatt.²¹ A Finn Államtanács egyenlő volt a Kabinettel,²² az elnöki ülés az Államtanács heti ülése volt, amelyet az elnök vezetett, és itt hozták azokat a döntéseket, amelyekhez szükséges volt valamelyik miniszter ellenjegyzése. A finn alkotmányjogi rendszer sajátosan ötvözte az elnöki rendszert és a parlamentarizmust azzal, hogy az elnök a döntéseit a kabinet előtt hozta, a parlamentnek felelős kabinet egyetértésével, ezáltal az elnök felelőssége a kabineten keresztül közvetetten mégis létrejött. Ezt támasztja alá az az alkotmányi cikkely, amely szerint, ha az Államtanács az általa végrehajtandó köztársasági elnöki döntést törvénysértőnek találja, a főállamügyész véleményének kikérését követően a köztársasági elnöknel szorgalmazza a törvényjavaslat visszavonását vagy módosítását, de ha az államfő kitart a döntése mellett, bejelentheti, hogy az nem hajtható végre.²³

A weimari államfőnek az alkotmány kiemelkedő szerepet biztosított a kancellárral szemben, és a korábbi császári jogok továbbélését kínálta. Az elnök a weimari periódusban jóval több volt, mint reprezentatív államfő, aktív szerepe volt az állam legfőbb irányítójaként, vezetőjeként. De fontos leszögez-

¹⁸ KÖRÖSÉNYI i. m. 31.

¹⁹ PETRÉTEI József: A magyar kormányzati rendszer főbb jellemzőiről, és továbbfejlesztésének egyes kérdéseiről. In: *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 1994. 222.

²⁰ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 33.

²¹ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989b) i. m. 77.

²² TÓTH i. m. 406.

²³ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 42.

ni, hogy nem ő volt a végrehajtó hatalom feje, hiszen az a birodalmi kormány volt, élén a kancellárral.²⁴ A két súlypont közül az elnök hatalma volt erősebb, azonban nem érte el a francia félprezidenciális rendszer államfőjének szintjét.²⁵ A Weimari alkotmány alapján a birodalmi kormány ülésein az államfőnek jogában állt elnökölni, ám szavazati joga nem volt; az alkotmány alapján jóváhagyta a kormány ügyrendjét. Az elnöknek aktív befolyása volt a kormányra és kormányalakításra, a kancellár javaslatára és annak hozzájárulásával egyes minisztereket elbocsáthatta.²⁶

Franciaországban az elnöki dominanciát jól mutatja, hogy az alkotmányban az elnökről szóló címet csak a szuverenitással kapcsolatos rész előzi meg. A köztársasági elnök a végrehajtó hatalom része, a kormánnyal közösen. Fontos azonban leszögezni, hogy ez semmiképpen sem jelenti a két szerv egyenlőségét, Franciaországra az államfő dominanciája jellemző.²⁷ Tulajdonképpen a francia kormányforma azon az előfeltevésen alapul, hogy az elnök és a kormány politikailag azonos felfogást követ, amelyben mindig az elnöké a döntő szó, a kormány pedig végrehajtja az elnök politikáját, ha az megfelel a parlamentnek.²⁸ Amennyiben nem azonos az elnök és a kormány politikai felfogása, akkor „politikai társbérlet” (cohabitation) alakul ki, amelyben a köztársasági elnök és a kormány viszonyában inkább a parlamentáris köztársaság jellemzői mutatkoznak meg.²⁹ A félprezidenciális berendezkedésben akkor tud valóban érvényre jutni a köztársasági elnök szupremáciája, ha a köztársasági elnök és a kormány politikai elképzelései ugyanazok. Az Alkotmányban nem található egyértelmű kifejezés az elnök helyére a hatalommegosztás rendszerében, de az egyes intézmények szerkezeti elhelyezkedéséből az kétségtelenül kimondható, hogy a végrehajtó hatalom élén a köztársaság elnöke áll.³⁰ A francia kormányzati rendszer tehát egyértelműen azon alapul, hogy az elnök és a kormány azonos politikát folytat, és ebben mindig az elnöké a döntés. A kormány tulajdonképpen végrehajtja az elnök politikáját, és felelős a parlament felé.³¹ Franciaországban a kormány feladata a nemzetpolitika meghatározása és irányítása. A kormány tagjai a miniszterelnök, miniszterek és államtitkári

²⁴ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 21–22.

²⁵ CSINK (2008) i. m. 57.

²⁶ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 29.

²⁷ VERESS Emőd: Francia köztársaság. In: CHRONOWSKI–DRINÓCZI i. m. 100.

²⁸ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 78.

²⁹ TRÓCSÁNYI–CSINK i. m. 94.

³⁰ CSINK (2008) i. m. 54.

³¹ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989b) i. m. 63.

rangú kormánytagok lehetnek. A miniszterelnököt és a kormány többi tagját az államfő nevezi ki.³² A kormány működési formája a Minisztertanács. A köztársasági elnök a Minisztertanács elnöke, az üléseket előkészítő szerv a Kormánytanács, amelyet a miniszterelnök vezet. A kormány a Minisztertanács keretében alakítja ki a fő irányvonalat. Az államfőnek szintén komoly szerepe van a kül- és belpolitikai kérdések tekintetében.³³

A román államberendezkedés sajátossága az elnök és a miniszterelnök között húzódó politikai konfliktusok nagyszámú megjelenése. A kormány irányításában a miniszterelnöké a kulcsszerep, az államfő a kormánnyal szemben viszonylag erős, a parlamenttel szemben gyenge. Amennyiben viszont a fentiek szerinti társbérlet jön létre a kormányzásban, akkor az elnök nem a kormányzathoz, hanem a kormányzatot ellenőrző, annak ellenpontjaként megjelenő szervekhez, politológiaiilag az ellenzékhez tartozik, tehát ebben az esetben az államfő nem része a kormányzatnak.³⁴

Lengyelországban a végrehajtó hatalmi feladatokat a köztársasági elnök, a Minisztertanács és a kétkamarás parlament látja el. A törvényhozó hatalom a Képviselőházat (Szejm) és a Szenátust illeti. A végrehajtó hatalom dualista, a kormányfő és az államfő között oszlik meg. Szükséges a végrehajtó szervek együttműködése, amelyet az ellenjegyzés biztosít.³⁵ A lengyel államfő meghatározott esetekben összehívhatja a Kabinet Tanácsot, melynek tagjai azok a miniszterek, akiknek a tárgyalásain a köztársasági elnök elnököl.³⁶

3. Felelősség kérdése

Félprezidenciális kormányformában a kormány politikailag felelős a parlamentnek és az elnöknek is, a miniszterelnököt az államfő választja ki, a kabinet tagjainak kiválasztására is erős befolyása van, továbbá az elnök bármikor menesztheti a kormányfőt.³⁷ Az elnök azonban nem felelős; az az elem, hogy a kormány felelős a parlament irányába, a parlamentáris berendezkedésű államok esetében is fennáll. Általánosan a félprezidenciális kormányformában az elnök nem rendelkezik

³² Fra. Alk. 8. cikk.

³³ VERESS i. m. 109.

³⁴ VERESS i. m. 535–540.

³⁵ CHRONOWSKI (2007) i. m. 448.

³⁶ Lengyelország Alkotmánya 141. cikk.

³⁷ KÖRÖSÉNYI i. m. 31.

politika felelősséggel a parlament irányába, a választópolgárok felé azonban igen, ellenben a kormány felelősséggel tartozik az elnök és a parlament felé.

A korábbi finn alkotmányban a köztársasági elnök nem rendelkezett politikai felelősséggel, jogi felelőssége is elég szűk körben volt jelen, csak súlyos hazaárulás miatt lehetett felelősségre vonni.³⁸

Németországban a felelősség eltért a félprezidenciális államokban megszokottól. A weimari alkotmányában az államfő elmozdítása hivatali idejének lejártá előtt csak a Reichstag kétharmados szavazással elfogadott határozata szerinti népszavazással történhetett meg. Ezzel azonban a törvényhozás saját magát is nehéz helyzetbe hozhatta, ugyanis amennyiben a népszavazás nem mozdítja el az elnököt, az az elnök újraválasztásának minősült. Ezzel a Reichstagot azonnal fel kellett oszlatni. Ezért politikai felelőssége is volt az elnöknek, jogi felelőssége pedig szintén fennállt, felelősségre vonására az Állambíróság volt jogosult.³⁹ A francia államfő nem tartozik politikai felelősséggel a parlament előtt, és mentelmi joga van.⁴⁰

Románia elnökének tisztségéből való leváltása két formában történhet. Közös jellemző mindkét esetben, hogy szükséges az egyes alkotmányos szervek kooperációja.⁴¹ Az Alkotmány előírásait megsértő súlyos cselekmények elkövetése esetén, a Képviselőház és a Szenátus együttes ülésén, a képviselők és a szenátorok többségi szavazatával, az Alkotmánybíróság véleményének megismerését követően váltható le az elnök. A felfüggesztési javaslat elfogadása esetén az elnök leváltása kapcsán népszavazást kell tartani. A másik esetben a Képviselőház és a Szenátus együttes ülésén, a képviselők és szenátorok kétharmados szavazatával Románia elnökét vád alá helyezhetik hazaárulásért, az ítélezésre a Legfőbb Semmitő- és Ítélszék rendelkezik hatáskörrel.⁴²

4. Ellenjegyzés kérdése

Szorosan összefügg a felelősség kérdésével az ellenjegyzés intézménye.

A weimari alkotmányban az elnök helyettese a kancellár volt, ha azonban a helyettesítés hosszabb időre szólt, a Legfelsőbb Bíróság elnökét nevezték ki.

³⁸ DEZSŐ-BRAGYOVA (1989a) i. m. 42.

³⁹ DEZSŐ-BRAGYOVA (1989a) i. m. 24.

⁴⁰ VERESS Emőd: Francia köztársaság. In: CHRONOWSKI-DRINÓCZI i. m. 100–105.

⁴¹ Románia Alkotmánya 95–96. cikkek.

⁴² VERESS Emőd: Románia. In: CHRONOWSKI-DRINÓCZI i. m. 538–540.

Az államfő funkcióját tekintve megosztva gyakorolta a kormányzati hatalmat a kormánnyal, az alkotmány alapján az államfő rendelkezései akkor voltak érvényesek, ha ellenjegyezte valamelyik miniszter.⁴³

A francia államfő viszonylag széles körben hozhat önálló politikai döntést, melyek nem igényelnek miniszteri ellenjegyzést, ezek a következők:

- a) miniszterelnök kinevezése és felmentése
- b) népszavazás elrendelése
- c) Nemzetgyűlés feloszlata
- d) rendkívüli hatáskörök gyakorlása
- e) a parlament irányába üzenetek kibocsátása
- f) nemzetközi szerződés alkotmányossági vizsgálatának kezdeményezése
- g) Alkotmánytanács tagjainak kinevezése
- h) törvények alkotmányossági vizsgálatának kezdeményezése.⁴⁴

Ezek a tárgykörök összefüggésben állnak azzal, hogy a francia Nemzetgyűlés törvényhozási tárgyköre kötött. Megállapítható tehát, hogy a francia államfő hatáskörei és az alkotmányban rögzített jogai alapján alapvető különbséget nem mutatnak egy közepesen erős parlamentáris államfő jogaihoz képest.⁴⁵

Románia elnökének a külpolitikai, honvédelmi és kivételes feladatait, a katonai rangok, kitüntetések adományozását és az egyéni kegyelem gyakorlásához kapcsolódó államfői aktusait a miniszterelnök köteles ellenjegyezni, az államfő többi hatáskörének ellátását ellenjegyzés nélkül teszi.⁴⁶

Lengyelországban az államfő rendeleteket és végrehajtási utasításokat fogad el, szervei feladatkörére nézve határozatot hoz, valamint hadiállapot esetén, ha a Szejm ülése akadályoztatva van, rendeleteket bocsáthat ki a Minisztertanács javaslatára (ezt a Szejmnek a következő ülésen kell jóváhagynia). Fontos még kiemelni, hogy a köztársasági elnök alkotmányos és törvényes jogkörében, kormányzati tevékenységét gyakorolva hivatalos aktusokat fogad el, amelyek érvényességéhez szükséges a miniszterelnök ellenjegyzése, ezzel felvállalva a politikai felelősséget a Szejm előtt. Azonban a parlamenttel, törvényhozáshoz, alkotmányvédelemhez és a kreációs jogkörök gyakorlásához nem szükséges az ellenjegyzés.⁴⁷

⁴³ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 26.

⁴⁴ VERESS Emőd: Francia köztársaság. In: CHRONOWSKI–DRINÓCZI i. m. 113.

⁴⁵ CSINK (2008) i. m. 57.

⁴⁶ Rom. Alk. 100. cikk.

⁴⁷ CHRONOWSKI (2007) i. m. 454.

Elmondható, ha összehasonlítjuk az alkotmányok alapján az államfői jogokat, hogy lényeges eltérés nem a hatáskörük jellegében, hanem annak terjedelmében lelhető fel, a jogköreik nagyjából megegyeznek, ezek a következők: az adott jogkört milyen feltételek mellett gyakorolhatják, szükség van-e más személy egyetértésére a döntésükhöz, illetve van-e az elnöknek politikai felelőssége a parlament felé.⁴⁸

5. Hagyományos államfői jogok

Az elnök klasszikus jogkörei – a nemzetközi szerződések megkötése, a követek és nagykövetek fogadása, népszavazás, választások kiírása, kegyelmezés, az állami kinevezések, díjak és kitüntetések átadása – kivétel nélkül az összes félprezidenciális rendszerűnek sorolt állam elnökének jogkörében megtalálható. Ez a parlamentáris, prezidenciális államok államfőjére is jellemző, elsősorban az elnök képviseleti funkciójából fakad, ezen aktusok jelentős részének gyakorlása a parlamentáris és a félprezidenciális rendszerekben is ellenjegyzéshez kötött, amivel a felelősség kérdéséhez térünk vissza.

6. Parlament felosztatási jog

A félprezidenciális államokban az államfő alkotmányos jogköre tágabb, mint a parlamentáris kormányzati rendszerek államfőié. Több lehetőséggel rendelkezik a parlament kijátszására, a rendeletekkel való kormányzásra.⁴⁹

A weimari köztársaság elnöke a parlament felosztatását az alkotmány alapján bármikor szabadon megtehetette, egyetlen megkötés volt, hogy „csak egyszer ugyanazon okból” történhetett. Az indok közlésére nem volt köteles, de a gyakorlatban ezt mindig megtette az elnök, amikor sor került a felosztatásra. Ezzel a Reichstag összes joga megszűnt. Az államfő és a parlament viszonyában fontos megjegyezni, hogy az államfő nem élhetett vétőjoggal az elfogadott törvényekkel kapcsolatban, de népszavazást rendelhetett el róla, az elfogadástól számított egy hónapon belül.⁵⁰ Minden kétséget kizáróan a legerősebb fegyver,

⁴⁸ CSINK (2007) i. m. 91.

⁴⁹ CSINK (2007) i. m. 91.

⁵⁰ DEZSŐ–BRAGYOVA (1989a) i. m. 29–30.

amely az elnök kezében összpontosul, az a parlament feloszlataási jogkör, amelyről a parlamentáris államfőkkel ellentétben önállóan dönthet.

Franciaországban kétségtelenül a parlament feloszlataása az államfő kezében lévő legerősebb jogosítvány. A parlament kétkamarás összetételű, a Nemzetgyűlés és a Szenátus alkotja.⁵¹ A két ház jogállása több szempontból is eltér, például az államfő csak a Nemzetgyűlést oszthatja fel,⁵² a két ház elnökével folytatott konzultáció után.⁵³

Romániában az elnök a parlament feloszlataási jogával a parlament két kamarájának elnökeivel és a parlamenti frakciók vezetőivel tartott tanácskozás után élhet, ha az elnök az első felkéréstől számolt hatvan napon belül nem szavaz bizalmat a kormányalakítás tekintetében, de kizárólag két bizalmi szavazati kérelem elutasítását követően. Nem oszthatja fel az államfő a parlamentet azonban a mandátumának utolsó hat hónapjában, illetve a mozgósítási, háborús, ostrom- vagy sürgősségi állapot idején sem.⁵⁴ Az elnök a félprezidenciális kormányforma sajátosságaiból adódóan nem felelős, a kormány felelős a parlamentnek. A Képviselőház és a Szenátus megvonhatja a kormánytól a bizalmat bizalmatlansági indítvánnyal, ez az együttes ülésen a képviselők és szenátorok abszolút szavazattöbbségével lehetséges. A kormány a Képviselőház és Szenátus előtt, ezek közös ülésein felelősséget vállalhat magára meghatározott program, általános politikai nyilatkozat vagy törvénytervezet kapcsán. A kormányt leváltják, ha ezek előterjesztésétől számított három napon belül bizalmatlansági indítványt nyújtanak be, és azt megszavazzák.⁵⁵

7. Miniszterelnök kinevezése

Félprezidenciális kormányformában feltétlen érvényesül, hogy az államfő nevezi ki a miniszterelnököt, ezt az összes vizsgált állam alkotmánya említi.⁵⁶

⁵¹ Fra. Alk. 24. cikk.

⁵² VERESS Emőd: Francia köztársaság. In: CHRONOWSKI–DRINÓCZI i. m. 101.

⁵³ Fra. Alk.12. cikk.

⁵⁴ Rom. Alk. 89. cikk.

⁵⁵ VERESS Emőd: Románia. In: CHRONOWSKI–DRINÓCZI i. m. 538–540.

⁵⁶ 1919-es Finn Alkotmány 87. cikk, Weimari Alkotmány 53. cikk, Franciaország Alkotmánya 8. cikk, Románia Alkotmánya 103. cikk, Lengyelország Alkotmánya 154. cikk.

Látható, hogy valójában minden kormányforma sajátosan nemzeti, megőrzi az alkotmányozás történelmi időszakának lenyomatát.⁵⁷ Még az azonosnak tekintett kormányformák között is vannak különbségek. Joggal merülhet fel azonban a kérdés, hogy vajon a közös jegyek külön-külön is félpreszidenciális rendszert hoznának-e létre? Miután ezeket a jegyeket egyenként vizsgáltam, megállapítható, hogy a félpreszidenciális rendszerű államok alkotmányainak államfőre vonatkozó részeinek közös elemei egyenként nem alkotnak félpreszidenciális rendszert, e jellemzőknek összességében kell megjelennie az adott alkotmányban (államonként előfordulhat egy-egy elem eltérése is a fentebb megjelöltektől), hogy félpreszidenciális rendszerről beszélhessünk.

Magyarországon a kormányzás középpontjában a kormány és a parlament áll. A kormány és a parlament hatalmát az *írott alkotmány* mellett a parlamenti és kormányzati jogalkotás alkotmánybírósági felülvizsgálata és a közvetlen demokrácia korlátozza. A magyar alkotmány és kormányzati rendszer kialakítására a legnagyobb hatást a Német Szövetségi Köztársaság gyakorolta. A magyar alkotmányos és kormányzati rendszer a parlamentáris kormányforma alapvonásain túl is több olyan sajátossággal bír, amelyek egyedülálló vonások az európai parlamentáris demokráciák utóbbi ötven–százéves gyakorlatához képest.⁵⁸

Körösényi András, Tóth Csaba és Török Gábor a magyar alkotmányos rendszer sajátosságait négy csoportra osztják. Az első ilyen jellemvonás a jogállamiság *elvének radikalizálása*, a jog és politika jelentős összekapcsolódása. Ez érezhető az Alkotmánybíróság széles, nemzetközi tekintetben is egyedülálló hatáskörében, valamint a cselekvésre való hajlandóságában, amelyek következtében az egész politikai rendszer egyik súlyponti intézményévé lett. Az 1989-es alkotmányreform kapcsán létrejött a demokratikus rendszerekben szintén nem megszokott *ombudsman* intézménye, amely 1995-ben került megalakulásra.

A második *sajátosság kormány és parlament viszonyának dualista elrendezése*. A törvényhozás és végrehajtás politikai értelemben vett *fúziója*, illetve parlament és kormány a parlamentáris kormányzatra tipikus összekapcsolódása a magyar kormányzati rendszert is jellemzi, de a közjogi feltételeket tekintve mégsem alkot olyan politikai cselekvési egységet, mint az európai parlamentáris rendszerekben. A magyar alkotmány jellemzője, hogy több közjogi és politikai művelet kapcsán is fenntartja törvényhozás és végrehajtás dualizmu-

⁵⁷ KUKORELLI István: A magyar kormányzati rendszer egyenetlenségei. In: TAKÁCS Imre – TÓTH Zoltán – KUKORELLI István – SÁRI János – SCHMIDT Péter: *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 1994. 195. [a továbbiakban: KUKORELLI (1994)]

⁵⁸ KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris, 2003. goo.gl/BMQf3S

sát. Magyarországon a törvényhozás és a végrehajtás egymástól függ. Érdekes, hogy az a körülmény, hogy a kormány nem kezdeményezheti a parlament felosztatását – és az államfő felosztatási joga is erősen korlátozott – mennyiben növeli a törvényhozás végrehajtástól való függetlenségét mind alkotmányjogi, mind politikai értelemben. A másik oldalról a végrehajtás törvényhozástól való politikai függését a miniszterek és a kormány(fő) parlamenttel szembeni politikai felelősségének gyengítése korlátozza.

A magyar alkotmány és kormányzati rendszer harmadik sajátossága a *parlament és a parlamenti ellenzék közjogilag kialakított hatalma* és a kormánnyal, a kormánytöbbséggel szemben fennálló széles körű vétőjoga. Itt a kizárólagos országgyűlési jogalkotási tárgykörök tág körét, a rendeleti kormányzásnak az európai demokráciákban megszokotthoz képest jelentős korlátozását, az erős parlamenti bizottsági rendszert és a munkaparlamenti jelleget értik a szerzők. A parlament szerepét erősítik az ún. kétharmados törvények, a vezető állami tisztségviselők megválasztásához szükséges kétharmados többség, és a már említett körülmény, mely szerint a kormány nem kezdeményezheti a parlament felosztatását. Mindezzel igen széles körben a törvényhozásnak a végrehajtás – és a parlamenti ellenzéknek a kormánytöbbség – feletti ellenhatalma intézményesült, közjogilag korlátozva ezzel a kormányzati cselekvést és a parlamentáris kormányzás működési módját.

A magyar parlamentáris rendszer további jellegzetessége, hogy a hatalommegosztás elvét radikálisan, a törvényhozás-végrehajtás viszonyán felül a kormányzati rendszer más területein is intézményesíti. További ellensúlyokat állít fel a kormánnyal szemben, amivel szintén korlátozza a parlamentáris kormány hatalmát. Ilyen például az Alkotmánybíróság, az államfő, illetve a népszavazás.⁵⁹

A fentiek azt az általánosan elismert tényt bizonyítják, hogy Magyarország kormányformája parlamentáris, ezt támasztotta alá a történeti áttekintés, az államfő pozíciója a hatalommegosztásban, illetve a kormányzati rendszer parlamentáris kritériumoknak való megfelelése is. Érdekes ugyanakkor azt is megnézni, hogy a félprezidenciális kritériumok megvalósulnak-e hazánkban, illetve amelyek nem, azokat lehetne-e módosítani.

- Az államfő közvetlen választása korábban egy tipikusan prezidenciális, félprezidenciális jellemzőnek tűnt, azonban manapság egyre több parlamentáris államban előfordul, hogy az államfő közvetlenül a választópolgárok által kerül hatalomra, például Ausztriában 1951-től,

⁵⁹ Uo.

Szlovéniában 1992-től, Szlovákiában 1999-től, Csehországban pedig 2013-tól választják közvetlenül az államfőt. Továbbá félpreszidenciaális rendszer esetén is elképzelhető, hogy az elnököt elsőre a parlament választja, mint ahogy 1958-ban Franciaországban de Gaulle-t még a Nemzetgyűlés választotta elnöknek. Magyarországon sem sokon múlt, hogy a rendszerváltást követően megvalósuljon a közvetlen államfőválasztás. Ehhez a kritériumhoz tehát szükséges lenne alkotmányt módosítani hazánkban, de ahogy látjuk, ettől még nem lennénk félpreszidenciaális rendszer.

- A végrehajtó hatalom dualista jellege is jellemző félpreszidenciaális vonás, azonban nemcsak kizárólag e kormányformára jellemző. Az önálló döntési jog elképzelhető parlamentáris rendszerben is, de lényeges különbség, hogy az érdemi jogosítványok a kormányt illetik. A rendszerváltást követően több volt szocialista parlamentáris államban is formálisan a végrehajtó hatalom része lett az államfő (Szlovákia, Csehország).⁶⁰ Magyarország kapcsán az államfőt általában mindhárom hatalmi ág fölött, semleges hatalmi ágként említik. Néhány szerző ezt vitatja, érdemes ezért megvizsgálni e gondolkodás logikáját is. E gondolkodás szerint az államfői jogosítványok végrehajtói jogosítványok: azokban a végrehajtó hatalom megnyilvánulása mutatkozik meg. Ezek a jogosítványok e szerzők álláspontja szerint éppen azért különböző nemű jogosítványok, mert a másik két hatalmi ág irányában hatnak. Ezen álláspont képviselői abból indulnak ki, hogy a kormányzás teljes formája a hatalmi ágak egyensúlya. E rendszerben a hatalmi ágak pedig egymást ellenőrzik.⁶¹ Tehát fennállhat dualista végrehajtó hatalom parlamentáris rendszerben is. És itt kell megjegyezni, hogy a francia államfő legtöbb aktusa, ugyanúgy ellenjegyzéshez kötött, mint a magyar államfőé.
- Az elnököt politikailag felelősség nem terheli, jogi igen. Ez pontosan megegyezik a magyar köztársasági elnök, és úgy általában a parlamentáris államfők jogállásával.
- A Parlament feloszlataási jog az egyik legfontosabb jog a félpreszidenciaális elnök kezében. Magyarországon a köztársasági elnök az Országgyűlést csak kivételes, jogilag tételesen körülírt esetekben oszlathatja fel, az

⁶⁰ CSINK (2008) i. m. 73.

⁶¹ SZENTPÉTERI NAGY Richard: A parlamentáris kormányrendszer államfője. *Politikatudományi Szemle*, 2005/3–4. 113–114.

új választások egyidejű kiírásával.⁶² A félprezidenciális kormányzati rendszerekben viszont gyakorlatilag az elnök szabad megfontolásán múlik a törvényhozó hatalom feloszlatása, legjobb példa erre a Francia V. Köztársaság Alkotmánya. Azonban a román alkotmány a parlamentáris rendszerhez hasonlóan a kormányalakításhoz köti a feloszlatás jogát, tehát félprezidenciális berendezkedésű államban is van példa a feltételhez kötésre, a weimari alkotmányban pedig a szövetségi elnök is feloszlathatta a Reichstagot. Magyarországon pedig a 2006 őszi zavargások idején került szóba, hogy a köztársasági elnöknek szükséges lenne egy ilyen jogosítvány, amellyel súlyos bizalomvesztés esetén feloszlathatja a parlamentet, az alkotmányelőkészítő bizottság koncepciójában szerepelt is ilyen rendelkezés 2011-ben. Ha ez megvalósult volna, az egy óriási lépés lett volna a félprezidenciális rendszer felé való elmozdulásra.

- Magyarországon az államfő tesz javaslatot a miniszterelnök személyére, és a Parlament választja meg,⁶³ a félprezidenciális államokban az államfő nevezi ki a miniszterelnököt, így e kritérium kapcsán is szükséges lenne módosítani az Alaptörvényt. Mindazonáltal több parlamentáris államban is előfordul, hogy az államfő nevezi ki a miniszterelnököt, ez a jogosítvány sem jelentené automatikusan a parlamentarizmus felszámolását.

Látható tehát, hogy ezek a félprezidenciális jellemzők nem egyenként, hanem összességükben alkotnak félprezidenciális rendszert. A félprezidenciális jellemzők elsődlegesen nem az alkotmány szövegéhez, hanem a politikai hatalomgyakorlás kialakult rendjéhez kapcsolódnak. Félprezidencializmus bevezetéséhez az Alaptörvényt nem is kellene sok helyen módosítani.

Valóban félprezidenciális rendszer jönne létre, ha ezek a kritériumok mind megvalósulnának itthon? Erre a kérdésre akkor tudnánk meg a választ, ha látnánk a megvalósult struktúrát, az államfő és a kormány viszonyát, és egyáltalán a kormányzásnak a módját, gyakorlatát, amelynek a kialakításában kiemelkedő szerepe van az államfő és a miniszterelnök személyének, illetve szándékuknak. Valójában ekkor lehet megmondani egy országról, hogy milyen is a tényleges kormányzati rendszere, és nem elsősorban az alkotmánya szövegéből.

⁶² Magyarország Alaptörvénye, Állam 3. cikk b) pont.

⁶³ Alaptörvény Állam 16. cikk.

Arra a következtetésekre jutottam dolgozatomban, hogy első olvasatra nagyon távolinak tűnik egymástól a két rendszer, de ha megvizsgáljuk az intézmények működését, akkor láthatjuk, hogy az alkotmányszöveg szintjén valójában nincs annyira messze egymástól e két kormányforma, sőt! Egészen sok hasonlóságot vehetünk észre közöttük. Nem is könnyű általánosítani egy kormányformát, mert azon minden nemzet történelmének, fejlődésének lenyomata tükröződik, és ez alapján is egyértelműen igazolható, hogy nincs két teljesen százszázalékosan megegyező kormányforma a világon. Látható, hogy az igazi különbség a parlamentáris és a félpreszidenciaális rendszer között az államelmélet, az országok gyakorlata. Nem csak az alkotmány szövege határozza meg, hogy egy országnak milyen a kormányformája, hanem az eltérő politikai szokások, amiket jogon túlmutató jelenségek formálnak: történelmi hagyományok, aktuálpolitika, társadalmi-gazdasági viszonyok.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy kívánatos-e Magyarországon félpreszidenciaális kormányformát bevezetni, mint ahogy az is, hogy ez összeegyeztethető lenne-e Magyarország alapvetően parlamentáris hagyományaival. A dolgozat csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy ez alkotmányjogilag lehetséges. Minden más a politikán múlik.

A POLIGRÁFOS VIZSGÁLAT EREDMÉNYÉNEK BIZONYÍTÉKKÉNT TÖRTÉNŐ ÉRTÉKELÉSE

GYULAY Dániel

A poligráfus vizsgálat eredményének bizonyítékként történő elfogadása mindig is problémát okozott a hazai gyakorlatban. A műszeres vizsgálatot egy szaktanácsadó végzi, aki annak eredményéről véleményt nyilvánít. Ez a szaktanácsadói vélemény a gyakorlatban komoly aggályokat vált ki. Vannak, akik elvetik, mások pedig kifejezetten támogatják annak bizonyítékként történő értékelését. Sajnos még a támogatói oldal sem egységes, ugyanis egyesek a szakvéleményhez hasonlítják, míg mások okirati bizonyítékként említik, sőt felvetődött bizonyítási eljárásként történő értelmezése is. Véleményem szerint ennek megfelelő tisztázása nélkülözhetetlen az egységes bírói gyakorlat, így a jogbiztonság kialakítása érdekében is.

1. Határon innen – határon túl

1.1. A hazai problémák forrása

A gyakorlati ellentétek tükrözéséhez először a szakirodalom elemzését használom. Ennek ismertetésére a témában publikáló személyek érveinek ütköztetésével mutatom be a dogmatikai aggályokat.

Krispán István és Tóth-Zsámboki Judit álláspontja megegyezik abban, hogy a poligráfus vizsgálat eredménye alapján készült szaktanácsadói vélemény nem használható fel bizonyítékként, annak okában azonban különböző véleményt formálnak. Tóth-Zsámboki Judit elutasító hozzáállását a Be. rendelkezéseire vezeti vissza. Szerinte a poligráfus szaktanácsadó véleménye nem használható fel bizonyítás során, ugyanis az eljárási törvény bizonyítási eszközeiről szóló

taxatív felsorolásában nem szerepel.¹ Ez az álláspont azonban egyértelműen hibás, ugyanis a bizonyíték és a bizonyítási eszköz nem tekinthető azonos fogalomnak.² Ezzel ellentétben Krispán István, a büntetőeljárás törvény miniszteri indoklásával egyetértve azt állítja, hogy rendben van az, ha a szaktanácsadói vélemény ki van rekesztve a bíróság előtti felhasználásból, ugyanis a poligráfos vizsgálat a nyomozati szakaszban tudja funkcióját legmegfelelőbben betölteni.³ Véleményem szerint a következtetés itt sem helytálló. Attól ugyanis, hogy a műszeres ellenőrzésnek a nyomozás során van a legnagyobb jelentősége, még nem következik egyenesen az, hogy emiatt a tárgyaláson nem lehet felhasználni azt bizonyítékként. Ha ez így lenne, akkor nem maradna bizonyíték, amit a tárgyalás során értékelhetne a bíróság, ugyanis ezen érvelés alapján ki kellene zárni azt a tanúvallomást, ami a gyanúsítotthoz vezet a nyomozó hatóságot, vagy akár a szakvéleményt is, ami megállapítja az elkövetés eszközét.

A szakirodalomban megjelenő másik álláspont elfogadja a bizonyítékként történő alkalmazást, azonban arról, hogy dogmatikailag hogyan értékelhető, már eltérő nézetek születnek. A bizonyítási eszköz valamint a bizonyítási eljárás kérdését tisztázatlanul hagyva, Alföldi Ágnes Dóra csupán a törvényi feltételek meglétéhez – elsősorban a jogszabályoknak megfelelő beszerzéshez – köti a műszeres vizsgálat eredményének bizonyítékkénti felhasználhatóságát.⁴ Pethő Erzsébet Margit az említett vizsgálat eredményét nem csak hogy elfogadja mint bizonyítékot, hanem egyenesen szakvéleménynek titulálja, s a bíróságra bizza annak mérlegelését az ügy paramétereitől függően.⁵ Budaházi Árpád szintén kérdésként veti fel, hogy minek is tekinthető a poligráfos vizsgálat. Véleménye szerint attól, hogy szaktanácsadó végzi, még fellelhetők benne a szakértői vizsgálat és a felismerésre bemutatás, valamint a kihallgatásra emlékeztető jegyek is. Említésre méltó, hogy véleménye szerint is indokolt lenne a megfelelő jogi környezet kialakítása.⁶

¹ TÓTH-ZSÁMBOKI Judit: A poligráf alkalmazási lehetőségei a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2013/6. 144.

² Ezt részletesen az értékelésről szóló alfejezetben fogom kifejteni.

³ KRISPÁN István: Tájékoztató és sugalmazás – avagy mire jó a poligráfos hazugságvizsgálat. *Belügyi Szemle*, 2005/1. 111.

⁴ ALFÖLDI Ágnes Dóra: A poligráf alkalmazásának anomáliái a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2013/1. 35.

⁵ PETHŐ Erzsébet Margit: *A modern kriminalisztikai eszközök bizonyítékként történő értékelése a büntetőeljárásban*. 2004. 12. <http://doksi.hu/get.php?lid=12484>

⁶ BUDAHÁZI Árpád: Poligráf a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 2011/12. 104. [a továbbiakban BUDAHÁZI (2011a)]

A szakirodalmi ellentmondások után érdemes kitérni a hatályos joggyakorlatunk megosztottságára is. Mindenekelőtt az Ítéltábla 5/2014. BK. véleményével indokolt kezdenünk a vizsgáldást.⁷ Megállapítása szerint a poligráfós vizsgálat eredménye nem minősül bizonyítási eszköznek, ugyanis az nincs a törvényben taxatív felsorolva, továbbá *a törvény kizáró rendelkezése alapján nincs lehetőség arra, hogy a poligráfós vizsgálatot elvégző személyt mint szakértőt rendelje ki a bíróság, és az általa készített jegyzőkönyv sem használható fel okirati bizonyítékként*. Véleményem szerint az indokolás nem alapos. Ennek oka, hogy ugyan a szaktanácsadó és a szakértő közötti különbséget megfelelően elemezve határozott véleményre jutott, de ezt az okirattal kapcsolatban nem tette meg. Az indokolás a 6. és 7. oldalon is felveti az okiratként történő értékelés megvizsgálásának szükségességét, azonban ezt egy alkalommal sem elemzi. A vélemény végén mindössze annyi kerül kijelentésre, hogy nem minősül okiratnak, mert nem hordozza a fogalom kritériumait. Miért nem? Szükségesnek láttam volna a hivatkozott 188/2012. Bírósági Határozat okiratra kiterjesztett vizsgálatát is. Érdekes lehetett volna továbbá annak elemzése is, hogy ha a poligráfós vizsgálat eredményéről készült szaktanácsadói vélemény azért nem minősül bizonyítási eszköznek, mert nincs taxatív felsorolva a Be-ben, akkor a rendőri jelentés – mely szintén nincsen felsorolva – miért értékelhető a bizonyítékok körében?

A Legfelsőbb Bíróság esetjoga⁸ szintén nem tekinti bizonyítéknak a szaktanácsadó véleményét, ugyanis az nem bizonyítási eszköz.⁹ Ez a döntés azonban nem egy poligráfós vizsgálatnál kapcsolatban született, hanem áruk egységárainak meghatározásával kapcsolatban eljáró szaktanácsadóval összefüggésben. Hasonlóan nem tekinti bizonyítéknak a poligráfós vizsgálat eredményét a Kúria egy eseti döntésében, arra hivatkozva, hogy a bizonyítási eszköz a tanú és a terhelt személye, a bizonyíték pedig a tanú, illetve a terhelt vallomása. A poligráf útján pedig nem a bizonyíték válik ismertté, hanem a vallomástevő személy hitelessége és szavahihetősége.¹⁰

A Kecskeméti Törvényszék 2012. október 25. napján hozott ítéletében szintén nem fogadja el a kérdéses vizsgálat eredményét bizonyítékként. Okként

⁷ Fővárosi Ítéltábla Büntető Kollégiuma 5/2014. (IX.29.) BK. vélemény

⁸ A 1.Bf.58/2014/19. számú Büntető Határozat a legtöbb Kúriai állásponttal szembe menve, minden szaktanácsadói véleményre vonatkozóan megfelelőnek tartja az okirat fogalmát, így azokat – beleértve a poligráfós vizsgálatról készültet is – bizonyítéknak minősíti.

⁹ BH 2008. 326. Hasonlóan nem tekinti bizonyítéknak még: Szegedi Törvényszék 1.B.1265/2012/70.; Szegedi Törvényszék 1.B.675/2011/296.; Debreceni Ítéltábla Bf.III.726/2013/6.; Kúria Bhar.II.1.271/2013/8.szám

¹⁰ Kúria Bfv.III.953/2012/34.

mindössze azonban csak annyit jelenít meg indokolásában, hogy *ez a módszer csak a nyomozóhatóság munkájának orientálására szolgál.*¹¹

Az eddigiekkel ellentétes döntésekre is nem kevés példa található.¹² Bizonyítékként értékelte a poligráfós vizsgálat eredményét a Gyöngyösi Városi Bíróság is a 2004. február 10. napján hozott ítéletében. Az indokolásban foglaltak alapján az V. rendű vádlott nyomozati vallomása és a poligráfós hazugságvizsgálaton alapuló kriminálpszichológiai véleményből nyert adatokból, együttesen sem lehet arra következtetni, hogy bármi köze lett volna a terheltnek a pénz elvételéhez.¹³

Az előzőhöz hasonlóan, eseti döntésében bizonyítékként fogadta el a másodfokon eljáró ítélőtábla a poligráfós vizsgálat eredményét, mely kétségbe vonta a terhelt vallomását.¹⁴ A 2014. 332. Bírósági Határozat pedig bizonyítás körébe tartozó kérdésként említi a poligráfós vizsgálatot. Érdemes még megemlíteni a Kúria döntését is, melyben – ugyan nem konkrétan megfogalmazva – bizonyítékként kezeli a poligráfós vizsgálat eredményét az által, hogy lehetővé teszi annak felolvasását, annak érdekében, hogy *valamely tényszerű adatot megállapítható tényé erősítsen.*¹⁵

Mint láthatjuk, hazánkban mind a szakirodalom, mind a joggyakorlat meglehetősen megosztott abban a kérdésben, hogy az e fajta műszeres ellenőrzés eredményét, és az az alapján készült szaktanácsadói véleményt fel lehet-e használni a bírósági szakaszban. Ennek a széttagoltságnak az oka leginkább abban keresendő, hogy a 23/2003. BM-IM együttes rendelet kötelezővé teszi a szaktanácsadó számára a jegyzőkönyv készítését, azonban annak bizonyítékként történő felhasználásáról semmilyen jogszabály nem rendelkezik.¹⁶

1.2. A külföldi megjelenések

A hazai széttagoltság után más országok gyakorlatát is elemeznünk kell, hiszen témánk szempontjából rendkívül tanulságos lehet, hogy más országokban hogyan értékelik a poligráfós vizsgálat eredményét. Kérdésként merülhet fel,

¹¹ Kecskeméti Törvényszék B.487/2011/54.

¹² Kecskeméti Törvényszék 2.B.216/2013/17.; Fővárosi Törvényszék 4.B.1486/2013/92.; Fővárosi Törvényszék 24.B.1215/2010/59.; Miskolci Törvényszék 4.B.953/2013/66.

¹³ Gyöngyösi Városi Bíróság 6.B.526/2002/32.

¹⁴ BH 2006. 242.

¹⁵ Kúria Bhar.II.1271/2013/8.

¹⁶ 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet 132. §

hogy a magyar jogszabályokkal ellentétben más jogrendszerekben szaktanácsadó vagy szakértő végzi a műszeres vizsgálatot, illetve sor kerülhet-e annak bírósági szakaszban való alkalmazására.

Megnézve Európa országait vegyes kép mutatkozik a poligráf által lefedett téren. Míg egyes országokban (Lengyelországban, Szlovákiában, Belgiumban és Csehországban) nagy jelentőséget tulajdonítva alkalmazzák a műszeres vizsgálatot, addig máshol (Írországban, Hollandiában, Németországban és az Egyesült Királyságban) alig, vagy egyáltalán nem használják azt. Ha a poligráf által uralt képzeletbeli területeket görcső alá vesszük, akkor jelentős eltéréseket figyelhetünk meg a magyar rendszerhez képest. Ezekben az országokban szakértők végzik az ellenőrzéseket, és az általuk készített szakvéleményt bizonyítékként értékelik a tárgyalások során. Hazánkban az alanyi oldal e fajta felállása a jelenleg hatályban lévő büntetőeljárás törvény előtti időkre volt jellemző. Lényeges különbségként figyelhető meg, hogy míg Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban a bírósági szakban is engedélyezett a vizsgálatnak alávetés – bár igaz, hogy elsősorban itt is a nyomozás során alkalmazzák –, addig hazánkban ez nem lehetséges. Ha a képzeletbeli térképen üresen hagyott országokra tekintünk, akkor szintén eltérő kép mutatkozik a magyar gyakorlathoz képest. Hollandiában, Németországban és az Egyesült Királyságban elsősorban a megbízhatatlanságra hivatkozva utasítják el a berendezés használatát. A Brit Pszichológus Kamara például 2004-ben olyan közleményt hozott nyilvánosságra, melyben azt állítja, hogy a poligráf gyengepontjainak száma, és a vizsgálat hibaszázaléka is magas.¹⁷ Hollandiában a Legfőbb Ügyészség hasonló okok miatt nem tette lehetővé az alkalmazást, majd ez a 2003-as utasítás egy 2004-es bírósági döntéssel véglegesen megerősítésre került.¹⁸

Az előzőekből megállapítható, hogy a magyar szabályozás meglehetősen speciálisnak tekinthető Európában. Az eltérés elsősorban a szaktanácsadó személyében rejlik. Krispán István szerint egyébként nem is feltétlenül szükséges a szakértői minőség, ugyanis a szükséges pszichológiai és fiziológiai háttértudás egy viszonylag rövid tanfolyamon elsajátítható.¹⁹ Ezek alapján helyesebbnek tartom a hazai gyakorlatot. Véleményem szerint a vizsgálatot végző személynek

¹⁷ Ezzel ellentétben, a hazai tanulmányokban rendszerint 80-90 % körüli validitást állapítottak meg.

¹⁸ BUDAHÁZI Árpád: A poligráf hazai és külföldi alkalmazásai. In: *Tavaszi Szél. Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége*, 2011. 55–58. [a továbbiakban BUDAHÁZI (2011b)]

¹⁹ KRISPÁN István: A poligráfós vizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője. *Belügyi Szemle*, 2004/6. 46.

fontosabb megfelelő kriminalisztikai érzékkel rendelkeznie, ugyanis a sikeres teszt a jól összeállított kérdéssoron múlik.

2. Az értékelés lehetősége

A poligráfós vizsgálat értékelésének lehetőségéhez egészen a bizonyítási rendszerekig kell visszanyúlnunk. Történetileg kötött, szabad és ezek keresztezése révén vegyes rendszer alakult ki. A vizsgálat eredményének bizonyítékként történő értékelése szabad bizonyítás esetén nem okozhat gondot. Ebben az esetben korlátozás nélkül lehetőség nyílik minden bizonyíték felhasználására. Az értékelés során pedig a hatóságra és a bíróságra hárul, hogy mit fogad el bizonyíték forrásaként, valamint hogy milyen bizonyítéknak milyen bizonyító erőt tulajdonít.²⁰ A probléma azonban hazánkban a vegyes rendszer sajátosságaiból adódik. Ahogyan azt az előző fejezetben is láthattuk, a poligráfós vizsgálat eredményének bizonyítékként történő értékelése ellen a bírói indokolásokban javarészt az jelenik meg, hogy az 1998. évi XIX. törvény nem sorolja fel bizonyítási eszközként azt. Mivel Magyarországon a vegyes rendszerből adódóan taxatíve felsorolásra kerültek a bizonyítási eszközök, ezért csak az ott meghatározottak, és az azt átfogó bizonyítékok használhatók fel bizonyítékként a bírói szakban.²¹

Rendszeresen előkerülő félreértés, hogy a vizsgálat eredményének alkalmazását azon oknál fogva rekesztik ki a felhasználható bizonyítékok köréből, mert az nem szerepel a Be. 76. § (1) bekezdésének taxatív felsorolásában.²² Ez azonban az eljárási törvény félreértelmezéséből fakadó következtetés. A bizonyítási eszköz és a bizonyíték nem azonos fogalom. Erre vonatkozóan már az 1973. évi Büntetőeljárási törvény indokolása is kinyilvánította, hogy a két terminus technicus között különbséget tesz. Tremmel Flórián értelmezésében eltérésként az állapítható meg, hogy ugyanannak a jelenségnek a bizonyítási eszköz a formai oldala, míg a bizonyíték a tartalmi megjelenése.²³ A hatályos büntetőeljárási törvény magyarázatában egységesnek vallott elmélet szerint „bizonyíték mindaz a tény, adat, körülmény, amely a bizonyítási eszközökből nyerhető

²⁰ BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog*. Budapest, HVG-Orac, 2015. 125.

²¹ 1998. évi XIX. törvény 76. § (1) bek.

²² Ilyen következtetés található olvasható például a következőekben: BH 2008. 326.; Szegedi Törvénytörvény 1.B.1265/2012/70.

²³ TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2006. 67.

a bizonyítás során”²⁴. Látva, hogy ez a meghatározás is eltérően kezeli a két fogalmat, megalapozottan kijelenthető, hogy a továbbiakban nekünk is eltérő értelemben kell azokat használnunk. Az imént megállapítottakat a poligráfra lefordítva, nem azt szükséges keresnünk, hogy a vizsgálat eredménye, vagy a szaktanácsadói vélemény szerepel-e a bizonyítási eszközöket tartalmazó felsorolásban, hanem hogy annak fogalmából le lehet-e vonni olyan tartalmi következtetést, amely lényeges tényre, adatra vagy következtetésre vonatkozik. Amennyiben ez lehetséges, akkor a poligráfós vizsgálat eredményét bizonyítékként kell értékelni.

A hazánkban uralkodó vegyes bizonyítási rendszer alapján – a kötöttségeket figyelembe véve – a bírák egyenként és összességükben szabadon értékelik a bizonyítékokat, majd a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződésük alapján állapítják meg.²⁵ Következésképpen, ha elfogadjuk a poligráfós vizsgálat eredményét mint bizonyítékot, akkor annak értékelését a bíróságra kell bízunk. Amennyiben ugyanis egy törvényileg ki nem zárt bizonyíték értékelésének lehetőségétől megfosztjuk a bíróságot, akkor *contra legem* értelmezést hajtunk végre. Hasonló megállapítás született a hatályos büntetőeljárás törvény magyarázata során, mely kimondja, hogy a poligráfós vizsgálatnak a bizonyítási eljárásból való kizárása kétségtelenül a szabad bizonyítás elvét sértené.²⁶

Nem szabad azonban megfedkezünk arról, hogy a műszeres ellenőrzés eredménye csak közvetett bizonyítékot eredményez,²⁷ ennek okán önmagában nem elegendő a bűnösség megállapítására. Hasonló következtetésre jutott a másodfokú bíróság, mikor hatályon kívül helyezte az elsőfokú bíróság határozatát arra hivatkozva, hogy egyetlen visszavont beismerő vallomás – hiába alapozta meg azt poligráfós vizsgálat –, kellően alátámasztott objektív bizonyítékok hiányában nem elegendő a vádlott bűnösségének megállapításához.²⁸ Ezzel ellenben egyetérték János Attila véleményével, melyben a BH 2000.482. alapján azt a következtetést vonta le, hogy a poligráfós vizsgálat eredménye alkalmas

²⁴ BODOR Tibor – CSÁK Zsolt – SOMOGYI Gábor – SZEPESI Erzsébet – SZOKOLAI Gábor – VARGA Zoltán: *A büntetőeljárás törvény magyarázata I.* Budapest, CompLex, 2008. 269.

²⁵ 1998. évi XIX. törvény 78. § (3)

²⁶ BODOR–CSÁK–SOMOGYI–SZEPESI–SZOKOLAI–VARGA i. m. 269.

²⁷ TÓTH Mihály: Közvetett bizonyítás, preconcepciók és előkészületek. In: ERDEI Árpád – KOVÁCS Mónika (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2010. 76.

²⁸ BH 2001. 316.

lehet arra, hogy különböző tanúvallomások esetén az egyiket hitelt érdemlőnek, a másikat pedig szava hihetetlennek fogadja el a bíróság.²⁹

Mért is van szükség arra, hogy a poligráfós vizsgálat eredménye bizonyítékként kerülhessen értékelésre? A kérdés reális tartama további szűkítésre szorul. Helyesen úgy fogalmazható meg, hogy mért is van szükség a poligráfós vizsgálat eredményének a terhelti és tanúvallomástól független bizonyítékként történő értékelésére? A legnagyobb jelentősége az előbbieken említett vallomások összeütközése esetén van. Úgy vélem, a bíróság számára meg kell adni azt a lehetőséget, hogy két vagy több hasonló hitelességű személy állítása közt igénybe vehessen egy olyan objektív személy által készített vizsgálati eredményt, amelyet a nyomozás során kétséget kizáróan alkalmaznak. Mivel a műszeres vizsgálatról készült szaktanácsadói véleménynek vallomáserősítő vagy gyengítő szerepe is van, ezért közvetve képes megerősíteni a beismerésben foglaltakat,³⁰ vagy kétségbe vonni az érintett személy vallomását.³¹ A poligráfós vizsgálat továbbá nem csak a nyomozást végző szerv önkényes eszköze, mellyel az állam lehetőséget biztosít az igazság kikényszerítésére, hanem egy jogosultság is. Kérdem én, mi másért nyílna lehetőség arra, hogy a gyanúsított saját magát – a saját indítványa alapján – ellenőrzésnek vethesse alá, ha nem azért, hogy ezzel egyfajta lehetőséget biztosítsunk az ártatlanságának bizonyítására is?³² Amennyiben pedig a nyomozó szerv elfogadja ezt az indítványt, és a műszeres vizsgálat azt támasztja alá, hogy nem ő követte el a bűncselekményt, akkor egy esetleges tárgyalás során miért ne nyíljon arra lehetőség, hogy a vádlott védelmére felhasználja a poligráfós vizsgálat eredményéről készült szaktanácsadói véleményt ártatlanságának bizonyítékként? Nem a gyanúsított azonban az egyetlen személy, aki az eljárás során ellenőrzésnek vethető alá. Mi a helyzet az eljárás egyéb résztvevőivel? Varga Zoltán álláspontján túlmenően, a tanú mellé kívánom tenni a sértettet is, aki a jelenlegi rendszerben a büntető eljárás „mostoha gyermeke”. Véleményem szerint, mivel ő is tanúként kerül kihallgatásra, ezért érdemes lehet velük egy körben beszélni az érdekeikről is. Ez esetben, ha a tanú részéről merül fel poligráfós vizsgálatra vonatkozó érdek, akkor nem csak az lehet a cél, hogy a vallomásának valóságtartamáról felmerülő kételyek eloszlatásra kerüljenek,³³ hanem a tanúként kihallgatott

²⁹ JÁNOS Attila: A poligráf bűntetőeljárásban történő alkalmazásának gyakorlati kérdései. *Ügyészek Lapja*, 2013/6. 132.

³⁰ Kecskeméti Törvényszék 2.B.216/2013/17.

³¹ BH 2006. 242.

³² 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet 128. §.

³³ VARGA i. m. 539.

sértettnek általában kifejezetten érdekében áll a terhelt bűnösségének megállapítása. Következésképpen a tanúként kihallgatott személynek – aki amúgy is kevés ütőkártyával rendelkezik –, ha valós tényekre hivatkozik, és a nyomozás során elvégeztek rajta egy vizsgálatot, akkor hagy legyen lehetősége az annak eredményéről készült szaktanácsadói véleménynek bizonyítékként történő felhasználására.

3. A poligráfós vizsgálat mint esetleges bizonyítási eljárás

Míg Tremmel Flórián a bizonyítási eljárások körében sorolja fel a műszeres kihallgatást,³⁴ addig Budaházi Árpád elveti annak mind kihallgatás jellegét, mind bizonyítási eljárási megítélését.³⁵ Az utóbbi szerző a Be. rendelkezéseiből kiindulva, arra alapozza a különbséget, hogy míg a poligráfós vizsgálatot pszichológus szaktanácsadó vezényli le, addig a bizonyítási eljárásokat javarészt a nyomozó hatóság közreműködésével fogatosítják. Igaz, hogy a nyomozást végző szerv a műszeres ellenőrzés során is kiemelkedő szereplő, ugyanis az ő elrendelése nélkül nem folytatható le az eljárás. Elgondolkodtató felvetés Budaházi részéről, hogy talán elnyerné bizonyítási eljárás jellegét az aktus, ha a nyomozó hatóság tagja személyesen jelen lehetne a vizsgálat során. Véleményem szerint azonban ezt a dogmatikai játékon kívül semmi nem indokolja, különösen hogy azt a 23/2003. BM-IM együttes rendelet határozottan tiltja.³⁶

A poligráf rendszerani elhelyezésének keresése érdekében indokolt a felismerésre bemutatás gondolatával is foglalkozni. Igaz ugyan, hogy előfordult már fénykép bemutatásával végzett ellenőrzés, azonban ennek lehetősége nem csak a bizonyítási eljárásokra vonatkozó okokból kifolyólag helytelen, hanem az által is, hogy ez meglehetősen kis számban valósul meg.³⁷ A vizsgálat lefolytatása során túlnyomó többségben valamilyen kérdezési technikát alkalmaznak – hazánkban elsősorban a feszültségcsúcs tesztek a jellemzőek –, ezek pedig meglehetősen távol állnak a felismerésre bemutatás jellemzőitől. Következésképpen a poligráfós vizsgálatot a büntetőeljárás törvény rendszerében – bár vannak rá utaló jelek – bizonyítási eljárásként nem lehet elhelyezni.

³⁴ TREMMEL i. m. 68.

³⁵ BUDAHÁZI (2011a) i. m. 115.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

4. A poligráfós vizsgálat eredménye mint esetleges szakvélemény

A hatályos büntetőeljárás törvényünk értelmében kizárólag akkor használható fel egy bizonyíték a bírósági eljárásban, ha az megfelel a törvényben előírt követelményeknek. Mivel a hatályos Be. a régivel ellentétben taxatív felsorolással előírja a lehetséges bizonyítási eszközöket, ezért a levezetéshez csak e lehetőségek között keresgélhetünk.³⁸ A magam részéről a tanúvallomást, a terhelt vallomást és a tárgyi bizonyítási eszközt kizárnám. Közvetett bizonyíték révén képes lehet a tanú és a terhelt vallomásának megerősítésére, de a poligráfról készült szaktanácsadói véleménynek éppen ugyanúgy nem a tanú vagy a terhelt a forrása, mint ahogy egy szakvéleménynek, ezért nem értek egyet a Kúria Bfv. III.953/2012/34. számú eseti döntésével. Ez a határozat a poligráfós vizsgálatot azért utasítja el, mert a műszer útján a tanú szavahihetősége válik megismerhetővé. Ebben az esetben pedig a tanút és a terheltet tekinti bizonyítási eszköznek, bizonyítéknak pedig a tanú és a terhelt vallomását. A magam részéről ezzel egyet nem értve, ragaszkodom ahhoz, hogy a bizonyíték forrása – amennyiben persze bizonyítéknak lehet tekinteni –, az a szaktanácsadó lesz, a bizonyíték pedig a szaktanácsadói vélemény. Következésképpen a fejezet valódi címe *a szaktanácsadói vélemény mint esetleges szakvélemény* jobban megfelelne, ugyanis az igazi kérdés, hogy a vizsgálatot végző szaktanácsadó által kiértékelt poligráfós vizsgálati eredmény tekinthető-e szakvéleménynek.

A gondolat felvetése több szempontból is jogos. Először is, a jelenlegi Be. hatálybalépése előtt a műszeres ellenőrzést szakértők végezték, és arról szakvéleményt adtak ki. 2003. július 1. napjától kezdve azonban a szakemberek elnevezése szakértőről szaktanácsadóra módosult, azonban a tőlük elvárható szakértelem nem változott. Ezért a poligráfós vizsgálat elvégzése során egy speciális mérések eredményéről készülő „szakvélemény” születik, mely a büntetőeljárás törvény rendelkezése alapján szaktanácsadói vélemény formájában jelenik meg.³⁹ A szakvélemény lehetőségének megvizsgálását a korábbi szakirodalmi megjelenések is indokoltá teszik. Pethő Erzsébet Margit 2004-ben lezárt publikációjában arról ír, hogy a vizsgálatról szakvélemény születik, ami ha megfelel a szakvéleménnyel szemben támasztott követelményeknek, akkor az összes többi bizonyítékkal együttesen kell értékelni.⁴⁰ Hasonló szakvélemé-

³⁸ 1998. évi XIX. törvény 76. § (1) bek.

³⁹ 1998. évi XIX. törvény 182. § (2) bek.

⁴⁰ PETHŐ i. m. 12.

nyi megnevezés szerepel Alföldi Ágnes Dóránál, aki óvatosabban fogalmazva csupán szaktanácsadói vélemény helyett írja a szakvéleményt.⁴¹ Véleményem szerint Pethő Erzsébet Margit álláspontja semmi esetre sem alkalmazható, ugyanis a szaktanácsadó és a szakértő között nem vonható különbséget nélkülöző párhuzam.

Budaházi Árpád a szaktanácsadói eljárás tartalmát tekintve nem határolódik el attól, hogy valójában szakértői tevékenységről beszélhetünk, azonban azt leszögezi, hogy semmi esetben sem lehet szakértői vizsgálatról nyilatkozni a poligráfós ellenőrzés esetén, mert ha az lenne, akkor a bírósági szakaszban is alkalmazható volna.⁴² Doktori értekezésében ezt bővebben kifejtve arra az álláspontra jutott, hogy szakvélemény semmi esetre sem keletkezhet a poligráfós vizsgálat útján, ugyanis az törvénysértő miveltra utalna.⁴³ A szakvéleményt elutasító álláspontot a Fővárosi Ítéltábla 5/2014. BK. véleménye is megerősíti, s egyértelműen elveti a szaktanácsadói vélemény szakvélemény párhuzam felállítását.⁴⁴

Véleményem szerint sem tekinthető szakvéleménynek a szaktanácsadói vélemény. Ezt a megállapításomat a szaktanácsadói tevékenység tényleges tartalmától elvonatkoztatva hoztam, ugyanis egyetértek Tóth Mihály egy előadásán elhangzottakkal, amely szerint a poligráfós szaktanácsadó egy speciális szakértő. Álláspontomat a hatályos büntetőeljárás törvényre alapozom, mely konkrétan kijelenti, hogy a poligráfós vizsgálatot szaktanácsadó végzi.⁴⁵ Mivel a bizonyítási eszközként meghatározott szakvéleményt a szakértő szolgáltatja, ezért nem lehet keverni a szaktanácsadó és a szakértő által alkotott véleményt. Következésképpen helytelennek találok mind az Alföldi Ágnes Dóra, mind pedig Pethő Erzsébet Margit szakvéleményre vonatkozó megállapításait, ugyanis azok 2003. július 1. napjától nem felelnek meg a hatályos törvénynek.

5. A poligráfós vizsgálat eredményéről készült szaktanácsadói vélemény mint lehetséges okirat

Ahogy a szakvéleményről szóló fejezetben említésre került, az igazi kérdést az jelenti, hogy vajon a szaktanácsadó által készített vélemény megfelel-e a bizo-

⁴¹ ALFÖLDI i. m. 34.

⁴² BUDAHÁZI (2011a) i. m. 113–114.

⁴³ BUDAHÁZI Árpád: *A vallomás őszinteségének műszeres ellenőrzése, különös tekintettel a poligráfós vizsgálatra*. Pécs, 2012. 166.

⁴⁴ 5/2014. (IX.29.) BK. vélemény

⁴⁵ 1998. évi XIX. törvény 182. § (2) bek.

nyíték követelményeinek. Az oly sok ellentmondásra tekintettel, az elemzést a tényleges alapoktól kezdem, ugyanis ha a szaktanácsadói vélemény megfelel az okirat fogalmi kritériumainak, akkor az, mint okirati bizonyíték, felhasználhatónak nyilvánítható.

*Okirat az a bizonyítási eszköz, amely valamilyen tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas.*⁴⁶ A mindenkori értelmezés alapját a nyelvtani elemzés képezi. Az értelmező kéziszótár szerint tény „A valóság egy mozzanata, az, ami van, megtörtént, amit megtettek.”⁴⁷ Tremmel Flórián értelmezésében „A tények fogalmilag: események, történések, a valóság jelenségei, amelyek egyrészt emberek magatartásával (cselekményeivel, mulasztásaival) állnak összefüggésben, másrészt meghatározott jogi tulajdonságuk, relevanciájuk van.”⁴⁸ A más, hasonlóan büntetőjogi párhuzam vonása érdekében a verbális bűncselekményeknél használatos *tény* fogalmat is érdemes szemügyre venni. *Büntetőjogi értelemben a tény fogalmának körébe tartozik a múltban lejátszódott, vagy a jelenben folyamatban lévő emberi cselekedet, magatartás, illetve bármilyen esemény és törekvés.*⁴⁹ A tény fogalmi meghatározása alapján definiálásra szorul, hogy a poligráfós vizsgálat eredményéről készült szaktanácsadói vélemény tény, illetve annak valóságtartamának megállapítására szolgálhat-e. A műszeres vizsgálat során alkalmazott feszültségcsúcs teszt egyenes célja, annak megállapítása, hogy mi, hol, milyen eszközzel, hány elkövetővel stb. történt az ellenőrzött cselekmény. Mivel a múltban történt cselekmény mind a három felvetett tényfogalomnak megfelel, ezért erre vonatkozóan úgy vélem nem indokolt a kirekesztés. Hasonló okoknál fogva megfelel az esemény megtörténtek bizonyítására vonatkozó követelményeknek is. A valóságtartamra vonatkozóan nem gondolom, hogy kérdés merülhetne fel, ugyanis a hétköznapi hazugságvizsgálat elnevezés is árulkodó, de a többszörös ellenőrzéssel a megtévesztés során adott fiziológiai reakciók kerülnek vizsgálatra.

A rendszertani elhelyezés vizsgálata érdekében szükségesnek tartom a gyakorlatban elfogadott más okirati bizonyítékokkal összehasonlítani a szaktanácsadó véleményt. Mivel a szakértő kirendelése a bíróság, ügyészség és nyomozó hatóság jogosultsága, ezért előfordulhat, hogy a védelem által javasolt személy nem kerül kirendelésre. Ilyenkor, ha a védelem ragaszkodik

⁴⁶ 1998. évi XIX. törvény 116. § (1) bek.

⁴⁷ *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2000. 1357.

⁴⁸ TREMMEL i. m. 79.

⁴⁹ BH 2009. 135.

álláspontjához, akkor lehetősége van a bíróságnak az általa felkért szakértő véleményét becsatolni. Az ilyen módon felhasznált szakértői vélemény nem a szakvéleménynek megfelelően kerül értékelésre, hanem csupán okirati bizonyítékként. Ebben az esetben pedig az okirat követelményeinek kell megfelelnie. Ha a poligráfós vizsgálatról készült szaktanácsadói véleményt összehasonlítunk egy szakvéleménnyel, akkor okirati szempontból jelentős különbséget nem találunk. A rendőri jelentés ugyancsak okirati megjelenési formával rendelkezik. Úgy gondolom, hogy a rendőri jelentés valóságtartam bizonyítására való képességre kevésbé alkalmas, mint a szaktanácsadó véleménye tekintettel arra, hogy semmiféle garancia nem áll rendelkezésre akkor, mikor azt kizárólag az azt készítő rendőrnek kell aláírnia,⁵⁰ a nyomozási cselekmény kivitelezését követően.⁵¹ Ezzel ellenkezően a műszeres vizsgálatot követően megmaradnak a mérési adatok, az ellenőrizhetőség érdekében. Ennek ellenére a joggyakorlat okirati bizonyítékként fogadja el a jelentést, s így bírói felhasználása sem ütközik akadályba.⁵²

A teljesség igénye miatt szükséges a Kúria Bf. 1. 58/2014/19. Büntető Határozatával külön is foglalkozni. A határozat folytán ugyanis az indoklás kifejti, hogy amennyiben egyfajta szaktanácsadói vélemény bizonyítékkénti értékelésére sor kerülhet, akkor az egységesség jegyében az összes többivel kapcsolatban is hasonlóan kell eljárni. Következésképpen, mivel a halottvizsgáló szaktanácsadó szaktanácsadói véleménye külön bizonyítékként kezelendő, ezért az összes többi szaktanácsadói véleményre, így a poligráfós vizsgálatról készültére is igaz, hogy bizonyíték.⁵³

Röviden az elfogultság lehetőségének is elébe mennék. Attól, hogy a szaktanácsadó az ügyészség vagy a nyomozó hatóság szakismeretbeli hiányosságát pótolja, még semmivel sem lesz elfogultabb, mint maga a vád képviselője. Ha a pártatlanság valaki felől kétségként merülhetne fel, s arra tekintettel a bizonyíték kizárásra kerülhetne, akkor mért lehet felhasználni a rendőri jelentést, a védelem által felkért szakértő véleményét, vagy akár a nyomozó hatóság által kirendelt szakértőt? Mivel a szaktanácsadó ugyanúgy a szakma általános követelményeinek megfelelően jár el, akárcsak a szakértő, ezért erre hivatkozva

⁵⁰ 1998. évi XIX. törvény 168. § (3) bek.

⁵¹ ELEK Balázs: A kihallgatásról készült rendőri jelentés a bizonyítási eljárásban. *Ügyvédek Lapja*, 2003/4. 26.

⁵² MIHALIK-KÁLMÁN Andrea: *A rendőri jelentés, mint okirati bizonyíték a büntetőeljárásban*. 9. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/555>

⁵³ Kúria Bf. 1. 58/2014/19.

sem látok semmilyen alapot az ő véleményének bizonyítékkénti értékelésének lehetőségéből való kirekesztésre.

A hosszú, részletes és alapgondolatokat is érintő levezetést azért láttam szükségesnek, mert a korábban felsorolt számos bírói döntés mellett a Fővárosi Ítéltábla sem tekintette bizonyítéknak a poligráfós vizsgálatról készült szaktanácsadói véleményt.⁵⁴ Ezzel ellentétben a szakirodalom nagyobb része az okirati bizonyítékként történ megítélés mellett van.⁵⁵ A magam részéről szintén az elfogadás oldalán állok. Semmilyen jogszabályi rendelkezés nem ellenkezik a bizonyítékká minősítéssel, és az okirat fogalmi igényeinek pedig a levezetettek alapján maradéktalanul megfelel. Következésképpen, ha a bíróság a nyomozási iratokhoz csatolt poligráfós vizsgálatról készült szaktanácsadói véleményt felolvassa, azzal azt a tárgyalás anyagává teszi.⁵⁶

Most, hogy megállapítottuk a szaktanácsadói vélemény okirati jellegét, érdemes kicsit foglalkozni annak közokirati vagy magánokirati voltával. Ezek alaki követelményeit a polgári perrendtartásról szóló törvény 195-196. §-a határozza meg. A magánokiratnak két fajtáját ismerjük, a teljes bizonyító erejű magánokiratot, illetve az egyszerű magánokiratot. A különbség az alaki követelményekben és így a bizonyító erő estében nyernek jelentőséget. Az egyszerű magánokirat egy olyan tág, gyűjtő kategória, mely mindazon okiratot tartalmazza, melyek nem minősülnek közokiratnak, sem teljes bizonyító erejű magánokiratnak.⁵⁷ Ezzel szemben a teljes bizonyító erejű magánokiratnál taxatív felsorolás határozza meg annak lehetőségeit, hogy mi minősülhet annak.⁵⁸ Megnézve az alternatívákat, egyetlen szóba jöhető megoldás merülhet fel, mégpedig, hogy azt a kiállító saját kezűleg írta és aláírja. Belegondolva logikus volna a lehetőség, ugyanis a tanúvallomásoknál és a rendőri jelentéseknél⁵⁹ előfordul annak sajátkezű megírása, mely így ennek az alaki követelménynek megfelelne, azonban a magam részéről eddigi gyakorlatom során még nem találkoztam először kézzel megírt véleménnyel. Amennyiben pedig ennek lehetőségét kizárjuk, akkor a teljes bizonyító erejű magánokirat alternatívája is elvetésre kerül. A másik kategória a közokirat, mely szintén taxatív felsorolással biztosítja a ki-

⁵⁴ 5/2014. (IX.29.) BK. vélemény.

⁵⁵ Például: VARGA Z. i. m. 540.; JÁNOS i. m. 134.; BUDAHÁZI (2011b) i. m. 211.

⁵⁶ BUDAHÁZI (2012) i. m. 211.

⁵⁷ KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 2014. 332.

⁵⁸ 1952. évi III. törvény 196. § (1) bek.

⁵⁹ A rendőri jelentés egyébként akár saját kezűleg, akár nyomtatott formában kerül kiállításra, közokiratnak minősül, ugyanis azt hatóság, ügykörében eljárva állítja ki.

állítás lehetőségeit.⁶⁰ Mivel hazánkban a poligráfós szaktanácsadással – többek közt – a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Bűnügyi Technikai Főosztályának, Poligráfós és Kriminálpszichológiai Osztálya foglalkozik, ezért az igazi kérdés, hogy ez hatóságnak minősül-e.⁶¹ Az én meglátásom szerint, attól, hogy ez a foglalkozás beleolvadt az imént meghatározott intézménybe, attól még nem fog hatóságnak minősülni. Miután mind a közokirat, mind pedig a teljes bizonyító erejű magánokirat lehetősége kizárásra került, az utolsó lehetőségként maradó egyszerű magánokirati minősítés megállapítása értelmezhető helyes megoldásként. Természetesen a vegyes bizonyítási rendszerből kifolyólag nincs jelentősége a közokirati vagy magánokirati voltának, ugyanis az a bíróság értékelésén múlik, hogy az egyes bizonyítékoknak milyen bizonyító erőt tulajdonít.⁶² Ennek a levezetésnek így csupán csak dogmatikai jelentősége volt.

6. A poligráfós vizsgálat eredményéről készült szaktanácsadói vélemény hitelessége

A poligráfós vizsgálat eredményének bizonyítékként történő értékelésének dogmatikai problémáinak tisztázása után, már csak annak hitelességével szemben felmerült kétségek állhatnak az elfogadás útjában. Ahogy korábban láthattuk, nem csak hazánkban merültek fel megbízhatósággal kapcsolatos kételyek, hanem Hollandiában, Németországban, sőt még a Brit Pszichológus Kamara véleményében is.

Félreértés ne essék, sohasem állítottam, hogy a berendezés százszázalékos eredmény produkálására képes. Az viszont tény, hogy ezen kívül más bizonyíték sem. Természetesen a poligráfós vizsgálat nem csodaszer, így nem képes annak kiküszöbölésére, ha valaki pontatlanul észlelte az elkövetés körülményeit. Mivel az egész rendszer alapja a tények tudatos elferdítése, ezért nem lesz kimutatható fiziológiai reakció azoknál sem, akik hisznek abban, hogy vallomásuk valóságtartalma megkérdőjelezhetetlen.⁶³ Ezek alapján előfordulhat, hogy az így szubjektíve igaznak vélt vallomás, objektíven nem egyezik a ténylegesen megtörténtekkel, és ez a bizonyíték félrevezető lesz.⁶⁴ Sajnos ez a lehetőség egy

⁶⁰ 1952. évi III. törvény 195. § (1) bek.

⁶¹ <https://goo.gl/hYQ7Fw>

⁶² 1998. évi XIX. törvény 78. § (3) bek.

⁶³ JÁNOS i. m. 133.

⁶⁴ VARGA Z. i. m. 641.

ember által közvetített bizonyíték esetén sem zárható ki, ezért erre alapozva csak ezt elutasítani nem lehet, ha a hasonlóan félrevezethető más bizonyítékok felhasználhatóak maradnak.

A téma konkrétabb vizsgálatához mindenekelőtt három fogalom tisztázása szükséges. A validitás Kertész Imre nyomán azt mutatja meg, hogy a valóságnak megfelelő és az attól eltérő eredmény milyen arányban áll egymással.⁶⁵ A megbízhatóság fogalma alatt Kertész Imre és Budaházi Árpád nyomán, magam is csupán a reprodukálhatóságot értem, ⁶⁶mely arról szól, hogy „a különböző szakemberek, egymástól függetlenül, ugyanazon mérések regisztrátumának értékelése alapján, milyen arányban jutnak ugyanarra a következtetésre”⁶⁷. Harmadik fogalomként pedig az Erdei Árpád által meghatározott hiteltérdemlőség jelenik meg.⁶⁸ Ez a poligráf nyelvezetére lefordítva annyit jelent, hogy a bíróság a vizsgálat eredményének bizonyítékként történő elfogadása kérdésében egyszerre veszi figyelembe a validitást, a megbízhatóságot, valamint a konkrét ügy körülményeit.⁶⁹

Budaházi Árpád véleménye szerint a hiteltérdemlőség vizsgálata során a legnagyobb hangsúllyal a validitás esik latba. Ennek meghatározására amerikai, kanadai, izraeli és magyar kutatásokat felhasználva meghatározta azt az arányszámot, mely megfelel a valóságnak. A legszélsőségesebb adatokat szem előtt tartva a validitás ollója 50 és 98,6% között nyílik szét. Természetesen ezek az adatok torzák, és nem minden esetben származnak megbízható forrásból. A különböző szerzők eredményei nagymértékben képesek attól függeni, hogy éppen a poligráfos vizsgálat támogatói vagy ellenzői képviseletében lépnek fel. A Magyarországon használt feszültségcsúcs tesztnél a valódi elkövetőknél 76-88,2%, a nem bűnösöknél 83-96,7% közötti validitás állapítható meg, míg a poligráf összvaliditása 80-93%-ban határozható meg. Ezek alapján, az összvaliditás átlagaként megállapítható 86,5% meglehetősen magas valódiságot tükröző átlagnak tekinthető. Mivel a bíróságok a bizonyítékként történő elfogadás esetén elsősorban a valóságnak megfelelést kell, hogy alapul vegyék, ezért az inkább megkérdőjelezhető megbízhatóság kisebb hangsúllyal kell, hogy latba essen. A kérdés tisztázása érdekében szintén hazai és külföldi adatokat

⁶⁵ KERTÉSZ Imre: A poligráfos vizsgálat helye a büntetőeljárásban I. rész. *Főiskolai Figyelő Plusz*, A Rendőrtiszti Főiskola tudományos folyóirata, 1990.

⁶⁶ BUDAHÁZI (2012) i. m. 166.

⁶⁷ KERTÉSZ i. m. 117.

⁶⁸ ERDEI Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1987. 154.

⁶⁹ BUDAHÁZI (2012) i. m. 166–167.

vett számításba az említett szerző. Eredményképpen pedig szintén egy meglehetősen szélesre nyílt olló jelenik meg, melyben a hazai alsósószár az 52,5% és 71,1% közti értéket éri el, addig az amerikai eredmény 90% körül mutatható ki. Az adatok azonban valójában közel sem olyan drasztikusak, mint, ahogy azt a számok mutatják. Ennek oka az, hogy míg az amerikai magasabb eredmény az alapján jön ki, hogy a reprodukciót globálisan állapítják meg – tehát csak azt vizsgálják, hogy bűnös vagy ártatlan az elkövető –, addig hazánkban minden kérdésre kiterjedően kell felülvizsgálni az adatokat. Így a Szíjártó István által prezentált 63%,⁷⁰ és a Kertész Imre eredményében szereplő 52,5%-os megbízhatóság, illetve a 71,1%-os felülvizsgálók közti egyezés,⁷¹ nem a terhelt bűnösségét vagy ártatlanságát mutatja, hanem a legapróbb kérdésekre vonatkozó különböző megállapíthatóságot. Véleményem szerint egyebekben érdekes lehetne egy frissebb megbízhatósági vizsgálatot készíteni, ugyanis a Kertész Imre által bemutatott adatokkor a poligráf még viszonylag ritkán alkalmazott eszköz volt hazánkban. Azóta az azzal foglalkozók jóval nagyobb tapasztalatot és rutint szereztek, és lehetséges, hogy tovább objektivizálták magukat a vizsgálatok megállapításánál.⁷²

Mindezek alapján – különös tekintettel a 85 % fölötti hazai átlagvaliditásra – elegendő hitelességet nyerhet a poligráfós vizsgálat eredményéről készült szaktanácsadói vélemény, s megalapozottan lehet bizonyítékként felhasználni. Továbbra sem állítom, hogy ez a legmegkérdőjelezhetlenebb bizonyíték, de a validitásra hivatkozva nem látom akadályát annak, hogy más bizonyítékokkal együtt értékelve felhasználható legyen a bíróságon.

7. Összegzés

Tanulmányomban arra a megállapításra jutottam, hogy az ország különböző tájain, illetve azokon belül még az egyes bíróságok esetében is ellentétes álláspontok fogalmazódnak meg annak kérdésében, hogy bizonyítékként értékelhető-e a poligráfós vizsgálatról készült szaktanácsadói vélemény. Vannak olyan álláspontok, melyek szerint a szaktanácsadói vélemény nem tekinthető bizonyítási eszköznek, előfordulnak olyan megközelítések, melyek azt vallják, hogy a szaktanácsadói vélemény nem közvetlenül a cselekmény megtörténtéről

⁷⁰ SZÍJÁRTÓ (1998) i. m. 35.

⁷¹ KERTÉSZ i. m. 123.

⁷² BUDAHÁZI (2012) i. m. 166–178.

készíti az értékelést, hanem csupán csak a grafikonokról, illetve találkozhatunk olyan kritikákkal is, melyek szerint a poligráfós vizsgálat megbízhatósága nem elegendő a bizonyítékként történő értékeléshez. A magam részéről valamennyi fenti álláspontot elutasítandónak tartom, és azt a dogmatikai megközelítést támogatom, mely közvetett bizonyítékként fogadja el a poligráfós vizsgálatról készült szaktanácsadói véleményt.

Kutatásom során arra következtettem, hogy a poligráfós vizsgálatról készült szaktanácsadói vélemény megfelel az okirati bizonyíték dogmatikai követelményeinek. Következésképpen cáfolhatók azok az álláspontok, melyek elutasítják a bizonyítékként történő elfogadását arra hivatkozva, hogy nem bizonyítási eszköz a szaktanácsadói vélemény. Ezt a kijelentést nem is vitatom, ugyanis a Be. 76. § (1) bekezdése nem sorolja fel tételesen azt, a bizonyítási eszközök körében. Egy valamit azonban felsorol, mégpedig az okiratot. Véleményem szerint pedig az elemzésről készült szaktanácsadói vélemény megfelel az okirati követelményeknek, ezáltal a bíróság bizonyítékként értékelheti a kérdéses véleményt.

Kiemelést érdemel az a – szakirodalomban felmerülő – megállapítás is, hogy a poligráfós vizsgálat nem képezi a legstabilabb bizonyítékok körét. Kétségtelen tény, hogy egy DNS vizsgálat, vagy egy elhalt személy neméről készült szakértői vélemény validitása magasabb, mint a poligráfé. Meggyőződésem szerint azonban a műszeres vizsgálatot csupán más bizonyítékokkal együtt lehet mérlegelni, mely alapján egyes álláspontok megerősítésére, vagy kétségbe vonására szolgálhat. Meg kell azonban említeni, hogy a vizsgálat 86,5%-os átlagos validitása igazából nem tekinthető elenyészőnek. Ezen adat ellenére, a bizonyíték nem attól válik bizonyítékká, hogy a validitása milyenek mondható, hanem attól, hogy a vegyes bizonyítási rendszer követelményeinek megfelelően levezethető valamely bizonyítási eszközből. Következésképpen, az ezt kifogásoló személyek érvei nem állnak dogmatikailag megalapozott talajon, mindezek ellenére ezen aspektusból is cáfolásra kerülhetnek.

Ezen tények megállapítása mellett, fontosnak találom azon álláspontom hangsúlyozását, hogy a poligráfós vizsgálat nem csak a vádlott elítélését szolgálhatja, hanem annak felmentését is. Tekintettel arra, hogy a gyanúsítottnak joga van magával szemben kérni az ellenőrzés elvégzését, azon a véleményen vagyok, hogy az így kapott eredményről készült szaktanácsadói véleményt a bíróságon is joga van felhasználni, mellyel nyomatékosíthatja ártatlanságának bizonyítását.

Mindezek alapján szükségesnek tartom a kérdés egységesítését, ugyanis dogmatikailag a bizonyítékként történő értékelésnek nincsen akadálya. Ezen probléma megoldására látszik törekedni az Új Be., mely az általam levezetett

jelenlegi rendszerbeli elfogadhatósággal ellentétben már a szaktanácsadó tanúként történő kihallgatásával a kérdés elébe próbál menni, és a szaktanácsadó véleményét tanúvallomásként engedi majd felhasználni. A változtatás mindenképp előremutató gondolkodást tükröz, a jogalkotó által felismerve e terület problémáit is. Véleményem szerint ugyanis a vegyes bizonyítási rendszerünkben adódóan lehetővé kell tenni a bíróság számára, hogy maga döntsön arról, hogy bizonyítékként értékeli-e a szaktanácsadói véleményt vagy sem, azt azonban nem lehet megtiltani számára, hogy az értékelés lehetőségével éljenek.

A TERMÉSZETES SZEMÉLYEK ADÓSSÁGRENDEZÉSE

Magáncsőd intézménye a hazai jogrendszerben

HANICH Veronika

1. Bevezetés

Magyarországon a rendszerváltást követően, a kereskedelmi bankok megjelenésével és a piacgazdaságra való áttéréssel a fogyasztási- és lakáshitelek száma is növekedésnek indult.¹ A hitelek kihelyezésével párhuzamosan ugyanakkor alacsony maradt a lakossági megtakarítások és befektetések iránti hajlandóság.² A pénzügyi szolgáltatásokhoz kapcsolódó alapismeretek hiánya társadalmi méretű problémát is okozhat. A tájékozatlan fogyasztók könnyen adósságspirálba kerülnek, az ebből való szabadulás, pedig egy hosszas, gyakran további speciális ismereteket igénylő folyamat. Ráadásul problémás, hogy a magánszemélyek nagy része abban az esetben, ha a meglévő hiteltörlesztő részletét valamilyen okból kifolyólag nem tudja fizetni, újabb hitelekhez folyamodik, ezzel rontva helyzetén.

A lakosság eladósodásából való kilábalásának érdekében több törvény, kormányrendelet született már Magyarországon, melyekre tanulmányomban külön is ki fogok térni. Ezek ugyanakkor inkább egy-egy konkrét adósságkifizetésének könnyítését célozták, miközben nem kínáltak komplex megoldást csőd esetére.

Csődről jogi értelemben akkor beszélünk, ha az adós oldalán vagyonihiány áll fenn vagy vagyona ugyan van, de fizetésre képtelen.³

¹ Ld.: <http://www.ksh.hu/penz ugyek> [2017. 10. 08.]

² WÁGNER Ildikó: A magáncsőd intézménye. *Themis*, 2006/12. 86.

³ Éless Tamás – JUHÁSZ Edít – JUHÁSZ Imre – KAPA Máttyás – PAPP Zsuzsanna – SOMLAI Zsuzsanna – SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf – TIMÁR Kinga – TÓTH Ádám – TÖRÖK Judit – VARGA István: *A polgári nemperes eljárások joga*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 296.

A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvényt (a továbbiakban: Are.) az Országgyűlés 2015. június 30-án fogadta el. A törvény – a köztudatban leginkább elterjedt megnevezés szerint a magáncsőd, avagy a családi csődvédelem – célja mindenekelőtt az eladósodott családok fizetési képességeinek helyreállítása, a természetes személyek az adósságcsapdából kimentése, a törlesztőrészletek visszafizetésének elősegítése, hogy azt követően tiszta lappal új életet kezdhessenek. 2015. szeptemberétől a nem fizető jelzáloghitelek, 2016. októberétől, pedig tovább bővült azoknak a köre, akik igénybe veheti ezt az intézményt.

Az eljárás elsődleges célja az adósságcsapdából való kilábalás, mindemellett közreműködik az állam gazdasági-, szociális-, jóléti egyensúlyának a megteremtésében. A természetes személyek adósságrendezése a magyar jogrendszerben egy olyan új intézmény, amelyre régóta szükség volt, de megkésve került csak megalkotásra és a hatékonysága az eddigi tapasztalatok alapján erősen megkérdőjelezhető. Erre tekintettel szükséges vizsgálni, hogy a jogintézmény be tudja-e tölteni társadalmi rendeltetését. Tanulmányomban ennek érdekében vizsgálom magának az intézménynek a jellemzőit, kitérek arra, hogy miként rendezhető a természetes személyek adóssága; a családok teljes ellehetetlenüléstől miként menthetőek meg; mit jelent maga a természetes személyek adósságrendezése; miért tekinthető a bíróságon kívüli adósságrendezés előrelépésnek és mi ennek az eljárásnak a lényege.

2. Lépések az Are. előtt a természetes személyek adósságcsapdából való kimentése érdekében

Felmérések szerint a kétezres évek elejétől egészen a 2008-as válság bekövetkeztéig a banki hitel állományok növekedését láthattuk, ezt követően azonban számottevő csökkenésnek lehettünk tanúi. A csökkenés több oknak is betudható, egyrészt a válság hatására kevesebben folyamodtak hitelekhez, illetve az állam különböző adósság ’megszabadulási programjainak’ a hatása is megfigyelhető.

Az eladósodott és a nem fizető adósok száma a hitelfelvételekkel párhuzamosan az utóbbi évtizedben egyre csak nőtt. A felvett hitelösszeg értéke sok esetben meghaladta a törlesztett ingatlan aktuális értékét is. Mind az euró, mind a svájci frank árfolyama jelentős növekedést mutatott.⁴ Az első nagyobb kiugrás 2008-2009-es évekre tehető, majd ezt követően a különböző állami be-

⁴ A deviza árfolyamok alakulása <https://goo.gl/qb2FAe> [letöltve: 2017. 10. 08.]

avatkozások és gazdasági események hatására az árfolyam ingadozás némiképp csökkent. Az eladósodott magánszemélyek adósságcsapdából való kimentése a mai napig megoldásokra vár.

A bajba jutott személyek segítésére többféle kilábalási eszközzel is próbálkozott a magyar állam. Ezek közül a legjelentősebbek: a végtörlesztés, 2011-ben a kormány a Bankszövetséggel való megállapodás keretében kidolgozott ötpontos Otthonvédelmi Akcióterve (ezen belül is a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. létrehozása, az otthonvédelmi kamattámogatás, az árfolyamgát, a limitált árverés és a korlátozott devizaalapú lakáshitelezés)⁵ és a forintosítás. A legfontosabb intézkedéseket érdemes röviden áttekinteni.

Az első jelentős lépés a 2011-től igénybe vehető végtörlesztés volt. Ezt az otthonvédelmi intézkedések kiterjesztése kapcsán a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény módosításáról szóló 2011. évi CXXX. törvény foglalja össze. A törvény biztosította lehetőségeket, azok a hitelfelvevők vehették igénybe, akik a végtörlesztésre irányuló írásbeli igénybejelentésüket 2011. december 30. napjáig a pénzügyi intézmény részére benyújtották, és akik ezzel együtt vállalni tudták azt, hogy a végtörlesztés az ezt követő 60. napig megtörténik. Ez a program, azonban elsősorban azoknak jelentett megoldást, akiknek voltak megtakarításai és ugyan szűkös időn (két hónapon belül), de kedvezőbb árfolyamon a meglévő adósságaikat ez által rendezni tudták. A program által a lakossági devizahitel állomány 23,3%-kal csökkent, ami megközelítőleg 170 ezer lakossági hitelt törlesztését jelentette.⁶ A végtörlesztéssel szembeni legfontosabb kritika, hogy elsősorban azoknak az adósoknak segített, akik a „legjobb adósoknak” minősültek, a valódi segítségre és adósságmentő programra szorulókká háttérben maradtak.

Az otthonvédelmi kamattámogatás 2011. októberétől volt igénybe vehető, ha az adós hajlandó meglévő ingatlanát egy kisebbre cserélni, akkor ezáltal hitelét is csökkenti és öt évre kamattámogatást kap.⁷

Szintén az Otthonvédelmi Akcióterv keretén belül, 2011-ben felállította a kormány a Nemzeti Eszközkezelő Zrt.-t, amelynek célja ugyancsak a jelzálogkölcsön szerződéssel rendelkező hitelezők megmentése.⁸ A Nemzeti Eszközkezelő

⁵ BERLINGER Edina – WALTER György: Unortodox javaslat a deviza- és forintalapú jelzáloghitelek rendezésére. *Hitelintézet Szemle*, 2013/6. 469–494.

⁶ PSZÁF: Gyorselemzés a végtörlesztésről, 2012. <https://www.mnb.hu/letoltes/gyorselemzes-vegtorlesztes-120312j.pdf> [letöltve: 2017. 10. 08.]

⁷ Kormányzati intézkedések a lakáshitelek érdekében <https://goo.gl/LH13bC> [letöltve: 2017. 10. 08.]

⁸ Ld. www.netzrt.hu [letöltve: 2017. 10. 08.]

Zrt. programján (a továbbiakban: NET) keresztül a rászoruló családok ingatlanát a magyar állam megvásárolja, majd határozatlan időre bérbe adja a családoknak, akiknek lehetőségük van 5 éven belül visszavásárolni azt. A Társaság 2017. május végéig összesen 30 425db ingatlant vásárolt meg és ezzel gyakorlatilag a jogszabály által biztosított keretet is kimerítette.⁹ Ez az adat viszonylag nagy számnak mondható, ugyanakkor számos család problémáját nem oldotta meg ez az intézmény és sok esetben, azok a családok, akik ingatlanukat eladták nem számoltak azzal a kockázattal, hogy azt el is veszíthetik, mert tulajdonjogát nem (vagy csak nehezen) lesznek képesek visszaszerezni. A NET program a bajba jutott hitelezők lakhatását csak bizonyos ideig és nem véglegesen oldotta meg.

A devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényyszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény szabályozta az árfolyamgát feltételeit. A törvény értelmében az adott pénzügyi intézmény svájci frank esetén a 180 HUF/CHF, euró esetén a 250 HUF/EUR, japán jen esetén a 2,5 HUF/JPY árfolyamot alkalmazott a rögzített árfolyam alkalmazási időszaka alatt, ami öt év volt. Akik ezt a módszert választották, számolniuk kellett azzal, hogy az ún. gyűjtőszámlán hiteltartozás marad fenn az elszámolást követően.

Az árfolyamgát előnyei között beszélhetünk többek között arról, hogy a kamat árfolyamkülönbségtől az adós gyakorlatilag megszabadul, hiszen az állam¹⁰ fizeti a kamatszámán a tényleges és rögzített árfolyam közti különbséget, valamint ha a forint árfolyama a törvényben meghatározott felső határ fölé¹¹ emelkedik, a Magyar Állam naptári negyedévenként utólag a pénzügyi intézmény részére teljes mértékben megtéríti. A törvény később a 2013. évi LXVIII. törvénnyel módosításra került.

A limitált árverés célja tulajdonképpen az volt, hogy a lakásingatlan piacon ne legyen hirtelen nagy emelkedés, illetve az árverezések folyamatosan történjenek, a szociális és méltányossági körülményekre koncentrálnak.¹² „A limitált árverés meghatározott ideig csak szűk feltételekkel engedi a lakások, családi házak árverését, egyrészt a bajba jutott lakáshitelek biztonsága érdekében, másrészt, hogy ne kerüljön egy időben nagyszámú lakás a piacra.”¹³

⁹ HABITAT FOR HUMANITY MAGYARORSZÁG: Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016. 15–25. http://habitat.hu/ext-files/hfhh_lakhatasi_jelentes_2016_web_2.pdf [letöltve: 2017. 10. 08.]

¹⁰ Ez pedig közvetve azt jelenti, hogy gyakorlatilag az összes adófizető fizeti, tekintet nélkül arra, hogy van-e vagy volt-e devizahitele.

¹¹ Minden az árfolyamgátatról – amíg még „élt” <https://goo.gl/4z0C00> [letöltve: 2017. 10. 08.]

¹² BERLINGER–WALTER (2013) i. m. 476.

¹³ Módszertani megjegyzések <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/lakashitel/lakashitel1212m.pdf> [letöltve: 2017. 10. 08.]

Az utóbbi évek talán egyik legnagyobb mérföldkövének mondhatjuk a forintosításról¹⁴ szóló törvényt. Ennek értelmében de jure 2015. február 1-től rögzített árfolyamon kell törleszteni a deviza vagy devizaalapú fogyasztói jelzálogkölcsön és ingatlanlízing szerződéseket. A törvényt számos kritika érte, miszerint az adósok csak bizonyos feltételek megléte esetén mellőzheték fennálló törlesztő részleteik forintosítását. Ugyanakkor mindenképpen előnyként könyvelhető el, hogy az érintettek árfolyam ingadozásból fakadó kiszámíthatatlan havi törlesztő részletektől mentesülnek és az árfolyamváltozás kockázata nem érinti őket.

Kérdéses azonban, hogy mindezek kiegészítik vagy pedig inkább késleltették a természetes személyek adósságrendezésre vonatkozó eljárásának megalkotását.

3. Egy új jogintézmény a hazai jogrendszerben

A magáncsőd intézmény bevezetésének fontosságára, és mint az adósságkezelés egyik lehetséges megoldására az Alapvető Jogok Biztosa már egy 2008-as jelentésében¹⁵ utalt, kiemelve a mielőbbi bevezetés jelentőségét és az esetleges visszaélések elkerülését. Ugyanakkor egy magyar hírportál szerint¹⁶ már 2001-ben elkészült egy törvénytervezet, majd 2004-ben Göncz Kinga a szociális tárca államtitkára kezdeményezte a jogintézmény bevezetését, de ezek közül végül egyik sem valósult meg.

2010. október 4-én Szekeres Imre országgyűlési képviselő a T/1273. számú törvényjavaslatot nyújtotta be – hazánkban elsőként – a természetes személyek adósság rendezési eljárásáról.¹⁷ A törvényjavaslat ugyan nem került elfogadásra, mégis voltak olyan pontjai, amik a 2015-ös törvényben is visszaköszönnek.

2009-ben egy előterjesztés is született¹⁸ a természetes személyek adósságrendezéséről. Annak ellenére, hogy 2009-ben az adósságrendezés ezen módjára mutatkozott volna igény, valószínűleg nem váltotta volna be a hozzá fűzött reményeket.

¹⁴ 2014. évi LXXVII. törvény.

¹⁵ OBH 4938/2008. sz. jelentés.

¹⁶ Magáncsödbe menekülhetnek a hitelekkel küzdő családok <https://goo.gl/aObkTj> [letöltve: 2017. 10. 08.]

¹⁷ Bódis Richárd: A magáncsőd intézménye és a természetes személyek adósságrendezési eljárása hazánkban. In: Ádám Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok – II. kötet*. Pécs, 2012. 94.

¹⁸ Ld. Előterjesztés a természetes személyek adósságrendezési eljárásnak bevezetésére vonatkozó szabályozási koncepció társadalmi vitájához.

A magáncsőd, avagy ahogy Fazekas Judit és Mátyás Imre nevezi, a fogyasztói csőd az az állapot, amikor a természetes személy fizetéseképtelenné válik. A gazdálkodó szervezetek fizetéseképtelenségéhez hasonlóan, a magánszemélyek esetében is a fizetéseképtelen állapot az, amikor az adós fizetési kötelezettségeinek határidőre nem tud eleget tenni. Korábban a hitelezők rendelkezésére csupán egyetlen egy megoldás állt annak érdekében, hogy követeléseiket behajtsák, ez pedig a végrehajtási eljárás volt. Ugyanakkor számos esetben ez nem vezetett megfelelő eredményhez, hiszen adott esetben az adósnak nincs megfelelő fedezete a tartozás teljesítésére.¹⁹

Ha a magáncsőd fogalmát szeretnénk meghatározni, akkor Bódis Richárd definíciójával érthetünk a leginkább egyet. E szerint:

- „A magáncsőd olyan fizetéseképtelenségi eljárás,
- amelynek lefolytatására a természetes személy adós fizetéseképtelensége vagy fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzete esetén kerül sor,
 - amelyben az adós fizetési haladékat kap,
 - amely alatt az adós megkísérli hitelezőivel tartozásának rendezésére egyezség megkötését,
 - és az eljárás a tényleges reorganizáció lehetőségét magában hordozza.”²⁰

A fogyasztóvédelem ezen formáját olyan magánszemélyek vehetik igénybe, akik rendszeres jövedelemmel rendelkeznek, és vállalják azt, hogy egy kirendelt felügyelő a vagyongazdálkodásukat, adósságtörlesztésüket ellenőrzi. Az eljárás alapja egy adósságrendezési terv, amelyet az adós nyújt be és a bíróság hagy jóvá bizonyos feltételek fennállása esetén, és amely a jóhiszeműség elvén nyugszik.²¹

¹⁹ FAZEKAS Judit – MÁTYÁS Imre: A fogyasztói csőd intézménye és szabályozása az Európai Unióban és Magyarországon. In: MISKOLCZI BODNÁR Péter – PRUGBERGER Tamás (szerk.): *Bérgarancia és csőd- felszámolási eljárás reformja – Tanulmánykötet*. Miskolc, Novotni, 2005. 81.

²⁰ BÓDIS i. m. 84.

²¹ MISKOLCZI BODNÁR Péter – Török Gábor: *A magyar csődjog alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2002. 33–34.

3.1. Az időbeli hatály kérdése

A természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvényt a KDNP frakció képviselői nyújtották be 2015. május 20-án az Országgyűlésnek. Ezt követően az Országgyűlés ugyanezen év június 30-án elfogadta, majd július 8-án a került sor a kihirdetésre.²²

A törvény bevezetésének ütemterve két fő szakaszban történt. Első körben 2015. szeptember 1-től „azok kezdeményezhetnének csődvédelmet, akikkel szemben a lakhatásukra szolgáló lakóingatlanukra vonatkozóan a banki elszámoltatást követően már folytatódhat a végrehajtási eljárás vagy végrehajtáson kívüli kényszerértékesítés, vagy ha ilyen eljárás még nem is indult, a lakóingatlanára vonatkozó jelzáloghitel-szerződést a pénzügyi intézmény már felmondta, vagy lejárttá tette. Úgyszintén csődvédelmet kezdeményezhet az adós, annak kezese, vagy zálogkötelezettje, aki ellen olyan végrehajtási eljárás van folyamatban, amelyben a lakhatását szolgáló lakóingatlanát a bírósági végrehajtási törvény értelmében értékesítésre jelölhetik ki.”²³

Később az Országgyűlés 2016. évi XVI. törvénnyel módosította a természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvényt, ami 2016. április 12-én lépett hatályba. E szerint az első ütemben történő adósságrendezési eljárások eredeti határidejét 2016. szeptember 30-áig meghosszabbította. A törvénymódosítás által azoknak az eladósodott családoknak adott még egy esélyt, akik ugyan jogosultak lettek volna az igénybevitelre, de azt elhalasztották.²⁴ 2016. október 1-től, pedig a bármely természetes személy igénybe veheti az adósságrendezési eljárást.²⁵ „Már abban az esetben is kezdeményezhető, ha késelelemre vagy nem teljesítésre hivatkozva a hitelezők egyike sem mondta még fel, illetve egyike sem tette még lejárttá a hitelszerződést.”²⁶

²² Rövid összefoglaló a természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvényi szabályozásáról, 2015. <https://goo.gl/xzglk8> [letöltve: 2017. 10. 08.]

²³ Összefoglaló a természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvényi szabályozásáról <http://www.csodvedelem.gov.hu/informaciok/1> [letöltve: 2017. 10. 08.]

²⁴ 2016. szeptember 30. napjáig meghosszabbításra került az adósságrendezési eljárás kezdeményezésének határideje <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/38> [letöltve: 2017. 10. 08.]

²⁵ Összefoglaló a természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvényi szabályozásáról <http://www.csodvedelem.gov.hu/informaciok/1> [letöltve: 2017. 10. 08.]

²⁶ Természetes személyek adósságrendezési eljárása <https://goo.gl/FrZAbt> [letöltve: 2017. 10. 08.]

3.2. A törvény célja

A törvény elsődleges célja az eladósodott magánszemélyek megszabadítása a fennálló adósságuktól, az adósságspirálból való kimentés, illetve ennek megelőzése. Közvetett célja, pedig a hazai gazdasági stabilitás megalapozása.

A törvény szükségességét egészen az Alaptörvényig is visszavezethetjük. Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdése kimondja, hogy „Magyarország védi [...] a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját”. A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. sarkalatos törvény preambuluma szerint, pedig „A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása.” A családok védelmének mögöttes célját mi sem mutatja pontosabban, minthogy a magáncsőd másik elnevezése a családi csődvédelem. A családok otthonainak megvédése, megfelelő lakhatási körülmények biztosítása, az adósok rehabilitálása elengedhetlen feltétele a törvénynek.

Az adósságrendezés célját törvénybe foglaltan rögtön az Are. 1. §-ban megtaláljuk, eszerint a fő feladat a fizetési nehézségekkel küzdő természetes személyek adósságcsapdából való kilábalásának elősegítése meglévő vagyonuk és jövedelmük felhasználásával. Az Are. mindenekelőtt támogatja az adós, az adóstárs és a hitelezők közötti együttműködést, illetve a hitelezők méltányos érdekeinek szem előtt tartását. A családi csődvédelem az adós törlesztési képességét elősegíti, amellet, hogy az adós, adóstárs, a közös háztartásban élő aktív korú közeli hozzátartozók lakhatását és létfenntartását biztosítja, végül pedig az adósságok megfizetése alóli végleges mentesítést segíti elő.

Mint minden jogintézménynek természetesen ennek is vannak előnyei és hátrányai. Elsődleges előnyök között tarthatjuk számon, hogy az adós megélhetése biztosított lesz és a teljes ellehetetlenüléstől mentesül, hitelezői oldalt nézve, pedig az adósok részéről történő fegyelmesebb és folyamatos hiteltörlesztés figyelhető meg. Negatívum, hogy a követelések egy része a hitelezői perspektívában végleg elveszhet, továbbá esetleges visszaélésektől, erkölcsi kockázattól is tartani lehet.²⁷

A legtöbb európai ország már több éve ismer és alkalmaz hasonló jogintézményt.²⁸ A törvény kidolgozásában külföldi minták is alapul szolgálhattak emellett a hazai sajátosságokra való reagálás is szerepet játszott. A magyar családi csődvédelmi rendszer ismeri a bíróságon kívüli és a bírósági adósság-

²⁷ Magáncsőd 2. <http://www.origo.hu/itthon/20090312-nepszabadsag-jovore-johet-a-magancsod-intezmenye.html> [letöltve: 2017. 10. 08.]

²⁸ Magáncsőd: nemzetközi gyakorlat és magyar sajátosságok <https://magancsodvedelem.hu/hirek/magancsod-nemzetkozi-gyakorlat-es-magyar-sajatosságok/> [letöltve 2017. 10. 08.]

rendezési eljárást is, előnye és hátránya mindkét módszernek van. A fő kérdés azonban minden új jogintézménynél, hogy az képes-e időben, megfelelő megoldást nyújtani a feltárt társadalmi problémára, oly módon, hogy ennek során figyelemmel van arra, hogy a biztosított előnyök és a védelem a lehetőségekhez képest nehézségek nélkül igénybe vehető legyen.

Az intézmény igénybevételéhez egy formanyomtatvány kitöltése szükséges, ami az Igazságügyi Hivatalnál is beszerezhető és a pénzügyintézetek honlapjáról is letölthető. Az érdeklődés ugyanakkor a kezdeti lelkesedés ellenére csökkent²⁹ és a formanyomtatványt is rengeteg kritika érte, miszerint nehezen érthető és feleslegesen hosszú.

3.3. Igénybevétel feltételei

Az adósságrendezés kezdeményezésének feltételeit a törvény taxatív felsorolja, melyeket az alábbiakban pontonként röviden ismertetek:

- legalább 2 millió, de maximum 60 millió forint közötti tartozás,
- a tartozások ugyan meghaladhatják az adós adósságrendezésbe vonható vagyonát, de nem haladhatják meg az adós, adóstárs belsővilágban található vagy hozzáférhető vagyonának 200%-át,
- a tartozások minimum 80%-át az adós, adóstárs elismeri és azok nem vitatottak,
- tartozások között legalább egy olyan van, amely már legalább 90 napja lejárt esedékességű, és ezen tartozás mértéke kamatokkal, járulékokkal növelten meghaladja az 500 000 forintot,
- a meglévő tartozások közül a hátrasorolt követelések száma nem haladja meg az ötöt,
- van legalább egy olyan tartozás, amely fogyasztói hitelviszonyból eredő tartozás vagy olyan hitelviszonyból eredő tartozás, amely az adós, adóstárs egyéni vállalkozásának finanszírozásával függ össze,
- a tartozás nem vállalkozással kapcsolatos polgári jogi vagy büntető jogi felelősségre vonás megállapítása következtében keletkezett.³⁰

²⁹ Egyre többen fedezik fel a magáncsődöt <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/40> [letöltve: 2017. 10. 08.]

³⁰ Arc. 7. §

A törvény minimum és maximum összeget állapít meg a meglévő tartozások tekintetében. Számos kritika érte ezeket az értékeket, hogy azok mennyire reálisak a magyar eladósodásra nézve.

A Habitat for Humanity szerint a minimum 2 millió forint tartozás aránylag magasnak mondható összeg, ami számos adóst kiszorít a magáncsőd intézményének lehetőségéből.³¹ Ugyanakkor mindenképp mellette szóló érv, hogy 2 millió forint tartozási értékhatár egy olyan összeg, ami alatt esetlegesen más eszközökkel is menthető lenne az adós a tartozásokból. Ugyanígy 60 millió forint feletti összeg esetén más eszközökkel kell a problémát megoldani. Ennél magasabb összeg esetén a későbbiekben történő tartozás elengedése szempontjából vethet fel aggályokat, kevésbé racionális megoldás lenne.

Az adósnak lényegében egy bizonyos fokú anyagi biztonsággal, megfelelő jövedelemmel és vagyonnal kell rendelkeznie, ami a későbbiekben a csődtervben foglaltak szerint a tartozás kielégítésére alkalmas lesz.

A törvény célja az adós és a hitelezők közötti egyensúly megteremtése. Ezt figyelembe véve az, akinek fennálló tartozása kétszerese a vagyonának, a csőd-eljárás igénybevétele a hitelezőkkel szemben lenne méltánytalan.³² Az adósságrendezési eljárás további célja az adós és a hitelező közötti együttműködés megteremtése. Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy az adós a meglévő tartozásait elismerje és törekedjen a mielőbbi visszafizetésre, hitelezővel való együttműködésre.

A törvény meglehetősen szigorúan szabályozza azoknak a körét, akik a csődvédelmi eljárást nem vehetik igénybe. Az Are. 8. § szerint nem kezdeményezhet adósságrendezési eljárást, többek között az, akinek adósságrendezés kezdeményezését megelőző 10 éven belül a bíróság a kérelmet elutasította; aki ellen jelenleg folyamatban van egy belföldi vagy külföldi adósságrendezési eljárás; akivel már volt korábban olyan bíróságon kívül kötött adósságrendezési megállapodás vagy befejezetté nyilvánított bírósági adósságrendezési eljárás, amelyre tíz éven belül került sor; akinek van fennálló pénzbüntetése, büntügyi költség tartozása vagy akinek büntügyi zárlatot rendeltek el a vagyonára, vagy vagyoneklobzást rendeltek el vele szemben; akinek lakóingatlana NET részére megvásárlásra felajánlásra került.

³¹ HABITAT FOR HUMANITY MAGYARORSZÁG: *Habitat for Humanity Magyarország észrevételei a természetes személyek adósságrendezéséről szóló (T. 4890. sz.) törvényjavaslathoz*. 2015. 1. http://www.habitat.hu/files/Habitat_for_Humanity_Mo_adossagrendezes_javaslatok_20150624_2.pdf [letöltve: 2017. 10. 08.]

³² 2015. évi CV. törvény indoklással.

Török Gábor elsősorban nyugat-európai országok összehasonlító elemzése során arra a megállapításra jutott, hogy bizonyos negatív feltételek megléte ellenére, ha a csődHITELEZŐ a mentesítési kérelem elutasítását nem kéri, akkor azt a bíróság megadja. Ilyen negatív feltétel lehet például az, ha az adós csődbűncselekményt követett el vagy annak érdekében, hogy hitelt kapjon hamis vagy hiányos adatokat adott meg gazdasági helyzetéről. További negatívum, ha a csődnyitási kérelem benyújtását megelőzően már mentesítésben részesült vagy valamilyen ok miatt ezt megtagadták tőle. Ugyancsak elutasító eredményt kap az adós, aki tartozásainak kielégítését azzal hátráltatta, hogy további kötelezettségeket vállalt, vagyonát elherdálta vagy tájékoztatási és együttműködési kötelezettségét megszegte vagy a megkövetelt kimutatásokban helytelen, hiányos adatokat szolgáltatott.³³

Ezek a feltételek első olvasatra ugyan meglehetősen szélsőségesnek mondhatók. Felmerülhet a kérdés, hogy miért engedheti meg a jogalkotó egy olyan személynek az adósságtól való mentesülést, és az eljárás feltételeinek betartását miért remélhetjük egy olyan személytől, akinek korábbi magatartása ellentétes azzal, amit a csődvédelmi eljárás megkíván.

Azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy lényegében az egész eljárás és az egész adósságrendezési mechanizmus a jóhiszeműségre, a méltányosságra és a bizalomra épül. Az eljárás alapvetően is egy olyan személyi körre összpontosít, akik korábban nem fizették a hiteleiket, tartozásaikat. Azzal a lépéssel viszont, hogy hajlandóak alávetni magukat a csődvédelem feltételeinek, céljuk az, hogy az adósságaiktól megszabaduljanak és egy új életet kezdhessenek. Utóbbinak feltétele az adós együttműködése, amit azzal, hogy a törvény szabta feltételeknek eleget tesz, a csődgondnoknak aláveti magát, jövedelme, vagyona feletti rendelkezést átadja, eleget tesz.

A jóhiszeműséget és a bizalmat tehát a hitelezői oldalról is megkövetelhetjük és az adós vagyoni helyzetének jövőbeni helyrehozására és talpra állítására összpontosítva kell a kérelmet elbírálni.

4. Adósságrendezési eljárás menete

Az Are. kétféle adósságrendezési eljárást ismer, mégpedig a bíróságon kívüli és a bírósági adósságrendezési eljárást. Főszabály szerint az adósnak elsőként a bíróságon kívüli adósságrendezést kell megkísérelnie. Ez azonban csak abban

³³ MISKOLCZI BODNÁR–Török i. m. 36.

az esetben igaz, ha az adós, az adóstárs vagy a zálogkötelezett lakóingatlanán Magyarországon bejegyzett pénzügyi intézmény jelzáloggal rendelkezik vagy ha az adós, adóstárs vagy közeli hozzátartozójuk lakhatását biztosító ingatlanra pénzügyi lízingszerződést kötött.³⁴

4.1. Bíróságon kívüli adósságrendezés

A Családi Csődvédelmi Szolgálat honlapja szerinti állásfoglalással egyetérthetünk, miszerint az adós ezáltal egy gyorsabb, fizetési könnyítéseket magába foglaló megoldásban vehet részt.³⁵

A főhitelezőnek³⁶ az egész kezdeményezésben kiemelkedő szerepe van, mivel a bíróságon kívüli adósságrendezés a főhitelező irányításával indul meg. Ő az, aki az adós és a hitelező közötti együttműködést lebonyolítja, ellátja a polgári jogi megállapodással kapcsolatos feladatokat, amit végül megküld a Családi Csődvédelmi Szolgálatnak nyilvántartásba vétel végett.³⁷ A törvény az eredetihez képest később annyiban módosult, hogy az adós a bíróságon kívüli adósságrendezési eljárást nemcsak kizárólag a főhitelezőnél, hanem a főhitelezőnél is kezdeményezheti.

Összegezve tehát az adós a főhitelezőnél, a lakóhelye szerinti illetékes fővárosi és megyei kormányhivatal Családi Csődvédelmi Szolgálatánál nyújthatja be kérelmét.³⁸

Az eljárás megindításával kapcsolatban az adósnak, illetve adóstársnak különböző kötelezettségei vannak, mindamelllett, hogy az eljárás kezdeményezése kizárólag az adóstól, adóstártól származhat. Utóbbi esetben csak közösen kez-

³⁴ Are. 3. §

³⁵ Összefoglaló a természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvényi szabályozásáról <http://www.csodvedelem.gov.hu/informaciok/1> [letöltve: 2017. 10. 08.]

³⁶ „a) a Magyarországon székhellyel vagy fiókteleppel bejegyzett, a hitelintézetekre és a befektetési vállalkozásokra vonatkozó prudenciális követelményekről és a 648/2012/EU rendelet módosításáról szóló 2013. június 26-i 575/2013/EU rendelet hatálya alá tartozó mindazon hitelintézet vagy az olyan pénzügyi vállalkozás hitelező, akinek zálogjoga az adós (adóstárs), az adós vagy adóstárs közeli hozzátartozója lakhatását biztosító ingatlanon vagy a zálogkötelezett ingatlanán az említett pénzügyi intézmények közül az első helyen - több ingatlan, azaz több elsőhelyi zálogjogosult esetén az, akinek zálogjoga korábbi időpontban került bejegyzésre - áll fenn, vagy
b) az adós (adóstárs) vagy közeli hozzátartozói lakhatását biztosító ingatlanra kötött pénzügyi lízingszerződés jogosultja.” (Are. 5. §)

³⁷ Are. 3. §

³⁸ Bíróságon kívül is létrejöhet adósságrendezési megállapodás <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/41> [letöltve: 2017. 10. 08.]

deményezhetnek eljárást és jognyilatkozataikat közösen tehetik meg, valamint meghatalmazást adhatnak ezek intézésére.

A bíróságon kívüli eljárás kezdeményezésekor az adós és adóstárs kötelezettséget vállal³⁹ többek között arra, hogy vagyonát az adósságrendezésbe bevonják, a hitelezőkkel és a Családi Csődvédelmi Szolgálattal illetve a családi vagyon felügyelővel együttműködik, valamint tűri a családi vagyonfelügyelő vagyona feletti rendelkezését.

A bíróságon kívüli adósságrendezési eljárás célja mindenképpen az, hogy a bíróságok munkáját megkönnyítse. Azzal, hogy a jogalkotó az adós felé az eljárás megindításával kapcsolatban kötelezettségeket ír elő, egyfajta előzetes figyelmeztetés a későbbiekben történő fokozatos együttműködésre mind a hitelintézettel, mind a Családi Csődvédelmi Szolgálattal és családi vagyonfelügyelővel.

A főhitelező primátus szerepe rögtön a kezdeményezéskor megmutatkozik. Az adósnak a főhitelező irányában írásban nyilatkoznia kell arról, hogy meglévő jelzáloggal terhelt ingatlanának jövőbeni sorsát miként szeretné rendezni. Ennek megfelelően több lehetőséggel is rendelkezik. Egyrészt lakóingatlana tulajdonát megtarthatja a hitelszerződés kedvezőbbben módosított feltételeivel, avagy ha pénzügyi lízingszerződése van, előzetes fizetőképességre vonatkozó vizsgálatok után kívánja-e annak módosítását. Lehetősége van arra is, hogy a lakóingatlana elidegenítésre kerüljön és helyette egy kisebb értékű, a méltányolható lakásigényt meg nem haladó jellemzőkkel bíró lakóingatlant vásárolhat.⁴⁰

Ezt a pontot rengeteg pozitív és negatív kritika érte. A magáncsőd lényege mindenképpen az adósságrendezésben és a családok megmentésében áll. Azzal, hogy az adós (és családja) meglévő ingatlanukat feláldozza, a törlesztés javára szolgál, ugyanakkor ezzel gyakorlatilag a mentőcsomag keretében meglévő ingatlanukat elveszítik.

A méltányolható lakásigény feltételeit a Kormány a természetes személyek adósságrendezési eljárásában a méltányolható lakásigény, továbbá lakásbérleti vagy lakáshasználati díj meghatározásáról szóló 241/2015. (IX. 8.) Korm. rendeletben szabályozza. Annak, akinek otthona a méltányolható lakás jellemzőin kívül esik, annak számolnia kell azzal, hogy esetlegesen egy másik lakásra kell cserélnie a meglévőt. Előfordulhat az is, hogy az adós ugyan hozzájárul meglévő jelzáloggal terhelt lakóingatlana eladásához, de nem kíván ehelyett másikat vásárolni vagy lízingbe adni. Ez a megoldás gyakorlatban úgy képzelhető el,

³⁹ Are. 19. §

⁴⁰ Are. 19. §.

hogy az adósnak adott esetben van egy másik lakóháza vagy rokonokhoz költözik. Ugyanakkor az ingatlan eladásával semmiképpen nem lehet cél az, hogy az adós otthontalanná, nincstelenné váljon, hiszen ez az egész törvény céljával ellentétes lenne.

Végezetül, pedig megoldást jelenthet az is, ha jelzáloggal terhelt lakóingatlana ugyan eladásra került, de helyette egy kisebb értékű, a méltányolható lakásigényt meg nem haladó jellemzőkkel bíró lakóingatlanra vonatkozóan pénzügyi lízingszerződést köt amellett, hogy beleegyezik abba, hogy a fizetési képességeit megvizsgálják a módosított lízingdíj fizetésére vonatkozóan.

Az adós adósságrendezési eljárás ezen szakaszában elsősorban adminisztratív feladatokat köteles teljesíteni. A törvény egy átlagosnak mondható dokumentumok átvizsgálására nyitva álló időt szab meg. Amennyiben az adott pénzügyi intézmény főhitelezőnek minősül szintén 8 napon belül az adóst tájékoztatnia kell arról, hogy köteles-e a feladatok ellátására, illetve ha nem köteles, akkor vállalja-e.⁴¹

A törvény 30.000 forint postai és távközlési költség megfizetésére kötelezi az adóst a főhitelező irányába. A törvény egyik hiányossága, hogy ezen összeg megfizetése tekintetében csak időbeli haladékot ad, részletekben való teljesítésről nem szól.⁴²

A gyakorlatban az eljárás akkor indul meg, ha legkésőbb az első törlesztő részlet fizetésének határidejével egyidejűleg a 30.000 forintos költségátalányt és az első törlesztő részletet megfizeti az adós. Ezt a törlesztő részletet az egyezségmegkötéséig kell fizetni, mértéke pedig a zálogjoggal biztosított nyilvántartott követelés 7,8%-ának egytizenketted része, de legfeljebb a zálogjoggal terhelt ingatlan forgalmi értéke 7,8%-ának egytizenketted része, amelyet a főhitelező a zálogjoggal biztosított követelésére, illetve a lízingdíjra számol el.⁴³

Amennyiben tehát az anyagiakat nézzük akkor például a következő törlesztő részlettel kell számolnunk. Azaz, ha például az ingatlan értéke 10 millió forint, annak 7,8%-a 780.000 forint, aminek az egytizenketted része 65.000 forint. Tehát az első alkalomkor 95.000 forintot kellene fizetnie az adósnak, majd ezt követően 65.000 forintot egészen az egyezség megkötéséig.

Azonban egy 15 milliós ingatlan esetében ez az összeg 127.500, illetve 97.500 forint; 30 milliós ingatlan esetében 225.000 forint, illetve 195.000; 60 milliós ingatlan esetében, pedig 420.000 forint, illetve 390.000 forint.

⁴¹ Are. 20. §.

⁴² Are. 21. §.

⁴³ Are. 21. §.

Ezen törlesztő részlet megfizetésének összege, tehát teljes mértékben csak a meglévő zálogjoggal biztosított nyilvántartott követelést veszi alapul, az adós, illetve családja anyagi helyzetét, fizetési képességét nem. Helyesebb megoldás lenne egy alacsonyabb százalékos arányt megállapítani, vagy egyéb tényezőket is figyelembe venni a törlesztő részlet összegének megállapításánál.

Az Are. természetesen megállapítja egy határidőt, ami alatt az egyezségnek meg kell születnie, eltérő esetben a kérvény a bíróság elé kerül. Ez a határidő, pedig maximum a Családi Csődvédelmi Szolgálat által kiállított igazolások és környezettanulmányról felvett jegyzőkönyv főhitelezőnek postai úton, illetve elektronikus úton történő kézhezvételétől számított 90 nap, amennyiben a hitelezők között a főhitelezőn és kapcsolt vállalkozásain kívül más hitelezők vannak, akkor 120 nap.⁴⁴

Pozitívumként értékelendő ugyanakkor, hogy a törvény 2016. január 1.-je óta lehetővé teszi, hogy a főhitelező az adósságrendezés kezdeményezéséről elektronikus úton értesítse a Családi Csődvédelmi Szolgálatot.⁴⁵ Ezt követően a Szolgálat az eljárás kezdeményezésének és létrejöttének tényét haladéktalanul bejegyezi az Are. nyilvántartásba.

4.2. Bírósági adósságrendezési eljárás

A családi csődvédelem bevezetése előtt készített felmérések arra a következtetésre jutottak, hogy a nemteljesítő hiteladósok közel 11%-án segítene ez az intézmény, ami körülbelül 15 ezer adós számára biztosítana kiutat az adósságcsapdából.⁴⁶ A jelenlegi mutatók, azonban, ettől az előrejelzéstől lényegesen eltérnek. Összesítve, azonban a bíróságon kívüli eljárás javára pozitív statisztikát állapíthatunk meg. A felmérések szerint „a megindult adósságrendezési eljárásból 137 lépett bírósági szakaszba, ami azt jelzi, hogy az eljárásban részt vevő adósok többsége az első, bíróságon kívüli szakaszban megegyezik a hitelezővel a törlesztésről.”⁴⁷

⁴⁴ Are. 31. §.

⁴⁵ Are. 21. §.

⁴⁶ DANCsik Bálint – FÁBIÁN Gergely – FELLNER Zita – HORVÁTH Gábor – LANG Péter – NAGY Gábor – OLÁH Zsolt – WINKLER Sándor: A nemteljesítő lakossági jelzáloghitel-portfólió átfogó elemzése mikroszintű adatok segítségével. *MNB-tanulmányok különszám*, 2015. 61. <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-tanulmanyok-kulonszam-a-nemteljesito-lakossagi-jelzaloghitel-portfolio-atfogo-elemzese.pdf> [letöltve: 2017. 10. 08.]

⁴⁷ HABITAT FOR HUMANITY MAGYARORSZÁG: Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016. 35. http://habitat.hu/ext-files/hfhh_lakhatasi_jelentes_2016_web_2.pdf [letöltve: 2017. 10. 08.]

Mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy a bírósági adósságrendezési eljárás polgári nem peres eljárásnak minősül, illetékessége, pedig az adós lakóhelye szerinti törvényszék székhelyén működő járásbíróság, illetve a Fővárosi Törvényszék székhelyén a Pesti Központi Kerületi Bíróság. Ezen eljárás jóval szigorúbb szabályok szerint működik, mint a bíróságon kívüli eljárás. Az eljárás során a bíróság előtt szóbeli meghallgatás nem lehetséges, a bizonyítás okiratokkal történik.⁴⁸

Az eljárás célja – természetesen – megegyezik a bíróságon kívüli adósságrendezéssel, azonban a feltételek és a lehetőségek különböznek. A bírósági adósságrendezés során a családi vagyonfelügyelő közreműködésével az egyezség megkötésére irányul.⁴⁹ A bíróság, pedig végzésben határoz az egyezség létrejöttéről.⁵⁰ Az eljárásban részt vesz az adós, az adóstárs, az egyéb kötelezettek (zálogkötelezett, kezes), a hitelezők, a családi vagyonfelügyelő és a bíróság.⁵¹ A családi vagyonfelügyelő szerepe felerősödik, hiszen egyezségkötésre hívja fel a hitelezőket,⁵² az adóst, pedig beszámoltatja az egyezség végrehajtásáról. A törvény értelmében az egyezségnek rendelkeznie kell különösen a fizetési engedményekről, a fizetési átütemezésről a tartozásállomány devizáról forintra történő esetleges átváltásról, illetve ennek az árfolyamáról, az árfolyamkockázat viseléséről, a már folyamatban lévő végrehajtási eljárások, illetve zálogtárgy-értékesítési eljárások során beszedett összegek adósságrendezésre fordításának módjáról azokról a feltételekről, amelyeket az adós vállal a bírósági adósságrendezéssel összefüggésben a fizetőképesség helyreállítása érdekében.⁵³

Összességében bíróság előtti eljárásra, akkor kerülhet sor „amennyiben bármilyen ok miatt nem sikerül a főhitelezői eljárásban az egyezséget megkötni, illetve az adós magatartása miatt nem lehet megkezdeni az érdemi egyezségkötési folyamatot, vagy menet közben merülnek fel a jogosultságot kizáró körülmények, az eljárást csak a bíróság zárhatja le, ezért minden esetben a bírósághoz kell továbbítani az ügyet.”⁵⁴

A bírósági eljárás végül akkor éri el a célját, ha az adós a kötelezettségek alól mentesül. A záró elszámolásban a családi vagyonfelügyelő megállapítja,

⁴⁸ Are. 36. §.

⁴⁹ Are. 47. §.

⁵⁰ Are. 58. §.

⁵¹ Are. 36. §.

⁵² Are. 47. §.

⁵³ Are. 55. §.

⁵⁴ JUHÁSZ László: A bíróságok szerepe a magáncsöd-eljárásban I. *Céghírnök*, 2016/6. 7–9. <https://goo.gl/cAZ6lQ> [letöltve: 2017. 10. 08.]

hogy az adós a kötelezettségeit teljesítette és az egyezségben foglaltak szerint járt el. Végül, pedig a mentesítést, a bíróság határozattal mondja ki, aminek értelmében a fennmaradó adósságoktól az adós mentesül.⁵⁵

5. Összefoglaló

A természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvény meglehetősen hosszú időt váratott magára, hiszen a magánszemélyeknek csupán 2015 őszétől van lehetőségük a törvény adta kereteken belül adósságaikat rendezni és ezzel egy új életet kezdeni. Azáltal, hogy a törvény lehetőséget teremtett a bíróságon kívüli adósságrendezésre, egy olyan mérföldkövet lépett át, ami már régóta váratott magára.

A törvényt, pozitívumai mellett, azonban számos kritika is érte. Összességében elmondható, hogy egy megkésett intézkedésről van szó, ami nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A legtöbben az eljárás és az igénybevétel bonyolultságára hivatkoztak, miszerint az rengeteg űrlap kitöltésével és dokumentáció beszerzésével kezdeményezhető.

A családi csődvédelmet 2015-től mindössze 900-an vették igénybe, ami töredéke az igénybevételre jogosultaknak.⁵⁶ A megoldásra váró adósságok száma és a segítségre váró családok száma ma is több ezres nagyságú. A törvény bevezetésével egyfajta megoldást kínál a bajbajutott eladósodottaknak az állam. Azonban számos esetben a törvény adta lehetőségek nem jutnak el az érintettekig.

A jogintézmény érintettekkel való megismertetése, a könnyített ügyintézés, a feltételek tisztázottsága továbbra is várat magára. A jövőben a törvény részletekbe menő pontosítása és a magyar adóssághelyzetre való precízebb reagálás lenne a fő cél. Az igénybevételhez szükséges minimum 2 milliós tartozás aránylag magasnak mondható, így sok adós kiesik az intézmény adta lehetőségekből. Indokolt továbbá a családi vagyonfelügyelő feladatainak pontosabb meghatározása és a bíróságon kívüli eljárás során való szerepvállalásának a fokozása.

A leginkább sürgető feladat, pedig az, hogy a családi csődvédelem lehetőségét az emberek megismerhessék. Ennek oka nem csupán a jogintézmény bonyolultsága vagy hiányossága, hanem sokkal inkább az érintettek értesülésének és ismeretségének hiánya.

⁵⁵ A bírósági adósságrendezési eljárás <https://goo.gl/AHuzHm> [letöltve: 2017. 10. 08.]

⁵⁶ HABITAT FOR HUMANITY MAGYARORSZÁG: Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016. 35. http://habitat.hu/ext-files/hfhh_lakhatasi_jelentes_2016_web_2.pdf [letöltve: 2017. 10. 08.]

PEDOFÍLIA: MEDIKALIZÁLÁS VAGY KRIMINALIZÁLÁS?

HURTONY Alexandra Kitti

1. Bevezetés

A felnőtt és a gyermek szexuális kapcsolatát korunk társadalma abnormális, deviáns magatartásnak ítéli, olyannyira, hogy azt súlyosan bünteti.

A közvélemény a nagykorú és a gyermekkorú vagy fiatalok között létrejövő szexuális kapcsolatot általánosan pedofiliának nevezi, azonban fontos látni, hogy a pedofília ennél tágabb és összetettebb jelenség.

A pedofília több jelentésű fogalom; másként látja az orvos, a pszichiáter és a büntetőjogász. Az orvos számára egy betegség (*mental illness*), a pszichiáter számára mentális rendellenesség (*mental disorder*), a büntetőjog pedig egyáltalán nem ismeri a fogalmát.

Egy társadalom számára deviánsnak ítélt magatartás esetén lehetőség van a medikalizációra, azaz (elme-)betegséggé nyilvánítására, melynek egyik következménye büntetőjogi szempontból a kényszergyógykezelés alkalmazása. A másik reakció a kriminalizáció, azaz a büntetni rendelés.

Tanulmányom célja a pedofília különféle megközelítéseinek és az elkövetők tipizálásának bemutatása, a jelenség kriminológiai kifejtése, mindemellett pedig a megoldási lehetőségek közül a kémiai kasztráció bemutatása és indoklása a medikalizáció és a kriminalizáció mentén.

2. A pedofília orvosi meghatározása

Mivel a pedofiliát a legnagyobb mélységében kell látnunk, ezért a következőkben a pedofília neurobiológiai, neuroendokrin, neurokémiai, és genetikai meghatározottságát vizsgálom, pontosabban azt, hogy van-e biológiai alapja a pedofiliának?

A neurobiológiai elméletek bebizonyították, hogy a pedofilok agya eltérést mutat az egészséges szexuális irányultsággal rendelkező személyhez képest, így a pedofil férfiaknál a bal és a jobb hátsó-oldalsó prefrontális kéreg között gyakran látható különbség.¹ Emellett az agy szexuális viselkedés-kontroll kialakításáért felelős része pedofilok esetében diszfunkciót mutat.²

A neuroendokrin elmélet első hipotézisét az 1950-es években Phoenix és kollégái dolgozták ki. Eszerint a pedofiliáért a magzati korban történő rossz maszkulizáció illetve defeminizáció felelős, ami rossz agyi struktúrát alakít ki. A folyamat lényege, hogy a tesztoszteron a magzati kor 12. és 18. hetében illetve a születés utáni két hónapban hat a leginkább az agyra illetve az agy struktúrájának kialakítására. Ezek azok az időszakok, amikor a magzat viselkedése programozódik, tehát ezen elmélet szerint valamilyen hiba adódik a tesztoszteron termelésében, amely miatt az agy kérgi pályái rosszul alakulnak ki ezért gondolkodásbeli torzulásokat okoznak.³

Más tanulmányok bebizonyították, hogy a pedofilok neurokémiai különbségeket is mutatnak a kontroll-csoporthoz képest, például szerotonin funkció és metabolizmus tekintetében.⁴

Egy 2007-ben közzétett kutatás kimutatta, hogy a jelenségnek genetikailag is igazolt vonatkozása van, pontosabban a pedofil agyát egy meghatározott fenotípus – azaz génkombináció – strukturálisan máshogy alakítja ki, mint egy normális fenotípus az egészséges emberi agyat.⁵

Látható, hogy a pedofília meghatározása nemhogy általánosságban, még orvosi szempontból sem egyszerű. Az adatok alapján viszont megállapítható, hogy a pedofiliának igazolhatóan mélyreható biológiai meghatározottsága is lehet.

3. A pedofília mentális megközelítése

A pedofília pszichiátriai-szexológiai szempontból parafilának számít. A parafília a szexuális deviancia, melynek pontos fogalma; a szexualitás zavara, amely esetében a beteg személy egy abnormális szituációban (voyeurizmus,

¹ Gilian TENBERGEN – M. WITTFOTH – H.FRIELING – J. PONSETI – M. WALTER – H. WALTER – K. M. BEIER – B. SCHIFFER – T. H. C. KRUGER: The Neurobiology and Psychology of Pedophilia: Recent Advances and Challenges. Elérhető: goo.gl/fzdjnu [letöltés dátuma: 2016.11.04.]

² Uo.

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

exhibicionista), tárgyak (különböző fétisek) vagy személyek iránt (gyermekek, idősek) érzi a nemi izgalmat vagy éli át az orgazmust.

A DSM-V⁶ három fő pontot határoz meg, amely jellemző a pedofil parafíliára:

- A: legalább hat hónapon át tartó, visszatérő szexuális izgalom kialakulása a serdületlen testről (átlagéletkor 13) való fantáziálástól, annak érintésétől, illatától. Fontos, hogy ez a szexuális vágy oly mértékű legyen, hogy az egyént cselekvésre készítse.
- B: az egyén fent említett érzéseire magas intenzitású szorongás, szégyenérzet, büntudat társul
- C: az egyénnek legalább 16 évesnek kell lennie és az(ok) akivel/ akikkel szemben fenn állnak az „A” pontban foglaltak tőle 5 évvel fiatalabbnak kell lennie

Elsősorban az áldozat testi fejlettsége kell, hogy irányadó legyen, hiszen a legfontosabb kritérium az éretlen test iránti vonzódás és az, hogy egy kislány vagy kislány mikor kezd el serdülni egyéni és nem korhoz kötött, a DSM is átlagéletkorról beszél.

Fontos látni, hogy az orvosi és az elmeorvosi megközelítés szorosan összefügg egymással mégsem ugyanaz. Az orvos szerint a pedofília olyan okra vezethető vissza, amely „állandó, *adott és nem megváltoztatható*” azaz például a génekre vagy magzati fejlődési rendellenességre.

Emellett a tiszta orvostudomány a beteg társadalomban tanúsított viselkedését nem vizsgálja. Így a pszichiátriai megközelítés az orvosi nézőpontnak a viselkedésre tükrözött álláspontját fejt ki; azaz, adott (mentális) betegség következtében miért tanúsít adott magatartást az elmebeteg? Milyen agyi diszfunkciókra vezethetők ezek vissza?

A forenzikus, vagyis az igazságügyi elmeorvos-szakértő pedig akkor foglalkozik egy adott elmebetegséggel, ha az bűncselekményhez köthető.

Azonban közös a két nézőpontban az, hogy ezek az álláspontok a pedofíliának a medikalizációját (annak betegséggé nyilvánítását) igazolják.

⁶ AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Fifth Edition. Arlington, VA, American Psychiatric Association, 2013. 697–700.

4. A pedofilok kategóriái

Az ezen fejezetben szereplő pedofil-kategóriák azért alkotnak külön fejezetet, mert a kezelések és büntetések megállapítása szempontjából különös jelentőséggel bírnak.

4.1. Tipizálás DSM-V szerint⁷

Kizárólagos pedofil az, aki kizárólag az éretlen testhez vonzódik, pubertáskort elért partnerrel nem képes közösülni. Párja a *nem kizárólagos*, aki szexuálisan érett és éretlen személy iránt is képes vonzódni, azzal közösülni. Ezekon kívül szexuális irányultságnak megfelelően lehet *homo-, hetero-, biszexuális pedofilokat* megkülönböztetni.

A kézikönyv különbséget tesz pedofília, mint mentális zavar (*pedophilic disorder*) és pedoszexuális irányultság (*pedophilic sexual orientation*) közt. Parafiliáról abban az esetben beszélhetünk, ha az egyén nem tudja ezt a szexuális késztetést leküzdeni, tehát ez a szexuális vágy cselekvésre fogja ösztönözni, a szexuális késztetés megtöri akár a büntudatot, szégyenérzetet vagy szorongást.

A pedoszexuális megalégszik és kielégül a pusztá fantáziálástól, szexuális vágyának intenzitása nem éri el azt a szintet, hogy cselekvésre készítse vagy a szexuális izgalom mellé társult szégyenérzet, büntudat, szorongás oly mértékben jelentkezik, hogy megakadályozza a cselekvésben.

4.2. Egyes tanulmányok alapján további pedofil-kategóriák

A *klinikai pedofil* kategóriájába tartozik az a pedofil,⁸ aki valóban szereti a gyermekeket és tettét – a saját szexuális vágyának kielégítése mellett – a gyermeknek való örömszerzés vezérli, mintsem annak bántalmazása vagy megölése. Éppen ezért ezek a típusú pedofilok magatartása a gyermek simogatásra, csókolgatására, velük való pusztá érintkezésre vagy játéokra irányul és nem konkrét szexuális cselekményre.

A regresszív pedofil az, akit életének korábbi szakaszában (jellemzően gyermekkorban) olyan trauma vagy stressz ért, amely nem kerül feldolgozásra, ezért

⁷ Uo.

⁸ CZEIZEL Endre: A pedofília korszerű orvosi értelmezése. *Belügyi Szemle*, 2000/4–5. 104–109.

az egyén mentálisan benne ragad a szituációban (ezt jelenti a regresszív jelző) és folyamatosan ugyanolyan helyzeteket teremt, hogy újra átélhesse azt. Tipikus irodalmi példája Nabokov Lolitájának főhőse. A valóságban is léteznek ilyen pedofilok. Magatartásuk oka, hogy a(z) (első) szerelmének elvesztése nem kerül megélésre, ennek gyásza nem történik meg és az elkövető újra és újra próbálja pótolni magában ezt a hiányt. Fontos, hogy ennél a típusnál az elkövető csakis azért fog pedofilnak minősülni, mert akibe beleszeret, aki iránt szexuális vágyat érez, gyermek. Ez a jelenség azonban előfordulhat nem gyermek-szerelmem elvesztése esetén, amikor már nem pedofiliaként fogja értékelni a társadalom.⁹

A harmadik kategória a *kizsákmányoló* pedofil, aki a gyermekeket – visszaélve tehetetlenségükkel – főként szexuális vágyainak kielégítésére használja. Az elkövető nem szeretettel irányul a gyermek felé, annak testi-lelki épsége nem érdekli, kizárólag eszköznek tekinti. Erre a típusra jellemző a gyermekkel szembeni erőszakos magatartás, a gyermek szexuális cselekményre kényszerítése. Minden eszközt bevet, hogy kicsalja a gyermek szexuális aktusba való beleegyezését. Az ilyen pedofil gyakran ajándékokkal (de sok esetben pusztá figyelmével, törődésével – amit a gyermek a szülőktől nem kap meg –) halmozza el a gyermeket, cserébe a szexuális cselekményért.¹⁰

Az utolsó és egyben legveszélyesebb típus az *agresszív, szadista pedofil*, aki nek a gyermekekhez való vonzódása mellé agresszivitás is társul. Az elkövető csak akkor érez szexuális izgalmat, illetve kielégülést, ha uralkodhat áldozatán, fizikai fájdalmat és szenvedést okozhat neki. Az esetek többségében ez a típus tehető felelőssé a gyermekrablásokért, a gyermekgyilkosságokért.¹¹

Pedofiliához hasonló, de attól eltérő más kategóriák, a *hebefília* és az *efebofília*. A hebefília serdülőkorúak iránti, tipikusan 11-14 év körüliek iránti szexuális izgalom,¹² míg az efebofil az, akinek szexuális preferenciája a körülbelül 15-19 év körüli fiataloké, ám ő maga ennél jóval idősebb.¹³

Ez a két kategória a pedofiliától abban különbözik, hogy külön parafiliaként az (elme-)orvostudomány nem említi, illetve a DSM-V-ben, mint pedofília al-

⁹ John JAY: *Typologies of Child Abusers*. Elérhető: goo.gl/mfYAO4 [letöltés dátuma: 2016.11.01]

¹⁰ Dominique A. SIMONS: *Sex Offender Typologies*. Elérhető: goo.gl/6fZ5LM [letöltés dátuma: 2016.11.01]

¹¹ Uo.

¹² Ryan C. W. HALL – Richard C. W. HALL: A Profil of Pedophilia: Definition, Characteristics of Offenders, Redicivism, Treatment Outcomes, and Forensic Issues. *FOCUS: The Journal of Lifelong Learning in Psychiatry*, 2007/4. 522–537.

¹³ Uo.

csoportjaként nem található meg, hiszen ezen esetekben a legalább serdülőkort (azaz nemi érettséget) elért fiatalokról van szó.

A másik szempont pedig, hogy ezeknek büntetőjogi megítélése országoként eltérő, hiszen a sértett beleegyezésének korhatára más-más lehet valamint egyes bűncselekményekben foglalt passzív alany korhatára, minősített esetekben szereplő korhatárok is eltérhetnek, ellentétben a pedofiliával, melyet (ha nem is így szó szerint) minden fejlett ország szankcionálja.

5. Mikor és miért tartozik a büntetőjogra?

Ebben a fejezetben a pedofília kriminalizációs oldalról való megközelítését vizsgálom. Ha egy társadalom által deviánsnak ítélt jelenség vagy magatartás társadalomra veszélyes, akkor a jogalkotó, erre reagálva (büntető)törvényt alkot, amelyből következőleg az adott magatartás bűncselekménynek minősül és szankciót helyez kilátásba elkövetése esetére.

Fontos azt látni, hogy a büntetőtörvény nem határozza meg a pedofília fogalmát; csupán reagál arra a társadalmi igényre, hogy a gyermeket védeni kell, ezáltal az ellenük megvalósított erőszakos, szexuális, testi-lelki bántalmazó cselekmény társadalomra veszélyes, tehát büntetni kell. Ebből következőleg a büntetőjog szempontjából jelentéktelen az, hogy az elkövető az előbb említett pedofil-kategóriák melyikébe sorolható, csak az számít, hogy cselekményével megvalósítja-e a törvényi tényállást, amely társadalomra veszélyes és bűnös, vagy sem.

A gyermekek ellen elkövetett pedofil jellegű bűncselekményeknek általában háromféle elkövetője létezhet: az az eset, amikor (közeli) hozzátartozója (tipikusan; egyenes ági rokona, testvére) vagy általa ismert személy fajtalanodik vele (jellemzően szomszéd, család barátja, tanár, nevelő), harmadikként pedig ha ezt egy idegen teszi.

Számos tanulmány illetve kutató tesz különbséget ún. „extrafamiliar” azaz családon kívüli és „intrafamiliar” azaz családon belüli szexuális bűnöző közt.¹⁴ A különbségtétel a büntetőjogban is fontos, hiszen a vérfertőzés törvényi tényállását¹⁵ el kell választanunk a pedofiliától. Egyrészt, mert a vérfertőzés esetében a törvényi tényállásnak nem eleme a gyermekek, másrészt a jogi

¹⁴ Donald G. FISCHER – Wendy L. MC DONALD: *Characteristics of intrafamilial and extrafamilial child sexual abuse*. Elérhető: goo.gl/qgypl [letöltés dátuma: 2016.10.05]

¹⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 199. §

tárgya a nemi kapcsolatok társadalmilag elfogadott rendje, míg a többi bűncselekmény védett jogi tárgya jellemzően a gyermek egészséges nemi, erkölcsi fejlődése.¹⁶

A harmadik és leglényegesebb különbség az, hogy itt kritérium, hogy egyenes ági vagy testvéri rokonság álljon fenn az elkövetők között.

Tehát a többi bűncselekmény esetében az elkövető szükségszerűen nem egyenesági rokona vagy testvére a sértettnek, hozzátartozó által elkövetett minősített esett viszont szerepel a majdan említett törvényi tényállásokban. Kriminológiai szempontból pedig azokat az elkövetőket, akik a szexuális cselekményt családon kívüli – azaz nem hozzátartozóval szemben – gyermekkel szemben követik el, nagyobb arányban diagnosztizálják pedofíliával.¹⁷

A büntetőjog két megoldást választ a gyermekek szexualitásának vagy szexuális fejlődésének védelmének rendezésére: vagy önálló tényállást alkot egy adott magatartásra (szexuális visszaélés, gyermekprostitúció kihasználása, gyermekpornográfia) vagy egy, már létező törvényi tényálláshoz a gyermeket, mint minősített esetet rendeli hozzá (kerítés, szexuális erőszak, szexuális kényszerítés, szeméremsértés, prostitúció elősegítése).

Az önálló tényállások közé tartoznak azok, amelynek passzív alanya kizárólag gyermekkorú személy lehet, tipikusan a gyermekek egészséges nemi, erkölcsi fejlődését védi.

Ide tartozik a szexuális visszaélés¹⁸ tényállása, mely esetében a passzív alany korhatára tizenegyedik életév (pontosabban annak be nem töltése). Ezzel szemben a gyermekprostitúció kihasználása¹⁹ s a gyermekpornográfia²⁰ törvényi tényállása tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről beszél.

Ha pedig a Btk. minősített esetként szankcionálja a gyermekkorú sérelmére elkövetett bűncselekményt, akkor a passzív alany nem gyermekkorú is lehet, azonban a törvény súlyosabban rendeli büntetni a gyermekkorú passzív alany ellenére történő elkövetést.

E körbe tartozik a szeméremsértés²¹ törvényi tényállásában tizenegyedik életévét be nem töltött passzív alannal találkozhatunk, míg a szexuális

¹⁶ SINKU Pál: A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In: BUSCH Béla: *Büntetőjog II. – Különös Rész.* Budapest, HVG-Orac, 2014. 192–224.

¹⁷ SIMONS i. m. 3.

¹⁸ Btk. 198. §.

¹⁹ Btk. 203. §.

²⁰ Btk. 204. §.

²¹ Btk. 205. §.

kényszerítés²² minősített esetei közt a tizennyolcadik életév és tizennegyedik életév be nem töltése is szerepel. A szexuális erőszak²³ esetében tizennyolcadik és tizenkettedik életévét be nem töltött passzív alanyok sérelmére elkövetett erőszakos szexuális cselekmény minősül súlyosabban. A kerítés²⁴ és a prostitúció elősegítésének²⁵ törvényi tényállásaiban csak tizennyolcadik életév be nem töltését találjuk a minősített esetek között.

A fentiekből következik az, hogy a büntetőjog nem csak a pedofília fogalmát nem tisztázza, de a passzív alany korhatárának tekintetében sem mutat egységet. Tizenkettő, tizennégy és tizennyolc életévet be nem betöltött korhatárokkal találkozhatunk, ám megállapíthatjuk, hogy csak a tizenkettedik életévnél valószínű, hogy nincs nemi érettség, 14 éves kortól kezdődően már (legnagyobb valószínűséggel) bekövetkezik mindkét nem esetében.

Ezért a pedofília fogalmát nem azonosíthatjuk egyik törvényi tényállással illetve annak elkövetési magatartásaival sem, ezek csupán a pedofil magatartások külvilágban megjelenő egyes formái.

6. A pedofília kriminológiai aspektusa

A pedofília nem pusztán magatartás, amit a társadalom negatív értékítélettel súlyt és bünteti. A pedofília, mint a szó jelentése a mentális torzulást, szexuális defektust vagy devianciát jelöli. Abból, hogy valaki ilyenfajta bűncselekményt követ el, nem következik szükségképpen az, hogy pedofil hajlama van, ezeknek a bűncselekményeknek nem csak a gyermekkel szemben érzett szexuális izgalom az indítéka. Farkas Márta²⁶ úgy fogalmaz: „[...] a gyermek sérelmére elkövetett szexuális visszaélés (fajtalankodás) jogi kategóriája messze nem fedi a pedofília pszichiátriai zavar fogalmát [...]”.

A pedofília egy parafília, a szexuális visszaélés, szexuális erőszak stb. bűncselekmény, egy büntetőjogi kategória, a kettő nem mosható és nem keverhető össze, holott a közvélemény pedofília néven illet minden 18 illetve 14 év alatti gyermekkel szemben elkövetett szexuális bűncselekményt illetve pedofilnak nevezi az összes ilyen bűncselekményt elkövetett személyt. Az, hogy valaki

²² Btk. 196. §.

²³ Btk. 197. §.

²⁴ Btk. 200. §.

²⁵ Btk. 201. §.

²⁶ FARKAS Márta: Pedofília. *Psychiatria hungarica*, 2013/2. 180–188.

pedofil hajlama miatt követi el a bűncselekményt vagy nem a későbbiekben a kezelés megválasztásánál lesz fontos.

Ez a fejezet a pedofil-jellegű bűncselekmények elkövetőivel foglalkozik, pontosabban azzal, melyek azok a tényezők, amik hajlamosítanak egy ilyen bűncselekmény elkövetésére illetve melyek az áldozattá válás hajlamosító körülményei.

6.1. Elkövetők

Elsőként említeném meg, hogy pedofília, mint mentális betegség, hordozója²⁷ nem szükségképpen, de nagyobb valószínűséggel lesz elkövetője ilyen jellegű bűncselekményeknek, mint olyan ember, akinél nem alakult ki ez a parafília. Jelentősége lehet annak is, hogy a korábban felsorolt pedofília-kategóriák melyikébe tartozik, melyre egyszerű példa: az agresszív pedofil nagyobb valószínűséggel követ el gyermekekkel szembeni durva szexuális erőszakot illetve ez a kategória tehető a leginkább felelőssé a gyermekrablásokért és gyermekgyilkosságokért, és ha fordítva nézzük: kevesebb esély van arra, hogy egy klinikai pedofil követi el ugyanezen bűncselekményeket, ám ez nem kizárt, csupán ezen kategóriákra inkább az előbbtől enyhébb (szexuális visszaélés, szexuális kényszerítés stb.) jellemző, hiszen náluk a szexuális izgalom mellé nem társul szadista hajlam.

Németh Zsolt szerint tipikus pedofil személyiség nincs.²⁸ Eszerint mindenféle környezetben és foglalkozási körben előfordulhat, habár e tekintetben jellemző, hogy olyan közegben találjuk a pedofil, ahol gyermekek nevelése vagy szabadidejük eltöltése zajlik, hiszen így tudnak közel kerülni hozzájuk.

A szerfüggőség és az alkoholizmus növeli az esélyét a pedofília kialakulásának; Virág György szerint²⁹ „[...] az alkoholizmus, drogfüggőség, [...] lebontja azokat a korlátokat, amik ilyenkor működnek”.

Szintén Virág György említi³⁰ (bár ez már a vérfertőzés kategóriája), hogy növeli az esélyt a szülők közötti szexuális kapcsolat megszakadása, főleg ha ez alkoholizmussal is társul.

²⁷ SIMONS i. m. 3.

²⁸ NÉMETH Zsolt: *A gyermekek sérelmére megvalósuló szexuális bűnözés kriminológiai vizsgálata*. Elérhető: goo.gl/ojUEhA [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

²⁹ Interjú Virág Györggyel, Kékfény, 2016. 09. 26-ai adás.

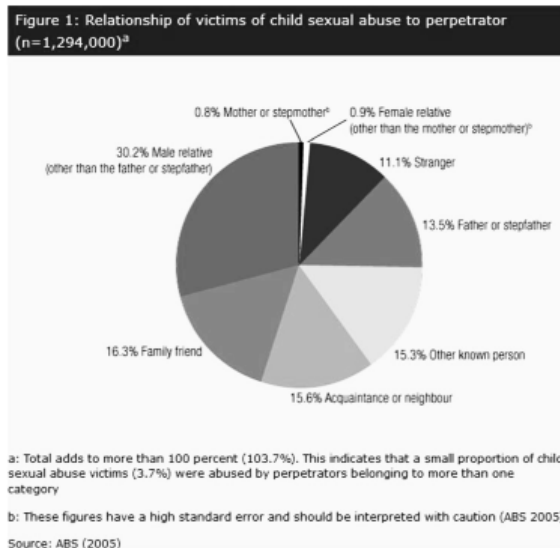
³⁰ Uo.

6.2. Áldozatok

Az American Psychological Association³¹ szerint az abúzust átélt gyermekek döntő többsége ismerte az elkövetőt; 30 százalékukat valamelyik családtagja molesztálta, 60 százalékukat pedig családon kívüli, de a gyermek által ismert személy (szomszéd, edző, család barátja stb.). Ez pedig azt jelenti, hogy a vizsgált gyermekek 10 százalékát molesztálta teljesen idegen. A Harvard Health Publications – Harvard Medical School³² szerint az elkövetők 60-70%-a a gyermekkel szoros kapcsolatban áll: (közeli) hozzátartozója, tanár, család barátja, edző vagy más, aki könnyen tud a gyermekkel kapcsolatba lépni. Ezen adat alapján körülbelül 30%-át az elkövetőknek nem ismeri a gyermek. A két adat alapján azt megállapíthatjuk, hogy az elkövetők döntő többsége a gyermek környezetéből kerül ki.

Az, hogy a gyermek szoros kapcsolatban áll az elkövetővel megnehezíti az eset napvilágra kerülését, hiszen ha az elkövető kiismeri a gyermek érzéseit, félelmeit, könnyen tudja manipulálni, megfélemlíteni, zsarolni.

Az Australian Institution of Criminology által készített egy felmérés³³ is alátámasztja az előbb említetteket, amelynek kördiagramja a következő:

1. ábra: Forrás: Kelly RICHARDS, *Misperceptions about child sex offenders*.
goo.gl/kSuqFP [letöltés dátuma:2016.10.15]

³¹ AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION: *Understanding and Preventing Child Abuse and Neglect*. Elérhető: goo.gl/7izlG2 [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

³² HARVARD HEALTH PUBLICATIONS – HARVARD MEDICAL SCHOOL: *Pessimism About Pedophilia*. Elérhető: goo.gl/OIH0vO [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

³³ Kelly RICHARDS: *Misperceptions about child sex offenders*. Elérhető: <http://aic.gov.au/publications/current%20series/tandi/421-440/tandi429.html> [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

Fontos szerepet játszik az áldozattá válásban a család struktúrája.³⁴ Az a gyermek, aki a két biológiai szülőjével él, kevesebb eséllyel lesz áldozat, mint az a gyermek, aki nevelőszülőkkel él vagy valamelyik szülője egyedül neveli (a forrás szerint ez húszszor nagyobb kockázatot jelent). Itt említhetjük még a nevelőintézetben nevelkedést, mint hajlamosító körülményt, azért is mert (főleg nagy lélekszámú nevelőintézeteknél) a nevelők nem tudnak kellőképpen figyelni a gyermekekre és olyan belsőleges kapcsolatot kialakítani vele, mint egy egészséges családmódban.

Az áldozattá válást elősegíti a gyermek rossz családi háttere: alkoholista, szerfüggő szülők vagy egyszerűen olyan szülők, akik valamilyen oknál fogva elhanyagolják gyermeküket, hiszen így képtelenek felismerni azokat a jeleket, amik a gyermek molesztálására utalnak: romló jegyek az iskolában, megváltozott viselkedés, hangulatingadozás vagy akár azt, hogy például a gyermek szokatlanul drága ruhákat, készülékeket hord haza, amit a szexuális cselekmény ellenértékéért kapott.

Szintén problémát jelent, ha a gyermek és a szülő között rossz a kommunikáció: nem meri elmondani a gyermek, amit átélt, fél, hogy nem hisznek neki, mert gyermek és nem tudja elválasztani a valóságot a képzeletvilágától. Egy molesztálást átélt nő ismerősöm beszámolt arról, hogy amikor elmondta édesanyjának, hogy nagybátyja simogatta nem illendő helyen, az anya rendkívül ideges lett és kiabálni kezdett vele, hogy ne hazudjon ilyeneket, biztos csak képzelődött, „xy” nem tenne ilyet. Az ügy úgy oldódott meg, hogy a nagybácsit börtönbe zárták, akkor – az 1980-as évek végén – szemérem elleni erőszak minősített esetéért. A mai napig nem volt hajlandó az édesanya beszélni a lányával a történetekről.

A gyermek neme szintén rizikót jelenthet:³⁵ a lánygyermek ötször nagyobb valószínűséggel célpontok, mint a fiúgyermek.

A gyermek életkora is szerepet játszik a viktimizációban: Finkelhor szerint³⁶ a kritikus kor 7 és 13 éves kor közé esik

Az a gyermek, aki korábban már átélt akár szexuális, akár más bántalmazást, nagyobb valószínűséggel válik szexuális abúzus áldozatává.³⁷

³⁴ DARKNESS TO LIGHT: *Child Sexual Abuse Statistics*. Elérhető: goo.gl/k7BqXD [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

³⁵ David FINKELHOR: *Current information on the scope and nature of child sexual abuse*. Elérhető: goo.gl/YoVRky [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

³⁶ Uo.

³⁷ Heather A. TURNER – David FINKELHOR – Richard ORMROD: *Poly-Victimization in a National Sample of Children and Youth*. Elérhető: goo.gl/dHnNcD [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

6.3. Az elkövetők viselkedése

Lázár-Staár Ágota szerint a pedofil tudatosan választ áldozatot.³⁸ Elkövetőként pontosan tudja, hogy egy jó, gondoskodó, szerető családi környezet azonnal rájönne, mi folyik a háttérben, nagy a lebukás rizikója ezért tudatosan választanak (persze saját preferenciájukat is szem előtt tartva) könnyen sebezhető, nehezebben kommunikáló gyermekeket, olyan családi környezetből, akikkel nem törődnek, bántalmaznak.

Itt említendő meg az az előre megfontolt pedofil magatartás-sorozat, amit az angol-amerikai irodalom *grooming*-nak nevez:³⁹ Az elkövető miután kiszemelte kis áldozatát, elhatározta, hogy megszerzi magának, kialakítja az első kapcsolatokat a gyermekkel és akár annak családjával. Ez egy olyan folyamat, amelyben az elkövető egy titkos kapcsolatot kezd kialakítani a gyermekkel, ami később szexuális kapcsolattá fajul, miközben a gyermek családja felé az elkövető egy megbízható és értékes ember képét mutatja.

A grooming magatartás-sorozata lehet különösen:⁴⁰

1. A gyermekre speciális figyelem fordítása például kirándulások és ajándékok formájában.
2. A gyermek elszigetelése másoktól.
3. A gyermek fizikai-lelki igényeinek kielégítése.
4. A gyermek idősebbként való kezelése.
5. A fizikai határok fokozatos átlépése: kezdetben apró érintések, majd simogatás a nemi szerven kívül, majd a nemi szervek tapintása következik végül pedig a orális/vaginális/anális közösülés.
6. Mindeközben az elkövető titokzatos, a gyermeket megfenyegeti, hibáztatja és vádolja, így tartja kézben az eseményeket.

A grooming-ban változást hozott az internet megjelenése, amely jóval megnehezíti azt, hogy a szülők felismerjék a bajt és megakadályozhassák a szexuális cselekmény bekövetkezését, ráadásul az elkövetők is a világhálón jól szervezetten tudnak működni.

³⁸ LÁZÁR-STÁÁR Ágota: *Az erőszakos közösülés tettese kriminológiai kutatások tükrében*. Elérhető: goo.gl/ZjfAF [letöltés dátuma: 2016.10.15.]

³⁹ DARKNESS TO LIGHT i. m. 7.

⁴⁰ Uo.

6.4. Az áldozat viselkedése, avagy az abúzus jelei

Azok a gyermekek, akik szexuális abúzus áldozatai voltak nagyobb eséllyel mutatják a poszt-traumás stressz-szindróma jeleit, illetve más szorongásos tüneteket, depressziót és öngyilkossági hajlamot.⁴¹ Ezek a szorongásos tünetek gyakran olyan fejlődési rendellenességet okoznak az agyban, amely miatt a gyermek felnőtt korában is hordozza majd ezeket a tüneteket.

Viselkedési problémák – beleértve az agresszív viselkedést, az engedetlenséget és szófogadatlanságot, nehezen kezelhetőséget – szintén az abúzus jelei közé tartozhatnak.⁴²

A szexuális abúzust átélt gyermekek alacsonyabb pontszámú olyan pszichológiai tesztet írtak, ami a gondolkodás-készségüket illetve memória-képességeiket méri, mint az ugyanolyan korú nem abuzált társaik.⁴³

Vizsgálatok azt mutatják, hogy a szexuális abúzust átélt gyermekek között magasabb az évismételték száma, mint a nem abuzáltak közt, illetve nem abuzált társaikhoz képest nagyobb szükségük van speciális oktatásra valamit beilleszkedési zavarokban küzdenek⁴⁴ emellett 39%-a a 7 és 12 éves szexuális abúzust átélt lánygyermeknek tanulási nehézségekkel küzd.⁴⁵

Az alkohol illetve kábítószer-problémák serdülőkorban két-háromszor nagyobb eséllyel alakul ki szexuális abúzust átélt gyermekek körében, mint azok körében, akik nem éltek át ilyet.⁴⁶

A Mayo Clinic Health Center további testi és viselkedésbeli tünetet sorol fel,⁴⁷ mint például, hogy a gyermek elutasítja a korábbi baráti tevékenységeket, iskolai teljesítménye romlik, továbbá a szervezet ezek közé sorolja a hiperaktivitást, fejfájást, gyomorfájást betegség nélkül, érdeklődés és lelkesedés hiányát. Szintén e körbe tartozhat a korának nem megfelelő szexuális viselkedés; 'túl sokat tud' bizonyos szexuális dolgokról vagy, hogy a gyermek szexuálisan zaklatja gyermek társait.

⁴¹ Joshua J. BROMAN-FULKS – Kenneth J. RUGGIERO – Rochelle F. HANSON – Daniel W. SMITH – Heidi S. RESNICK – Dean G. KILPATRICK – Benjamin E. SAUNDERS: *Sexual assault disclosure in relation to adolescent mental health: Results from the National Survey of Adolescents*. Elérhető: goo.gl/iuxhwb [letöltés dátuma: 2016.10.16.]

⁴² Uo.

⁴³ DARKNESS TO LIGHT i. m. 7.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ MAYO CLINIC STAFF: *Diseases and conditions – Child Abuse – Symptoms*. Elérhető: goo.gl/F148P6 [letöltés dátuma: 2016.10.16.]

Aggodalomra különösen okot adó testi tünetek lehetnek a vérzés a nemi szerveken vagy véres alsónemű, a gyermek fájdalomra panaszkodik a nemi szerveinél, ülése, járása megváltozik a fájdalom miatt vagy a nemi úton terjedő fertőzés.

7. A pedofil elkövetők visszaesése

Mielőtt rátérnék a pedofilok kezelési lehetőségeire, fontos, hogy megvizsgáljunk pár adatot a visszaesésre vonatkozóan, hiszen ezen adatok alapozzák meg a szükségességét annak, hogy ezek az elkövetők a potenciális áldozatok védelmének érdekében ne (csak) börtönbüntetést, hanem (gyógy)kezelést is kapjanak.

Megdöbbenő az a 2009-es adat, amely azt mutatja, hogy 70%-a a pedofil elkövetőknek 1 és 9 áldozatuk van, míg 20%-uknak 10-től akár 40-ig terjedő áldozatuk is lehet.⁴⁸ Ami azt jelenti, hogy nagyon sok áldozatnak kell szenvednie azért, hogy egy elkövetőt akár életfogytig terjedő szabadságvesztésre ítéljenek.

Más adatok azt mutatják, hogy az szexuális bűnelkövető, akit még fiatal korban megfelelő kezelésben részesítenek, nem esik vissza.⁴⁹

A Harvard Medical School – Harvard Health Publications egy cikke szerint⁵⁰ 10% és 50% között mozog a pedofil elkövetők visszaesésének aránya. Ugyanezen cikk hivatkozott egy másik kutatásra ahol bebizonyították, hogy a heteroszexuális pedofilok egynegyede, míg a homoszexuális pedofilok fele folytatta a gyermekek elleni szexuális cselekményeit szabadulása után.

Más adatok 50-70%-os visszaesésekről beszélnek.⁵¹ Fontos azonban az, hogy ezen adatok ellenére sem korlátozhatjuk a visszaesést kizárólag a nemi vágyra, hiszen például a szexuális bűncselekmények nem pusztán a szexuális vonzalomból származnak: a dominanciáról és az erőszakról is szólnak.⁵²

⁴⁸ DARKNESS TO LIGHT i. m. 7.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ HARVARD HEALTH PUBLICATIONS – HARVARD MEDICAL SCHOOL i. m. 6.

⁵¹ Elizabeth M. TULLIO: *Chemical Castration for Child Predators: Practical, Effective, and Constitutional*. Elérhető: goo.gl/QDysnQ [letöltés dátuma: 2016.10.17]

⁵² Mattew HOLEHOUSE: *Paedophiles chemically castrated in British jail*. Elérhető: goo.gl/iWDUL [letöltés dátuma: 2016.10.17]

8. A kémiai kasztráció mechanizmusa és alkalmazásának indokai

A kémiai kasztráció legalább olyannyira komplex, mint maga a pedofília. Egyrészt a pedofília farmakológiai, azaz gyógyszeres kezelési-megoldási lehetősége, másrészt pedig egy „büntetési nem” azért, mert ezzel megfosztják az elkövetőt (deviáns) szexuális vágyától.

Ebből következőleg a kémiai kasztráció mind a medikalizáció és mind a kriminalizáció által igazolható. Ennek ellenére azt láthatjuk, hogy a kémiai kasztrációt alkalmazó országok kizárólag büntetésként alkalmazzák tehát a jelenséget a kriminalizáció oldaláról ítélik meg.

A kémiai kasztrációt alkalmazzák Németországban, Oroszországban, Dél-Koreában, Lengyelországban, Moldvában, Macedóniában, Kanadában, Svédországban és Dániában illetve Amerikai Egyesült Államok kilenc államában, (California, Iowa, Montana, Oregon, Louisiana, Florida, Texas, Wisconsin, Georgia) Izraelben, Argentínában és Ausztráliában.

Azért választottam a kémiai kasztráció bővebb kifejtését, mint a pedofília megoldási lehetőségét, mert tanulmányom *differentia specifikája*, hogy a pedofiliát medikalizáció szempontjából közelíttem meg. Ebből azt következik, hogy a pedofiliát nem büntetni, hanem kezelni kell és a pedofília kezelési lehetősége közül (mint például a kognitív viselkedésterápia, szociális készségek fejlesztése, tizenkét lépcsős program, pszichoterápia vagy egyéb gyógyszeres kezelések) a kémiai kasztráció a leghatékonyabb, pontosabban mutatja azt a hatékonyságot, mint a fizikai kasztráció csak csonkítás nélkül, egy visszafordítható folyamatban.

Ez a kezelési módszer voltaképpen gyógyszeres kasztrációt jelent, amelynek lényege, hogy a heréket nem távolítják el, hanem gyógyszerekkel szüntetik meg a nemi vágyat.

Az 1940-es évek óta ismerik az orvosok a mechanizmusát, illetve ekkor ismerték fel azt, hogy bizonyos ún. anti-androgének csökkentik a tesztoszteron-termelést valamint annak szintjén.⁵³ Magyarországon ezzel kapcsolatosan Czeizel Endre végzett⁵⁴ tanulmányt, amely leírja a kémiai kasztráció folyamatát és lényegét.

Czeizel úgy fogalmaz, hogy a férfiak nemi aktivitásáért elsősorban az agy szexuális központja felelős és megnyilvánulásuknak motorja a tipikus férfihormon, a tesztoszteron. Ebből következőleg, ha ezen hormon termelését gátolják,

⁵³ Uo.

⁵⁴ CZEIZEL i. m. 3.

az csökkenti a nemi vágyat és teljesítményt, önmagunkban pedig a pszichoterápiás kezelések nem vezetnek eredményre.

A kémiai kasztrálásban három gyógyszeret használnak. Az első leállítja a herékben és a mellékvesekéregben a tesztoszteron előállítását, a második a tesztoszteron hatásának semlegesítésére képes, a harmadik pedig az agy szexuális központjában állítja le annak a biológiai terméknek a termelődését, amely az első pont esetében leállított anyag termelődését irányítja.

Mindhárom kezelés után először a nemi késztetés – például merevedés – majd nemi vágy, végül a szexuális érdeklődés alszik ki. Ha ezt a kezelést még pszichoterápiával egészítik ki, akkor várható a legnagyobb javulás.

A kémiai kasztráció esetén ma már számos gyógyszer ismert és alkalmazott, azonban az összes közös hatása a tesztoszteron-szint csökkentése, hiszen ez a kémiai kasztráció lényege.

A kémiai kasztráció hatékonyságának tekintetében a skandináv adatok azt mutatják, hogy a szexuális bűnelkövetőkkel (beleértve a pedofilokat) szemben alkalmazott kémiai kasztráció 40%-ról 5%-ra csökkentette a visszaesést.⁵⁵

Egy német tanulmány szerint a kémiai kasztráción átesett szexuális bűnelkövetők 3%-a esik vissza, szemben azokkal, akik nem estek át ilyenén, akiknél ez az adat 43%.⁵⁶

Más adatok szerint⁵⁷ a kémiai kasztráció által kezelt szexuális bűnelkövetők visszaesése kevesebb, mint 1%, míg a nem kezelt szexuális elkövetők esetében ez 68% körül mozog.

Dániában 900 szexuális bűnelkövető aktáját vizsgálták meg; az eredmények szerint a kémiai kasztráció eredményeként az elkövetők 2,2%-a esett vissza, míg 97%-uk aszexualitást mutatott, tehát nemi vágyat nem érzett.⁵⁸

Az adatok alapján láthatjuk, hogy a kémiai kasztráció, ha nem is zárja ki teljesen a visszaesés lehetőségét, hatékonysága jóval nagyobb a börtönhöz képest illetve, ha a nemi vágyat képes lecsökkenteni alacsony fokra, akkor az elkövetők különféle terápiák útján megtanulhatják kontrollálni ezt az alacsony szexuális vágyat. Emellett bízhatunk a pedofilok további önkéntes kezelésében. Stojanovski⁵⁹ szerint az elkövetők nyugodtabbak és kiegyensúlyozottabbak

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Geraldine SEALEY: *Some Sex Offenders Opt for Castration*. Elérhető: goo.gl/vBoHsO [letöltés dátuma: 2016.10.22]

⁵⁷ Vioslav STOJANOVSKI: *Surgical Castration of Sex Offenders and its Legality: The Case of the Czech Republic*. Elérhető: goo.gl/CSyUPP [letöltés dátuma: 2016.10.21.]

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

lettek, szexuális frusztráltságuk megszűnt a kémiai kasztráció következtében, így még a pszichoterápiákra is nyitottabbá váltak. Ezért nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy a pedofilok önkéntesen vállalkoznak (esetleges kényszer-gyógykezelés után) a további gyógyszeres kezelésre.

A kémiai kasztráció alkalmazásának tekintetében, mint korábban említettem, az összes ország, amely a kémiai (vagy fizikai) kasztrációt alkalmazza, a pedofiliát kriminalizálja és ebből következőleg a kémiai kasztráció büntetésként jelenik meg. Ettől függetlenül szinte ahány ország, annyiféle alkalmazási mód.

Az egyes országok a kémiai kasztrációt vagy általánosan a szexuális bűnelkövetők esetében vagy csak azok esetében, akik olyan szexuális bűncselekményt követnek el, aminek passzív alanya gyermekkorú (jellemzően 15, 13 év alatti).

Amerikában California állam vezette be először a kémiai kasztrációt 1996-ban. Ezen államban akkor vetik kémiai kasztráció alá az elkövetőt, ha azok 13 éves kor alatti személlyel szemben követi el a szexuális erőszakot.⁶⁰

Louisiana, Wisconsin és Iowa ugyanúgy gyermekkorú nemi erőszak sértettje esetében rendeli el az elkövetővel szemben a kémiai kasztrációt, de Florida, Oregon és Montana minden nemi erőszak esetében alkalmazza.⁶¹

Texas állam az egyedüli, amely választást ad az elkövetőnek, hogy kémiai vagy fizikális kasztrációt hajtsanak rajta végre.⁶²

Németországban 1933-ban vezették be ezt a gyógyszeres kezelést és 1945-től kezdve működik önkéntesen, gyermekek ellen elkövetett szexuális bűncselekmények és nemi erőszak esetében.⁶³

Csehországban a fizikai kasztrációt is alkalmazzák.⁶⁴

A gyógyszeres kezelés mellékhatásainak megítélésénél is fő szempont az, hogy a pedofiliát kriminalizáció vagy medikalizáció oldaláról vizsgáljuk; ha büntetésként fogjuk fel, azaz kriminalizáljuk, akkor az esetleges mellékhatások miatt az a kínzás, kegyetlen, embertelen bánásmód vagy büntetés abszolút tilalmába ütközhet, viszont ennek megítélése alkotmányjogászokra tartozik, nem pedig a kriminológiára.

Ha a kémiai kasztrációt a medikalizáció oldaláról vizsgáljuk a mellékhatások nem tűnnek annyira kegyetlennek, ha összehasonlítjuk a skizofrén illetve bipoláris elkövetők (kényszer-)gyógykezelésénél alkalmazott ún. anti-pszichotikus

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ BALLAI Vince: *A kasztrálást vetik be a pedofilok ellen*. Elérhető: goo.gl/oguxEC [letöltés dátuma: 2016.10.22]

⁶⁴ STOJANOVSKI i. m. 11.

szerekkel, amelyeknek vannak ugyanolyan és legalább olyan súlyos mellékhatásai (egyes esetekben súlyosabbak is), mint a kémiai kasztrációnak; például súlygyarapodás, fejfájás, levertség, izomfájdalom és izomgörcsök, májfunkciók romlása, diabétesz kialakulása, nehézlégzés stb.⁶⁵

9. Összegzés és konklúzió

A tanulmányból kiderül, hogy a pedofília egy bonyolult, komplex fogalom; mást jelent az orvosnak, a pszichiáternek és a jogásznak. Az orvosok betegségnek, a pszichiáterek mentális zavarnak, a jogászok pedig bűncselekménynek tekintik, ezért nehéz ezt a fogalmat egy konkrét definícióval megragadni, ám én mégis megpróbálkozom vele.

A pedofília olyan genetika és környezet által kialakított (azaz biológiailag meghatározott), szexuális deviancia (parafília) amely a serdületlen test iránt érzett (legalább 6 hónapig tartó) nemi vágyként meghatározott és amelynek külvilágban megjelenő valamely magatartását a büntetőjog büntetni rendeli a passzív alany életkorától függően.

A kémiai kasztráció alkalmazása úgy a medikalizáció mint a kriminalizáció oldaláról indokolható. Tehát a fő kérdés: elfogadjuk-e a pedofiliát mentális betegségként vagy rendellenességként?

Ha nem, akkor a kémiai kasztrációt büntetésként lehet alkalmazni, amely a gyermek nemi, erkölcsi, lelki fejlődésének védelmével igazolható, hiszen a gyermekben egy ilyen esemény életre szóló, szinte visszafordíthatatlan károkat okoz.

Ha igen, akkor azt nem büntetni, hanem kezelni kell és ezért alkalmazzuk a Btk. 17. §-át, amelyben a pedofília, mint mentális betegség az elkövető akarati képességét zárja ki, és ezért vele szemben kényszergyógykezelést⁶⁶ kell alkalmazni, azonban az egyes pedofil-kategóriákra differenciáltan a minél nagyobb hatékonyság elérése érdekében.

A kizsákmányoló és agresszív pedofilok esetében egyértelműen a kémiai kasztráció alkalmazása lenne indokolt.

A regresszív pedofil nem a mentális betegsége miatt pedofil – itt a regresszióon van a hangsúly – esetében a szabadságvesztés-büntetés mellett – egyébként

⁶⁵ Joseph GOLDBERG: *Antipsychotic Medication for Bipolar Disorder*. Elérhető: goo.gl/o9Zyb2 [letöltés dátuma: 2016.10.25]

⁶⁶ Btk. 78. §.

is működő – pszichoterápia lehet a legalkalmasabb, ami kifejezetten ennek megoldását célozza.

A klinikai pedofilok esetében ameddig kóros szexuális viselkedésük a külvilágban nem jelenik meg, addig nem vethetjük kényszergyógykezelés alá a mentális betegsége tényétől fogva, ám biztosítanunk kell számukra is a kezelési lehetőséget önkéntes alapon, ha pedig elkövet szexuális bűncselekményt, ezen kategóriánál is a kémiai kasztrációt kell alkalmazni.

A ma hatályos Btk. szerint akkor lehet csak megszüntetni a kényszergyógykezelést, amikor annak szükségessége már nem áll fenn; azaz a kémiai kasztrációt egyéb, Németországban is alkalmazott kognitív-viselkedés terápiákkal illetve más pszichoterápiákkal lehetne kiegészíteni és figyelemmel kísérni az elkövető javulását.

Mivel a kémiai kasztráció medikalizációval és kriminalizációval egyaránt alátámasztható a kettő kombinációja is megvalósulhat; a szabadságvesztés-büntetés melletti vagy azt követő kémiai kasztráció.

A tanulmány alapján látható, hogy a gyermek különleges védelme csak azáltal tud megvalósulni, hogyha a jelenség magát és eredetét, a deviáns szexuális irányultságot kezeljük, ezáltal pedig a visszaesést a legkisebb mértékre csökkentjük.

INDEPENDENCE DAY?

Avagy független jogkezelők a láthatáron

KÁRPÁTI Zsuzsanna

„Az igazi művészet az emberiség emelkedésének egyik leghatalmasabb eszköze, s aki ezt minél több embernek hozzáférhetővé teszi, az emberiség jótévője.”

KODÁLY Zoltán

1. Bevezetés

Tanulmányom aktualitását a közös jogkezeléshez kapcsolódó 2014/26/EU irányelv¹ és az azt átültető törvény, illetve a bennük újdonságként megjelenő független jogkezelés adja, amely izgalmas kérdéseket és aggályokat vet fel. Korábbi meglátásaim² erre az irányelvre és a magyar jogrendszerbe történő átültetésének problematikájára és a közös jogkezelés zenei vetületére korlátozódtak. Bizonyos ágazatokban az engedélyeket leggyakrabban közvetlenül az egyéni jogtulajdonosok biztosítják (pl. filmek gyártói), más ágazatokban nagyon fontos szerepet játszik a közös jogkezelés, különösen a zeneművek alkotóinak jogai tekintetében – nem véletlen, hogy az irányelv javaslata³ is hangsúlyozza a közös jogkezelés jelentőségét a zenei területen.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/26/EU irányelve a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről [2014] HL L 84/72. (a továbbiakban: Kjk. irányelv vagy irányelv).

² KÁRPÁTI Zsuzsanna: A közös jogkezelés zenei vetülete és az irányelvben rejlő lehetőségek. In: POGÁCSÁS Anett – SZILÁGYI Pál – LÁNCOS Petra Lea – KOVÁCS Krisztián (szerk.): *'De lege ferenda' Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából*. Budapest, Pázmány Press, 2016. 185–204.

³ Javaslát: Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek jogainak belső piacon történő online felhasználásra szóló, több területre érvényes engedélyezéséről COM (2012) 372 final, 2012. 2.

Ugyanakkor a fentebb említett kutatás óta eltelt időben azon túlnövő folyamatok zajlottak le és zajlanak napjainkban is. Az irányelv átültetése a magyar jogrendszerbe külön közös jogkezelési törvény megalkotásával valósult meg, két széleskörű társadalmi egyeztetés lezajlását követően.⁴ A közös jogkezelés intézményét az említett irányelv és hazánkban a jogharmonizációt szolgáló három jogforrás⁵ tereli új mederbe és ad új esélyt a sokat kritizált rendszer modernizálására, mely folyamatok eredményeként új jövő és kihívások elé néz az intézmény. Jelen kutatás a közös jogkezelés meglévő és átalakuló rendszerén vezet át az ezen belül elhelyezkedni vágyó, az említett átalakulás egyik sarokpontjaként megjelenő, angolszász jogrendszerből merített és hazánkban eddig ismeretlen független jogkezeléshez. Egyrészt az eddig ismeretlen intézmény mindenkori kezdetlegessége és bizonytalan volta adta kutatásomhoz az inspirációt, másrészt az, hogy miközben új és izgalmas megoldásként jelentkezik, éppen alternatíva volta és a világon ilyen formában való kisszámú jelenléte olyan tényezők, amelyek miatt felmerül a kérdés, vajon képes lesz-e gyökeret verni a kontinentális jogrendszerben, illetve lehet-e működőképes a jogintézmény.

A közös jogkezelés és a független jogkezelés intézményének kiemelkedő szerepe van abban, hogy a Kodály Zoltán által az emberiség emelkedésének legnagyobb eszközeként számon tartott művészet hozzáférhetővé váljon úgy, hogy közben az adott mű alkotójának érvényesülhessenek a jogai, ezáltal ösztönözze a művészet minél több területre történő kiteljesedését. Ezen kiteljesedés a zenei ágazat példájával élve, „számokban” is kifejezhető értéket képvisel, és hogy a zeneipar milyen jelentőséggel bír, kiválóan mutatja a ProArt zeneipari jelentése – például az az adat, mely szerint az Artisjus által felosztott összes szerzői jogi jogdíj összege 2012-ben 6,98 milliárd forint, 2013-ban pedig 7,69 milliárd forint volt.⁶ Kulturális jelentősége mellett tehát egyre inkább felis-

⁴ Az egyeztetés két dokumentummal kapcsolatban zajlott le. Az egyik dokumentum a *Javaslat a Kjk. irányelv magyar jogba történő átültetésének koncepciójára*. Budapest, SZTNH, 2014. november. A másik dokumentum az első alapján lezajlott társadalmi egyeztetés hatására megalkotott *Részletes koncepció a Kjk. irányelv átültetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban*. Budapest, SZTNH, 2015. július.

⁵ A 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (a továbbiakban: Kjk.); a 216/2016. (VII.22.) Korm. rendelet a közös jogkezelő szervezetek és a független jogkezelő szervezetek működésének és a jogkezeléssel kapcsolatos eljárások részletes szabályairól; 19/2016. (IX.5.) IM rendelet a közös jogkezelő szervezetek és a független jogkezelő szervezetek jogkezelési tevékenységének bejelentésével, valamint a reprezentatív közös jogkezelő szervezetként végzett közös jogkezelési tevékenység engedélyezésével kapcsolatos eljárásokért fizetendő igazgatási szolgáltatási díjra vonatkozó szabályokról.

⁶ ANTAL Dániel: *ProArt zeneipari jelentés 2015. A magyar zeneipar számokban*. Visegrad Investments, 2015. 64.

merésre, illetve elismerésre kerül komoly gazdasági szerepvállalása is. Bár eddig is sokan hangsúlyozták, hogy a szellemi alkotások kiemelkedő gazdasági jelentőséggel bírnak,⁷ annak mérése, hogy a különféle ún. kulturális és kreatív ágazatok⁸ milyen szerepet töltenek be a gazdaságban, rendkívül nehéz, bár léteznek kidolgozott technikák.⁹ Érdekesség például, hogy a szerzői jogi ágazatok hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez az Egyesült Államokban és Dél-Koreában különlegesen magas mutatókkal rendelkezik.¹⁰ A zenei ágazat a 2013. évben vizsgált adatok alapján 25,3 milliárd euró bevételt szerzett, ezekkel a mutatókkal a zeneipar a harmadik legnagyobb az európai kulturális és kreatív ágazatok 11 kategóriából álló listáján.¹¹

Jelen kutatás arra keresi a választ, hogy az irányelvre és a közös jogkezelési törvényre tekintettel a közös jogkezelés rendszere alapjaiban rengett-e meg, vagy a néhány intézménnyel való bővülése nem okoz majd különösebb fejtörést, azok hozzá tudnak idomulni a jelenlegi rendszerhez. Vizsgálatomat a – hazai jogalkalmazók szemüvegén át – leginkább kuriózumnak számító független jogkezelés intézményére szűkítettem le, arra tekintettel, hogy erősen kérdéses, miként tud illeszkedni a közös jogkezelés rendszeréhez, mi lesz a sorsa és főként gyakorlati haszna. Várhatjuk-e tőle a közös jogkezelés rendszerének hatékonyabbá válását? Egyáltalán indokolt-e léte jogrendszerünkben?

Tanulmányomban az átültetést megelőző közös jogkezelésre vonatkozó szabályozási rendszer rövid áttekintését, témám szempontjából indokolt elemeinek kiemelését követően elemzem az átalakult rendszert és a független jogkezelés intézményét, vizsgálva annak előnyeit és kockázatait.

⁷ TATTAY Levente: *Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

⁸ A KKI-k (kulturális és kreatív iparágak) fogalmát ld. a Bizottság a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról szóló Zöld Könyvében. Brüsszel, 2010. 4. 27. COM (2010) 183 final.

⁹ SIMON Dorottya: *A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon 5*. Budapest, SZTNH, 2016.

¹⁰ TATTAY Levente: A szerzői jog versenyképességre gyakorolt hatása az Európai Unióban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2015/04. 32.

¹¹ SIMON i. m. 8. Európai vonatkozásban ld. különösen: *Creating Growth: Measuring Cultural and Creative Markets in the EU*, EY, December 2014. <https://goo.gl/tEBJXa>: „Collective rights organizations are key players in the musical economy. They redistribute more than €4.3b every year to their members, the creators and publishers who constitute the first link of the music sector value chain” Ezzel összefüggésben ld.: A kulturális tartalom online felhasználása. Az értéktanszfertől egy igazságos online piac felé. GESAC, 2016. <https://goo.gl/xGJRa4>.

2. A Kjk. irányelvhez vezető út főbb állomásai

Az irányelv megalkotásáig hosszú utat kellett bejárni. A jogkezelés uniós szabályozására vonatkozó lendületben kisebb-nagyobb töresekkel láthattunk, ám a keretszabályozásra vonatkozó igény mindvégig fennállt.

Az uniós jogban 1971 óta terítéken van a közös jogkezelés témája, ekkor indította az Európai Bizottság az első versenyjogi tárgyú eljárást a német zenei közös jogkezelő szervezet, a GEMA ellen.¹² Ugyanakkor közelebbi figyelmet a szerzői és szomszédos jogok kezelése kapcsán tartott konzultációk során kapott a téma, melyeket 1995 és 2002 között folytatott le a Bizottság. A tanácskozások mellett nemzetközi konferenciákra¹³ is sor került ezekben az években, ahol napirenden volt a közös jogkezelés témája.¹⁴

Az európai intézmények 2004 óta egyre fokozottabb figyelmet szentelnek a szerzői jogok közös kezelésére. Kezdetben a digitalizáció világába csöppenve, az online zenei szolgáltatások egyre növekvő tendenciája egyértelmű és gyors cselekvésre hívta fel a jogalkotókat, ugyanakkor ezt a lázat követte a közös jogkezelés általános szabályainak megreformálásának szüksége. A 2004. évre előbukkanó szabályozási törekvésnek is pontosan megvolt az oka. Megszaporodtak a szerzői művek felhasználóinak és az egyéb jogdíjfizetők versenyjogi panaszai, illetve a háttérben a hagyományos zenefelhasználó ipar főleg az interneten folyó „kalóz” felhasználások miatti válsága, a kulturális tőkepiac koncentrációja, az új típusú felhasználók, vagyis olyan közönséghez közvetítők megjelenése áll, mint például a mobiltelefonos és internetes szolgáltatók.¹⁵

Az első, az irányelv megalkotásához közelítő állomás a Bizottság 2004. évi Közleménye¹⁶ volt, amelyben a közös jogkezelő szervezetek és tagjaik, a közös jogkezelők és a felhasználók, illetve a közös jogkezelő szervezetek egymás közötti viszonyrendszere került görcsö alá. Ebben megemlítésre került a közös jogkezelők monopol helyzete, ezzel kapcsolatban az erőfölénnyel való visz-

¹² 71/224/EGK határozat („GEMA I.”), HL L134.,1971.06.20.

¹³ Firenze (1996), Bécs (1998), Strasbourg (2000), Santiago de Compostella (2002), 2000-ben pedig külön kétnapos meghallgatást tartott a Bizottság a témában.

¹⁴ Vö. LÁBODY Péter – NAGY Balázs: A közös jogkezelésről szóló 2014/26/EU irányelv átültetésének egyes kérdései. *Fontes Iuris*, 2016/1. 44.

¹⁵ GYERTYÁNFY Péter: A magyar közös jogkezelés az Európai Unió követelményeinek tükrében (A jogosultak és a közös jogkezelő viszonya). In: KIRÁLY Miklós – GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Liber Amicorum – Studia Gy. Boytha dedicata*. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék-Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék, 2004. 135–136.

¹⁶ Communication on the Management of Copyright and Related Rights in the Internal Market. Brussels, 16.04.2004. COM (2004) 261 final.

szaelésük vagy a szerződéses gyakorlatuk tisztességtelensége, illetve a közös jogkezelő szervezetek között kötött kölcsönös képviseleti szerződéseknek a Belső Piacra gyakorolt hatásai.¹⁷

A Bizottság 2005. évi hatástanulmánya¹⁸ a határon átnyúló közös jogkezelésről rámutat arra a problémára, hogy az ilyen online szolgáltatások nyújtói számára költséges és kényelmetlen, hogy valamennyi országra külön engedélyt kell kérni és szerezni, ezt egy aktussal szeretnék kiváltani. Erre tekintettel két megoldási javaslatot is preferáltak az egyes szereplők; az első szerint fel kell oldani a területi korlátozásokat és a fogyasztók letelepedésére vonatkozó előírásokat a fennálló kölcsönös képviseleti szerződésekben. A másik elképzelés szerint a jogosultaknak lehetőséget kell adni, hogy maguk választhassák meg a közös jogkezelő szervezetet Európában, amelyet majd megbíznak.¹⁹

A témával kapcsolatban ugyanebben az évben az első uniós szintű jogalkotási aktusként egy *soft law* eszköz született meg.²⁰ Az irányelv előfutáraként számon tartott ajánlás tartalma a zenei közös jogkezelésre vonatkozik. Megtalálható benne többek között a jogosultak érdekében megvalósuló indokolatlan megkülönböztető-mentesség, elszámoltathatóság vagy a jogvita rendezésének témája.²¹ Az ajánlás ugyanakkor nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, valószínűleg nem kötelező volta okán. A 2005. évi ajánlás jelentése alapján az Európai Parlament által megvitatásra került egy tisztességes és átlátható versenyképes közös jogkezelési rendszer kiépítése, amely egy rugalmas irányelv megalkotásán vihető keresztül.²² Mindennek hatására 2010-ben megkezdődött a jelen tanulmányban vizsgált irányelv előkészítése, stratégiai dokumentumok segítségével, majd a tervezet 2012-re elkészült, melyet 2014. február 26-án el is fogadtak. A gyorsnak tekinthető eseménysor háttérében az állhat, hogy a

¹⁷ Vö. LÁBODY–NAGY i. m. 44.

¹⁸ Staff Working Paper Study on the Community Initiative on the Cross-border Collective Management of Copyright. Brussels, 7.7.2005.

¹⁹ Vö. GRAD-GYENGE Anikó – SARKADY Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2014. 84–85.

²⁰ A Bizottság 2005/737/EK ajánlása a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről [2005] HL L 276/54 2005.10.21.

²¹ Vö. Yolanda STEGER: Gestion collective transfrontalière de la musique sur Internet. *Zeitschrift für Immaterialgüter-, Informations- und Wettbewerbsrecht*, 2006/1.

²² Giuseppe MAZZIOTTI: New licensing models for online music services in the European Union: From collective to customized management. *Columbia Journal of Law & the Arts*, 2011/4. 765.

2010-2014. között működő Bizottság időszakában az Unió aktív volt a szerzői jogi jogalkotás vonatkozásában.²³

3. A közös jogkezelés mint a szabályozás forrása

A független jogkezelés intézménye a közös jogkezeléshez mint „befogadó közeghez” – vagy méginkább mint párhuzamos rendszerhez – képest vizsgálendő, ezért nélkülözhetetlen a közös jogkezelés modelljének áttekintése. A jelen fejezetben nem célom a közös jogkezelés teljeskörű, leíró jellegű bemutatása, sokkal inkább a témánk szempontjából releváns jellemzőit emelem ki. Erre egyrészt a közös jogkezeléstől való elhatárolás érdekében van szükség, másrészt a közös jogkezelés mint „anyaintézmény” jellegadó sajátosságai a független jogkezelés vonatkozásában is támpontul szolgálnak.

„A közös jogkezelés tudományosan nem igazolható, és nem cáfolható. Létező, nem homogén, sokmodelles és ugyanakkor elkerülhetetlen mű-/teljesítmény-értékesítési forma. Értékválasztás alapján utasítható, vagy fogadható el, vagy akár tekinthető univerzális gyógyszernek is”²⁴ – fogalmaz Faludi Gábor. A közös jogkezelés az új körülményekhez és lehetőségekhez történő alkalmazkodás kiváló példája: bár nem tökéletes eszköz, mégis sikeresen oldott a változó viszonyok generálta feszültségen. Először a már kezdetektől sajátos helyzetben lévő zeneművek kapcsán vált nélkülözhetlenné és megkerülhetlenné.²⁵

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a közös jogkezelés szabályai a szerzői akarat csorbulása ellenére is a joggyakorlás megkönnyítését szolgálják.²⁶ Jelentőségét mutatja, hogy az önszerveződés elvére épülő jogintézmény egyre inkább az állam „érdeklődési körébe” került: az átláthatóság elvének érvényesítése, az egyre szélesebb kört érintő megoldások egyre több garanciális szabályt tettek szükségessé. A szabályozási környezet változásával kísért jogintézménynek

²³ MARIA MARTIN-PRAT: An introduction – The EU copyright agenda. In: Irini A. STAMATOUDI (szerk.): *New developments in EU and International Copyright Law*. The Netherlands, Wolters Kluwer, 2016. 183.

²⁴ FALUDI GÁBOR: Előszó. In: GRAD-GYENGE-SARKADY (2014) i. m. 7.

²⁵ GÉRA Eleonóra Erzsébet – CSATÁRI Bence: *A Zeneszerzők Egyesületétől az Artisjus Egyesületig 1907–2007. A zenei közös jogkezelés száz éve Magyarországon*. Budapest, Artisjus, 2007. 20.

²⁶ MEZEI Péter: *Digitális sampling és fájlcseré*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2010. 41.

mára számos formája alakult ki, igazodva az adott terület jogosítási, felhasználási sajátosságaihoz és a technikai szükségszerűségekhez.²⁷

3.1. A közös jogkezelés fogalma

Mindenekelőtt elmondható, hogy a tömeges felhasználás okán a közös jogkezelés bizonyult gyakorlatilag az egyetlen járható útnak a jogérvényesítés terén,²⁸ további járhatóságát pedig az irányelv igyekszik biztosítani.

A magyar szabályozást tekintve, eddig nem volt a közös jogkezelésre egzakt meghatározás, az irányelv 3. cikke viszont tett a lyukak betöméséért és megalakította a fogalmat. Ha viszont messzebből indulok és a nemzetközi jogforrásokat szemlélem, a szerzői és szomszédos jogok gyakorlása tekintetében a szófukarság kifejezéssel kell élnem. Ugyanakkor az 1886-os Berni Uniós Egyezmény segítségünkre lehet, hiszen a mai hajtások magjait ebben a dokumentumban már meg lehet találni.

Az Európai Unió egy korábbi irányelvében²⁹ már létezik egy tágabb megfogalmazás, miszerint „az a szervezet, amely egyetlen vagy egyik fő céljaként kezeli vagy érvényesíti a szerzői és szomszédos jogokat”, bár angol megfelelője tényleg tágabb.³⁰ Ez pedig már bevett fogalomvá vált, hiszen szinte ebben a formában látjuk visszatérni a tanulmányban tárgyalt irányelvben. A fogalom meghatározására igény volt és így különböző formákban, illetve dokumentumokban kísérelték meg, mindaddig a teljesség igénye nélkül, hogy támpontot adjanak. Egy Európai bírósági ítéletben is fellelhető a közös jogkezelőre történő, az ügy sajátosságait is magánviselő meghatározás: a „szóban forgó vállalkozásnál egy olyan egyesületről van szó, amely tagjainak jogait és érdekeit elsősorban jelentős zenehasználókkal és -terjesztőkkel [...] szemben képviseli”.³¹

A közös jogkezelés lényegéből fakadóan, miszerint a felhasználás jellege, illetve körülményei miatt a szóban forgó jogok érvényesítése egyedileg hatéko-

²⁷ POGÁCSÁS Anett: *Különbözőség az egységben. A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára*. PhD értekezés. PPKE JAK, 2016. 89.

²⁸ LÁNCHIDI Péter: *Zenei közös jogkezelés és versenypolitika az Európai Unióban*. PhD. értekezés. PTE ÁJK, 2010. 5.

²⁹ 93/83/EGK irányelv a műholdas sugárzásról és vezetékessé továbbközvetítésről 1. cikk (4) bek.

³⁰ Ugyanez a különbség megvan a Kjk. irányelv esetében is; míg angolul a „bármely” szervezet használja, magyarul „az a szervezet...”, ez utóbbi került a Kjkt.-be is, melyről a későbbiekben még szót ejtek.

³¹ EU bíróság 1974. március 21-i ítélet, 127/73, SABAM, Gyűjtemény 1974/313, 9, 11.

nyan nem gyakorolható,³² ismerték fel a szerzők, hogy a tömeges felhasználások mind szerzői, mind felhasználói oldalról jellemző követhetlensége következtében szükség van olyan szervezetek létesítésére, amelyek érvényesítik vagyoni jogait. Ez a gondolatiság keltette életre a közös jogkezelő szervezeteket. A rendszer szabályozása hazánkban 1996 óta folyamatosan fejlődik a mai napig, akkor még rendeleti szinten,³³ és ez idő alatt a közös jogkezelés változatlan fogalommal bírt. Ugyanakkor hazánkban az első érdekvédelmi szervezet nem az Artisjus volt, magánjogi alapon működtek a jogkezelő szövetkezetek, ilyen volt az 1907-ben megalakult Írók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezete is.³⁴

A közös jogkezelő nem megbízottként, hanem törvényes képviselőként, a saját nevében jár el. Tevékenységét³⁵ az általa képviselt jogosultak érdekében köteles végezni, mindenfajta indokolatlan megkülönböztetés nélkül.³⁶

A jogdíjak és a felhasználás feltételeinek meghatározása, illetve a jogdíjak felosztása olyan minimumkövetelmény, amelyet tevékenységként mindenképpen köteles ellátnia egy közös jogkezelő szervezetnek.³⁷

Az irányelv, annak ellenére, hogy a magyar szabályozás túlnyomórészt már ma is megfelel neki, illetve szabályozásunkban a közös jogkezelők működését és gazdálkodását érintően nem hoz kardinális változást, sok téren izgalmas újdonságokat tár elénk. Az alapelvi fogalmak meghatározására nagy szükség volt az értelmezési nehézségek kiküszöbölésére és mint ilyen, tisztázza többek között a jogkezelői tevékenységet végző szervezetek mibenlétét. Az irányelvi fogalmakat apró különbségekkel átvette a közös jogkezelési törvény is.

Az irányelv a közös jogkezelés, mint tevékenység fogalmát az Unión belül tapasztalható sokféleség miatt nem határozza meg. Ha közvetlenül nem is határozza meg az uniós aktus, annak egyik szabályozási tárgya, a működés átláthatóságának fokozása,³⁸ kibontja a közös jogkezelési tevékenység részeit.³⁹

Törvényünk szerint a közös jogkezelés a szerzői vagyoni jogok és szerzői joghoz kapcsolódó vagyoni jogok szervezet általi gyakorlása és érvényesítése,

³² Kjkt. 1. §

³³ Ugyanakkor ez nem előzmény nélküli: a 106/1952. (XII. 31.) MT rendelet a Szerzői Jogvédő Hivatal létesítéséről és a 2417/1997. (XII. 20.) Korm. határozat a Szerzői Jogvédő Hivatal megszüntetésével kapcsolatos feladatokról már komoly előrelépéseket tettek.

³⁴ GÉRA–CSATÁRI i. m. 28.

³⁵ Kjkt. 4. § 7. pont a)–f) pont.

³⁶ Uo. 6. § (1) bek.

³⁷ Uo. 6. § (3) bek.

³⁸ Kjk. Irányelv 5–20. cikk.

³⁹ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 498.

ha ez több jogosult érdekében és közös javára történik. Kitűnik a fogalomból a rendszerben elhelyezkedő két nagy típus is, a törvény által előírt és az önkéntes jogkezelés, illetve feltűnnek a fő tevékenységi körök.⁴⁰

Izgalmasabb és aggályosabb a jogkezelési tevékenységet folytató szervezetek irányelvi, illetve törvényi meghatározása. Az irányelv implementálása előtt kimutatható, hogy az uniós és hazai szinten eltér a szabályozás logikája,⁴¹ ugyanis az uniós szóhasználat szerint „bárki” lehet közös jogkezelő, de egy ilyen szervezet köteles a meghatározott előírások betartására és a tevékenység ki is szervezhető. A magyar szabályozás határozottabb képet mutatott, hiszen a „csak az” szóhasználat az lehet közös jogkezelő, aki a számára előírt követelményeknek megfelel.

Hazánkban az átültetés előtti szabályozásban nem került sor a definiálásra, az csak levezethető volt a szerzői jogi törvényből. Abban az esetben lehetséges a közös jogkezelés, ha a jogosultak jogainak egyéni gyakorlására nincs mód, illetve a szervezetekkel szemben támasztott követelményeknek megfelelt és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) nyilvántartásba vette. Az egyedi joggyakorlás nehézségének követelménye továbbra is előfeltétel a jelenlegi szabályozásban.⁴²

Az irányelvi megfogalmazásban szélesebb és általánosabb a személyi kör, mint ahogy az a közös és független jogkezelők esetében az „egynél több jogosult” javára történő jogkezelés megfogalmazásából is kitűnik, így fennállhat a hazai jogkezelési rendszer felhígulásának veszélye. A megfogalmazás így a „legalább két jogosult” követelményét feltételezi, ezzel viszont felbontja a frigyét a reprezentativitás általános elvével, hiszen innentől ez nem minden esetben lesz elvárás, ami már a felhígulás és egyben egyfajta szétaprózódás első jelének tekinthető. Az engedélyhez kötött, többletkövetelményeknek eleget tevő reprezentatív közös jogkezelő szervezeteken kívül egyéb, Faludi szóhasználatával élve, „sima” közös jogkezelő szervezetek⁴³ egy egyszerű bejelentés alapján hozzáfoghatnak tevékenységükhöz. Természetesen a reprezentatívok esetében nem lesz szembetűnő a változás és valószínűsíthető, hogy a jogkezelők nyilvántartásában nem várható nagy módosulás. A fentiek alapján aggályosnak tűnnek

⁴⁰ Kjkt. 4. § 7. pont.

⁴¹ LÁBODY Péter: A szerzői jogi közös jogkezelésről szóló EU irányelv átültetése, avagy „sose lesz már úgy, mint rég...” Visegrád (2015. november 25–26.): Múlt-jelen-jövő a szellemi tulajdon világában.

⁴² Kjkt. 1. § és 34. § (2) bek.

⁴³ FALUDI Gábor: Új jogkezelő szervezet-típust vezet be a kjk törvény. *Jogászvilág*, 2016.

a fogalmi elképzelések a két szinten, ugyanis ezek egyáltalán nem feleltethetők meg egymásnak.

3.2. A közös jogkezelés rendszere Magyarországon

3.2.1. Az átültetés előtti rendszer

Magyarországon a közös jogkezelés három esete különböztethető meg.

Mint a fentebb említett közös jogkezelő szervezet fogalmának esetében, a közös jogkezelés típusainál sem voltak megfeleltethetőek egymásnak a hazai, illetve uniós szinten megalkotott fogalmak.⁴⁴ Az irányelv preambulumban a kiterjesztett és a kötelező közös jogkezelésre, mint lehetséges tagállami közös jogkezelési modellekre utal, de ezeket külön nem szabályozza, csak lehetővé teszi tagállami fenntartásukat. Ezzel szemben viszont a hazai szabályozás az átültetés előtt három típust, a kötelező közös jogkezelést, a törvény által előírt, de kilépést engedő közös jogkezelést és az önkéntes közös jogkezelést ismerte egy közös ismérvel, a kiterjesztett hatály kizárólagosságával.⁴⁵

A kötelező közös jogkezelés nem függ a jogosult döntésétől, így a képviselői jog egyrészt kizárólagos, másrészt az adott szerzői vagy szomszédos jogokra nézve nem vonható vissza a közös jogkezelő szervezettől, abból nem lehet kilépni. Ez a típus egyben kilépési korlát nélkül létező kiterjesztett hatályú közös jogkezelés.⁴⁶ A szerző azon túl, hogy nem gyakorolhatja egyénileg az engedélyezési jogát, amennyiben nem tagja a közös jogkezelő szervezetnek, azt is kénytelen eltérni, hogy a jogdíj mértékét és a felhasználás egyéb feltételeit az ő véleménye ellenére határozzák meg.⁴⁷ Mivel ez a szerző kizárólagos jogának korlátját⁴⁸ jelenti, természetesen olyan esetek⁴⁹ tartoznak ide, amelyeknél nem létezik egyelőre más, alternatív és egyben hatékony megoldás az engedélyezés-

⁴⁴ Ennek gyakorlati hatásairól ld. pl. DETREKŐI Zsuzsa – PETRÁNYI Dóra: A közös jogkezelés – felhasználói szemmel. *Infokommunikáció és Jog*, 2009/31.

⁴⁵ Ld. GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Kézikönyv a szerzői jogok érvényesítéséhez*. Budapest, ProArt, 2014. 165–182.

⁴⁶ GYERTYÁNFY (szerk.) i. m. 506.

⁴⁷ HAJDÚ Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban*. PhD értekezés. Szeged, 2016. 74.

⁴⁸ 382/B/1995. AB határozat alapján ugyanakkor ez nem alkotmányellenes, mert nincsen akadálya annak, hogy utólag a jogosult a számára megállapított díjról lemondjon.

⁴⁹ TATTAY Levente – PINTZ György – POGÁCSÁS Anett: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 229–230.

re és az érvényesítésre, így válik ez a konstrukció indokolttá.⁵⁰ Minden kötelező közös jogkezelési esetben tartozó vagyoni jog vagy díjigény valamely nemzetközi vagy európai uniós egyezményen, illetve szerződésen alapul.

Az Sztj. 2003. évi módosítása vezette be az előírt, de kilépést engedő típust, amellyel a jogosultak meghatározott, az átültetéssel megváltozott határidő mellett élhetnek. Bevezetését az Sztj., valamint a BUE, a TRIPS-megállapodás, a WCT és az európai közösségi jog közötti összhang megteremtése indokolta.⁵¹ A jogosult a közös jogkezelő szervezethez intézett írásbeli nyilatkozatával legfeljebb hat hónapos határidő betartásával előzetesen tiltakozhat a felhasználás közös jogkezelés körében történő engedélyezése ellen.⁵² Ez az ún. *opt-out* rendszer. Az a tény, hogy a közös jogkezelés köréből kilépett jogosult személyesen vagy képviselője útján szabadon gyakorolhatja az érintett vagyoni jogokat, az uniós jognak megfelelően lazítja az egyébként elkerülhetetlenül szükséges monopóliumot.⁵³

Megjegyzendő, hogy a „kilépés” fogalma némi megtévesztő és pontatlan jelleggel bír, mivel a művek, szomszédos jogi teljesítmények kivonása a közös jogkezelésből nem azonos a közös jogkezelő egyesületből történő kilépéssel.⁵⁴

A kilépésre vonatkozóan elképzelhető olyan eset, amikor azon szerzők tekintetében, akik tiltakozással éltek műveik közös jogkezelése ellen, azt követően, hogy egy vállalkozás a szerzőktől közvetlenül megszerzi a vagyoni jogok gyakorlására vonatkozó engedélyt, egyfajta katalógusba gyűjti és ezt szétszórja különböző országokba olyan közvetítő cégeknek, akik háttérzene szolgáltatásként értékesítik azt a piacon az adott országban. Erre az esetre szolgálhat példaként a CloudCasting Kft. által terjesztett Epidemic Sound repertoár.⁵⁵

Az előző két típuson kívül, amikor törvény írja elő a közös jogkezelést, a jogosultak dönthetnek úgy, hogy egy vagyoni jog érvényesítését önkéntes közös jogkezelésbe vonják. Ennek érdekében vagy egyesületet hoznak létre egy adott

⁵⁰ POGÁCSÁS Anett: A szerzői jog és a média. In: KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer (második kiadás), 2015. 505.

⁵¹ CSERBA Veronika – FICSOR Mihály – HEPP Nóra – KISS Zoltán – MUNKÁCSI Péter – PENYIGEY Krisztina: *A közös jogkezelők által alkalmazott szerzői jogdíjak szerepe az audiovizuális szektorban*. Budapest, Magyar Szabadalmi Hivatal, 2007. 66.

⁵² Kjkt. 18. § (1) bek.

⁵³ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – VÉKÁS Gusztáv – GYERTYÁNFY Péter: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2015. 196.

⁵⁴ SZINGER András – TÓTH Péter Benjamin: *Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz*. Budapest, Novissima, 2004. 98.

⁵⁵ Mathias BJÖRK: *Epidemic Sound first production music library to win exempt status from hungarian pro Artisjus*. 2013.

szerzői vagy szomszédos jog közös kezelésére vagy egy már meglévő jogkezelő szervezet „veszi fel” ezt a többi jog mellé. Az önkéntesség tehát csak a közös jogkezelésbe vonásra értendő, ezt követően a kiterjesztett hatállyal történő működés ezekre az egyesületekre is igaz, ugyanakkor – az előírt közös jogkezeléshez hasonlóan – lehetősége van a jogosultnak a kilépésre.

Az előzőekben leírt három típus jelentette Magyarországon a kiterjesztett hatályú közös jogkezelést, nem létezett ezen kívül álló kategória egészen az átültetésig. Ezt az átültetés előtti állapotot igyekezett, ha nem is ezzel a letisztultabb képlettel, de átmenteni a Kjk törvény egy új kategória bevezetésével, a reprezentatív közös jogkezelő szervezet fogalmával. A rendszer változatlan fenntartásával azt kockáztatta volna a jogalkotó, hogy az irányelv rendelkezései szerint egyébként közös jogkezelőnek minősülő szervezetekre a magyar szabályozás nem vonatkozna, és ezzel uniós jogot sértene.⁵⁶ A dilemma feloldását célozta az a koncepció, amely a szabályrendszert tovább differenciálja, így bevezetve az említett új kategóriát, amely a rendszerben egyedülálló módon rendelkezik kiterjesztett hatállyal.⁵⁷

3.2.2. Az átültetés utáni rendszer

Az átültetés utáni állapotot szemlélve, a jelenlegi rendszer különbséget tesz az egyes jogkezelő szervezetek között (közös jogkezelő szervezet alapesete, reprezentatív közös jogkezelő és független jogkezelő), valamint az általuk végezhető, előbb bemutatott jogkezelési esetek között is (kötelező, előírt és önkéntes).

Három fő kategóriát képez, a közös jogkezelő szervezet alapesetét, az eddigi rendszerünket átmentő, illetve a fentebb kifejtett három típust tartalmazó reprezentatív közös jogkezelést és az új szereplőként megjelenő független jogkezelést, ami főbb pontjaiban elhatárolódik a közös jogkezeléstől. Tehát elmondható, hogy az irányelv a kiterjesztett, és a kötelező jogkezelés tagállami rendjét érintetlenül hagyja.⁵⁸

Az irányelv bevezetett egy olyan kategóriát, amelyet lényegét tekintve „sima” közös jogkezelésnek nevezhetünk. Ellentétben a reprezentatív jogkezelőkkel, amelyeknek a „simához” képest többletfeltételeknek kell megfelelniük, itt nem előfeltétel sem az egyedi joggyakorlás nehézsége, sem pedig az érintett

⁵⁶ LÁBODY–NAGY i. m. 49.

⁵⁷ Kjkt. 17. § (1) bek.

⁵⁸ LONTAI i. m. 188.

jogosultak kellően széles képvisellete.⁵⁹ Egyedüli, létrejöttéhez szükséges kötelezettségként az SZTNH felé történő bejelentés⁶⁰ terheli, amelyet nem követ különösebb vizsgálat, a törvényi követelményeknek való megfelelést követően azt tudomásul veszik és a szervezet bekerül a nyilvántartásba; ez viszont még nem engedélyezés. A feltételek legfőképp a szakmai alkalmasságnak való megfelelés köré csoportosíthatók; a felhasználás engedélyezéséhez és a jogdíjak felosztásához szükséges adatok elektronikus úton való feldolgozására való képesség, illetve az átláthatóságra vonatkozó garanciális szabályok érdekében megalkotásra váró, illetve módosítandó belső szabályok kialakítása.

A második kategóriaként már megemlített reprezentatív közös jogkezelés tulajdonképpen az eddigi közös jogkezelés ismerveivel rendelkezik, többek között ilyen a kiterjesztett hatályú jogkezelés. A reprezentativitás általános alapelv volt, Magyarországon eddig nyilvántartásba vett mind a kilenc közös jogkezelő szervezet esetében érvényesült.⁶¹ Jelenleg is közös jogkezelési alapelv, viszont kizárólag a törvény által előírt jogkezelésre vonatkozik, hiszen ezekben az esetekben kizárólag reprezentatív szervezetek végezhetnek közös jogkezelést.⁶²

A háromból ez a kategória kakuktkojás abból a szempontból, hogy nem elég a bejelentésnek eleget tenni, a tevékenység engedélyhez kötött, így az SZTNH nem csak az említett törvényi feltételeknek való megfelelést ellenőrzi, hanem érdemi vizsgálat megy végbe. A jogosultak és repertoárjaik tekintetében széles képviselleti joggal kell, hogy fel legyenek ruházva. Így a gyakorlatban a hazánkban eddig nyilvántartásba vett közös jogkezelő szervezetek ezeket képviselve folytatják tevékenységüket az új törvénynek való megfelelés érdekében szükséges változtatással. Érdekes ezzel szemben az irányelv tág megfogalmazása, amely szerint ezen kategórián kívül eső szervezeteknek elég akár két jogosultat képviselniük. Kérdés, vajon mennyire „rúghat labdába” egy hosszú évek alatt kitaposott utat bejárt, széles képviselleti joggal rendelkező jogkezelő mellett egy újonnan érkező, jóval kevesebb jogosult érdekében eljáró jogkezelő. Valószínűsíthető, hogy nem lesz nagy átrendeződés és az utóbbihoz kevés jogosult fog tartozni.

A harmadik jogkezelő kategóriát célszerű már az elején elhatárolni a közös jogkezelés fogalmától, hiszen pont egy eddigi alapelvre mond nemet. A nyereségszerzési cél nélkül történő működés egyenesen következik abból az eddigi

⁵⁹ FALUDI i. m. 2.

⁶⁰ Kjkt. 85. §.

⁶¹ FALUDI Gábor – TÓTH Péter Benjamin: *Európai egység és/de elvonás – új törvény a jogkezelésről*. Dal+Szerző blog, 2016. Elérhető: <https://goo.gl/w71Bbf>

⁶² Kjkt. 5. § (1) bek.

alapelvűből, miszerint csak egyesületi formában végezhető közös jogkezelési tevékenység, ennek a feltételnek viszont a profitorientált mivolt révén nem képes eleget tenni a független jogkezelés intézménye. Itt is a túl elvont irányelvi fogalom okozza a nehézséget.⁶³ A gyakorlati szempontok figyelembevételével csak olyan szervezeteket, mégpedig vállalkozásokat kellett volna e fogalom hatálya alá sorolni, amelyek az egyébként a szerzői jogi törvényben előírt közös jogkezelő tevékenységet olyan jogosultak javára végzik, akik jogszerűen gyakorolták a reprezentatív közös jogkezeléssel szemben fennálló tiltakozási jogukat, vagy a „sima” közös jogkezelés esetében nem csatlakoztak szabályszerűen bejelentett közös jogkezelő szervezethez.⁶⁴ Annak ellenére, hogy az irányelv (16) preambulum-bekezdése próbál hozzásegíteni minket a tisztánlátáshoz, összefoglalóan nehéz feladat lenne pontosan megállapítani és felsorolni, valójában a jogalkotó milyen szervezetekre gondolt a fogalom kapcsán, a jövőben kialakuló gyakorlat majd megmutatja.

A független jogkezelés intézményének alaposabb vizsgálatára a 4. fejezetben kerül sor, jelen részben csak a rendszerben elfoglalt helye tette szükségessé az itteni megemlítést. Ugyanakkor ezen a ponton megér egy gondolatot az, miszerint ettől az eddig idegen jogkezelési konstrukciótól jogos a félelem, hiszen jóval kevesebb feltételnek kell megfelelnie, mint a közös jogkezelőknek, ami végső soron a garanciális szabályok⁶⁵ alól jelenthet „kiskaput”. Ebből kifolyólag érdekében állhat egy szervezetnek, hogy független jogkezelőként folytassa tevékenységét annak kikerülése céljából, hogy a szigorúbb feltételeknek ne kelljen megfelelnie.

A rendszer teljességéhez hozzátartoznak a külföldön letelepedett közös jogkezelő és független jogkezelő szervezetek sorsa, amennyiben hazánk területére irányul jogkezelési tevékenységük.⁶⁶ Időszerű volt a rájuk vonatkozó szabályozás, inentől ezekre a szervezetekre is bejelentési, illetve engedélyezési kötelezettség terjed ki. Ugyanakkor ez alól kivétel a zenemű több területre kiterjedő hatályú online felhasználásának engedélyezése, hiszen az EGT-ben letelepedett szervezetek esetében a hazánkban történő bejelentést kiválthatja a saját tagál-

⁶³ Kjk. irányelv 3. cikk b) pont.

⁶⁴ FALUDI i. m. 3.

⁶⁵ Többek között ezek azok a szabályok, amelyek „kiskaput” jelenthetnek egy független jogkezelő számára: a szervezeti szabályok nem irányadók, egyszerűbb a díjszabás jóváhagyása, egyszerűbb a könyvvizetési és számviteli beszámolás, nem vonatkozik rá az éves átláthatósági jelentés, alacsonyabb a felügyeleti díj, nem kell a bevételek egy részét közösségi célra felhasználnia, kezelési költsége nincsen maximalizálva, nem köteles elektronikus kapcsolattartásra.

⁶⁶ Kjkt. 2. § (1) b); 2. § (2) b) pont.

lamtól érkező felügyelő hatósági igazolás a megfelelésről. A felügyelet nem kap széleskörű jogosítványokat, így az csak egy értesítésre és felhívásra terjedhet ki. Egyelőre nehezen látható, hogy miként működik majd az irányelv azon megoldása, hogy a tagállami hatóságok közvetlenül nem hozhatnak felügyeleti intézkedést a területükön működő, de másik tagállam területén letelepedett jogkezelők vonatkozásában.⁶⁷ Az uniós közös jogkezelők esetében az értesítésben megjelölt feltételezett jogsértést az adott tagállam felügyeleti hatósága a saját joga alapján vizsgálja ki. A harmadik országok közös jogkezelői vonatkozásában a magyar felügyeleti hatóság a magyar jog alapján vizsgálhat.

Összességében elmondható, hogy a hazai szabályozás alapvetően megfelel az uniós elvárásoknak. A rendszer modelljeit áttekintve egyetértek Petkó szavaival, miszerint a komoly problémák megoldása a hazai környezetben létrejött egyes szereplők monopol helyzetének csökkenése, a piac liberalizációja, ami csak a szabályozás érvényre jutásával érhető el. A gyakorlatnak valóban a szerzői érdekek elsődlegessége alapján szabad eljárnia úgy, hogy közben segíti az új szereplők hatékony működését. Szerencsés lenne, ha a jogszabályi rendelkezések eredményeként egy szolgáltató jellegű kompetitív verseny alakulna ki a jogkezelő szervezetek között,⁶⁸ így kibővítve a jogosultak kellően széles választási lehetőségét különböző jogkezelési konstrukciók tekintetében.

3.3. Közös jogkezelési modellek világszerte

A kulturális sokszínűségnek és az eltérő fejlődési mechanizmusoknak köszönhetően a közös jogkezelésre vonatkozó szabályok jelentős eltéréseket mutatnak szerte a világban. Ez az uniós tagállamokon belül is igaz, nem véletlen, hogy a Kjk. irányelvet számos más szerzői jogi területen megalkotott irányelv előzte meg, amelyek mutatják egyrészt a jogterület kiemelkedő jelentőségét, másrészt egy európai egység felé történő folyamatos menetelést és az újabb és újabb megoldandó feladatra történő uniós szinten megvalósuló reakciót.

A közös jogkezelők hatáskörei igen eltérően alakulnak az egyes országokban,⁶⁹ ami nem csak az Európai Unió tagállamai vonatkozásában érdekes

⁶⁷ LÁBODY–NAGY i. m. 47.

⁶⁸ PETKÓ Mihály: A szellemi alkotások közös jogkezelésének szabályozása. *Gazdaság és jog*, 2015/3. 22.

⁶⁹ Christian HANDKE: Collective administration. In: Richard Watt: *Handbook on the Economics of Copyright*. Northampton, Edward Elgar Publishing, 2014. 179.

kérdés – a világ különböző pontjain működő eltérő modellek mindenképpen tanulságosak.

Franciaországban a SACEM alkalmi egyesülés formájában működött, másutt a szerzők szövetkezetekbe tömörültek, mint Belgiumban vagy Norvégiában. Izraelben az ACUM működési formáját tekintve részvénytársaság, az Egyesült Királyságban a PRS ugyanakkor korlátolt felelősségű társaság, illetve olykor segélyegyletek is bővítették a sokféleség listáját.⁷⁰ Egyértelmű következtésként megállapítható, hogy a közös jogkezelő szervezetek, jogi formájukat tekintve különböző megoldásokban gazdag világszerte. A magyar közös jogkezelési forma az egyesület,⁷¹ ennek pedig egyik alapvető oka, hogy a közös jogkezelés nonprofit tevékenység. Ez az egyik tulajdonság, amivel szembe állítható a független jogkezelés intézménye, így itt az egyesületi forma nem is követelhető meg. Nyereségszerzési cél nélkül történő működés lényege, hogy a képviselőt megillető díjat nem a képviselttel kötött alkuja határozza meg. A megoldás indoka az, hogy a hazai jogalkotó és a kontinentális Európa országai azt a megközelítést választották, amelyben a közös jogkezelés világrepertoár felhasználását lehetővé tevő, a közönség érdekében álló kultúra közvetítő szerepe elsődleges a tevékenység gazdasági ismérveihez képest.⁷²

A kontinentálissal szemben az angolszász modell kezdetektől üzleti, versenyjogi megközelítését nem csak az a tény indokolta, hogy az Egyesült Királyság első közös jogkezelő szervezete viszonylag későn, a XX. század elején jött létre,⁷³ de (ahogyan korábban utaltunk már rá) az angolszász modell eleve – tehát nem csak a jogkezelők vonatkozásában – egyfajta üzleti, versenyjogi alapon rendezte be szerzői jogát. Míg tehát a kontinentális országok számára a szerzők jogainak érvényesíthetősége, érdekeinek képviselete és a kulturális szempontok voltak a fő mozgatórugók, a copyright rendszer a jogosult (és később a jogkezelők) monopolhelyzetéből fakadó veszélyek elkerülését tekintette fő feladatának.⁷⁴ Az angolszász világ említett üzleti jellege mutatkozik meg a független jogkezelés intézményében. Ez az egyik oka annak, hogy miért lesz

⁷⁰ BENÁRD Aurél – TÍMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973. 361.

⁷¹ Kjkt. 21. §.

⁷² GYERTYÁNFY (szerk.) i. m. 518.

⁷³ BORONKAY Miklós – BOYTHA György – CSEPELY-KNORR Tamás – SZILÁGYI Pál: *A szerzői jogok közös kezelésének versenyjogi vonatkozásai*. Budapest, PPKE JÁK Versenyjogi Kutatóközpont, 2008. 56.

⁷⁴ BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai*. Budapest, Typotex, 2011. 109.

nehéz ezt a jogintézményt meghonosítani akár hazánkban, akár az általánosságban nonprofit jellegre berendezkedett más európai országban.

A világ különböző részein kialakult szervezeti formák függenek a hagyományoktól, helyi sajátosságoktól egyaránt, így működnek közjog által szabályozott vagy akár gazdasági formákban is. Az irányelv kifejezetten úgy rendelkezik, hogy nem ír elő meghatározott formát és csak példálózó jelleggel említ néhány lehetőséget.⁷⁵

Míg Olaszországban hatóságként működik, Kínában hozzánk hasonlóan nonprofit szervezet, Kanadában viszont a kikötés hiánya miatt nem kell meglepődnünk, ha különböző modellek egymás mellett párhuzamosan fordulnak elő. Végeredményben a közös jogkezelők többsége nem profitorientált, ugyanakkor nyereségszerzési céllal működő is engedélyezett több országban is.⁷⁶

Az egyes típusonként megjelenő monopolhelyzet léte vagy nemléte is csoportosítási szempontként szolgálhat. Hollandiát kiemelve, látható, hogy a verseny kialakult állapotában is megjelenhet az együttműködésre törekvés, mint a zenei közös jogkezelés területén a Buma és a Sterma esetében is.⁷⁷ Ezzel ellentétben az Egyesült Államokban és Kanadában elvetik ezt a megközelítést, és ösztönzik a versenyt, szigorúan tiltott a monopólium ezen a piacon.⁷⁸

3.4. Az átláthatóság követelménye

Jelentősége okán tanulmányomban úgy hiszem, külön említést érdemel az átláthatóság követelménye, hiszen egyértelmű cél és egyben jogos igény az átláthatóság mindenkori biztosítása.

A gyakorlatban – a zenei ágazatban csakúgy, mint a többiben – nagyon kevés szerző tud megélni kizárólag a közös jogkezelő szervezetek által érvényesített jogdíjakból. Sok jogosult úgy véli, hogy főként a közös jogkezelő szervezetek működése miatt, átláthatatlan a rendszer. Ennek egyik tetten érhető mozzanata, hogy a felhasználók által fizetendő összegeket az egyes közös jogkezelő szerve-

⁷⁵ Kjk. irányelv (14) preambulum-bekezdés.

⁷⁶ WENQI Liu: Models for Collective Management of Copyright from an International Perspective: Potencial Changes for Enhancing Performance. *Journal of Intellectual Property Rights*, 2012/1. 47.

⁷⁷ POGÁCSÁS Anett: A holland közös jogkezelési modell néhány tanulsága. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/04. 22.

⁷⁸ WENQI i. m. 47.

zetek átalányösszegre vonatkozó saját (fel)elosztási kulcsa alapján szedik be⁷⁹ amelyet ugyanakkor a jogkezelők döntéshozó szervei, a jogosultak határoznak meg. Előzményként említésre méltó az irányelvre vonatkozó javaslat hatásvizsgálati összefoglalója,⁸⁰ amelyben megfigyelhető a megkérdezett szereplők eltérő megoldási javaslata az átláthatóság tárgyában.⁸¹

A minimumkövetelmények kialakítása során minden aköré épült, hogy a szabályozás fejlessze a szervezetek működésének demokratizmusát és egyben átláthatóságát, ezáltal a jogosultak és a kereskedelmi felhasználók megalapozottan választhatnak.⁸² Uniós szinten azért volt erre szükség, mert a nemzeti szabályozások között jelentős eltérések mutatkoznak⁸³ ebben, illetve az elszámoltathatóság kérdésében egyaránt. Az irányelvben meghatározottak ugyanakkor az abszolút minimumot jelentik, így ennél szigorúbb szabályozásnak nincsen akadálya,⁸⁴ annál is inkább, hogy hazánk a 2011. évi Sztj. módosítással Európa legszigorúbb működési és átláthatósági szabályait alkotta meg.⁸⁵

Az uniós jogtulajdonosok számára az átláthatóság és elszámoltathatóság magasabb szintre emelése a határokon átnyúló folyamatok és a bevételek nagyrészt külföldi repertoárból való származása révén elengedhetetlen, az európai cselekvés indokai főként ebben keresendők. Ehhez csatlakozik az igény arra, hogy a tagállamok eltérő szabályozása miatt kialakult eltérő hatékonysági mechanizmust egységesebbé formálják, hogy egységes módon lehessen a jogdíjakat beszedni és szétosztani az Unió területén. Említésre méltó emellett, hogy az átláthatóság jogos igénye és szüksége nem csak az Unió területén érhető tetten, hiszen példának okáért Kínában is előrelépések mutatkoznak, tekintettel az uniós irányelvre.⁸⁶

⁷⁹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Javaslat európai parlamenti és tanácsi irányelvre a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek jogainak belső piacon történő online felhasználásra szóló, több területre érvényes engedélyezéséről. COM (2012) 372 final – 2012/0180 (COD), HL C 44/104 2013.2.15. 4.1-4.2.

⁸⁰ Bizottsági Szolgálati Munkadokumentum, a hatásvizsgálat összefoglalója a 2014/26/EU irányelv javaslata tárgyában. [2012] SWD/2012/0205 final.

⁸¹ Sok megkérdezett szerzői szövetség, kiadó, kereskedelmi felhasználó és fogyasztó amellett érvelt, hogy szükség van a közös jogkezelő szervezetek irányítására és átláthatóságára összpontosító intézkedésekre, míg a szervezetek szerint elegendő lett volna az önszabályozás.

⁸² A Bizottság 2005/737/EK ajánlása (13) preambulum-bekezdés.

⁸³ Kjk. irányelv (5) preambulum-bekezdés.

⁸⁴ Uo. (9) preambulum-bekezdés.

⁸⁵ GYERTYÁNFY (szerk.) i. m. 517.

⁸⁶ ZONGHUI Li – WENTING Cheng: Practices of collective management of copyright on musical works and related rights on audio-video products in China. *International Journal of Intellectual Property Management*, 2015/8. 95.

A cél és egyben követelmény megvalósulásával elérhető a kiszámítható és hatékony működés, így a közös jogkezelőkbe vetett bizalom növekedése minden oldalról, a magasabb tájékoztatási szint biztosításával a jogkövetőbb magatartásra való ösztönzés. A bizalom növelése annál is inkább kiemelendő, mert a szervezetek szenvednek attól, hogy negatív fényben vannak feltüntetve.⁸⁷ Várhatóan a folyamat egyre nagyobb bevételt generál, ez pedig a jogkezelőket tovább inspirálja a magasabb minőség elérésére és a szolgáltatás további fejlesztéséhez, ezzel is biztosítva a közös jogkezelés hozzájárulását az egységes piac fejlődéséhez, amely végső soron elősegíti, hogy a fogyasztók a kulturális javak és szolgáltatások szélesebb választékához férjenek hozzá. Ugyanakkor a magasabb bevétel további folyamatokat is beindít, a jogtulajdonosok bevételei is emelkedni fognak, így ez számukra ösztönzés a további alkotásra, tehát a repertoár szélesedik és ez erősíti a kulturális sokszínűséget, ami egyben az irányelv egyik fő célkitűzése.⁸⁸ Olyan ez, mint a dominó elv, ha az átláthatóság dominóját útjára indítjuk, egy megállíthatatlan, jótékony és eredményes folyamatnak lehetünk szemtanúi, amelyben természetesen lehetnek olykor buktatók is.

Ezen a ponton a teljesség igénye nélkül említést érdemel az átláthatóság biztosítása érdekében alkalmazott néhány konkrét eszköz. Ennek fényében részletes szabályozottságnak lehetünk szemtanúi a tagok, a partner közös jogkezelő szervezetek és a nyilvánosság részére nyújtandó tájékoztatási kötelezettségek tekintetében.⁸⁹ Az éves átláthatósági jelentés⁹⁰ szintén ezt a célt szolgálja, részletes betekintést enged a beszédett, felosztott, valamilyen okból fel nem osztott jogdíjak-, illetve a tevékenységhez kapcsolódó költségek világába. A hazai törvény ebben sem hoz újat, viszont az irányelv uniós szinten nálunk már meglévő szigorú szinthez közelíti a többi tagállamot, ami azért is elengedhetetlen, mert a külföldi jogkezelőkkel meglévő partnerségi viszonyt ez megkönnyíti. Végül a jogdíjértésítőkből ki kell külön mutatni a jogkezelés költségeire levont összegeket, kitérve a szerzők érdekében történő egyéb felhasználásra, így a szociális-kulturális célú levonásokra.⁹¹

⁸⁷ The collective management of rights in Europe: the quest for efficiency. Az Európai Parlament megbízásából a KEA tanulmánya. 2006. 14.

⁸⁸ Vö. Bizottsági Szolgálati Munkadokumentum, a hatásvizsgálat összefoglalója a 2014/26/EU irányelv javaslata tárgyában. [2012] SWD/2012/0205 final.

⁸⁹ Kjk. irányelv 17-21. cikk, Kjkt. 53–54. §.

⁹⁰ Kjk. irányelv 22. cikk, Kjkt. 55. §.

⁹¹ Kjkt. 42. § (1); 45. § (1) bek.

4. Az irányelv új intézménye: a független jogkezelés

A tanulmány eddig levezetett részében bemutatásra került az a környezet, amelybe igyekeznek belehelyezkedni a független jogkezelés intézménye. A közös jogkezelés fogalmának, rendszerének eddigiekben történő kifejtése elengedhetetlen volt, hiszen ezt a kontinentális jogrendszerben eddig ismeretlen jogkezelési konstrukciót a közös jogkezeléstől kellőképpen el kell határolnunk, kitérve természetesen a jogkezelés lényegéből fakadó hasonlóságokra is és meg kell fejteni, hogy mi állhatott azon jogalkotói szándék mögött, hogy ennek a modellnek helyet kell biztosítani a rendszerben.

Kutatásomban arra keresem a választ, hogy a független jogkezelésnek egyáltalán van-e értelme, nem lesz-e a szerepe túlságosan is elhanyagolható a közös jogkezeléshez képest, ahol a szervezetek többségében kiterjesztett hatállyal végzik tevékenységüket, továbbá tudnak-e, ha kis mértékben is, de árnyékot vetni a közös jogkezelők szerepére, illetve mennyire és milyen piaci szereplők körében lehet ez az új intézmény népszerű.

4.1. A független jogkezelés eredete

Az irányelv a független jogkezelés ügynöki jellegű intézményét az angolszász jogrendszerből emelte át, ezzel helyet csinálva a kontinentális jogrendszerben, ugyanakkor markáns különbségek fedezhetők fel a két rendszerben, ami a szerzői jog alapjaiban is látható és amelyek kihatással vannak a miértek megválaszolásában.

Az említett feltűnő eltérést jól példázza, hogy az angolszász rendszer szerzői jogának középpontjában nem az alkotó és a művével fennálló belső kapcsolatai állnak, hanem inkább az üzletileg hasznosítható produktumok és szolgáltatások. Emiatt lehetséges, hogy a szerzők személyhez fűződő jogai jóval szegényesebb képet mutatnak, kevésbé érvényesülnek és érdekeik kevesebb védelmet élveznek az üzleti célú felhasználókkal létrejövő szerződéses kapcsolataikban. A vagyoni jogokat pedig teljes egészükben átruházzák üzleti célú felhasználók részére, akik egyes esetekben még eredeti jogosultaknak, kontinentális jogrendszerben szemlélődő számára megdöbbentő módon még „szerzőknek” is minősülhetnek.⁹² Funkciójukat tekintve, az angolszász jogrendszerben a gazda-

⁹² Vö. Az EUIPO keretében a szerzői joggal kapcsolatos gyakran ismételt kérdések magyarországi megválaszolója id. Ficsor Mihály által.

sági, míg a kontinentálisban a szociális és kulturális szempontok dominálnak.⁹³ Az említett gazdasági modellt mutatja az Egyesült Államok, ahol a jogkezelők ezzel a szellemiséggel működnek.⁹⁴

Az üzleti jelleg sajátosságával bíró független jogkezelés így egy eddigi alapelv, a nyereségszerzési cél nélkül történő működésre mond nemet. Magyarországon éppen ezért a közös jogkezelők kizárólag egyesület formájában jöhetnek létre és működhetnek. A független jogkezelőkre sajátosságánál fogva nincsen meghatározva kötelező jogi forma. Nonprofit forma érvényesül a legtöbb európai uniós országban, ahol viszont nem, ott más jogi formákat követnek, mint például alapítvány vagy „ügynökség”.⁹⁵

Példát természetesen egy angolszász országból, az Egyesült Királyságból hozok, Magyarországon egyelőre⁹⁶ nem található az SZTNH által nyilvántartásba vett független jogkezelő, ami természetesen nem zárja ki, hogy bejelentés sem történt esetleg erre vonatkozóan. A 2011-ben létrejött Soundreef Ltd.,⁹⁷ a saját honlapján is független jogkezelő szervezetként definiálja magát. A szervezet szerepel az angol szellemi tulajdoni hivatal (United Kingdom Intellectual Property Office), mint engedélyezést végző szervezet oldalán szerepel. Az angol-olasz startup cég több mint 150 000 dalt kezel világszerte üzleti felhasználók tízezreinek, miközben az országban bejegyzett közös jogkezelő szervezetekkel versenyeznek a piacon. Alternatívaként ajánlják magukat, miközben biztosítják az érdeklődőket, hogy amint szerződnek vele, kap egy igazolást arról, hogy nem kell a továbbiakban más jogkezelőknek díjat fizetniük. A startup vállalkozás egyre népszerűbb, így nem meglepő, ha hírességekről olvashatunk, miszerint otthagyja az olasz zenei közös jogkezelő szervezetet és átmegy a Soundreefhez.⁹⁸

Ezenfelül példaként szolgál egy máltai független jogkezelő szervezet is, amely az irányelv alapján 2016-ban alakult meg Independent Management Entity Europe Ltd. néven. A jogkezelő jelenleg több mint 400 000 dalt kezel min-

⁹³ Silke von LEWINSKI: EU challenges and solutions in the field of collective management of copyright and related rights. *Social Perspectives – Journal for Legal Theory and Practice*, 2014/2. 105.

⁹⁴ Daniel GARVAIS: Keynote: The landscape of collective management schemes. *Columbia Journal of Law & the Arts*, 2011/4. 593.

⁹⁵ GYERTYÁNFY Péter: The Legal Status of the Organizations of Collective Management and their market Position in Europe. In: TATTAY Levente (szerk.): *Emlékkönyv Ficsor Mihály 70. születésnapja alkalmából barátaitól*. Budapest, Szent István Társulat, 2009. 126.

⁹⁶ Az SZTNH adatbázisának az információra vonatkozó utolsó megtekintés időpontja: 2016.10.25. <http://kjk.sztnh.gov.hu>.

⁹⁷ Jogi formáját tekintve ez egy korlátozott felelősségű társaság.

⁹⁸ Italian rapping celebrity Fedez chooses independent startup for copyright royalties collection. 29.4.2016. Elérhető: <https://goo.gl/5hd4Fj>.

denféle zenei műfaj tekintetében. A honlapján rögtön egyfajta elégedetlenséget sugallva látható, hogy szerte a világon közös jogkezelőkre mond a továbbiakban nemet, kifejezve azt, hogy eltűzöttak a dalokért megfizetett díjak. A mottója is ezt hirdeti, miszerint megfizethető áron szolgáltat kitűnő zenét többek között bevásárlóközpontok, benzinkutak és hotelek számára.⁹⁹

Egy ezekhez hasonló módon működő, zeneművek jogdíjait kezelő ügynökség Magyarországon is elképzelhető, akár ugyanilyen jogi formában is. Az ehhez szükséges törvényi és egyben garanciális esetekben az átláthatóságot szolgáló feltételek kidolgozása után be kell jelenteni a szervezetet, amelyet a törvényi követelmények megléte felől történő megbizonyosodás után az SZTNH tudomásul vesz és nyilvántartásba veszi független jogkezelőként.

4.2. A független jogkezelő szervezet fogalma

4.2.1. Független jogkezelési modell

Első lépésként hangsúlyos kiemelni, hogy a független jogkezelő szervezetek tevékenysége nem közös jogkezelési tevékenység;¹⁰⁰ vannak hasonlóságok, mégis a különbségekből adódó sajátosságok éles elhatárolást jelentenek. A rendszerben elfoglalt helye fentebb említésre került, ehelyütt csak visszautalok arra, hogy a „sima” és a reprezentatív közös jogkezelők mellett a harmadik kategóriát képezi, a kiterjesztett hatály egyértelmű mellőzésével.

Érdekes elképzelések születtek, amikor az irányelv és vele együtt a független jogkezelés intézményének hazai szabályozásba történő átültetése során a rendszerbe integrálása volt terítéken. Az SZTNH által kidolgozott részletes átültetési koncepció először is élethelyzeteket vázolt a független jogkezelés előfordulására. A részletes koncepció feltételezte, hogy az önkéntes közös jogkezelés körében előfordulhatnak olyan esetek, amelyekben nem érvényesül a kiterjesztett hatály. Ilyenkor nem kizárt a független jogkezelők párhuzamos jelenléte és tevékenysége, amennyiben ezt az új keletű intézményt bizza meg a jogosult. Ebben a helyzetben viszont kizárólag a szervezeti forma és a profitorientált jelleg különbözteti meg a két modellt egymástól, ami – megfelelő ellenőrzési mechanizmus hiányában – komoly veszélyekkel fenyegetheti az eddigi rendszert. Az SZTNH erre tekintettel felvetett egy olyan javaslatot, miszerint

⁹⁹ Ld. *Independent Management Entity*, <https://goo.gl/ooQV81>.

¹⁰⁰ BORONKAY–BOYTHA–CSEPELY–KNORR–SZILÁGYI i. m. 165.

az ilyen formában történő jogkezelés csak az ugyanazon jogosulti csoportba tartozó jogosultak meghatározott maximális létszámaig lehetséges, e létszám fölött közös jogkezelői formában végezhető csak a jogkezelői tevékenység.

Másik elképzelés szerint, ami nem ennyire drasztikus, bizonyos számú jogosult fölött a független jogkezelők szigorúbb előírásoknak kellett volna megfelelnie.¹⁰¹ Ahhoz, hogy a lehetséges független jogkezelők ne okozzanak semmiféle problémát a közös jogkezelők működésében, külön felhívásra van szükség ennek garantálására.¹⁰² Ez látszólag két érdekcsoport közötti verseny, de eközben nem szabad, hogy a jogosultak jogérvényesítési és érdekérvényesítési képessége károsodjon.

A csoportos joggyakorlás egyszerűbb módja az ügynökségi modell. Egyedi szerződés alapján a nyereségszerzési céllal működő közvetítő ügynökség nem kizárólag a szerzői jogi engedélyezést végzi, hanem maga kutatja az adott jogosult alkotási, megjelenési lehetőségét, illetve keresi a már létrehozott teljesítmények vonatkozásában a lehetséges felhasználókat. A jogosult és az ügynök egymással egyedi elszámolásban vannak, és az ügynöknek végső soron semmilyen kötelezettsége nincs arra vonatkozóan, hogy más jogosultakat ugyanolyan feltételek mellett képviseljen. Ebből kifolyólag ez jellemzően nem a „kis” jogosultak joggyakorlási formája, ide tartoznak a filmstúdiók kereskedelmi részlegei. Az ügynökségek mindig aktívan keresik a felhasználási lehetőségeket, míg a közös jogkezelő szervezetek alapvető funkciói passzív tevékenységet jelentenek.¹⁰³ Ez egy modell, de ebből még nem feltétlen születnek független jogkezelő szervezetek, éppen ezért szükséges végig menni a fogalmi elemeken, hogy teljes képet kaphassunk az intézmény mivoltjáról. Mindezzel szemben ugyanakkor a csoportos joggyakorlás egy összetettebb, fejlettebb módja a közös jogkezelés. Az Egyesült Királyságban, még az irányelv tervezetének elkészülte előtt megtalálható volt mindkét modell a közös jogkezelőkre vonatkozóan.¹⁰⁴ Az angol irodalom nem használja kifejezetten¹⁰⁵ a „független” kifejezést a jogkezelőkre és nem találhatunk olyan elhatárolást sem, mint az irányelvből fakadóan nálunk.

¹⁰¹ Vö. Részletes koncepció a Kjk. irányelv átültetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban. Budapest, SZTNH, 2015.

¹⁰² Mihály FICSOR: Collective management and multi-territorial licensing: key issues of the transposition of Directive 2014/26/EU. In: Irini A. STAMATOUDI (szerk.): *New Developments in EU and International Copyright Law*. The Netherlands, Wolters Kluwer, 2016. 239.

¹⁰³ Vö. GRAD-GYENGE–SARKADY i. m. 14.

¹⁰⁴ Hector MACQUEEN – Charlotte WAEDE – Graeme LAURIE – Abbe BROWN: *Contemporary Intellectual Property: law and policy*. Oxford University Press (2nd edition), 2011. 939.

¹⁰⁵ Erre egyetlen ellenpéldaként a Soundreef említhető.

4.2.2. A fogalom értelmezése

Az irányelv 3. cikk b)¹⁰⁶ pontjában kapunk egy kissé elvont fogalmat a független jogkezelő szervezetekre, ezt veszi át szinte ugyanazzal a megfogalmazással a hazai szabályozás is.¹⁰⁷

A fogalom meghatározása után az irányelv hallgat az intézményről és nem tisztázódik, hogy mi lehetett a Bizottság szándéka, amikor a definícióval bemutatta a jogintézményt.¹⁰⁸ Habár a jogalkotó szentel néhány preambulum bekezdést a koncepció magyarázataként,¹⁰⁹ az kizárólag a negatív oldalát adja. Ugyanúgy, mint a közös jogkezelő szervezeteknél, már két jogosult javára történő vagyoni jogok kezelése szóba jöhet, így itt is fennáll a már említett szétaprózódás veszélye és a kérdés, egyáltalán van-e értelme. Természetesen naiv elgondolás lenne, hogy egy épp megalakuló független jogkezelő majd tízezrek zenei jogait fogja kezelni, miközben Magyarországon már évtizedek óta az Artisjus képvisel tízezreket egy jól kiépített rendszerrel, ugyanakkor egy színházi ügynökség esetében már jóval elképzelhetőbb, hogy a kisebb létszámmal való működés nem értelmetlen. Továbbá könnyebben piacra léphetnek olyan műtípusok is, amelyek eddig nem tartoztak jogkezelésbe, mint például szoftver vagy jelmez.

A független jogkezelő szervezetek fogalmának értelmezéséhez további támpontot ad az irányelv, ami negatív oldalról közelíti meg a kérdést. Kizárja a fogalom alól a film- és hangfelvétel-előállítókat, a műsorsugárzókat, valamint a különböző kiadói szervezeteket, így ők nem tekinthetők független jogkezelőnek. Ennek oka az, hogy e szervezetek egyedi megállapodással rájuk ruházott jogokkal rendelkeznek, valamint a saját érdekeik szem előtt tartásával járnak el.¹¹⁰ Ez tulajdonképpen úgy fogható fel, hogy inkább a felhasználói oldal

¹⁰⁶ „független jogkezelő szervezet”: olyan szervezet, amely jogszabály, jogátruházás, felhasználási engedély vagy más szerződéses megállapodás alapján, egynél több jogosult érdekében és közös javára kizárólagos vagy fő céljaként szerzői és szomszédos jogokat kezel, továbbá amely nem áll a jogosultak közvetlen vagy közvetett, teljes vagy részleges tulajdonában vagy ellenőrzése alatt, és profitorientált szervezetként működik.

¹⁰⁷ Kjkt. 4. § 4. pont.

¹⁰⁸ Romana Matanovic VUCKOVIC: Implementation of Directive 2014/26/EU on collective management and multi-territorial licensing of musical rights in regulating the tariff-setting systems in Central and Eastern Europe. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, Vol.47, Issue 1, 2016. 46.

¹⁰⁹ Irini STAMATOUDI – Paul TORREMANS (szerk.): *EU Copyright Law: A Commentary*. Cheltenham, UK, Edward Elgar, 2014. 707.

¹¹⁰ Kjk. irányelv (16) preambulum.

sajátosságait viselik magukon, vagy maguk is eredeti (szomszédos) vagy származékos jogosultak,¹¹¹ így nem tekinthetők a jogosultak képviselőjének.

További értelmezési segítség, hogy a közvetítők, menedzserek, ügynökök tekintetében is kapunk elhatárolási támpontokat. Abból a megfogalmazásból, hogy az említett személyi kör a közös jogkezelő szervezetekkel való kapcsolataik során nem tekintendő „független jogkezelőnek”, *a contrario* következhet, hogy a felhasználók irányában történő képviselet esetén már nem kizárt, hogy e szervezetek „független jogkezelőnek” minősüljenek.¹¹² Ebből az értelmezési szempontból nyerhető ki, hogy a felhasználók irányában történő képviselet esetében beszélhetünk a fogalom személyi köréről kizárólag akkor, ha a jogosultak érdekében járnak el, így megfelelve az irányelvi meghatározásnak.¹¹³

4.2.3. Elhatárolás a közös jogkezeléstől

A definíció alapján úgy tűnhet, kellőképpen el lehet határolni a független jogkezelőket a közös jogkezelőktől, ugyanakkor jogi szempontból nehéz meghúzni a határt. Két jelentős eltérés látható. Az első az angolszász jogrendszerből való származására utal, az üzleti alapon, saját vállalkozás formájában történő működés. A második különbség a jogosultaktól való teljes szervezeti elkülönülés. Az alapvetően nehéz elhatárolást a hasonlóságok adják; mindkettő több jogosult javára jár el, mindkettő esetében közömbös, hogy milyen jogi úton kap képviseleti jogot a jogkezelő szervezet, és mindkettő a jogosultak javára jár el.

A szabályozás többségében a közös jogkezelő szervezetekre vonatkozik, további részletszabályok vonatkoznak a reprezentatív közös jogkezelő szervezetekre, akiknek jóval több feltételnek kell eleget tenniük, hiszen ők kezelik a kötelező és az előírt közös jogkezelésbe tartozó vagyoni jogokat és díjigényeket. A jelleg pedig a jogosultak kiszolgáltatót helyzetét jelenti, amit kizárólag jelentős garanciális szabályoknak való megfeleléssel lehet ellensúlyozni. Éppen a függetlenekre vonatkozó kevesebb feltétel ad okot a félelemre, hogy ez a garanciális szabályok alól „kiskaput” jelenthet.

Magyarországon a közös jogkezelés nyilvántartásba vételhez kötött tevékenység volt, amelyhez az SZTNH vizsgálta a feltételeknek való megfelelést.

¹¹¹ Sztj. 66. §

¹¹² *Részletes koncepció a Kjk. irányelv átültetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban.* Budapest, SZTNH, 2015. 8.

¹¹³ Ha egy kiadó irodalmi ügynöki tevékenységet is ellát, akkor lehet független jogkezelő kft., természetesen akkor, ha megfelel a törvényi előírásoknak.

Ez egyfajta „engedélyezést” jelentett. A jelenlegi szabályozás viszont két kategóriát állapít meg, a bejelentést és az engedélyezést. A közös jogkezelők és a független jogkezelők esetében elég csupán bejelenteni a tevékenységet az SZTNH-hoz, ezt a hatóság tudomásul veszi, ezt követően meg is kezdenek a jogkezelést. Tevékenységüket természetesen néhány törvényi feltételnek eleget téve folytathatják, így honlapjukon közzé kell tenniük a legfontosabb dokumentumaikat¹¹⁴ az átláthatóság érdekében, indokolt kérésre tájékoztatást kell adniuk és a jogokat hozzáférhető díjszabás alapján kezelhetik. Ami a kontrollt jelenti, hasonlóan a közös jogkezelőkhöz, az SZTNH szakmai-hatósági felügyelete alatt állnak. Mindezzel ellentétben, a reprezentatív közös jogkezelő szervezetek tevékenysége engedélyhez kötött, ami a nagyobb fokú átláthatóságot biztosítja.¹¹⁵

4.3. Független jogkezeléssel kapcsolatos bizonytalanságok

Azután, hogy felvettem már a garanciális szabályok alóli „kiskapu” problematikáját, a szétaprózódás veszélyét, az intézmény értelmének kérdését, kutatásom során felmerült még néhány bizonytalanság, amire egyértelmű válaszokat majd az idő és a gyakorlat fog szolgáltatni. Jelen részben csak felvázolom ezeket.

Az elhatárolások és különbségtételek alapján úgy tűnik, mintha a független jogkezelők egyáltalán nem jelenthet konkurenciát a közös jogkezelő szervezetek számára, holott ez nem így van. Független jogkezelő képviselhet olyan jogosultakat, akik tiltakoztak műveik vagy teljesítményeik törvény által előírt vagy önkéntes közös jogkezelése ellen. A jogdíjbevételek majd 2/3-át jelentő magáncélú másolás (üreshordozó-díj), a sugárzás, a kábel-jogdíj és a szomszédos jogi teljesítmények nyilvánosságához közvetítésének díjigénye azonban kizárólag reprezentatív közös jogkezelő szervezet által érvényesíthető. Így a független jogkezelők az említett esetekben a zeneművek nyilvános előadása terén végzik a közös jogkezelőkkel versenyezve tevékenységüket. Így nyer értelmet az általam korábban feltett kérdés, hogy vajon árnyékot vethet-e az

¹¹⁴ Közzé kell tenniük létesítő okiratukat, szervezeti és működési szabályzatukat, tagsági szabályzatukat, felosztási szabályzatukat, tagjaik és az általuk képviselt jogosultak névsorát, azoknak a külföldi szervezeteknek a megnevezését, amelyekkel képviseleti szerződést kötött, vezető tisztségviselőik nevét.

¹¹⁵ Bár jelenleg a független jogkezeléshez külön TEÁOR szám nem került hozzárendelésre, a „szerzői és szomszédos jogok közös jogkezelése” mint nyilvántartásba vételhez kötött tevékenység a CompLex TEÁOR '08 lista alapján a 74.90, 84.13, 90.02 TEÁOR számok alatt lenne folytatható. Ugyanakkor a független jogkezelés nem minősül közös jogkezelésnek, ami már a tevékenység megkezdésekor is komoly bizonytalanságot okoz.

új intézmény valamilyen mértékben a jól berendezkedett közös jogkezelésre. Az eddigiek fényében, tekintettel az említett Soundreef tevékenységére is úgy látom, hogy kis mértékben valóban árnyékot vethet, feltéve, hogy ugyanazon felhasználások és jogosulti csoport vonatkozásában történik a jogkezelés, illetve függ attól, milyen népszerűségnek örvend a jövőben ez az új modell, amelyre majd az évek és a gyakorlat adhatnak választ. Mint ahogyan azt korábban említettem, a háttérzenei piacon, amely egyben az egész vendéglátóipari piacot is érinti, elképzelhető egy kilépett jogosultak műveiből összeállított katalógus tekintetében történő független jogkezelői működés.

A fogalom „független” kifejezése elgondolkodtató, ha a szó hétköznapi értelméből¹¹⁶ indulunk ki. A másoktól való függetlenség felveti a jogos kérdést, ez valójában kitől vagy mitől való függetlenséget jelent pontosan, ehhez pedig végig kell nézni a szóba jöhető szereplőket. Az első lehetséges válasz a Kjkt. fogalommeghatározásából kiindulva, hiszen az adja az elsődleges eligazítást, a teljes szervezeti elkülönülés, ami a jogosultaktól való függetlenséget hivatott kifejezni, hiszen a független jogkezelő szervezetek nem állnak a jogosultak tulajdonában, illetve ellenőrzése alatt a közös jogkezelők esetével ellentétben.

Másodsorban elképzelhető lehet a többi jogkezelőtől, főképp a közös jogkezelőktől való függetlenség, mint életre hívható megoldás. Tevékenységükre vonatkozóan elmondható, hogy mindkettő ugyanúgy a jogkezelés tevékenységébe beleillő feladatokat végzi, szerzői és szomszédos jogokat kezel a saját jogosulti körükön belül, így nincsenek egymásra utalva. Ugyanakkor a független jogkezelők a kötelező közös jogkezelés eseteiben nem járhatnak el, e jogok esetében egy reprezentatív jogkezelő fog eljárni, ami önmagában is egyfajta függő helyzetet jelent, e körben a tájékoztatási kötelezettség is fennáll.¹¹⁷ Ez a fajta függőség nem jelent nagyfokú kiszolgáltatottságot, de mégis fennáll, ami megtöri ennek a fogalomnak a valódi lényegét, ha ezt a második elképzelést fogadjuk el.

Abban az esetben, ha abszolút mértékben kívánjuk a kifejezést használni, úgy mind a jogosultak, mind a többi jogkezelőtől való függetlenségnek eleget kellene tenni. Az első esettel kapcsolatban nem merül fel probléma, a törvény biztosít minket a jogosultaktól való függetlenségről.¹¹⁸ A második esetben viszont nem érvényesül a megkívánt hatás. Ugyanakkor nem elhanyagolható ezzel kapcsó-

¹¹⁶ Magyar értelmező kéziszótár: „független”: mástól nem függő, vele közvetlen kapcsolatban nem lévő.

¹¹⁷ Kjkt. 72. §.

¹¹⁸ Uo. 4. § 4. a) pont.

latban a jogosultak érdekeinek szem előtt tartása és a „miértek” feltárása. A kötelező jogkezelés esetei nem véletlenül előírt azon jogosultak körében is, akik nem csatlakoztak kifejezetten közös jogkezelőhöz, hiszen ezekre az esetekre még nincsen más használható és hatékony megoldás, mint a jelenlegi. Ennek fényében szükségeszerű, hogy ne a jóval kevesebb garanciális feltételnek megfelelt független jogkezelők foglalkozzanak az ilyen kötelező esetekkel, hanem a már eddig is évtizedes tapasztalatokkal rendelkező reprezentatív közös jogkezelők, hiszen ezáltal védhetők leginkább a jogosultak vagyoni jogai. Mindez ugyanakkor a versengés közben egyfajta együttműködést is megkíván a felektől.

Felmerül továbbá kérdés a zenei független jogkezelés esetkörében, amikor is kiléptetett zeneművek kezeléséről van szó. Azon jogosultak jogait, akik hazánkban nincsenek megelégedve azzal a szervezettel, amely a jogaikat kezeli, nem csorbitja-e az, hogy a kilépés szabályaira tekintettel – ha a majdani független jogkezelő minden folyamaton végigmegegy a nyilvántartásba vételig – még biztosan várnia kell, hiszen leghamarabb csak 2017. január 1-i hatállyal kezdheti meg működését a szervezet. Ugyanakkor a kilépés szabályait is az irányelv írta elő és ad felhatalmazást a közös jogkezelőknek, hogy az alapszabályukban kiköthessék az üzleti év végével történő hatályosulást.

A csoportos joggyakorlás körében elképzelhető a modellek vegyes alkalmazása is, de kérdés, ebben az esetben maradéktalanul meg tud-e valósulni az együttműködés az egymásnak konkurenciát jelentő szervezetek között. Ez alatt az az eset értendő, amikor az adott vendéglátóhely számára elegendő napközben a kevésbé ismert zenék lejátszása a háttérben, mely művek jogait a független jogkezelő kezeli, ugyanakkor este, amikor kimutathatóan nagyobb a forgalom, világrepertoárt szeretne a vendégek számára, arra a napszakra pedig az Artisjusnak kellene jogdíjat fizetnie. A szomszédos jogi jogosultaknak pedig egész nap után az Artisjus szedi be a díjigényt az EJI-MAHASZ megbízása alapján.

5. Összegző megállapítások

A feltárt problémák és bizonytalanságok alapján kérdéses, hogy az új intézmény fordulatot jelent-e, az áhított „függetlenség napja” valódi, érdemi változást hozhat-e az érdekeltek számára. Abban a kérdésben, hogy a közös jogkezelés rendszere alapjaiban rengett meg vagy a változások nem hoztak meghatározó átalakulást, egyetértek Lábody és Nagy álláspontjával, miszerint a piac teljes átrendeződése nem látszik valószínűnek, az sokkal inkább elképzelhető viszont,

hogy egyes speciális felhasználási esetek tekintetében megjelenhetnek új szereplők ezen a területen. A háttérzene-szolgáltatások piaca tipikusan ilyen esetkör lehet, ahogyan a fent elemzett példa is mutatja az új szereplős lehetőségeket. Ehhez mindenképpen megfelelő szabályozási mechanizmus szükséges, amelyet a jogalkotónak biztosítani kell az újonnan megjelenő résztvevők számára. Megállapítható, hogy a jelenlegi, irányelvet átültető törvényünk a fogalmak megfelelő átvételével, fenntartva az eddigi, más országokhoz képest szigorú szabályozást, törekszik a jogkezelés átláthatóságának biztosítására, azonban elengedhetetlen, hogy a közös jogkezelőkre vonatkozó valamennyi garanciális szabályra tekintettel legyünk a független jogkezelők működése kapcsán is.

A független jogkezelés integrálódása már az irányelvre vonatkozó javaslat megjelenésétől komoly viták tárgyát képezte. A jogalkotó törekszik arra, hogy megfelelően hozzáillessze a közös jogkezelés működő rendszeréhez. A verseny, illetve a közös és független jogkezelők párhuzamos jelenléte szabályozási szinten fennáll, főként a korábban említett háttérzene-szolgáltatások piaca tekintetében, azonban a „függetlenség” kifejezés tárgyalt problematikája csak az együttműködés kellő mértékben történő megvalósulásában oldható fel.

Ugyan örvendetes lenne, ha a független jogkezelés a gyakorlatban is magára találna, azonban azt is látni kell, hogy amennyiben az intézmény az előre jószólnál mégis nagyobb népszerűsége tesz szert, fennáll a szétaprózódás veszélye a területen, ami végeredményben átláthatatlansághoz vezethet. Ez a probléma a közös jogkezelés vonatkozásában már felismerésre került és egyes jogrendszerek igyekeznek is tenni ellene (példaként említhető az osztrák szabályozás ezen hatást enyhítő, a közös jogkezelő szervezetek számának minél alacsonyabban tartására vonatkozó rendelkezése)¹¹⁹, de a független jogkezelők kapcsán újra napirendre kerülhet ez a kérdés. Ezzel a lehetőséggel akkor is számolnunk kell, ha látható, hogy a mi jogrendszerünkötől (az eddigiek alapján) igen távol álló modelltől van szó.

A külföldi minták – így a piacra öt éve betörő startup, a Soundreef vagy a fentebb említett máltai független jogkezelő (Independent Management Entity) példája – azt mutatják, hogy a független jogkezelés sikeres alternatív modellként törhet be a hazai piacra. Ennek elmaradása esetén azonban felmerül a kérdés, hogy nincs-e szükség a szabályozás – uniós szintű – felülvizsgálatára.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a jelenlegi hazai rendelkezések egyelőre csak a kezdő lökést adták meg az intézmény kiteljesedéséhez. A piac szereplő-

¹¹⁹ HEPP Nóra: A „kis számok törvényének” diadala a hatékony közös jogkezelés fokozásáért a közös jogkezelő szervezetekről szóló osztrák törvényben. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/1. 59.

inek vállalkozó szelleme, hozzáértő szakmaisága és hatalmas tőkebefektetése mellett arra is szükség van, hogy a jogalkalmazó és a jogalkotó egyrészt ne gátolja azt, hogy a független jogkezelés mielőbb gyökeret verhessen a hazai közegben, másrészt a garanciális szabályok érvényesülését folyamatosan fenntartsa. Ennek érdekében – a remélhetőleg hamarosan kialakuló gyakorlati tapasztalatok alapján – a szabályozás felülvizsgálata is szükségessé válhat a közeljövőben.

ÖRÖKLÉSI JOG A TÁRSASÁGI JOGBAN,
AVAGY AZ ÜZLETRÉSZ ÖRÖKLÉSÉNEK SZABÁLYAI
– KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TÚLÉLŐ HÁZASTÁRS
JOGÁRA
KÓRÖS Kinga

1. Bevezetés

Tanulmányomban az egyik leggyakoribb öröklésjogi szereplő, a túlélő házastárs korlátolt felelősségű társaság (Kft.) üzletrészenék öröklése vonatkozásában veszem vizsgálat alá a hatályos-, és a korábbi szabályozást. Az örökhagyó *túlélő házastársának* öröklésjogi szerepe különösen kiemelkedő, hiszen őt az *Európai Unióban* (a továbbiakban: EU vagy Unió) az öröklésjogi rendelkezések általában elsődleges örökösnek tekintik¹ főként leszármazók mellett. Így nagy

¹ Megjegyzendő tehát, hogy nem csak *a magyar polgári jogi szabályozás* szerint az elsődleges örökös a túlélő házastárs, hanem az *összes Európai Unió tagállam* annak tekinti az özvegyet az örökhagyó leszármazói mellett. (Ld. 25 tagállam vonatkozásában itt: KÓFALUSI Eszter: Öröklésjogi kérdések az Európai Unióban. *Közjegyzők Közlönye*, 2011/4. 20–24. A közjegyzői tanulmány nem foglalkozik Horvátország, Románia és Dánia szabályozásával. *Horvátországban* a túlélő házastárs és a leszármazók az elsődleges örökösök, egyenlő arányban örökölnék. Ha nincsenek leszármazók, akkor a túlélő házastárs és az örökhagyó szülei örökölnék 1/2-d – 1/2-d arányban, azaz egy részt a túlélő házastárs és a másik részt a túlélő szülők. (Forrás: „Couples in Europe – What are the consequences of death?” (Croatia). Elérhető: <http://www.coupleseurope.eu/en/croatia/topics/6-what-are-the-consequences-of-death/> és „Európai Igazságügyi Hálózat, polgári és kereskedelmi ügyekben – Öröklés (Horvátország)”. Elérhető: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-hr-hu.do?member=1) *Romániában* a túlélő házastárs az örökösök valamennyi osztályával együtt örököl. Az első osztály a leszármazókat foglalja magában, és mellettük a túlélő házastárs a hagyaték 1/4-ét szerzi meg. (Forrás: Codul civil din 17 iulie 2009 (Legea nr. 287/2009) [Publicat in 24 iulie 2009] Art. 972 (1) és „Európai Igazságügyi Hálózat, polgári és kereskedelmi ügyekben – Öröklés (Románia)”. Elérhető: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-ro-hu.do?member=1) *Dániában* az első osztályba szintén a gyermekek és a leszármazók tartoznak. A leszármazókkal együtt a túlélő házastárs a hagyaték 1/2-ét örököli. A skandináv országok, így Dánia is meghatároznak egy minimum pénzösszeget, amelyet a túlélő házastárs feltétlenül örököl. Ezt a feladatot évente az Igazságügyi Minisztérium látja el Dániában. 2012-ben ezt az összeget 2014-re 710 000 dán koronában határozták meg, ami hozzávetőlegesen 95 216 €-t tett ki. (Forrás: Kenneth G H

relevanciája van annak, hogy az örökhagyó egyik örököse ő lesz, tehát az örökhagyó üzletrésze tekintetében is gyakori, hogy szükséges vizsgálat alá venni a túlélő házastárs jogait.

A *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (a továbbiakban: Ptk.) *Harmadik Könyvének* az üzletrész öröklésére vonatkozó rendelkezései az *elérni kívánt célok* tekintetében nem mutatnak eltérést az azt megelőző szabályozás – a *gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény* (a továbbiakban: Gt.) – ennek megfeleltethető jogszabályhelyeitől,² kizárólag a *célok megvalósításának eszközei* változtak meg. Azonban a hatályos Ptk. öröklésjogi szabályainak változásai, amelyek különösen jelentősek voltak a *Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény* (a továbbiakban: korábbi Ptk. vagy 1959-es Ptk.) szabályaihoz képest,³ hatással bírtak az üzletrész átszállására vonatkozó rendelkezésekre, amelyeket e tanulmányban kívánok bemutatni. A *korábbi, 1959-es Ptk. szabályozása* szerint, a túlélő házastársnak az üzletrész hasznát hajtó jogai fölött élete végéig haszonélvezeti joga volt,⁴ ami a gazdasági társaság többi tagjára, sőt a leszármazókra is méltánytalan helyzetet teremtett. A leszármazók ugyanis felmenőjük halála után társasági üzletrész hasznából gyakran éveken keresztül nem tudtak részesülni.⁵ Nézzük meg, hogyan sikerült a *hatályos Ptk. szabályozásában* megoldania és összehangolnia a jogalkotónak az üzletrész öröklésének problémakörét – a három e kérdéskörben szereplő különösen jelentős fél – a gazdasági társaság, a túlélő házastárs és a leszármazók tekintetében.

REID – Marius J DE WAAL – Reinhard ZIMMERMANN (Editors): *Comparative Succession Law – Volume II – Intestate Succession*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 310–317.) Sőt, van olyan európai uniós ország is, Svédország, amely kizárólag a túlélő házastársat részesíti első körben a hagyatékból. (Ld. MIKAEL ELINDER – OSCAR ERIXSON – SEBASTIAN ESCOBAR – HENRY OHLSSON: *Estates, bequests, and inheritances in Sweden – A look into the Belinda databases. Working Paper (Uppsala Center for Fiscal Studies – Department of Economics)*, 2014/14. 4.)

² Ld. GADÓ GÁBOR – NÉMETH ANITA – SÁRINÉ SIMKÓ ÁGNES: *Ptk. Fordítókulcs Oda-Vissza, A 2013. évi V. törvény és az 1959. évi IV. törvény normaszövegének összehasonlító táblázata, mindkét irányban*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 107.

³ OROSZ ÁRPÁD: *Változások az Öröklési jogban. Jegyző és Közigazgatás*, 2013/6. 24.

⁴ KISFALUDI ANDRÁS – SZABÓ MARIANNA (Szerk.): *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*. Budapest, CompLex, 2008. 945.

⁵ KECSKÉS LÁSZLÓ – KÖRÖS ANDRÁS – MAKAI KATALIN – OROSZ ÁRPÁD – OSZTOVITS ANDRÁS – PETRIK FERENC: *Polgári jog: Bevezető rendelkezések – Az ember, mint jogalany – Öröklési jog*. Budapest, HVG-Orac, 2013. 230.

2. Az üzletrész fogalma

Az üzletrész sajátos vagyoni értékű jog,⁶ ami a Kft. tagjainak törzsbetétekhez kapcsolódó tagsági jogviszonyához tartozó jogosultságainak és kötelezettségeinek tartalmát adja.⁷

Az üzletrész fogalmáról a hatályos Ptk.-t megelőzően a Gt. 121. §-a rendelkezett.⁸ A Ptk. 3:164. § azonban újraszövegezte az üzletrész fogalmát oly módon, hogy három ponton eltért a korábbi jogszabályi rendelkezésektől. A hatályos szabályozás elhagyta az utalást a társaság vagyonából való részesedésre és a jogok megtestesítésére,⁹ de beemelte a fogalomba a tagot terhelő kötelezettséget.¹⁰ Ellenben, a társasági vagyonból való részesedésre utalás elhagyásának érdemi jelentősége nincs, azt hangsúlyozza kizárólag, hogy a társaság, mint elkülönült jogalany vagyonából a tagok annak fennállása alatt nem, kizárólag annak esetleges megszűnése esetén jogosultak részesedésre. Ez az értelmezés viszont a korábbi rendelkezésre is irányadó volt.¹¹ A Ptk. 3:164. § (1) bekezdésében található további újítása, hogy pontosítja a normaszöveget azáltal, hogy kimondja, hogy az üzletrész a társaság nyilvántartásba vételével keletkezik.¹² Ámde ez a rendelkezés sem változtat az eddigi értelmezési tartományokon, hiszen az üzletrészről eddig is a cégbejegyzés időpontjától beszélhettünk.¹³ A harmadik változtatás pedig, hogy a Ptk. már nem nyomatékosítja

⁶ BOÓC Ádám – GADÓ Gábor – GÁL Judit – KOMÁROMI Gábor – PÁZMÁNDI Kinga – SÁNDOR Tamás – SÁRKÖZY Tamás – TÖRÖK Gábor – ZSOHÁR András: *Polgári jog – A jogi személy – Az új Ptk. magyarázata II/VI*. Budapest, HVG-Orac, 2013. 186.

⁷ KISFALUDI–SZABÓ i. m. 875. és Ptk. 3:164. § (1) bekezdés.

⁸ Gt. 121. § (1) bekezdés: „A társaság bejegyzését követően a tagok jogait és a társaság vagyonából őket megillető hányadot az üzletrész testesíti meg. A társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában az üzletrész mértéke a tagok törzsbetétiéhez igazodik. Azonos mértékű üzletrészhez azonos tagsági jogok fűződnek, a társasági szerződés azonban egyes üzletrészeket a többiekétől eltérő tagsági jogokkal ruházhat fel.” Gt. 121. § (2) bekezdés: „Minden tagnak csak egy üzletrésze lehet. Ha a tag másik önálló üzletrészt szerez meg, eredeti üzletrésze az átvett üzletrésszel megnövekszik.”

⁹ Vö. FISCHER Judit – GADÓ Gábor – GÁL Judit – GYŐRI Enikő – KOMÁROMI Gábor – MAKAI Katalin – SÁNDOR Tamás – SÁRKÖZY Tamás – T. NAGY Erzsébet – VEZEKÉNYI Ursula – WELLMANN György: *Társasági törvény, Cégtörvény 2006*. Budapest, HVG-Orac, 2006. 231.

¹⁰ GADÓ–NÉMETH–SÁRINÉ SIMKÓ i. m. 105.

¹¹ OSZTOVICS András (Szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. Törvény és a Kapcsolódó Jogszabályok Nagykommentárja, I. kötet*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 604. és Vö. BH 1992. 115. alábbi rendelkezése: „A törvény értelmében tehát az üzletrész elvont fogalom, a tagok jogainak és kötelezettségeinek, valamint a társaság vagyonából őket megillető hányad gyűjtő elnevezése.”

¹² Ptk. 3:164. § (1) bekezdés és GADÓ–NÉMETH–SÁRINÉ SIMKÓ i. m. 105.

¹³ OSZTOVICS i. m. 605.

azt, hogy minden tagnak kizárólag egy üzletrésze lehet, illetve nem veszi át egyáltalán a Gt. 121. § (2) bekezdésében foglaltakat.¹⁴

Az üzletrész mértéke igazodik a tagok törzsbetétjéhez, azon alapul.¹⁵ Fontos felhívni a figyelmet azonban arra, hogy a két fogalom jelentősen különbözik egymástól. Míg a *törzsbetét* mindig meghatározott pénzüsszegben jelenik meg, így annak értéke mindig meghatározható, addig az üzletrész mértéke és értéke a Kft. eredményességétől függ:¹⁶ tehát a törzsbetétől eltérhet, emelkedhet és csökkenthet.¹⁷ A törzsbetét mögött tehát, mindig tételelesen meghatározott dolog (pénz, esetleg nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás) van, az üzletrész pedig jogosultságok és kötelezettségek összessége,¹⁸ amelyek egységet alkotnak¹⁹ és egymástól elválaszthatatlanul különböző jogviszonyok tárgyai lehetnek, így például átruházhatók vagy örökölhetők.²⁰

3. Üzletrész öröklésének fogalma

Az üzletrész öröklése a Kft. természetes személy tagjának a halálakor a hagyatékába tartozó üzletrészek a tag örökösére történő átszállása a polgári jog öröklésre irányadó szabályai szerint. Ezzel szemben, üzletrész átszállásáról beszélünk a gazdasági társaság jogi személy tagjainak átalakulása során a megszűnő társaság vagyonába tartozó üzletrésznek az egyetemes jogutódok vagyonába történő átszállásakor.²¹ Azonban a tanulmányban kizárólag a természetes személlyel, mint jogalannyal – különösen a túlélő házastárssal – foglalkozom, így a központi kérdés a továbbiakban kizárólag az üzletrész öröklése lesz.

A Ptk. szabályai szerint az ember – jelen esetben a Kft. tagjának – halálával hagyatéka, mint egész száll át az örökösre.²² Az ember halála esetén mindig

¹⁴ GADÓ–NÉMETH–SÁRINÉ SIMKÓ i. m. 105.

¹⁵ Ptk. 3:164. § (2) bekezdés és OSZTOVICS i. m. 605.

¹⁶ BOÓC–GADÓ–GÁL–KOMÁROMI–PÁZMÁNDI–SÁNDOR–SÁRKÖZY–TÖRÖK–ZSOHÁR i. m. 186.

¹⁷ BH 1992. 115.

¹⁸ OSZTOVICS i. m. 605.

¹⁹ Ezt nevezik a jogirodalomban a „*tagi pozíció egységének*”. Így például társasági jogi értelemben nem lehet tagnak külön átruházni a szavazati jogát és osztalékjogát, úgy, hogy a többi tagsági jogát pedig megtartja.

²⁰ KISFALUDY András: *Társasági jog*. Budapest, CompLex, 2007. 363.

²¹ KISFALUDI–SZABÓ i. m. 943.

²² Ptk. 7:1. §.

bekövetkezik az öröklés:²³ végső esetben ugyanis, ha az embernek nincs más örököse, akkor az állam örököl.²⁴ A természetes személy tag halálával megszűnik a társasági jogi jogviszonya, és örököse *ipso iure* megszerezhetette és a mai napig megszerezheti az üzletrészt:²⁵ tehát ilyenkor, az örökös halálának pillanatában, az öröklés a törvény erejénél fogva, *ipso iure* áll be.²⁶

4. Az üzletrész öröklésének hatályos szabályozása Magyarországon – különös tekintettel a korábbi szabályozástól való eltérésekre

Az üzletrész öröklésének hatályos szabályozását a Ptk. 3:170. § rögzíti,²⁷ azt megelőzően a Gt. 128. § (1) bekezdése rendezte.²⁸ A Ptk. lényegében az előző szabályozási rendszeren nem változtatott, csupán az elérni kívánt célokat – a Ptk. Harmadik- és Ötödik Könyvével összhangban – más eszközökkel kívánta megvalósítani.²⁹ Az üzletrész öröklése szempontjából a szabályozásnak két fél érdekeit volt szükséges figyelembe vennie és célként védenie: egyrészt az üzletrész örökösenek-, másrészt magának a korlátolt felelősségű gazdasági társaságnak az érdekeit. Az előbbi fél érdekét a hatályos szabályozásban az *ipso iure* öröklési rend szolgálja, a másik fél érdekét a *társaság zártságának* elve valósítja meg.

4.1. Az *ipso iure* öröklési rend

Az üzletrész nem csupán vagyoni érték, hanem egyben *társasági jogi státuszt* is jelent: így, az örökös a vagyoni érték öröklése mellett taggá is válik az adott gazdasági társaságban. A hatályos Ptk. az üzletrész „*átszállását*” nem mondja

²³ Ezt azért különösen fontos kiemelni, mert jogi személy esetén nem feltétlen van jogutód, lehet, hogy jogutód nélkül következik be a megszűnés. Ld. KISFALUDI–SZABÓ i. m. 944.

²⁴ Ptk. 7:74. § (1) bekezdés.

²⁵ KISFALUDI–SZABÓ i. m. 944. és Ptk. 3:170. § (1) bekezdés.

²⁶ FÁBIÁN Ferenc – SÁGHY Mária: *Polgári jog I.* Budapest, Novissima, 2007. 251.

²⁷ Ptk. 3:170. § (1)–(2) bekezdés.

²⁸ Gt. 128. § (1) bekezdés: „A tag halálával vagy megszűnésével üzletrésze átszáll a jogutódra. A társasági szerződés az átszállást kizárhatja, ebben az esetben azonban rendelkeznie kell az üzletrésznek a tagok vagy a társaság által történő megváltásáról.”

²⁹ BOÓC–GADÓ–GÁL–KOMÁROMI–PÁZMÁNDI–SÁNDOR–SÁRKÖZY–TÖRÖK–ZSOHÁR i. m. 191.

ki, – ellentétben a korábbi szabályozással, ami ezt kifejezetten rögzíti³⁰ – kizárólag a szakasz címében utal erre, de azt adottnak veszi azáltal, hogy a *tag kérheti* a tagjegyzékbe való bejegyzését.³¹

A jogutód tagjegyzékbe való bejegyzése, amelyet az ügyvezetőtől kérhet, az örökös minőség vagy a jogutódlás igazolása mellett lehetséges.³² A törvény megfogalmazásából következik, hogy ha a jogutód *nem kívánja a felvételt*, akkor nem köteles taggá válnia a társaságban, azonban a társaság ekkor is köteles vele *elszámolni* az üzletrész átszállásának időpontjában fennálló üzleti értéke alapján.³³ Ellenben, a jogutód „taggá válásának” feltételeit nem csupán a jogutód oldaláról kell vizsgálni, hanem a társaság oldaláról is.

4.2. Az öröklés társasági szerződésben való kizárásának lehetősége és a *társaság zártságának* elve

A *társaság zártságának* elvi alapja abban áll, hogy az örökös csak a társaság beleegyezése, akarata alapján válhat a társaság tagjává.³⁴ Ezt az elvet a korábbi- és a hatályos szabályozás más-más eszközökkel valósította meg.

A *korábbi szabályozás* a korlátolt felelősségű társaság személyegyedítő jellegét erősítette azon rendelkezése által, hogy az üzletrész öröklését a társaság *már a társasági szerződésében kizárhatta*. Ebben az esetben a társasági szerződésnek a tag társaság által történő *megváltásáról* is szólnia kellett, így a kizárás nem jelenthette az üzletrészben megtestesülő vagyoni érték kompenzáció nélküli elvonását.³⁵ Ekkor az üzletrész, vagy a társaság, vagy a tagok tulajdonába került, akik kifizették annak ellenértékét. Mindez a társaság törzstökéjét nem érintette: mivel az üzletrész megmaradt, kizárólag annak tulajdonosa változott meg az örökhagyó helyett a társaság saját üzletrésze, vagy másik tag személyében.

A *korábbi szabályozással* kapcsolatban felmerülhetett a kérdés, hogy mi az öröklési feltétel akkor, hogyha a társasági szerződés az üzletrész öröklését eleve

³⁰ Vö. Gt. 128. § (1) bekezdés.

³¹ OSZTOVICS i. m. 633–634. és GADÓ–NÉMETH–SÁRINÉ SIMKÓ i. m. 107.

³² GADÓ–NÉMETH–SÁRINÉ SIMKÓ i. m. 107.

³³ OSZTOVICS i. m. 634–635.

³⁴ PÁZMÁNDI Kinga: Az üzletrész öröklésével (jogutódlásával) kapcsolatos Ptk.-beli szabályokról. *Gazdaság és Jog*, 2015/5. 7–10.

³⁵ Vö. Gt. 3:170. § és BDT 2005. 1288 – I. Az ági öröklés kizárása üzletrész, vagy a helyébe lépő megváltás iránti igény öröklése esetén, II. Ha a társasági szerződés a meghalt tag üzletrészének öröklését kizárja, az örökös megváltási árként az üzletrésznek az öröklés megnyíltakor forgalmi értékét követelheti.

kizárta és az üzletrész öröklése be sem következhetett. Ekkor öröklési feltétel nem az *ipso iure átszállás*, hanem a tag halála volt.

Másik kérdés ennek vonatkozásában az üzletrész feletti rendelkezési jog³⁶ tartalma volt.³⁷ A Gt. 136. § c) pontja szerint a társaság rendelkezett az üzletrésszel a társasági szerződés általi öröklés kizárásának esetében addig, amíg az üzletrész társaság általi megváltása meg nem történt. A Gt. 136. § c) pontja azonban nem indokolta meg, hogy miért is lett volna szükség rendelkezési jogra,³⁸ ellenben az Gt. 136. § a) pontja³⁹ alapján egyértelmű volt, hogy az üzletrész értékesítéséhez szükséges jogi alap megteremtése érdekében biztosít a törvény rendelkezési jogot a korlátolt felelősségű társaságnak.⁴⁰

A *hatályos szabályozás* ettől eltérően rendelkezik. A Ptk. szerint nem lehetséges a társaság által az örökléssel való üzletrész átszállásának kizárása. Ellenben, a társasági szerződésben lehetőség van *olyan személyek kijelölésére*, akik öröklés esetén, a törvényben *meghatározott jogvesztő határidőn* – harminc napon – belül, az örököstől *megválthatják* az üzletrészt. Az e határidőtől való eltérő szerződéses rendelkezés semmis.⁴¹

A megváltásnak tehát rendkívül sok törvényi feltétele van. Első feltételként, a tagnak *kérnie kell az ügyvezetőtől a tagjegyzékbe való bejegyzését*, hiszen ezt nem teszi, akkor a 3:170. § (2) bekezdésének szabálya eleve nem lesz releváns. Másodikként, a rendelkezés szerint az ügyvezető általi megtagadás – és az üzletrész az arra feljogosított személyek általi magukhoz váltása – kizárólag akkor lehetséges, ha *arról társasági szerződésben kifejezetten ekként rendel-*

³⁶ A törvénytervezet indokolása alapján a társaság rendelkezési joga tartalmilag megegyezik a gazdasági társaságokról szóló 1997. CXLV. törvény (a továbbiakban: korábbi Gt.) 139. §-ban található „*magához vonás*” intézményével. (Ld. KISFALUDY–SZABÓ i. m. 944. és Vö. FARKAS József – GADÓ Gábor – GÁL Judit – KOMÁROMI Gábor – MAKAI Katalin – T. NAGY Erzsébet – SÁNDOR Tamás – SÁRKÖZY Tamás – VEZEKÉNYI Ursula – WELLMANN György: *Társasági Törvény, Cégtörvény*. Budapest, HVG-Orac, 2000. 284.) A rendelkezés szerint, a társaság magához vonja az üzletrészt, amennyiben a tag jogutód nélkül szűnik meg. Valójában így, a megszűnő jogelőd vagyonaiban lévő üzletrész nem lesz más személy vagy szervezet tulajdona, hanem az „*visszaszáll*” a társaságra. (Ld. FARKAS–GADÓ–GÁL–KOMÁROMI–MAKAI–T. NAGY–SÁNDOR–SÁRKÖZY–VEZEKÉNYI–WELLMANN i. m. 285.)

³⁷ KISFALUDY i. m. 390.

³⁸ Gt. 136. § c) pont: „A társaság rendelkezik az üzletrésszel öröklés esetén, ha a társasági szerződés az átszállást kizárta [128. § (1) bekezdés] és ha a tagok, illetőleg a társaság az üzletrészt nem váltották meg, addig, amíg a megváltás meg nem történik.”

³⁹ Vö. Gt. 136. § a) pont: „A társaság rendelkezik az üzletrésszel a) a tagsági jogviszony 14. § szerinti megszűnése, illetve a tag bírósági kizárása esetében az árverés lebonyolítása érdekében [...]”

⁴⁰ KISFALUDY i. m. 390.

⁴¹ Ptk. 3:170. § (2) bekezdés és GADÓ–NÉMETH–SÁRINÉ SIMKÓ i. m. 107.

keztek. Harmadik feltétel, hogy a társasági szerződésben arra *feljogosított személyek* váltsák magukhoz az üzletrészt. Feljogosított személyek lehetnek akár a társaság tagjai, de akár kívülálló személy vagy személyek is, azonban az üzletrészt a társaság nem válthatja magához.⁴² A 3:170. § (2) bekezdése szerint továbbá szükséges, hogy a *társasági szerződésbe foglalt feltételek teljesüljenek*. Az ötödik feltétel az időhatár meghatározása, ténylegesen az örökös bejegyzési kérelmének hatályossá válásától számított *30 napos jogvesztő határidő*, ugyanis a megváltásra irányuló nyilatkozatot az arra feljogosított személyek ezen határidőn belül tehetik meg.⁴³ Ez a határidő a hosszabbítást illetően *relatív kógens*, azaz az örökös hátrányára tilos az eltérés, azonban rövidebb határidő meghatározására természetesen lehetőség van. Végső soron pedig feltétel, hogy az üzletrész forgalmi értékét az *örökösnek a társaság fizesse meg*. A forgalmi érték kiszámolására a bírói gyakorlat több módon is lehetőséget ad: elsődlegesen összehasonlító adatok alapján, a gazdasági társaság részesedéseinek forgalmára vonatkozó adásvételi szerződésekben kikötött vételárak alapján, ha ez nem lehetséges, akkor piaci érték alapján, vagy akár becsléssel is meg lehet állapítani az adott üzletrész forgalmi értékét.⁴⁴

A kizárás lehetőségének törvény általi megvonása a megszokottakhoz képest látszatra minimális, a gyakorlatban viszont jelentős eltérést mutat: míg a *hatályos szabályozás* szerint tehát, az üzletrész mindenképpen átszáll az örökösre, és így az öröklést csak az üzletrész megváltásával lehet korlátozni, addig a *korábbi szabályozás* szerint a társaság a társasági szerződésben már kizárhatta azt, az örököst pedig elszámolással kompenzálta.⁴⁵

A vonatkozó rendelkezések összegzésekképpen, kiemelve a Ptk. és a Gt. rendelkezéseinek közös céljait és a megvalósításukhoz szükséges eltérő eszközöket, mind az üzletrész örökösének oldaláról, mind a társaság oldaláról, az alábbi táblázatot készítettem el.

⁴² PÁZMÁNDI i. m. 8–9.

⁴³ Ptk. 3:170. § (2) bekezdés.

⁴⁴ PÁZMÁNDI i. m. 9–10.

⁴⁵ OSZTOVICS i. m. 634.

Célok	Eszközök	
	Gt.	Ptk.
1. Üzletész örökösének érdekének megvalósulása (<i>ipso iure</i> öröklés)	A tag halálával üzletésze automatikusan átszállt a jogutódra. (Gt. 128. § (1) bekezdés)	I.) Ha az örökös tag kíván lenni a Kft.-ben: Az üzletész „átszállását” nem mondja ki (a szakasz címében utal erre), de a tag kérheti a tagjegyzékbe való bejegyzését. (Ptk. 3:170. § (1) bekezdés) <i>Feltétel:</i> az örökösi minőség igazolása II.) Ha az örökös nem kíván tag lenni: Nem köteles taggá válnia a társaságban. <i>Jogkövetkezmény:</i> elszámolás.
2. Kft. érdekének megvalósulása (<i>Társaság zártságának elve</i>)	A társasági szerződés az átszállást kizárhatja. <i>Feltétel:</i> a szerződés rendelkezzen a <i>megváltásról</i> . (Gt. 128. § (1) bekezdés)	<i>Előfeltétel:</i> Az örökös kérje a bejegyzést. Ekkor az ügyvezető megtagadhatja az örökös bejegyzését. <i>Feltételek:</i> Rendelkezés erről a társasági szerződésben Feljogosított személyek Társasági szerződésben meghatározott feltételek szerint 30 napos jogvesztő határidő <i>Kompenzáció:</i> Üzletész forgalmi értékét az örökösnek a társaság fizesse ki (Ptk. 3:170. § (2) bekezdés)

5. Az özvegyi jog megváltozásának okai Magyarországon

Magyarországon az özvegyi jog lényege, hogy a túlélő házastárs elhalt férje vagy felesége vagyonán annak halála után haszonélvezetet szerzett.⁴⁶ Hazánkban az özvegyi jog így lényegében mindig *haszonélvezeti jog* volt. Nagy általánosságban elmondható, hogy a túlélő házastársat mindazok a jogok megillették a hagyatéki vagyonra, amelyek a haszonélvezőt illették a haszonélvezet tárgyára. A túlélő házastárs élvezte a vagyon hasznait és szedte gyümölcseit, ennek fejében őt terhelték a vagyon terhei, az adók, a közterhek, a tartozások kamatai, a karbantartás költségei.⁴⁷

A történeti fejlődés során az özvegyi jog (*ius viduale*) tartalma azonban jelentősen megváltozott,⁴⁸ amelynek okait a társadalmi-gazdasági, a tulajdoni és a családi viszonyokban kell keresnünk.⁴⁹

⁴⁶ SZLADITS Károly: *Magyar Magánjog – Öröklési jog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1938. 143.

⁴⁷ Uo. 149.

⁴⁸ WEISS Emília: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 97.

⁴⁹ Uo. 10.

Vajon mi volt a változtatás oka? Mi az özvegyi jog célja? *Weiss Emilia* szerint az özvegyi jog két célt szolgál: a korábbi életvitel folytatását, a túlélő házastárs tartását, továbbá azt, hogy a vagyon állaga az örökhagyó vér szerinti családjá számára fennmaradjon.

A haszonélvezet *tartási* céljának fontosságát fedezhetjük fel abban, hogyha az örökhagyó a törvénytől eltérően rendezi az özvegyi jogot, akkor is biztosítani kell az örökhagyó egykori állásához és vagyonához illeszkedő tartást. Sokak szerint az özvegyi jog a tartás intézményének pótlására szolgál. De az özvegyi jog biztosításával azonban nem csak a tartásra vannak tekintettel, hanem megőrzik a túlélő házastárs nevét, társadalmi és vagyoni helyzetét is.⁵⁰

Ellenben, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a *gazdasági viszonyok átalakulása* nincs jó hatással az özvegy tartására. Egyrészt, jelentéktelen minimumra korlátozódott a mezőgazdasági ingatlan magántulajdona, amely az a tulajdoni forma volt, amelyen a haszonélvezeti jog megélhetést, hasznok húzását foglalta magában. Másrészt, az életszínvonal emelkedése végett a személyi vagyon köre is folyamatosan gyarapodik, és annak köre változik:⁵¹ a bérlakás, az autó, a nyaraló, a takarékbetét stb. nem, vagy csak részben alkalmasak a túlélő házastárs eltartására.

Mindemellett, fontos a *technika fejlődését* is megemlíteni. Rohamosan növekszik az olyan ingóságok száma, amelyek jelentős értékűek, de azok az idő múlásával értéküket veszítik, amely szintén negatívan hat az özvegy vagyoni helyzetére.⁵²

Az özvegyi jog másik célja az, hogy a *vagyon állaga fennmaradjon az örökhagyó családjá számára*.⁵³ A házasságok férfi és nő között korábban élethossziglan szóltak, azonban mára ez nagymértékben megváltozott. Napjainkban Magyarországon a házasságoknak hozzávetőleg a fele végződik válással,⁵⁴ így az özvegyi jog nem tölti be ezt a rendeltetését, amiből több probléma is következhet.

Először is, ha az örökhagyó, aki felbontotta házasságát, újabb házasságot köt és az *aktuális házastársa hasonló korú, mint az első házasságból született*

⁵⁰ SZEIBERT Orsolya: A volt házastárs tartása és az özvegyi jog. A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása – változások az özvegyi jog tartási rendeltetésében. *Közjegyzők Közlönye*, 2015/5. 39–40.

⁵¹ WEISS i. m. 232.

⁵² TATTAY Levente: Az új Ptk. öröklési jogi rendelkezései és a túlélő házastárs jogi helyzete. *Pázmány Law Working Papers*, 2013/6. 5.

⁵³ SZEIBERT i. m. 39.

⁵⁴ Ld. Központi Statisztikai Hivatal – Statisztikai Tükör 2015. (2016. április 1.), Népmozgalom 2015. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz15.pdf>

gyermeke, akkor hátrányos a haszonélvezeti jog, hiszen a leszármazók nem juthatnak hozzá örökségükhöz. Itt különösen jelentkezhethet a haszonélvezeti öröklés és az állagöröklés konfliktusa.⁵⁵

Másodsorban problémához vezethet az, hogy a hatályos Ptk. *a haszonélvezeti jog megváltását a túlélő házastárssal szemben kizárja*,⁵⁶ sőt ez a jog a túlélő házastárs új házasságkötésével sem szűnik meg.⁵⁷ Következésképpen, ha a túlélő házastárs új házasságot köt, akkor az új házasságból született gyermekei vele együtt a lakásban fognak élni, míg a korábbi házasságból származó gyermekei nem.⁵⁸

A harmadik probléma akkor merül fel, ha a nemzeti jog – úgy, mint a korábbi Ptk. is – általános özvegyi haszonélvezeti jogot biztosít a túlélő házastársnak a leszármazók mellett. Ez a szabályozás többször méltánytalan helyzetet teremtett, hiszen a leszármazók a felmenőjük halála után csak hosszú idő után és sokszor lényegesen csökkent értéken juthatnak örökségükhöz, például személygépkocsi öröklése esetén. Másrészről, készpénz, bankbetét, értékpapír és társasági üzletrész hasznából sokszor éveken keresztül nem részesülhetnek.⁵⁹

6. Haszonélvezettel terhelt üzletrész öröklésének problémája

A *haszonélvezeti jog* dologi jogi jogosultság, amely alapján a jogosult más személy tulajdonában álló dolgot a birtokában tarthatja, használhatja és hasznait szedheti. Az üzletrész nem dolog, de a korábbi Ptk. alapján a kamatozó követelés, vagy más, hasznot hajtó jog haszonélvezetére a dolgok haszonélvezetének szabályait kellett megfelelően alkalmazni. Ebbe az üzletrész hasznot hajtó jogai is beletartoztak, ilyen volt például az osztalékjog.

⁵⁵ TATTAY i. m. 4–5.

⁵⁶ Ld. Ptk. 7:58. § (2) bekezdés.

⁵⁷ A Korábbi Ptk. szerint az új házasságkötéssel a túlélő házastárs haszonélvezeti joga megszűnt. Ennek okát az özvegyi jog tartási rendeltetésében kellett keresni. De ez mára már megváltozott a hatályos Ptk.-ban, úgy, hogy a szabályozás a túlélő házastárstól sem özvegyiségben maradási, sem síron túli hűséget nem követel. (Forrás: WEISS Emília: A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/6. 16–28. és Korábbi Ptk. 615. § (2) bekezdés).

⁵⁸ LANDI Balázs: A Hetedik Könyv – a Hetedik Pecsét, avagy a Polgári Törvénykönyv életvégi ember- és családkepe. *Iustum Aequum Salutare*, 2016/3. 165–166.

⁵⁹ KECSKÉS László – KÖRÖS András – MAKAI Katalin – OROSZ Árpád – OSZTOVITS András – PETRIK Ferenc: *Polgári jog: Bevezető rendelkezések – Az ember, mint jogalany – Öröklési jog*. Budapest, HVG-Orac, 2013. 230.

Ez a jog a gazdasági társaság szempontjából egyáltalán nem szerencsés érdekeltiséget eredményezett: a haszonélvezeti jog kizárólag korlátozott időre, maximum a haszonélvező (túlélő házastárs) élete végéig szólhatott, illetve – mint az már korábban említésre került – az a túlélő házastárs újabb házasságkötése esetén sem szűnt meg. A túlélő házastárs így, annak fejében gyakorolta a tagsági jogokat, hogy ezek a jogok és a hasznok őt kizárólag korlátozott ideig illetik meg. Ez alapján, az ő érdekeltisége az volt, hogy ebben a korlátozott időben a lehető legnagyobb hasznot biztosítsa saját magának.

Azonban ezek a rövid távú hasznossági érdekek szemben álltak a társaság hosszú távú gazdasági érdekével. Ugyanis ha a tag úgy döntött volna, hogy a társaságban keletkező nyereséget relatíve nem hamar veszi ki, hanem a társaságban hagyja, akkor azt a társaság fejlesztésre fel tudta volna használni. Sőt, ezáltal későbbi időpontban a tag még nagyobb nyereségre tehetett volna szert, mint amennyit a nyereség korábbi kivonása számára biztosított volna. De, ha a túlélő házastárs így tesz, és a nyereséget későbbi időpontban vonja ki, akkor azt kockáztatja, hogy a nyereséghez ő sohasem juthat hozzá, mert akkor adott esetben ő már nem rendelkezik az üzletrész felett haszonélvezeti joggal.⁶⁰

7. Megoldás: az új Ptk. szabályozása

A korábban tehát, a túlélő házastárs haszonélvezeti joga az *egész hagyatékra* kiterjedt, ami a házastárs halálával *ipso jure* megillette őt.⁶¹ Az *1959-es Ptk.* szabályozásakor,⁶² az általános haszonélvezeti jog biztosításával az a jogalkotói cél került előtérbe, hogy a túlélő házastárs az örökhagyó halála után a megszokott korábbi környezetétől ne legyen megfosztva, és korábbi életvitelének folytatását, amelyhez az ági vagyon tárgyai, azok használata vagy akár hasznainak szedése is hozzájárultak, e vagyontárgyak elvonása ne veszélyeztesse vagy akadályozza.⁶³

A *hatályos Ptk.* azonban – a fent említett okokat figyelembe véve – változtatott a túlélő házastárs általános haszonélvezeti öröklésén és megszüntette a hagyományos özvegyi jogot. A jelenlegi magyar szabályozás szerint ez a jogosultság

⁶⁰ KISFALUDY–SZABÓ i. m. 945–946.

⁶¹ SZLADITS i. m. 147.

⁶² Ld. Korábbi Ptk. 615. § (1) bekezdés: „Az örökhagyó házastársa, bejegyzett élettársa öröklési mindannak a vagyonnak a haszonélvezetét, amelyet egyébként nem ő öröklől (özvegyi jog).”

⁶³ WEISS i. m. 258. és OROSZ Árpád – WEISS Emília: Öröklési jog – Anyagi jog. Budapest, HVG-Orac, 2014. 114.

a túlélő házastárs vonatkozásban kizárólag az alábbiakban értelmezhető: haszonélvezeti jog áll fenn a leszármazók mellett az örökhagyóval közösen lakott lakáson és az ahhoz tartozó berendezési- és felszerelési tárgyakon,⁶⁴ illetve az ági örökség tárgyain.⁶⁵ Ezen felül, a Ptk. rendelkezései a túlélő házastársnak állagörökösi statut biztosítanak,⁶⁶ úgy, hogy az örökhagyó házastársát a leszármazó örökösök mellett a hagyatéék többi részéből *egy gyermekrész* illeti meg.⁶⁷

8. Végkövetkeztetések

A túlélő házastárs általános haszonélvezeti jogának megszüntetésével a Ptk. feloldotta az örökhagyó túlélő házastársának és a leszármazóknak azon konfliktusát, miszerint a leszármazók az általános haszonélvezeti jog miatt nem juthatnának hozzá az örökségükhöz, így a tanulmányban tárgyalt üzletrész hasznaiból sem tudnának részesülni. Illetve, a Ptk. új öröklésjogi rendelkezéseinek hatására, az általános haszonélvezeti joggal már nem rendelkező túlélő házastárs rövid távú hasznossági-, és a gazdasági társaság hosszú távú gazdasági érdekeinek szembenállását is sikerült a jogalkotónak ez által orvosolnia.

⁶⁴ VISEGRÁDI Ágnes: A házastárs öröklési jogi helyzete az új Polgári Törvénykönyvben. *Közjegyzők Közlönye*, 2015/3. 60–61.; és ANKA Tibor: *Öröklési jog – Hagyatéki eljárás*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 313.

⁶⁵ Ptk. 7:69. § (1) bekezdés.

⁶⁶ VÉKÁS Lajos: Weiss Emília és a megújult öröklési jogunk. *Közjegyzők Közlönye*, 2015/5. 9.

⁶⁷ Ptk. 7:58. § (1) bekezdés b) pont.

A NEMZETISÉGEK PARLAMENTI KÉPVISELETE, AVAGY AZ ORSZÁGGYŰLÉS DÖNTETLENJE

LENGYEL Dániel

1. Bevezetés

A nemzetiségek parlamenti képviseletének kérdésköre a rendszerváltás óta folyamatosan vita tárgyát képezi. Az Országgyűlés a 2014-es országgyűlési választáson bevezetett két új jogintézménnyel kívánta biztosítani a nemzetiségek parlamenti képviseletét: egyrészt megalkotta a nemzetiségek kedvezményes mandátumszerzési lehetőségét, másrészt a kedvezményes mandátumot nem szerző nemzetiségek számára lehetővé tette a korlátolt jogosultságokkal rendelkező nemzetiségi szószóoló Parlamentbe juttatását.¹

2. A nemzetiségek parlamenti képviseletének előzményei

A probléma gyökere az Alkotmánybíróság 35/1992. (VI. 10.) AB határozatához vezethető vissza. A testület ugyanis az Alkotmány 68.§ (1) és (3) bekezdéseit értelmezve a képviseletet szükséges előfeltételnek minősítette ahhoz, hogy a nemzetiségek államalkotó tényezői szerepüket betölthessék. E képviselet tényleges módját azonban az Alkotmánybíróság nem határozta meg. A testület a 24/1994. (V. 6.) AB végzésben ugyan utalást tett arra, hogy korábbi határozata értelmében a nemzetiségek parlamenti képviseletét is szükséges biztosítani, ennek ellenére az 53/2010. (IV. 29.) AB határozatban már arra az álláspontra helyezkedett, hogy az Országgyűlés a nemzetiségi önkormányzati rendszer felállításával már teljesítette a nemzetiségek képviseletére vonatkozó jogalkotási kötelezettségét. KÁLLAI Ernő szerint bár a 24/1994. (V. 6.) AB végzés

¹ LENGYEL Dániel: „*Idegenben jó az X*”? Avagy a nemzetiségek parlamenti képviselete. Szakdolgozat. Budapest, PPKÉ JÁK, 2017. 3.

megerősítette a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet, azonban a testület egy idő után korábbi álláspontját átértékelte. Véleménye szerint ennek tudható be az is, hogy az Alkotmánybíróság a jogalkotói mulasztásokról vezetett jegyzékében sem tüntette fel a kisebbségi képviselőket.²

A jogirodalomban ráadásul érvek és ellenérvek sokasága ütközött egymással a kérdést illetően. Tabajdi Csaba szerint azért szükséges teljes jogú nemzetiségi országgyűlési képviselők megválasztására lehetőséget biztosítani, mivel az a nemzetiségek nyilvánvalóan hátrányosabb helyzetét ellensúlyozza, valamint az önbecsülésüket erősíti még akkor is, ha az érdekérvényesítés szempontjából csak jelképes. Véleménye szerint emellett a biztosított többletjogokra nem adományként kell tekinteni, hanem az adott állam demokratizálódásának eszközeként.³ Szente Zoltán álláspontja szerint azonban a pozitív diszkrimináció szükségességének ténye önmagában nem elégséges a saját jogú törvényhozási képviselőkhöz.⁴ Jakab András a legjobb megoldásnak egyenesen azt tartotta volna, ha törlésre kerül a 68. § (3) bekezdés az Alkotmányból.⁵

3. A nemzetiségek parlamenti képviseletének szabályozása

Bár az európai államok egy jelentős része biztosít ugyan valamiféle kedvezményt a nemzetiségek számára a parlamenti választáson,⁶ azonban ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy konkrétan a nemzetiségek parlamenti képviseletének biztosításáról nem rendelkezik semmilyen nemzetközi egyezmény, illetve vitatott az is, hogy képes-e egyáltalán bármilyen mértékben hozzájárulni a nemzetiségi identitás kiteljesedéséhez. A magyar jogalkotó végül a 2014-es országgyűlési választáson bevezetett nemzetiségi kedvezményes mandátum, illetve nemzetiségi szószóló jogintézményekkel kívánta biztosítani a nemzetiségek parlamenti képviseletét. De valóban biztosította? A 2014-es országgyűlési választáson ugyanis egyik nemzetiség sem volt képes kedvez-

² KÁLLAI Ernő: A nemzetiségi jogok helyzete Magyarországon a jogszabályváltozások tükrében. 6–7. <https://goo.gl/SsoIKB> (Lezárás dátuma: 2017. 03. 10.)

³ TABAJDI Csaba: *Az önazonosság labirintusa*. Budapest, CP Stúdió, 1998. 664–668.

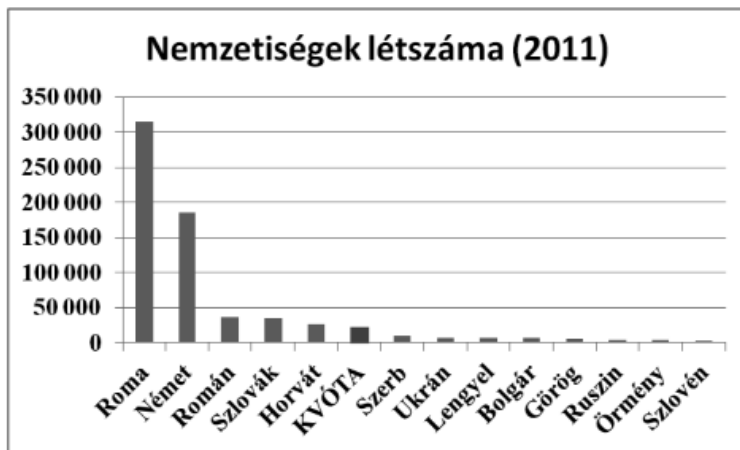
⁴ SZENTE Zoltán: A kétkamarás Országgyűlés illúziói. *Világosság*, 1996/11. 68.

⁵ JAKAB András: Miért nincs szükségünk második kamarára? *Politikatudományi Szemle*, 2011/1. 20.

⁶ Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Románia, Lengyelország, Németország, Finnország, Dánia, Spanyolország és Olaszország biztosít, Ausztria, Ukrajna, Törökország, Szlovákia és Csehország viszont nem biztosít kedvezményt a nemzetiségek számára a parlamenti választáson. Ld. részletesen: LENGYEL i. m. 2017. 18–20.

ményes mandátumot szerezni. A kedvezményes mandátum elnyeréséhez – az előzetes becsléseknek megfelelően⁷ – 22 022 szavazatra lett volna szükség. Problémaként merül fel, hogy a tizenhárom elismert nemzetiség közül csupán ötnnek a létszáma haladta meg a kedvezményes kvóta mértékét, azaz a kedvezményes mandátumhoz szükséges szavazatszámot.

1. ábra: A nemzetiségek létszámadatai a 2011-es népszámlálás adatai alapján⁸

A nemzetiségek létszáma, a korábbi országgyűlési választások részvételi adatai,⁹ valamint a kedvezményes kvóta kiszámításának módja¹⁰ alapján már a 2014-es országgyűlési választás előtt sejthető volt, hogy a roma és a német nemzetiség kivételével a többi nemzetiségnek nem lesz reális esélye kedvezményes mandátumot szerezni. Azonban a kellő létszámmal rendelkező roma és német

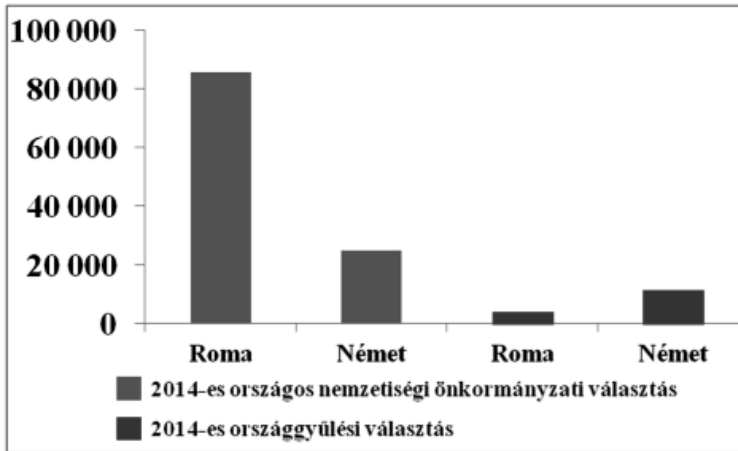
⁷ Kovács László Imre: A nemzetiségi képviselő az új választási rendszerben. 2011. <http://www.valasztasirendszer.hu/?p=1940340> (Lezárás dátuma: 2017. 03. 10.)

⁸ Ld. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia (1.1.28.) (Lezárás dátuma: 2017. 03. 10.)

⁹ Az 1990-es országgyűlési választástól a 2010-es országgyűlési választásokig a választópolgárok részvételi aránya 56-70% között mozgott. Ld. Kovács Zoltán: Parlamenti választások. In: Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (szerk.): *Magyarország térképeiben*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 2011. 111.

¹⁰ A kedvezményes mandátumhoz szükséges szavazatszám kiszámításának módja a következőképpen alakul: összeadják a pártlistákra és a nemzetiségi listákra érkezett szavazatokat, valamint az egyéni országgyűlési képviselők választásáról pártlistára került töredékszavazatokat, majd ezt az összeget elosztják a listán szerezhető mandátumok számával, azaz kilencvenhárommal. Végül ennek az összegnek az egynegyede lesz az a szükséges szavazatszám (kedvezményes kvóta), amely egy kedvezményes mandátum megszerzését jelenti. Ld. Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény (továbbiakban: Vjt.) 16.§ a, b, c, d, e,

nemzetiség sem tudott élni ezzel a törvény adta lehetőséggel. Amíg ugyanis a 2014-es országos nemzetiségi önkormányzati választáson a nemzetiségi listákra érkezett szavazatok száma mind a roma, mind a német nemzetiség esetében meghaladta a kedvezményes kvóta mértékét, addig a 2014-es országgyűlési választáson sem a roma, sem a német nemzetiség listájára érkezett szavazatok száma nem érte el a kedvezményes kvótát jelentő 22 022-es szavazatszámot.

2. ábra: A 2014-es választási adatok a Nemzeti Választási Iroda adatai alapján¹¹

A két választás közötti szavazatszám eltérés véleményem szerint egyértelműen annak köszönhető, hogy az országgyűlési választáson a nemzetiségi választópolgároknak szembe kellett nézniük azzal a dilemmával, hogy pártidentitásukat, vagy nemzetiségi identitásukat részesítsék előnyben. Azon választópolgárok ugyanis, akik nemzetiségi listára kívántak szavazni, párhuzamosan nem szavazhattak pártlistára.¹² A számok tükrében megállapítható, hogy sem a roma, sem a német nemzetiségi választópolgárok nem kívántak lemondani pártlistás szavazatukról a kedvezményes mandátum megszerzése érdekében. A jogalkotó látszólag tehát biztosította a lehetőséget a nemzetiségek számára kedvezményes parlamenti mandátum megszerzésére, azonban a szabályozás a gyakorlatban nem tette lehetővé, hogy akár csak egy bizonytalanul szavazó nemzetiségi országgyűlési képviselő bekerülhessen a Parlamentbe. Ennek ellenére nem elképzelhetetlen forgatókönyv, hogy a 2018-as országgyűlési választáson más politikai körülmények között a roma, illetve a német nemzetiségnek sikerül

¹¹ Ld. www.valasztas.hu (Lezárás dátuma: 2017. 03. 10.)

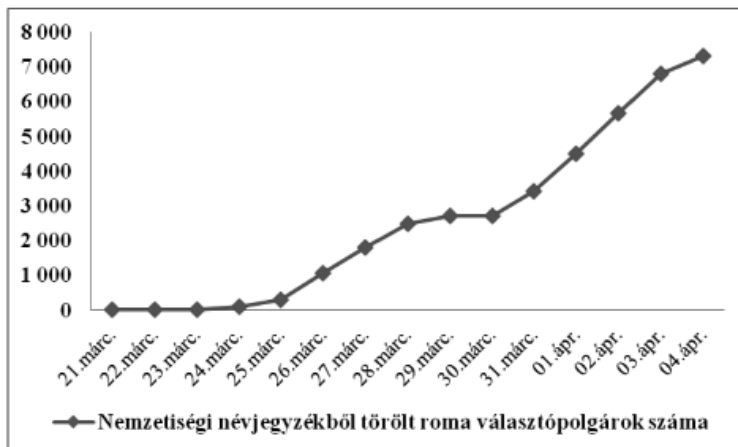
¹² Vjt. 12.§ (2) b,

teljes jogú országgyűlési képviselőt megválasztania. Ráadásul kiélezett politikai helyzetben, a 199 fős Országgyűlésben akár a kormánytöbbség biztosítása is múlhat a roma, illetve német nemzetiségi országgyűlési képviselőn. Ez utóbbi esetek bekövetkezése valószínűleg a közvélemény figyelmét is ráirányítaná a kedvezményes mandátum jogintézményére.¹³ A roma nemzetiségi választópolgárok példáján keresztül a szabályozás rendkívüli bonyolultsága is jól szemléltethető. A 2014-es országgyűlési választás előtt közvetlenül ugyanis 5 586, korábban az országgyűlési választásra is kiterjedő hatállyal regisztrált roma nemzetiségi választópolgár töröltette magát a nemzetiségi névjegyzékből. Tették ezt a nyilvánvaló szándékkal, hogy az április 6-án megtartott országgyűlési választáson ismételt jogosultak legyenek pártlistára szavazni. E cél eléréséhez azonban esetükben elegendő lett volna csak nemzetiségi választópolgári státuszuknak az országgyűlési választásra kiterjedő hatályát megszüntetni a nemzetiségi névjegyzékből való teljes kijelentkezés helyett. Ezen felül ráadásul nagyságrendileg 1700 roma nemzetiségi választópolgár annak ellenére töröltette magát a nemzetiségi névjegyzékből ugyanezen időszak alatt, hogy egyébként ők soha nem is voltak az országgyűlési választásra is kiterjedő hatállyal regisztrálva a nemzetiségi névjegyzékben.¹⁴ A szabályozással kapcsolatban érdemes még megemlíteni, hogy az országgyűlési választásra is kiterjedő hatállyal nemzetiségi választópolgárként nyilvántartásba vett választópolgárok csak a szavazást megelőző második napig dönthettek úgy, hogy a nemzetiségi lista helyett mégis pártlistára kívánnak szavazni.¹⁵ A jogalkotónak ezt a szabályozási megoldását is joggal lehet kritikával illetni, hiszen a választópolgár akár a szavazás napján is meggondolhatja magát döntését illetően bármilyen körülményre tekintettel.

¹³ Szlovéniában az 1996-es parlamenti választások eredményeképp patt helyzet alakult ki a politikai pártok között. Ekkor mind az olasz nemzetiségi képviselő, mind POZSONECZ Mária magyar nemzetiségi képviselő igyekezett semleges maradni annak érdekében, hogy ne az ő támogatásukkal kerüljön kormányzati pozícióba valamelyik politikai oldal. Ld. SZILÁGYI Imre: Vonzások és választások Szlovéniában. *Pro Minoritate*, 1996/1. 59.

¹⁴ LENGYEL i. m. 31–32.

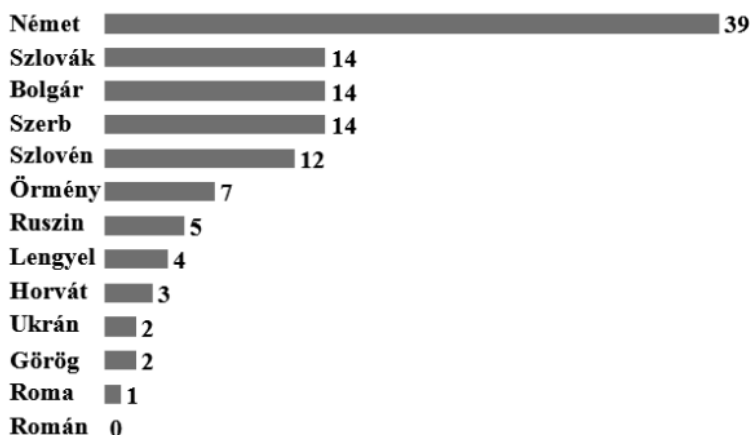
¹⁵ A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény 249. § (1) bekezdés

3. ábra: A Nemzeti Választási Iroda adatszolgáltatása alapján¹⁶

A nemzetiségek parlamenti képviselőire vonatkozó szabályozás másik pilléréként az Országgyűlés megalkotta a nemzetiségi szószóló jogintézményét. Az országgyűlési választáson nemzetiségi listát állító, azonban kedvezményes mandátumot nem szerző nemzetiségek – a nemzetiségi listára érkezett szavazatok számától függetlenül – ugyanis jogosulttá válnak szószólót juttatni a Parlamentbe. A könnyedén teljesíthető feltételeknek köszönhetően a 2014-es országgyűlési választáson mind a tizenhárom elismert nemzetiségnek sikerült szószólót választania az Országgyűlésbe. A szószólók ugyan szavazati joggal nem rendelkeznek az Országgyűlésben, azonban bizonyos korlátozott jogosultságokkal – mint például felszólalási jog, vagy indítványozási jog¹⁷ – közvetlenül is bekapcsolódhatnak az Országgyűlés munkájába. A szószólók által ráadásul az Alaptörvény azon rendelkezése is megvalósításra került, amelynek értelmében a nemzetiségek részvételét az Országgyűlés munkájában biztosítani kell.

¹⁶ LENGYEL i. m. 32.

¹⁷ A Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága hat önálló, és hetven nem önálló indítványt nyújtott be az Országgyűlésnek. Lásd: www.parlament.hu (Lezárás dátuma: 2017. 03. 10.)

4. ábra: Nemzetiségi szószólók felszólalásainak száma (2014–)¹⁸

4. De lege ferenda javaslatok

A nemzetiségek parlamenti képviselétének biztosítására megalkotott szabályozás tekintetében a következő legfontosabb változtatásokra lenne szükség. A nemzetiségi kedvezményes mandátum jogintézménye már csak a szabályozás kudarcba fulladása miatt is teljes mértékben sürgős. Ezen kívül nézetem szerint nemzetiségi jellegű képviselőre egy-egy nemzetiségi országgyűlési képviselő nem lenne képes az egykamarás, pártlogikára épülő Országgyűlésben. Egy különböző társadalmi csoportok képviselőiből álló második kamarába talán már elképzelhető lenne teljes jogú nemzetiségi képviselőket választani, azonban Magyarország nem rendelkezik olyan jogtörténeti hagyományokkal, amely egy ilyen típusú második kamara létrehozatalát lehetővé tenné. Ezt támasztja alá, hogy immár több, mint hetven éve egykamarás parlament működik hazánkban. Ennyi idő alatt pedig a magyar politikai közélet már igencsak elszokott bármilyen típusú második kamara létrehozatalának gondolatától. Bár a nemzetiségi szószólók jogosultságai alapvetően megfelelőek, megválasztásukat sürgős az országgyűlési választás rendszerébe integrálni, ezzel megfosztva jó pár választópolgárt a pártlistás szavazás lehetőségétől. Helyesebb lenne egy külön választás keretében megválasztani a szószólókat, vagy alternatív megoldásként megválasztásuk lehetne az adott országos nemze-

¹⁸ Ld. www.parlament.hu (Lezárás dátuma: 2017. 03. 10.)

tiségi önkormányzat jogosultsága is. A demokratikus legitimáció elve ez utóbbi esetben sem sérülne, hiszen a legitimáció közvetett módon ugyan, de visszavezethető lenne ugyanahhoz a választói csoporthoz, akik az országos nemzetiségi önkormányzat képviselőit is megválasztották.¹⁹ A szövszólók megválasztása tekintetében indokolt lenne továbbá a passzív választójogot minden választópolgárra kiterjeszteni, hiszen – Pap András László véleményével egyetértve²⁰ – egy nemzetiségi identitással nem rendelkező személy is alkalmas lehet egy adott nemzetiség képviselőtére.

5. Összegzés

Mivel kedvezményes mandátumot egyik nemzetiség sem tudott szerezni, ráadásul a jogintézmény teljes mértékben szükségtelen, a jogalkotónak ezt a lépését egy öngólnak lehet tekinteni. A nemzetiségi szövszóló jogintézménye azonban tényleges előrelépést jelentett mind a tizenhárom elismert nemzetiség számára, hiszen olyan jogosultságokkal lettek gazdagabbak, amelyekkel a gyakorlatban is élni tudtak. Ennek megfelelően a jogalkotónak ez utóbbi lépését rúgott gólként lehet statisztikába venni. A rúgott gólok száma tekintetében tehát az Országgyűlés egy döntetlent tudott elérni. Mivel az Országgyűlés egyelőre megelégedni látszik ezzel a szabályozás terén elért döntetlennel, a mindent elsöprő győzelemre, vagyis a probléma megnyugtató szabályozására egyelőre még várni kell.²¹

¹⁹ Az Alkotmánybíróság a 38/1993. (VI. 11.) AB határozatban kimondta, hogy a legitimáció közvetlen és közvetett úton egyaránt keletkezhet.

²⁰ PAP András László: Észrevételek a nemzetiségek parlamenti képviselőtének szabályozásához az Alaptörvényben, a választójogi törvényben és a nemzetiségek jogairól szóló törvényben. In: DRINÓCZI Tímea – JAKAB András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011. I. kötet*. Budapest, Pázmány Press, 2013. 427.

²¹ LENGYEL i. m. 39–40.

MENNYIT ÉR EGY EMBERÉLET RUANDÁBAN?

A humanitárius intervenció értelmezési lehetőségei és annak eszközei

MALETICS Aliz – MALETICS Adrienn

*„A rossz nemcsak azé, aki elköveti.
Azé is, aki elkerülhetné, de semmit sem tesz ezért.”
(Thuküdidész: A peloponnészoszi háború/)*

1. Bevezetés

A ruandai népirtás negyedszázados évfordulójához közeledve ismételten előtérbe kerülnek a kérdések, hogy mennyit ér egy emberélet a válságövezetekben; mennyi emberáldozat kell ahhoz, hogy a nagyhatalmak konszenzusra jussanak a humanitárius beavatkozásokkal kapcsolatos döntésekben? A humanitárius beavatkozásokhoz szükséges nagyhatalmi konszenzuskényszer a legtöbb esetben háttérbe szorítja az emberi jogi megfontolásokat, ami a jogi szempontok mellett komoly morális kérdéseket is felvet.

A humanitárius intervenció megkérdőjelezi a nemzetközi jog olyan fontos alapelveit, mint az államok szuverenitása, a be nem avatkozás elve, illetve az erőszak vagy az azzal való fenyegetés tilalma. A humanitárius intervenció régóta vitatott elméleti és gyakorlati problémaira a 2005 szeptemberében elfogadott védelmi felelősség elve kínálhat megoldást, melyet dolgozatunkban részletesen vizsgálunk.

Jelen dolgozat kitűzött célja, hogy a ruandai népirtás példáján keresztül bemutassa, hogyan hiúsulnak meg a politikai akarat hiányában a humanitárius intervenciók, illetve milyen faktorok képesek ma hatást gyakorolni az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának – mindenekelőtt az öt állandó tagnak – stratégiai döntéseire.

A kutatás során nemzetközi jogi megközelítéseket alkalmaztunk, ezért nem vizsgáljuk a nemzeti és európai uniós joggal kapcsolatos összefüggéseket. Elsősorban a terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség a téma minden aspektusának részletes vizsgálatára.

A második fejezetben bemutatjuk a humanitárius intervenció fogalmi kereteit, illetve átfogó képet adunk az azt meghatározó aktuális kérdésekről. A dolgozat harmadik fejezetében a népirtások megelőzésének lehetőségeit, korlátait vesszük sorra.

Kutatásunk széleskörűen vizsgált területet érint, így számos a témában jelentős írásra, mind külföldi, mind pedig magyar szerzők műveire támaszkodtunk a dolgozat elkészítésekor. Az elemzések során elsődleges és másodlagos forrásokat egyaránt felhasználtunk.

2. Ki érdekelt a humanitárius intervencióban?

2.1. A humanitárius intervenció fogalmi keretei

Egyes szerzők állítása szerint a humanitárius intervenció a „tegnap problémája”, hiszen a 2001. szeptember 11-ei terrortámadásokat¹ követő időszakban az államok a terrorizmus elleni harccal újra a nemzeti érdekeik védelmét állították a középpontba, ellentétben az idegen országok állampolgárainak védelmével.² Azonban a közvéleményt és az elemzőket még mindig élénken foglalkoztatja a humanitárius intervenció kérdése. Sőt a 2005-ben elfogadott védelmi felelősség (*responsibility to protect*, továbbiakban: R2P) elméletével a téma talán aktuálisabb, mint valaha. A humanitárius beavatkozások napjainkban kétségkívül ritkábbá váltak, de semmiképpen sem tűntek el.

A humanitárius intervenció fogalmának meghatározása nagyon nehéz, mivel a definíciónak nincs jogi, hivatalos megfogalmazása,³ ezért a témával foglalkozó szerzők csak néhány eltérést tartalmazó meghatározásokkal dolgoznak. A modern

¹ KAJTÁR Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem jogának módszertani, dogmatikai és ideológiai kritikája. Állam- és Jogtudomány, 2016/57. 47–49.

² James TRAUB: *Never Again, No Longer?* 2004. (Letöltve: 2016.11.07. <http://goo.gl/lQnbAB>)

³ Törő Csaba: *Humanitárius intervenció. Dilemmák a nemzetközi jog és a politika határvidékéről*. Budapest, Akadémia Kiadó, 2007. 20.

nemzetközi jog⁴ igazságos háború (*bellum iustum et pium*) teóriája⁵ előzményül szolgált a humanitárius intervenció kategóriájának. A humanitárius intervenció doktrínájának kialakulása a jogpozitivisták XVIII-XIX. századra tehető.⁶

A jelenleg is érvényes objektív kritériumrendszer⁷ alapján a humanitárius intervenció alanya, azaz a végrehajtója állam vagy nemzetközi szervezet lehet. A beavatkozónak relatív érdek és visszaéléstől mentesen kell eljárnia és nem szabad, hogy az intervenció végrehajtója azért avatkozzon be az adott térségbe, mert az érdekeik ezt kívánják. Ezt a feltételt tágan kell kezelni, mert közvetett előnyök (kereskedelmi kapcsolatok, nemzetközi béke és biztonság megszilárdulása) mindig kimutathatók. A humanitárius intervenció tárgya minden esetben egy célállam, amely nem adja a beleegyezését (*consent*) a beavatkozáshoz. A kedvezményezettek a célállam saját állampolgárai, akiknek a legalapvetőbb első generációs nem politikai⁸ jellegű emberi jogait súlyosan, tömegesen, szándékosan sértik meg. Ezekért a jogsértésekért az állam aktív vagy passzív magatartása következtében lehet felelős. Aktívan, ha azokat az állam hivatalos szervei, fegyveres ereje hajtja végre, illetve passzívan, ha az állam nem tesz semmit a jogsértést elkövetők felelősségre vonása érdekében. A humanitárius intervenció célja a jogsértések megakadályozása, de a fegyveres erőszak alkalmazása csak *ultima ratio* jellegű lehet. Az arányosság elve alapján, ha a cél teljesült, akkor a beavatkozást be kell fejezni, illetőleg az erőszak alkalmazásának arányosnak kell lennie az elérendő céllal. Összességében elmondható, hogy az akció akkor

⁴ A nemzetközi jog a modern keresztény civilizáció terméke, ami körülbelül négyszáz évesnek mondható. Ld. Lassa OPPENHEIM: *International Law. A Treatise. Vol.1. Peace*. London–New York–Bombay, Green & Co., 1905. 45.

⁵ Szent Ágoston szerint a keresztények is háborúznak, ha ez a háború igazságos. A háború pedig csak abban az esetben lehet igazságos, ha a megindítása valamilyen sérelem elszenvedése miatt történik és a célja a béke helyreállítása. Vitoria és Francisco Suárez is osztja ezt az álláspontot, ugyanis „ha teljesen egyértelmű, hogy az alattvalók királyuk miatt szenvednek igazságtalanul, megengedett, hogy [külföldi] fejedelmek háborút indítsanak e király ellen [...] Az oka, amely ezt az állítást alátámasztja az, hogy a szóban forgó nép ártatlan, és hogy a természetjog törvénye szerint a fejedelmek által biztosított védelem kiterjed az egész világra [...]”. Ld. BÖSZÖRMÉNYI Jenő: A humanitárius intervenció néhány jogi és morális kérdéséről. *Acta Humana*, 2002/46–47. 19. Hugo Grotius szerint mivel a népnek nincs joga az ellenállásra, a külföldi fejedelmek felelősséget viselnek a nép jólétéért, ezért beavatkozhatnak érdekükben. Ld. Hugo GROTIUS: *A háború és béke jogáról*. Budapest, Pallas Stúdió–Attraktor Kft., 1999.

⁶ SÜLYÖK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat, 2004. 34.

⁷ Paul Guggenheim, Richard B. Lillich, Tom J. Farer, W. Michael Reisman, Wil D. Verwey, Sean D. Murphy, Fernando R. Tesón, Danish Institute of International Affairs, Antonio Cassese kritériumai alapján 1945-től napjainkig terjedő időszakban.

⁸ Személyhez fűződő szabadságjogok, mint például az élethez és az emberi méltósághoz való jog, a kínzás tilalma, a lelkiismereti és vallásszabadság.

tekinthető sikeresnek, ha a védelmezni kívánt személyi kör életkörülményei tartósan és szignifikánsan javultak.⁹

A humanitárius intervenció vitatott kérdéseket vet fel az Egyesült Nemzetek Alapokmányának (továbbiakban: ENSZ Alapokmány) fontos elveivel – az államok szuverenitása (*state sovereignty*), a be nem avatkozás elve (*non-intervention*) és az erőszak vagy azzal való fenyegetés tilalma (*prohibition of the threat or use of force*) – összhangban.

2.2. Tilalmak alóli kivételek: humanitárius intervenció a Biztonsági Tanács felhatalmazásával

Az ENSZ Alapokmány mindössze két esetben enged kivételt a fegyveres erő használatának tilalma alól. Az 51. cikk alapján „a jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív¹⁰ önvédelem természetes jogát”¹¹, valamint a 2. cikk 7. bekezdése kimondja, hogy az államok belső ügyeibe való be nem avatkozás elve „a VII. fejezetben tárgyalt kényszerítő intézkedések alkalmazását semmiben sem érinti”¹². Ez utóbbi a Biztonsági Tanács (továbbiakban: BT) által, a nemzetközi békére és biztonságra háruló veszélyek elhárítása céljából alkalmazható kényszerítő eszközökre vonatkozik. Illetve ennek a fejezetnek a keretében intézményesült a humanitárius intervenció gyakorlata is.

Az 1990-es években a BT szomáliai, ruandai polgárháborúnak és a koszovói válságnak köszönhetően korábban soha nem tapasztalt gyakorisággal cselekedett az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján. A VII. fejezetben a 42. cikk rögzíti, hogy a BT „légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket fogantatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségesnek ítélt”¹³. A BT 1990 óta részben humanitárius indokokból és a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető eseményre hivatkozva a következő válságok esetében

⁹ SÜLYÖK (2004) i. m. 65–68.

¹⁰ A Nemzetközi Bíróság a *Nicaragua* ügyben megállapította, hogy a kollektív önvédelem esetében a megtámadott államnak nyilvánosan jeleznie kell, hogy támadás érte, kifejezetten segítséget kell kérnie más állam(ok)tól és az önvédelem cselekményét jelentenie kell a Biztonsági Tanácsnak. Ld. KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, CompLex, 2014. 749.

¹¹ Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya (1945. június 26.) 51. cikk.

¹² Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya (1945. június 26.) 2. cikk 7. bekezdés.

¹³ Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya (1945. június 26.) 42. cikk.

engedélyezett katonai beavatkozást: Libériában (1990), Irakban (1991–1992), Bosznia-Hercegovinában (1991-1995), Szomáliában (1992-1994), Ruandában (1994), Haitin (1994), Sierra Leonében (1997–1999), Jugoszláviában (1999), Kelet-Timorban (1999) és Líbiában (2011).¹⁴ Ezen kívül szintén ide sorolhatjuk a KFOR beavatkozását Koszovóban (1999). Ugyanakkor ki kell emelni, hogy az ezt követő NATO beavatkozás már nem kapott explicit BT felhatalmazást.¹⁵

Ezekkel a döntésekkel a BT-nek nem állt szándékában precedenst teremteni, amely később alapot szolgáltatott volna ahhoz, hogy a humanitárius intervenció bevett gyakorlattá váljon. Továbbá a BT-t számtalan kritika érte, hogy következetlenül és önkényesen válogatja meg azon konfliktusokat, ahova beavatkozik. Ruanda példája világosan megmutatta, hogy a BT csak olyan helyzetben képes gyorsan és hatékonyan cselekedni, amikor tagjainak politikai érdekei egybeesnek.¹⁶ Az évek során nyilvánvalóvá vált, hogy azon esetekben, amikor egyik tagállamnak sem áll közvetlen érdekében a beavatkozás, vagy érdeellentét merül fel az állandó tagok között – mint Koszovó, Darfúr vagy Szíria esetében – a BT képtelen a humanitárius katasztrófákra megfelelően reagálni. Ezen probléma hátterében kétségtelenül az áll, hogy az öt állandó tagnak, vétőjoguknál fogva, döntő befolyásuk van arra nézve, mely katasztrófákkal foglalkozzon érdemben és azokra milyen gyakorlati válaszokat adjon a világ.¹⁷

3. Megoldatlan kérdések – új utak keresése

3.1. A védelmi felelősség problémája

A ruandai népirtás megrázta az egész világot, aminek következményeképp egyre szélesebb körben fogalmazódott meg, hogy „Nem akarunk több Ruandát!”¹⁸ Kofi Annan szerint: „Megvannak az erőforrásaink és a képességünk arra, hogy megoldjuk a problémáinkat, de csak akkor, ha megtaláljuk a politikai akara-

¹⁴ PRANDLER Árpád: Elfogadott-e a humanitárius beavatkozás gyakorlata a nemzetközi jogban? *Acta Humana*, 2002/46–47. 94.

¹⁵ VALKI László: A koszovói válság és a humanitárius intervenció. A nemzetközi jogrend és a nemzetközi viszonyok. *Acta Humana*, 2002/46–47. 146.

¹⁶ Thomas G. WEISS: *Humanitarian Intervention*. Cambridge, Polity, 2007. 123.

¹⁷ ICISS (2001) i. m. par. 6.20.

¹⁸ ICISS (2001) i. m. VIII.

tot.”¹⁹ Azonban a politikai akarat a humanitárius katasztrófák kezelésére ma talán jobban hiányzik, mint valaha. Mivel a tömeges atrocitások²⁰ megelőzése az értékek (tisztelt, tolerancia, befogadás) érvényesítését igényli, ezzel szemben a BT tagjai a döntéshozatal során az érdekek érvényesítésére törekszenek. Amíg nem sikerül összehangolni az érdekek és értékek közötti ellentétet és az érdekek élveznek prioritást, addig ezen a területen nem alakulhat ki előrelépés.²¹

Ezt az ellentétet próbálta feloldani az R2P elve,²² amelyre egyrésztől a nemzetközi politikaelméletben az intervenciók jogi szabályozásának lehetséges megoldásként tekintenek, másrésztől széles körben nem nevezhető elfogadottnak, hanem egy fejlődő jogi norma. A fejlődő országok általában tartanak tőle, mert az erős országok által manipulálhatónak, saját szuverenitásukra nézve pedig fenyegetőnek érzik a háttérben meghúzódó érvrendszert.²³

A kanadai kormány által 2000 szeptemberében létrehozott Intervenció és Állami Szuverenitás Nemzetközi Bizottsága (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*, továbbiakban: ICISS) által kidolgozott „Védelmi felelősség” (*Responsibility to Protect*) című jelentés tartalmazta először az R2P elvét. Az elmélet középpontjában az a felfogás áll, hogy az emberek védelmének elsődleges felelőssége az államokon nyugszik, de ha az állam nem tud vagy nem képes az elsődleges felelősségnek eleget tenni, akkor előtérbe lép a nemzetközi közösség másodlagos felelőssége, amelynek keretén belül megfelelő intézkedések foganatosítására kerülhet sor.²⁴ Az elv lényegében három felelősségre épül: a megelőzés felelőssége (*responsibility to prevent*), reagálás felelőssége (*responsibility to react*) és az újjáépítés felelőssége (*responsibility to rebuild*).²⁵

Az ICISS jelentése nem váltott ki közvetlen hatásokat, mivel a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás után a világ figyelme sokkal inkább a terrorizmus

¹⁹ Lara KATTAN: *Why a Plan to Eradicate Poverty will only Aggravate the Problem*. 2008. (Letöltve: 2016.11.07. <http://goo.gl/wnw1sv>)

²⁰ A tömeges atrocitások definíciója alatt értjük a népirtást, emberiség elleni bűncselekményt, háborús bűncselekményt, illetve az etnikai tisztogatásokat.

²¹ Alapítvány a Népiirtás és Tömeges Atrocitások Nemzetközi Megelőzéséért elnökével, Dr. Tatár Györggyel folytatott interjú 2016.10.26-án.

²² A humanitárius intervencióhoz való jog, illetve az R2P elv John Locke polgári kormányzat koncepciójából is levezethető. Ld. bővebben SZÜCS Anita: Locke relevanciája napjaink nemzetközi rendszerének értelmezésében. *Politikatudományi Szemle*, 2013/2. 109–110.

²³ MARTON Péter: *A külpolitikai elemzés*, Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013. 162–163.

²⁴ ICISS (2001) i. m. par. 2.29.

²⁵ Uo. par. 2.29.

megakadályozására, valamint a tömegpusztító fegyverek proliferációjának elkerülése felé irányult.²⁶

Emiatt 2003 szeptemberében Kofi Annan felkért egy Magas-szintű Bizottságot (*High-level Panel on Threats, Challenges and Change*), hogy vizsgálja meg az ENSZ XXI. századi legégetőbb biztonságpolitikai kihívásait. A 2004 decemberében megjelent „Egy biztonságosabb világ: közös felelősségünk” (*A More Secure World: Our Shared Responsibility*) című jelentés hangsúlyozta, hogy minden állam felelősséggel tartozik megvédeni polgárait az elkerülhető katasztrófákkal – köztük a tömeggyilkossággal, a nemi erőszakkal, az etnikai tisztogatással, az éhínséggel és a járványokkal – szemben. De ha erre az állam nem képes, akkor a felelősség átszáll a tágabb értelemben vett nemzetközi közösségre.²⁷

Az R2P elvet nemzetközi szinten az ENSZ 2005-ös csúcstalálkozója erősítette meg. A *World Summit Outcome* 138. és 139. paragrafusa kinyilvánítja, hogy „minden állam felelőssége megvédeni népét a népiirtástól, háborús bűncselekménytől, etnikai tisztogatástól és az emberiség ellen elkövetett bűncselekményektől”, valamint megerősíti a nemzetközi közösségnek az Egyesült Nemzeteken keresztül felelősségét e katasztrófák kezelésében az Alapokmány VI. és VII. fejezete által biztosított eszközökkel összhangban.²⁸

Több ország is összemosta az R2P-t a humanitárius intervenció koncepciójával, mondván, hogy az elv csupán a humanitárius intervenció új köntösbe bújtatva. Azonban ez a nézet nem állja meg a helyét, hiszen az R2P alapvetően egy megelőzési koncepció, míg a humanitárius intervenció az emberi jogi válságokra történő reakció.²⁹

2005 után az R2P valódi jelentése, határai és korlátai tisztázatlanok maradtak, egészen addig, amíg 2009-ben megszületett Ban Ki-moon ENSZ főtitkár „A védelem felelősségének átültetése a gyakorlatba” (*Implementing the Responsibility to Protect*)³⁰ című jelentése. Az R2P három pilléren nyugszik: az első pillér az államnak a szokásjog és a nemzetközi szerződések alapján kötelezettsége, hogy a jogsértéseket megelőzze, a megkezdett jogsértéseket megál-

²⁶ BIEDERMANN Zsuzsanna: A védelem felelőssége. *Nemzet és biztonság*, 2012/1. 53–54.

²⁷ High-level Panel on Threats, Challenges and Change: *A More Secure World: Our Shared Responsibility*. 2004. (Letöltve: 2016.11.07. <http://goo.gl/lpGIFy>): par. 203.

²⁸ General Assembly Resolution 60/1, 24 October 2005, U.N. Doc. A/RES/60/1 (2005), par. 138–139.

²⁹ LAKATOS István: A védelmi felelősség elve és a kisebbségek védelme. In: GÖMBÖS Ervin (szerk.): *A kisebbségek jövője a globalizálódó világban*. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2016. 53.

³⁰ General Assembly Report, 12 January 2009, U.N. Doc. A/63/677 (2009).

lítsa, illetve az elkövetőket felelősségre vonja. A második pillér a nemzetközi közösség felelőssége, hogy segítse az államot a nemzetközi kötelezettségeinek teljesítésében többek között a védelemhez szükséges kapacitások kiépítésében, valamint válsághelyzetek és konfliktusok esetén, mielőtt a helyzet rosszabbra fordul. A harmadik pillér szerint a nemzetközi közösség felelősséggel tartozik az ENSZ Alapokmány alapján azért, hogy határozottan és időben közbelépjen a népirtás, etnikai tisztogatás, háborús vagy emberiesség elleni bűncselekmények esetén, ha az állam nem tud eleget tenni védelmi felelősségének. Ha a békés eszközök eredménytelenek, akkor a nemzetközi közösség jogosult beavatkozni, gazdasági szankciókat, kényszerintézkedéseket alkalmazni.³¹

2011 júliusában jelent meg az ENSZ főtitkár R2P gyakorlati alkalmazásával foglalkozó jelentése „A regionális és szubregionális szervezetek szerepéről” (*The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect*)³². Az első pillér kapcsán megjegyezte, hogy a regionális szervezetek segíthetik a globális standardokhoz való helyi alkalmazkodást, a túlcserélődő (*spillover*) hatásokra adott hatékonyabb válaszadást, mediációs és tényfeltáró bizottságok munkáját, régiók közötti együttműködést, a regionális igazságszolgáltatást. A második pillér keretében a regionális szervezetek hozzájárulhatnak a legjobb gyakorlatok (*best practices*) terjesztéséhez, a jogállamiság erősödéséhez, a regionális katonai és civil kapacitás kiépítéséhez. Elősegíthetik a harmadik pillér megvalósulását is, ha szigorú emberi jogi feltételekhez kötik a tagságot a regionális szervezetekben, igyekeznek megakadályozni a további gyűlöletkeltést, együttműködnek a Nemzetközi Büntetőbírósággal.³³

A 2011 októberében befejeződött líbiai beavatkozás³⁴ hatására Brazília a „felelősségvállalás a védelmezés során” (*responsibility while protecting*) című kezdeményezéssel állt elő. Ennek értelmében az R2P három pillérének sorban kell egymást követnie, valamint a katonai beavatkozás előtt minden diplomáciai lehetőséget ki kell meríteni. Ezen kívül mérlegelni kell a beavatkozás lehetséges következményeit, meg kell határozni a politikai célkitűzéseket és a beavatkozás

³¹ SÜLYOK Gábor: A humanitárius intervenció és a védelmi felelősség fogalmi elhatárolása. In: CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára. A ius in bello fejlődése és mai problémái*. Pécs, PTE AJK, 2013. 220–252.; SZALAI Anikó: A védelmi felelősség koncepciója, avagy van-e új a nap alatt? *Pro Futuro*, 2013/1. 66–78.; LAMM Vanda: Az emberi jogok nemzetközi védelme és az államok szuverenitása. *Magyar Tudomány*, 2013/4. 401–410.

³² General Assembly Report, 27 June 2011, U.N. Doc. A/65/877 (2011).

³³ BIEDERMANN (2012) i. m. 57.

³⁴ Security Council Resolution 1976, 6498th mtg., 17 March 2011, U.N. Doc. S/RES/1976 (2011).

indokainak transzparensnek kell lenniük. Tehát a kezdeményezés a nemzetközi közösség korlátait emeli ki a polgári lakosság védelmében.³⁵

Mint láttuk, az R2P³⁶ doktrínája alkalmas lehetne a tömeges atrocitások büntetének megakadályozására. A nemzetközi közösség politikai akaratának hiánya azonban lehetetlenné teszi általános, részrehajlástól mentes alkalmazását a szükséges helyzetekben.³⁷

3.2. A humanitárius intervenció hiányzó eleme: politikai akarat

Az elmúlt évek humanitárius célú intervenciói megmutatták, hogy a nemzetközi közösség beavatkozásainak fő ösztönző ereje a politikai akarat.³⁸ A politikai akarat formálását több faktor is befolyásolhatja, azonban az államok külpolitikáját a stratégiai érdekek³⁹ érvényesítése határozza meg, ami sok esetben háttérbe szorítja az emberi jogi megfontolásokat.

Az egyik ilyen faktor a média, mivel az újságírók fontos szerepet kapnak a konfliktus folyamatainak bemutatásában és ezáltal nagy hatást képesek gyakorolni a közvélemény formálására, valamint a politikai döntésekre is.⁴⁰ A „béke újságírás” (*peace journalism*) képes megelőzni, illetve megakadályozni a konfliktusok eszkalálódását, ha az újságírók a közvéleményt nem uszítják, hanem a megbékélés irányába terelik az eseményeket.⁴¹

A különböző civil szervezeteknek és nem kormányzati szervezeteknek (*non-governmental organization*, továbbiakban NGO)⁴² szintén nagy szerepük

³⁵ LAKATOS (2016) i. m. 54.

³⁶ Az R2P elfogadottságát és továbbfejlesztését szolgálja az ENSZ főtitkár következő jelentései: 2010-es főtitkári jelentés a korai előre jelzésről és az értékelésről, a 2012-es az időben történő és meghatározó jellegű válaszról, a 2013-as az állami felelősségről, valamint a megelőzésről, a 2014-es nemzetközi segítségéről, majd a 2015-ös a védelmi felelősség elvének végrehajtásáról.

³⁷ BIEDERMANN (2012) i. m. 62.

³⁸ George Jellinek osztrák jogász szerint az államok a cselekvési szabadságukat rövid időre önkorlátozás alá vethetik. Szerinte minden állami kötelezettségvállalás valamilyen államcélrt szolgál, így a korlátozás addig marad fent amíg a célnak megfelel. Ld. bővebben George JELLINEK: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin, Julius Springer Verlag, 1920.

³⁹ A külpolitikai döntéshozatalról ld. bővebben MARTON Péter: *A külpolitikai elemzés*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013.; Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

⁴⁰ Vókó György: Nemzetközi büntető igazságszolgáltatás korunkban. *Jura*, 2004/10. 125–126.

⁴¹ Christoph Meyer publikációiban a média közvéleményre gyakorolt hatásait elemzi.

⁴² Kofi Annan International, Genocide Watch, Amnesty International, Human Right Watch, International Crisis Group és a kifejezetten Ruandával foglalkozó egyesült-királysági központú Rwanda Aid.

van a politikai akarat aktivizálásában. Az NGO-k jelentéseikben felhívják a döntéshozók és a közvélemény figyelmét a világban zajló súlyos emberi jogi jogsértésekre. 2010-ben Javier Solana kezdeményezésére létrejött magyarországi székhelyű Alapítvány a Népiártás és Tömeges Atrocitások Nemzetközi Megelőzéséért (Foundation for the International Prevention of genocide and Mass Atrocities, továbbiakban: Központ) fő célkitűzése a konfliktusok megelőzése és a köztudat formálása nemcsak Magyarországon, hanem az egész világban. A korai előrejelzés érdekében elemzéseket készítenek, ajánlásokat tesznek a kormányoknak, regionális, civil és nemzetközi szervezeteknek. A Központ prioritása a „figyelőlistára” helyezett országok monitorozása, ahol nagy esélye van tömeges atrocitások kialakulásának. Azonban a szervezet kapacitása nem terjed ki a már zajló konfliktusokba való beavatkozásra. A Központ egyik egyértelmű feladata, hogy a konfliktus gyökereinek felismerése után generálja azt a politikai akaratot, ami elvezet a nemzetközi közösség fellépéséhez. A Központ a megelőzés jegyében képzéseket, dialógusokat szervez, amelynek célja az érintettek és érdekelték közötti regionális szintű együttműködés erősítése.⁴³ Dr. Tatár György az alapítvány elnöke hisz abban, ha a diákok a Központ oktatásai révén már fiatal korban megismerkednek az emberi jogi jogsértésekkel, akkor olyan inkluzív társadalmak alakulhatnak ki, ahol az emberek egymással szemben toleránsak és elfogadják egymást.⁴⁴

A különböző regionális és szubregionális szervezetek további jelentős nyomást gyakorolhatnak tagállamaik kormányaira, hogy vállaljanak aktívabb szerepet a humanitárius konfliktusok kezelésében. Ebben az Afrikai Unió (továbbiakban: AU) jár élen, amely számtalan beavatkozást hajtott végre a kontinens különböző térségeiben, valamint Alapító Okiratának 4. cikk (j) bekezdésében elsőként rögzítette a beavatkozás jogát, súlyos humanitárius katasztrófák esetén.⁴⁵ Kiemelendő regionális szervezet még a Nagy Tavak régiójával foglalkozó Nemzetközi Konferencia (*International Conference on the Great Lakes Region*, továbbiakban: ICGLR) is, amely az afrikai Nagy tavak régió kilencvenes évek konfliktusainak megoldására született meg. A régió országainak körében meg-

⁴³ Alapítvány a Népiártás és Tömeges Atrocitások Nemzetközi Megelőzéséért (Letöltve: 2016.11.07. <http://goo.gl/SVUWxT>)

⁴⁴ Alapítvány a Népiártás és Tömeges Atrocitások Nemzetközi Megelőzéséért elnökével, Dr. Tatár Györggyel folytatott interjú 2016.10.26-án.

⁴⁵ Afrikai Unió Alapító Okirata (2000. július 11.) 4. cikk (j) bekezdés.

erősödött az a nézet, hogy a külső segítség helyett, amely gyakran nem vagy csak későn érkezett, maguk igyekezzenek megoldani saját konfliktusaikat.⁴⁶

Ugyanakkor a BT kizárólagos joga a humanitárius célú beavatkozások megindítására egy olyan helyzet kialakulásához vezethet, amikor lenne ugyan vállalkozó állam, a népirtás megfékezésére, ezt azonban a BT felhatalmazásának hiányában nem teheti meg. Habár ki kell emelni, hogy az elmúlt évtizedek tapasztalatai Koszovóban és Irakban azt mutatják, hogy egy BT határozat hiánya nem tartja vissza a nagyhatalmakat a beavatkozástól. Ezt a problémát oldaná fel az ICISS által javasolt „magatartási kódex”,⁴⁷ amelynek értelmében az állandó tagok nem használnák vétójukat olyan esetekben, amikor alapvető nemzeti érdekeik nem forognak kockán. Azonban várható volt, hogy ebbe az érintett országok nem fognak beleegyezni, ezenkívül, hogy a bizottság „alapvető nemzeti érdek” alatt pontosan mit is ért, nem derült ki egyértelműen.⁴⁸ Abban az esetben, ha a BT nem képes meghozni a döntést, szükség lenne a Közgyűléstől (*Uniting for Peace* eljárás keretében) vagy valamely regionális vagy szubregionális szervezettől származó felhatalmazásra, ami legitimálja a beavatkozást.⁴⁹

A legnagyobb problémát, azonban továbbra is a nemzetközi közösség érdektelensége jelenti a humanitárius katasztrófák megelőzésében, amik az R2P⁵⁰ széles körben való alkalmazásával elkerülhetők lehetnének.

3.3. Megelőzés, megelőzhetőség?

A tömeges atrocitások kialakulása nem egyik napról a másikra történik, hanem a konfliktus gyökerei hosszú időkre nyúlnak vissza egy társadalmon belül. Éppen ezért figyelni kell a tömeges atrocitások előjeleire, hogy megelőzhetőek

⁴⁶ BIEDERMANN Zsuzsánna: *Genocidium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak régióban – Ajánlások a megelőzésre*. Phd értekezés. Budapest, 2013. 191.

⁴⁷ Ebben az összefüggésben használják a konstruktív tartózkodás intézményét, amit a Nemzetközi Bíróság a Namibia-ügyben megerősített. Ennek értelmében érvényes határozat születik, ha a képviselővel rendelkező állam nem vesz részt a szavazásban. Azonban a határozat akkor is érvényes, ha az állam fizikailag nincs jelen, vagyis tartózkodik. Ez a helyzet tetten érhető a BT 1973-as határozatában a líbiai beavatkozás idején 2011. március 17-én. A határozatot a BT tíz tagjának igen szavazatával hozta meg, öt tartózkodás mellett. (Oroszország, Kína, Németország, Brazília, India)

⁴⁸ ICISS (2001) i. m. par. 6.21.

⁴⁹ ICISS (2001) i. m. XIII.

⁵⁰ Heinrich Triepel német jogtudós szerint a nemzetközi jogban a normák az állami akaratok egységes közös akaratává olvadásával jönnek létre. Ld. bővebben Heinrich TRIEPEL: *Völkerrecht und Landesrecht*. Leipzig, C.L. Hirschfeld Verlag, 1899.

legyenek a konfliktusok. A megelőzés négy eszközét⁵¹ különböztethetjük meg: előrejelzés; korai válasz; megbékélés; büntetés. Ami a megbékélést illeti, egy társadalmon belül megakadályozza a tömeges atrocitások bűncselekményének kialakulását, illetve a büntetőbíróságok által kiszabott büntetések elrettentő erővel bírnak a jövőbeli elkövetőkre nézve. A dolgozat keretei között az előrejelzés és a korai válasz eszközei kerülnek részletes megtárgyalásra.

Az 1999-es BT-jelentés kimondta, hogy az ENSZ megelőző tevékenysége kudarcot vallott, mert nem rendelkezett elegendő intézményi kapacitással a korai figyelmeztetésre és a megfelelő válaszra (*Early Warning and Response*, továbbiakban: EWR).⁵² Ennek hatására a ruandai népirtás tizedik évfordulója alkalmával 2004-ben Kofi Annan megalapította az ENSZ főtitkár népirtás megelőzéssel foglalkozó különleges tanácsadó⁵³ intézményét, akinek a feladata a válságok előrejelzése a tömeges emberi jogi jogsértések megfigyelése által, amiről jelentéseket készít a Közgyűlésnek és a BT-nek.

A regionális és szubregionális szervezetek kiemelkedő szerepet játszanak a térség konfliktusainak megelőzésében. Ezek közül kiemelkedő az AU, amelynek 2004-es csúcstalálkozóján elfogadásra került az EWR mechanizmusa a konfliktusok megelőzésére és nyilvántartására. A Béke és Biztonság Tanács (*Peace and Security Council*, továbbiakban: PSC) munkáját segítő Kontinentális Előrejelző Rendszernek (*Continental Early Warning System*, továbbiakban: CEWS) a konfliktusok megelőzésében van fontos szerepe. A CEWS strukturális működése két elemből áll: a Helyzetjelző Központból (*Situation Room*) és a nyolc Regionális Közösségek (*Regional Community*, továbbiakban: RC) megfigyelő és felügyelő egységeiből, amelyek a kommunikációs csatornákon keresztül kapcsolódnak a Helyzetjelző Központhoz. A CEWS adatokat gyűjt és elemez; az elemzett adatokat konfliktushoz vezető trendekkel azonosítja; figyelmeztető jelentéseket, ajánlásokat készít a PSC szerveinek (többek között

⁵¹ Alapítvány a Népiprtás és Tömeges Atrocitások Nemzetközi Megelőzéséért elnökeivel, Dr. Tatár Györggyel folytatott interjú 2016.10.26-án. Vö. Lawrence WOOCHEER: Deconstructing „Political Will”. Explaining the Failure to Prevent Deadly Conflict and Mass Atrocities. *Journal of Public and International Affairs*, 2001/12.

⁵² Security Council Report, 16 December 1999, U.N. Doc. S/1999/1257 (1999)

⁵³ 2012. július 17-től ezt a tisztséget Adama Dieng tölti be. 2010 óta együtt dolgozik az ENSZ főtitkár védelmi felelősséggel foglalkozó különleges tanácsadójával. Office of the Special Adviser on the Prevention of Genocide (Letöltve: 2016.11.07. <http://goo.gl/TplWVX>) Adama Dieng november elején látogatást tesz Dél-Szudánba, hogy a népirtásra utaló jeleket tanulmányozza.

a Bölcsék Bizottságának, Afrikai Készenléti Haderőnek, Béke Alapnak és az Afrikai Unió Tanácsának elnökének).⁵⁴

A másik kiemelkedő szervezet az ICGLR, amelynek a Béke Stabilitás és Fejlődési Paktum (továbbiakban: Paktum) 8. cikke értelmében létrehozott EWR mechanizmusa a következő részekből áll: Közös Hírszerzési Fúziós Központ (*The Joint Intelligence Fusion Centre*, továbbiakba: JIFC), Közös Ellenőrzési Mechanizmus (*The Expanded Joint Verification Mechanism*, továbbiakban: EJVM), Regionális Fórum a genocídium megelőzésére (*The Regional Forum for the Prevention of Genocide*), Nemzeti Bizottság a genocídium megelőzésére (*National Committees for the Prevention of Genocide*).⁵⁵ Az EWR a Regionális Bizottság keretén belül helyezkedik el, amit a paktum értelmében, Kampalában⁵⁶ alapítottak 2010 szeptemberében a népirtás, háborús és emberiesség elleni bűncselekmények, valamint a diszkrimináció megelőzésére és megbüntetésére.⁵⁷ A megelőzési rendszer összekapcsolja a helyi, regionális és nemzeti szinteket, ami által az ICGLR az AU-val és az ENSZ-szel együttműködve megelőző intézkedéseket tesz a konfliktus eszkalálódásának megakadályozására.⁵⁸

A jelenleg bemutatott nemzetközi, regionális és szubregionális szervezetek mindegyike rendelkezik megfelelő forrással az információ gyűjtésére és elemzésére a konfliktusok megelőzésére, de ezeket az információkat nem mindig sikerül bekötni a politikai döntéshozókhoz. Az igazi problémát azonban a korai figyelmeztetés és a korai válasz közötti szakadék jelenti. Az információ megszerzése és a figyelmeztetés nem jelent problémát az ENSZ-nek, de amikor konkrét katonai beavatkozásra lenne szükség az túl későn vagy egyáltalán nem is érkezik. A problémát az okozza, hogy az ENSZ BT inkább a már zajló konfliktusokkal foglalkozik, mintsem a megelőzésre koncentrálna.

⁵⁴ Report of the African Task Force on the Prevention of Mass Atrocities, Foundation for the International Prevention of Genocide and Mass Atrocities, 2016. 31–34.

⁵⁵ Uo. 37.

⁵⁶ International Conference on the Great Lakes Region ICGLR hivatalos honlapja (Letöltve: 2016.11.07. <http://goo.gl/C1JWXS>)

⁵⁷ Béke Stabilitás és Fejlődési Paktum (2006. december 14–15.) 8. cikk.

⁵⁸ Report of the African Task Force on the Prevention of Mass Atrocities (2016) i. m. 40.

4. Konklúzió

„De böjt s jámborság néked mint a pélya,
mert vétkesek közt cinkos aki néma.”
(Babits Mihály: Jónás könyve)

A dolgozat hipotézise szerint a humanitárius intervenció akadályát nem a nemzetközi jogi normák képezik, hanem sokkal inkább az államok politikai akaratának hiánya. A politikai akarat aktivizálásnak fontos eszköze a média, hiszen az újságírók a közvélemény befolyásolásával lényeges közvetett hatást gyakorolnak. Kiemelt a regionális és szubregionális szervezetek szerepe is, hiszen közvetlen hatást képesek elérni a politikai döntések meghozatalára, a nem kormányzati szervezetek pedig jelentéseikben hívják fel a figyelmet a világban zajló emberi jogi jogsértésekre.

Mára a nemzetközi jogban a humanitárius intervenció sokak által meghaladottá vált és a helyét a védelmi felelősség elve vette át, ami jóval több, mint egy megelőző koncepció. Azonban az új elv nem szüntette meg a humanitárius intervenciót, hiszen mindkettő *ultima ratio* választ kíván adni a konfliktusokra. Ugyanakkor a védelmi felelősség harmadik pillére (időszerű és határozott válasz) és a humanitárius beavatkozás is csak a megfelelő politikai támogatottság mentén valósulhat meg.

A Biztonsági Tanács öt állandó tagjának vétőjoga a humanitárius intervenció jogi korlátját jelenti, ezért az Egyesült Nemzetek Szervezetét sok kritika érte és éri a tétlensége miatt; fontos megjegyezni azonban, hogy az állandó tagok vétőjoga a szervezet működésének garanciáit is képezték az elmúlt több, mint hetven évben.⁵⁹ Ezt a problémát lenne hivatott feloldani az Intervenció és Állami Szuverenitás Nemzetközi Bizottsága által kezdeményezett magatartási kódex, amely lehetővé tenné, hogy az öt állandó tag ne akadályozza a határozat elfogadását, ha ahhoz nemzeti érdekeik nem fűződnek.

Amíg a kódex elfogadásához megszületik a konszenzus, addig a Biztonsági Tanácsnak az ENSZ Alapokmány 53. cikkére⁶⁰ hivatkozva felhatalmazást kell adnia a regionális szervezeteknek a fegyveres erő alkalmazására. Ez egy alternatív megoldást jelentene arra, hogy ne a nagyhatalmak avatkozzanak be, hanem az adott országhoz közelebb álló regionális szervezet. A folyamat idővel ahhoz vezet, hogy az afrikai országok megtalálják a kompromisszumot az univerzális emberi jogok és a helyi hagyományok között, ami elejét veszi a tömeges atrocitásoknak.

⁵⁹ VALKI László: Az ENSZ reformok sorsa. *Küliügyi Szemle*, 2005/3–4. 95–111.

⁶⁰ Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya (1945. június 26.) 53. cikk.

A BÉRANYASÁG ÉS A DAJKAANYASÁG JOGI SZABÁLYOZÁSA

MERRIKIN Gina

„Gyereket akarni igen nagy elhatározás. Ilyenkor dönt úgy az ember, hogy élete végéig a testén kívül dobogjon a szíve.”
Elizabeth Stone

1. Bevezetés

A 21. században egyre inkább kezd teret hódítani a béranyaság és a dajkaterhesség intézménye, hiszen az örökbefogadás komplikált és sokszor több éven keresztül húzódó procedúráján kívül ez az egyetlen megoldás gyermektelen házaspárok-nak, hogy családot alapíthassanak. Dolgozatom elején szeretném tisztázni a főbb fogalmakat, illetve a különbséget a dajkaanyaság és a béranyaság között.

A *reprodukciós eljárás* egy olyan eljárás, amelyre akkor kerülhet sor, ha bebizonyosodik, hogy egy házaspárnak természetes úton nem születhet gyermeke. Magyarországon akkor végezhető el az eljárás, ha egymástól függetlenül két szakorvosi vélemény alátámasztja, hogy az egyik vagy mindkettő félnél olyan egészségügyi probléma áll fenn, amelynek következtében valószínűleg nem születhet egészséges gyermek. További feltételek, hogy a kérelmezők nem állnak rokoni kapcsolatban, illetve a nő nem éri el az eljárás felső korhatárát, továbbá kellőképpen igazolják a meddőség elleni más eljárások sikertelenségét és a kizáró okok fennállásának hiányát.¹ Ebbe a csoportba sorolhatjuk a *pótanyaságot*, amelynek két fajtája van, a dajkaanyaság és a béranyaság. Magyarországon ez az intézmény nem tartozik az elvégezhető reprodukciós eljárások körébe, hiszen az egészségügyről szóló 1997. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) nem sorolja fel az elvégezhető beavatkozások között.

¹ Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról szóló 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet 1. § (1) bek.

A *dajkaanyaság* azt jelenti, hogy a gyermeket kihordó nő ezt a procedúrát ellenszolgáltatás nélkül, szívességből vállalja a meddő házaspár részére.² A dajkaanya az egyik szülő közeli hozzátartozója lehet és fontos, hogy semmiképpen sem kérhet pénzt a gyermek megszületéséért.³

A *béranyaság* azonban egy visszterhes szolgáltatás, amit nem szívességből, hanem gazdasági, pénzügyi megfontolásokból vállal egy nő.⁴ A béranya akárki lehet, aki megfelelő egészségi állapotban van a gyermek kihordására és tetszőleges összeget követelhet a kívánságszülöktől (tehát nem csak a gyermek egészségének fenntartása érdekében felmerülő-, orvosi-, ruhaköltségeket). A dajkaterhességgel ellentétben itt nem feltétlenül egészségügyi indok áll annak a háttérben, hogy a megbízó házaspár női tagja nem vállalja a gyermeknemzést, lehet akár esztétikai ok is.⁵

2. A kezdetek

A jogintézmény az 1980-as években lendült fel, amikortól a reprodukciós eljárási technikák fejlettségének jóvoltából egyre könnyebbnek bizonyul az utódnemzés. A dajkaanyaság és béranyaság azonban a legtöbb konfliktust kiváltó eljárás, hiszen nehezen találunk két országot, ahol ugyanaz a jogi szabályozás vonatkozik erre a jogintézményre.⁶ Számtalan helyen nem szabályozzák (Lengyelország), egyes helyeken tiltják (Ausztria) máshol az ingyenes formát engedélyezik (Nagy Britannia),⁷ illetve léteznek országok (India), ami a béranyaság paradicsoma és meddő párok járnak az indiai klinikákra, ahol több millió forintnak megfelelő összegért a megrendelő pár megvásárol egy gyermeket.⁸ Talán a legérdekesebb példa erre az Amerikai Egyesült Államok, ahol szignifikáns különbségek vannak az egyes államokra vonatkozó törvények között ezen a területen.

Az első béranyaságra vonatkozó megállapodás egy amerikai ügyvéd, Noel Keane nevéhez fűződik. Keane hozta létre az Infertility Center of New York-ot,

² NAVRATYIL Zoltán: *A varázsló eltöri pálcáját?* Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2012. 141.

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ ILLÉS i. m. 5.

⁶ NAVRATYIL Zoltán: Az anyaság útvesztői. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/3. 189–190.

⁷ BOKROS Edina: *A béranyaság és az állampolgárság kapcsolata külföldi és hazai viszonylatban*. Szakdolgozat. 10–13.

⁸ Surrogacy India <http://www.surrogacyindia.com/> [letöltve: 2017.04.13.]

ahol számtalan béranyaságra vonatkozó megállapodást kötöttek, többek között a híres Baby M. ügy kirobbanásának is a helyszíne.⁹ Erre még később szeretnék visszatérni, a nemzetközi kitekintés bekezdésnél, előtte azonban úgy gondolom, fontos lenne tisztázni a pótanyság egyes fajtáit.

3. A pótanyság formái

A pótanyságnak öt különböző formája van, vagyis a következő öt megoldás képzelhető el a reprodukciós eljárás e modellje körében.

3.1. Kívánságanya petesejtje és kívánságapa hímivarsejtje

A gyermek a kívánságszülők petesejtjéből és hímivarsejtjéből fogan anyatesten kívül, majd az így létrejött embrió a pótanyság méhében ültetik, aki kihordja, illetve megszüli. Ilyenkor a *kívánságszülőkhöz kötődik genetikailag teljes mértékben a gyermek*. Ezt nevezik teljes pótanyságnak.

3.2. Egyik kívánságszülő ivarsejtje és donor ivarsejtje

A gyermek az egyik kívánságszülő petesejtjéből vagy hímivarsejtjéből, illetve egy donor ivarsejtéből fogan anyatesten kívül, majd beültetik a pótanyság méhében, mint a teljes pótanyság esetében. Ilyenkor csak *az egyik kívánságszülőhöz kötődik genetikailag a gyermek*.

3.3. Donor petesejtje és donor hímivarsejtje

A gyermek donor petesejtéből és hímivarsejtéből fogan anyatesten kívül és a béranya kihordja és megszüli. Tekintettel arra, hogy ebben az esetben *a gyermek egyik kívánságszülőhöz se kötődik genetikailag*, ez egy viszonylag ritka és népszerűtlen formája a pótanyságnak.

⁹ Faith MERINO: *Adoption and Surrogate Pregnancy*. Infobase Publishing, 2010. 102.

3.4. Pótanya petesejtje és kívánságapa hímivarsejtje

A gyermek a kívánságapa hímivarsejtjéből és a pótanya petesejtjéből fogan testen kívül vagy testen belül és a pótanya kihordja, illetve megszüli. Ilyenkor a gyerek fele részben a pótanyától fele részben a kívánságapától származik. Ezt nevezi a szakirodalom részleges pótanyaságnak. Ebben az esetben a legvalószínűbb, hogy a pótanya kötődni fog a gyermekhez és az átadás fájdalommal és mély sebekkel járhat, így ez sem tartozik a leggyakrabban előforduló esetek körébe. *A gyermek a kívánságapához kötődik genetikailag.*

3.5. Pótanya petesejtje és donor hímivarsejtje

A gyermek a pótanya petesejtjéből és egy donor hímivarsejtből jön létre. Mint a 3.4. bekezdésben vázolt forma, ez is történhet testen kívül, illetve testen belül. *Ilyenkor a gyermek egyik szülőhöz sem kötődik genetikailag.*¹⁰

4. A reprodukciós eljárások orvosi háttere

Meddőségről akkor beszélhetünk, ha egy év rendszeres, ovuláció idejére eső házasélet ellenére nem történik meg a teherbeesés. Ez hozzávetőlegesen a párok 10%-át érinti. A 21. század során ez az érték növekszik, legfőképpen amiatt, hogy a nők egyre későbbre hagyják a gyermekvállalást és a 30. életév betöltése után a gyermek egyre nehezebben jön össze. Meddőségi kivizsgálást általában egy év sikertelen próbálkozás után javasolt elvégeztetni. Mindkét felet érdemes ilyen esetben kivizsgáltatni, nőknél a petefészkek működését és az anatómiai viszonyokat, férfiaknál a spermiumtermelődést és szintén az anatómiai viszonyokat.¹¹ Egy párkapcsolatban általában 40-50%-ban a nő, 30-40%-ban a férfi, 10-20%-ban mindkét fél oldalán merül fel probléma.¹² Ezek kezelésének egyik legfőbb módja a reprodukciós eljárás. Az eljárás során nemcsak a házaspár,

¹⁰ NAVRATYIL (2010) i. m. 144–145.

¹¹ Az Egészségügyi Minisztérium szakmai protokollja- Meddőségről: kivizsgálásról és a kezelés általános lehetőségéről. Készítette: A Szülészeti és Nőgyógyászati Szakmai Kollégium. http://www.kk.pte.hu/docs/protokollok/SZUL-meddoseg_ellatas-asszisztalt_reprodukcio-IVF.pdf [letöltve: 2017.04.10.]

¹² NAVRATYIL Zoltán: Az asszisztált reprodukciós eljárások főbb fajtái és történeti kialakulásuk az etikai – jogi reakciók tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/1. 110.

hanem egy harmadik személy közreműködése is szükséges annak érdekében, hogy a folyamat sikeres legyen, tehát a megtermékenyülés létrejöjjön. Négy fő fajtája van, melyek az alábbiak.

4.1. Artificialis inseminatio (AI)

Ezt az eljárást végzik a leghosszabb ideje, illetve ez a legegyszerűbben elvégezhető és a legkevésbé költséges. Mesterséges ondóbevitelt jelent, a megtermékenyítés a férfi hímivarsejtjeivel az anyatesten belül történik. Egyrésztől lehet homológ, ha a férj hímivarsejtje kerül felhasználásra, azonban, ha ez nem lehetséges, *heterológ*. Ez utóbbi esetben donor hímivarsejt kerül felhasználásra. Az eljárás során a férfi hímivarsejtjét a nő petesejtjébe helyezik el a peteérés időszakában.

4.2. In vitro fertilisatio (IVF)

A 20. század végére, hosszas kutatások eredményeképp sikerült kifejleszteni az anyatesten kívüli művi megtermékenyítést, vagyis a lombikbébi eljárást. A megtermékenyítés ilyenkor az anyatesten kívül, üvegben – petri csészében – történik. A lombikbébi eljárás előtt 2-3 hétig gyógyszerrel vagy injekcióval kezelik a nőt annak érdekében, hogy ne csak egy-két petesejt érjen meg egy hónap alatt, hanem jóval több. Ezeket ultrahangos módszerrel kiszedik a nő testéből és miután a tüszőfolyadékot leszívták, megtermékenyítik a hímivarsejttel. Az üvegben létrehozott embriót ültetik be az anya méhébe. Ez a módszer – az előzőhöz hasonlóan – vagy homológ vagy heterológ lehet.

4.3. Gamete intra fallopian transfer (GIFT)

Az *in vitro fertilisatio*-val hozzátétőlegesen egy időpontban megjelent módszer. Abban különbözik az előbbtől, hogy a megtermékenyítés nem a petri csészében, hanem a petevezetékben megy végbe.

4.4. Zygote intrafallopian transfer (ZIFT)

Az in vitro megtermékenyített petesejtet visszajuttatják a petevezetékbe amint a megtermékenyítés megtörtént. Abban különbözik mindössze az in vitro megtermékenyítéstől, hogy ez utóbbinál az anyaméhbe történik a petesejt visszaültetése.¹³

5. Pótanyaság Magyarországon?

Magyarországon se a dajkaanyaság, se a béranyaság nincs szabályozva. Az Eütv. kimerítő felsorolást ad az engedélyezett reprodukciós eljárásokról, az előbb felsoroltakat azonban nem tartalmazza.¹⁴ Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy az eljárás nem törvényes Magyarországon. Eredetileg az Eütv. engedélyezte volna az eljárást, azonban késleltette hatálybalépését annak érdekében, hogy a szükséges családjogi rendelkezések megtárgyalására legyen kellő idő.¹⁵ A törvény 183–184. §-a szabályozta volna a dajkaterhességet. Több feltétel teljesülését írta volna elő, többek között azt, hogy orvosi indikáció lett volna szükséges az eljárás lefolytatásához, a dajkaanyának 25 és 40 év közöttinek, legalább egy gyermek édesanyjának, továbbá az egyik kívánságszülő közeli hozzátartozójának kellett volna lennie.¹⁶ Közeli hozzátartozónak számít a házastárson kívül az egyenes ágbeli rokon, a testvér, az örökbefogadott, a mostoha-, illetve a nevelt gyermek, az örökbefogadó-, a mostoha-, továbbá a nevelőszülő.¹⁷ Az Igazságügyi Minisztérium törvényjavaslatát 1998-ban Dr. Hende Csaba, akkori igazságügyi minisztériumi államtitkár adta elő. Tolmácsolta a Legfelsőbb Bíróság véleményét, amely szerint „Azok az orvosi, etikai és jogi problémák, amelyeket a pótanyaság felvet, nem kellően kiérleltek még a törvényi szabályozáshoz, és mindez nem szolgálja a kiskorú gyermek érdekét.” Ezen kívül a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia is úgy vélekedett, hogy „a béranyaság törést hoz létre a genetikus, a kihordási és a felnevelési szülőség között, és sérti a gyermek jogait”, ezért ajánlották a gyermektelen házaspárok számára inkább az örökbefogadást. Az Európai Tanács Szakértői Bizottságának 1989-es

¹³ NAVRATYIL (2011) i. m. 110–112.

¹⁴ Eütv. 166. §.

¹⁵ CSERNUS Eszter: Ki lehessen anya? *Fundamentum*, 2006/01. 89–90.

¹⁶ NAVRATYIL (2012) i. m. 162–163.

¹⁷ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 8:1. §.

véleménye is úgy szólt, hogy a dajkaanyaságot tiltani kell. Az államtitkár úr a továbbiakban kifejtette, hogy az anyaságot nem megdönthető vélelemként, hanem tényként kezelik, így a hatályos törvényi szabályozásba ütközne a dajkaanyaság engedélyezése. Ezen kívül felhívta a figyelmet a későbbi potenciális jogvitákra (pl. ha mind a meddő házaspár, mind a dajkaanya szeretné megtartani a gyermeket, vagy ellentétes esetben, ha a gyermek fogyatékossgal születik és egyik fél sem szeretné megtartani, mi a teendő?). Megkérte a képviselőket, fogadják el javaslatukat és azt, hogy jelenleg nem elég fejlett a tudomány és a jog ahhoz, hogy egy felelősségteljes törvény szülessen a kérdéstről, amely emberi életeket befolyásol.¹⁸

A TASZ (Társaság a Szabadságjogokért) ekkor az Alkotmánybírósághoz fordult. Az akkori Alkotmányra hivatkozott,¹⁹ nevezetesen a következő rendelkezésére: „A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.”²⁰ azonban az Alkotmánybíróság állásfoglalása alapján a dajkaterhesség kiiktatása a reprodukciós eljárások köréből nem volt alkotmányellenes. 2005-ben az Országgyűlés T/18093. számú törvényjavaslat vitája során érkeztek módosító javaslatok a dajkaterhesség legalizálásával kapcsolatosan, azonban nem lettek megszavazva.²¹

Ha megtekintjük a hatályos magyar törvényeket, megállapíthatjuk, hogy a jelenlegi családjogi-, alapjogi-, állampolgársági-, illetve büntetőtörvények nem tennék lehetővé a pótanyaság bevezetését. Ha a későbbiekben sor kerülne ennek az intézménynek a honosítására, szükség lenne rengeteg változtatásra a hatályos jogszabályok területén.

A Ptk. a következőt tartalmazza az anyasággal kapcsolatban: „A gyermek anyja az a nő, aki megszüli.”²² Az anyaság a magyar jogban minden esetben a szüléshez kapcsolódik.²³ Tehát a szülőanyát és nem a kívánságanyát emelné anyai státuszba a rendelkezés. Ez azt jelentené, hogy még akkor is, ha a petesejt a kívánságanyától származik, az örökbefogadás lenne az egyetlen mód arra, hogy a gyermek hozzá kerüljön. Ez azért is problémás, mert az örökbefogadás hosszú és bonyolult procedúrája az egyik fő ok, amiért a gyermeknemzésre képtelen házaspár a pótanyasághoz folyamodik. Ezen kívül, ha a pótanya meggondolja

¹⁸ *Országgyűlési Napló*, 1998/102.

¹⁹ CSERNUS i. m. 90.

²⁰ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya 70/D. §.

²¹ CSERNUS i. m. 90.

²² Ptk. IV. rész, X. cím, XI. fejezet, 4:115. §.

²³ BARZÓ – LÁBADY – NAVRATYIL – CSEHI – KENDERES: *Családjog a 2013. évi V. törvény alapján*. Budapest, Menedzser Praxis, 2014. 154.

magát, mert a terhesség alatt szívéhez nőtt a gyermek és nem szándékozta örökbe adni, a kívánságanya nem nyerhetne semmilyen módon sem anyai státuszt. Az, hogy a születési anyakönyvi kivonatba kit jegyezzenek fel a gyermek apjaként ugyancsak problémát okozna egy kívánságának Magyarországon, még akkor is, ha a hímivarsejt tőle származik. Tekintettel arra, hogy az apai jogállást a házasságon alapuló apasági vélelem keletkezteti, a pótanya férjét tekintené a jog a gyermek apjának. Az apasági vélelem megdöntését kezdeményezhetné ilyen esetben a kívánságapa.²⁴

A Ptk. családjogi szabályai átvették az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (a továbbiakban: Csjt.) rendelkezései közül a gyermeknek a különélő szülővel való kapcsolattartás jogát és ez a jog sérülne a gyermek születésétől kezdve.²⁵

Magyarország Alaptörvényének G. cikke alapján magyar állampolgár gyermeke magyar állampolgár.²⁶ Amennyiben azonban a gyermek donor ivarsejtekkel, vagy a pótanya petesejtjéből és donor hímivarsejtből fogan, és a donor illetve a pótanya nem magyar állampolgár, bonyodalmakat vetne fel állampolgárságának megállapítása. Ezen kívül az Alaptörvény védi a családot, mint a nemzeti fennmaradás alapját és a családi kapcsolat alapjának a házasságot és a szülő-gyermek viszonyt tartja, tehát a hagyományos családmóddel mellett áll ki.²⁷ A bírói gyakorlat hozta létre személyhez fűződő jogként a teljes családban élés jogát, ami ilyen esetben a gyermek születésekor már rögtön sérül.²⁸

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) tiltja az emberi test tiltott felhasználását, illetve az embriókon vagy emberi sejteken végzett kutatásokat. A törvény három évig terjedő szabadságvesztést szab ki annak, aki emberi sejtet, embriót vagy ivarsejtet jogellenesen megszerez, vagyoni ellenértékért forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik. Minősített esetnek számít, ha mindezt egészségügyi szolgáltató vagy alkalmazottja követi el, vagy üzletszerűen követik el. Továbbá az előkészület is büntetendő a Btk. rendelkezései szerint. Aki emberi sejten vagy embrión engedély nélkül orvostudományi kutatásokat végez, egy-öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Tovább

²⁴ NAVRATYIL (2012) i. m. 163–164.

²⁵ Ptk. 4:21. §.

²⁶ Alaptörvény G. cikk (1) bek.

²⁷ Alaptörvény L. cikk (1) bek.

²⁸ KISS Evelin – NAGY Viktor – RAUS Csaba: Alkotmányosság a magánjogban – Az általános személyiségi jog. *Kronika, a PTE Óriás Nándor Szakkollégium folyóirata*, 2015/1. 258.

emeli a büntetési tételt a törvény, ha az embriót reprodukcióra felhasználják, vagy emberi szervezetbe beültetik.²⁹

6. Nemzetközi kitekintés

6.1. Amerikai Egyesült Államok

Jelenleg 12 tagállam engedélyezi a pótanyságot: Arkansas, Florida, Illinois, Nevada, New Hampshire, New Jersey, North Dakota, Texas, Utah, Virginia, Washington, illetve California. Természetesen az egyes államok jogszabályai között számottevő eltérések vannak.

California a legliberálisabb ezen a téren, ott a *laissez faire elv* alapján csupán a bírósági esetjogot veszik alapul a pótanyság ügyében, közvetítő ügynökségek működnek az eljárás lebonyolítása érdekében és akár egyedülálló nők, illetve homoszexuális párok is fogadhatnak örökbe. Annyi a megkötöttség, hogy a gyermek születése előtt szükséges beszerezni egy bírósági végzést, amely a kívánságszülőt/kívánságszülőket nevezi meg szülőként a gyermek születési anyakönyvi kivonatában.

Arkansas állam szabályozásában az az érdekesség, hogy az apaság felől közelíti meg a kérdést. Tehát a gyermek apja minden esetben a kívánságapa lesz, anyja pedig annak házasátarsa. Ha a kívánságapa egyedülálló, akkor egyedül ő lesz bejegyezve szülőként. Ugyanez igaz a donort igénybevevő kívánságanya esetében is. A pótanának pedig semmilyen lehetősége nincs meggondolnia magát, még akkor sem, ha genetikailag kötődik a gyermekhez.

New Jersey államhoz kötődik a híres Baby M. ügy. Meglepő módon a másfél évig húzódó, sok port kavaró pereskedés se motiválta az államot arra, hogy jogszabályokat dolgozzon ki a szabályozással kapcsolatosan. Jelenleg a felsőbírósági esetjog a dajkaanyaságot engedélyezi, de azzal a kikötéssel, hogy a dajkaanya csak születése után mondhat le a gyermekről és csak ezután ismerethetik el szülői státuszukat a kívánságszülők.³⁰

Úgy gondolom az előbb említett Baby M. ügy egy külön bekezdést megér, hiszen talán minden idők leghíresebb pere volt a béranyaság területén.

1985 februárjában William Stern és Mary Beth Whitehead egy szerződést kötöttek, mivel Stern felesége, Elizabeth, meddő volt, viszont a házaspár sze-

²⁹ Btk. 175. §, 172. §.

³⁰ NAVRATYIL (2012) i. m. 150–154.

retett volna gyermeket. Annak ellenére, hogy Elizabeth (a kívánságánya) nem volt szerződő fél, mégis Stern úr halála esetén rá szállt volna a felügyeleti jog a gyermek felett. Stern úr 10.000 dollárt ígért Whitehead asszonynak (házas, kétgyermekes édesanya) és 7500 dollárt az intézménynek, amely összehozta a szerződő feleket, felvilágosítást adott, összeállította a szerződést, továbbá jogi tanácsadást végzett (Infertility Center of New York). A terhesség gond nélkül lefolyt és 1986. március 27-én Baby M. megszületett. Melissa genetikailag a béranyához, illetve a kívánságapához kötődött, tehát részleges béranyaságról van szó az esetében.

A kórházban Whitehead asszony rájött, hogy nem tud elszakadni a gyermek-től és annak ellenére, hogy átadta a Stern házaspárnak, néhány napra rá öngyilkossággal fenyegetőzve egy hét időtartamra visszakérte a kívánságszülőktől a kislányt. A házaspár – bízva ígéretében, hogy egy hét múlva visszaadja a kis Melissát – átadta a gyermeket. A kislányt azonban négy hónap múlva se adta vissza a béranya, majd miután a Stern házaspár bírósághoz fordult, Whitehead asszony férjével együtt Floridába szökött Melissával. Innen azzal fenyegette a kívánságszülőket, hogy ha utána mennek, megöli a gyermeket, illetve Stern urat azzal vádolta, hogy nagyobbik lányát szexuálisan zaklatta. Miután a rendőrség nyomukra akadt, a kisbabát visszaadták a Stern házaspárnak.

A felek előadták álláspontjukat a bíróságon és elsőfokon az a döntés született, hogy a szerződés érvényes, Stern asszony örökbefogadhatja Melissát és a gyermek legjobb érdeke azt kívánja, hogy a kívánságszülőkhöz kerüljön.

Mrs. Whitehead fellebbezett és azzal érvelt a legfelsőbb bíróságon, hogy semmilyen szakértői vélemény nem támasztja alá, hogy alkalmatlan lenne anyának, és a bíróság elvette a jogát ahhoz, hogy gyermekét maga nevelhesse. A Stern házaspár arra hivatkozott, hogy a szerződés érvényes, így őket illeti a gyermek feletti felügyelet. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a szerződés érvénytelen. Véleményük szerint a tény, hogy valakik pénzt használnak fel ilyen célra, teljesen illegális, talán büntetendő cselekménynek is számít. A szerződés kényszeríti a béranyát gyermeke átadására és már a gyermek születése előtt el kell döntenie, hogy lemond a gyermekről. A szerződés több jogszabályba ütközik, például a visszterhesség tilalmába az örökbefogadás során, ezen kívül ahhoz, hogy a szülőanya felügyeleti jogát megszüntessék, szülői alkalmatlanságnak kell fennállnia, vagy neki kell lemondania a gyermekről. A pénz pedig, amit fizettek Whitehead asszonynak a szolgáltatásért járt, nem az örökbefogadásért. Továbbá a gyermek érdeke, hogy mindkét vagy legalább egyik természetes szülőjével nőjön fel és a törvény nem biztosít az apának semmennyivel sem több jogot ehhez, mint az anyának. Egy ilyen szerződés a gazdag

vs. szegény harc jelképe, ugyanis a béranya általában nem önszántából hordja ki és adja fel a gyermeket, hanem anyagi gondok miatt. A kívánságszülők pedig tehetősek és anyagi helyzetüket kihasználva „megvásárolnak” egy gyermeket. A béranyasági szerződések hosszú távú hatásai nem ismertek, de félő, hogy a gyermekre károsan hat, amikor elég érett ahhoz, hogy felfogja, hogy őt pénzért vásárolták szülei.

A per 1988. februárig húzódott. A Legfelsőbb Bíróság végül úgy döntött, hogy annak ellenére, hogy a szerződés érvénytelen, a gyermeket a kívánságszülőknek ítélik. Nem akarták, hogy a gyermek legjobb érdeke a jog áldozatául essen, vagyis csak azért, mert a szerződés érvénytelen, elvegyék a kívánságszülöktől, miután másfél év alatt megszokta és megszerette a Stern házaspárt. A Stern házaspár mindkét tagja jól kereső orvos volt, stabil házasságban éltek, kimondhatatlanul szerették a kislányt és jól bántak vele. Whitehead-ék viszont adósságban voltak, válni készültek és saját gyermekeiket is csak a nagyszülők segítségével tudták nevelni. Whitehead asszony manipulatív képességeire (kiadatta a gyermeket, majd nem vitte vissza), hazugságaira (Stern úr zaklatja a nagyobbik lányát) és fenyegetéseire (megöli a gyermeket, ha el akarják tőle venni) alapozva a bíróság úgy vélte, nem áll a gyerek legjobb érdekében ilyen környezetben felnőni.³¹

Felmerülhet olyan eset is, amikor a gyermekre, az előbbivel ellentétben, egyik szülő sem tart igényt. Tekintettel arra, hogy a kívánságszülők szándékában állt a gyermek fogantatása, sőt a béranyával kötött szerződés is arról szól, nem állhatnak el a szerződéstől azzal az indokkal, hogy a béranya nem vette igénybe az abortusz lehetőségét. Ilyenkor a kívánságszülők lesznek szülők, ugyanúgy mintha a gyermek nem fogyatékkal jött volna világra. Természetesen visszautasíthatják a gyermek felnevelését, de ugyanolyan körülmények között, mintha természetes úton fogant, saját gyermekükről lenne szó.³² Florida joga ezt kifejezetten rögzíti is a törvényben, hiszen úgy rendelkezik, hogy a kívánságszülők kapják meg a gyermekfelügyelet jogát, őket terheli a gyermek tartásának kötelezettsége a születés ténye után minden esetben, így akkor is, ha a gyermek valamilyen fogyatékkal jött világra.³³ Kérdéses az is, hogy ha a kívánságszülők időközben elválnak, mi legyen a gyermek sorsa. Az 1989-es „In re Marriage Buzzanca” című californiai legfelsőbb bírósági döntés éppen ilyen

³¹ In the Matter of Baby M., A Pseudonym for an Actual Person, The Supreme Court of New Jersey, 109 N.J. 396 Argued September 14, 1987. Decided February 3, 1988.

³² NAVRATYIL (2012) i. m. 168.

³³ Florida Statutes § 742.15 (3) (d).

helyzetet vázol fel. Jaycee a béranyaság olyan formájában született, amikor a donor hímvarsejtből és petesejtből fogant embriót ültetik be a béranya méhébe a kívánságszülők kérésére. A kívánságszülők, Luanne és John Buzzanca azonban a gyermek születése előtt elváltak. A kívánságapa a bíróság tudtára adta, hogy nem tart igényt a gyerekekre és tartásdíjat se hajlandó fizetni, mivel a reprodukciós eljárás felesége ötlete volt és Luanne szóban megígérte neki, hogy ő vállal teljes felelősséget a gyermekért. A pótanya szintén közölte, hogy nem szeretné megtartani a kislányt. Luanne azt állította, hogy ő és férje Jaycee törvényes szülei, hiszen annak ellenére, hogy genetikailag nem kötődnek a kislányhoz, a megállapodás alapján ők kezdeményezték a gyermek világra jöttét.

Érdekeség a bíróság megállapítása, hogy Jaycee-nek nem voltak biológiai szülei. Genetikailag nem kötődött se a béranyához, se a kívánságszülőkhöz. Tovább komplikálta az ügyet, hogy a szerződés Jaycee fogantatása után két héttel lett írásba foglalva, előtte csak szóbeli megállapodás volt a felek között. Az elsőfokú bíróság a férjnek adott igazat. Luanne fellebbezett és a Legfelsőbb Bíróság neki adott igazat. Jaycee törvényes szüleiként kimondták a Buzzanca házaspárt. John, annak ellenére, hogy nem az ő kívánsága volt a reprodukciós eljárás, hozzájárulását adta és aláírása is szerepelt a szerződésen. Mivel a törvényes anya státusz Luanne-t illeti meg, így hozzá kerül a gyermek. John pedig, mint törvényes apa köteles tartásdíjat fizetni, hiszen tudott a reprodukciós eljárásról, Luanne állítólagos ígérete a felelősségvállalással kapcsolatban szóban hangzott el, nincs semmilyen írásos bizonyíték, továbbá a kötelessége gyermekét anyagilag támogatni a gyermek legjobb érdekének érvényesülése céljából.³⁴

6.2. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban az első béranya Kim Cotton volt, aki 1985. január 4-én adott életet Baby Cotton-nak. Baby Cotton amerikai apja hímvarsejtjéből és a béranya, Kim Cotton petesejtjéből fogant testen kívül.³⁵ Egy amerikai ügynőkség közbenjárásával valósult meg az eljárás. A Scotland Yard tudomására jutott, hogy a nő béranyaságra vállalkozott, így miután megszülte a gyermeket, az szociális gondozásba került az ügy kivizsgálásáig. Ez meggátolta az anyát, hogy átadja a gyermeket az amerikai apának. Az apa bírósághoz fordult, hogy

³⁴ In re the Marriage of John A. and Luanne H. Buzzanca, 61 Cal. App. 4th 1412 The Supreme Court of California, Mar 10, 1998.

³⁵ Rachel COOK – Shelley DAY: *Surrogate Motherhood: International Perspectives*. Oxford–Portland Oregon, Hart Publishing, 2003. 146.

adják ki neki a gyermeket. A bíróság a gyermek legjobb érdekére hivatkozva kiadta az apának és a kislányt öt napos korában Amerikába szállították. 6500 fontot fizetettek Kim Cotton-nek a kívánságszülők, aki azonban a mai napig nem látta a párt, akik gyermekét nevelik és a gyermeket sem.³⁶

Ebből az ügyből okulva a brit parlament az egészségügyi miniszter indítványára törvényt fogadott el a pótanyaság kérdésével kapcsolatban. A Surrogacy Agreements Act (1985) úgy rendelkezett, hogy a dajkaterhességet engedélyezi, a béranyaságot azonban nem. Természetesen a szükségszerű költségekre igényt tarthat a dajkaanya, de nagyobb összeget nem lehet kérni a gyermekért, ezzel gátolva a szülés elpiacosítását. 1990-ben lépett hatályba a Human Fertilisation and Embryology Act, amely részletesebben foglalkozik a kérdéssel és részletszabályokat is bevezet. 1997-ben a Brazier Report szigorúbb szabályozást kívánt, nagyobb ellenőrzést akart kiterjeszteni, új jogszabályokat hatályba léptetni és szintén felhívta arra a figyelmet, hogy csak a pótanyaság ingyenes formája engedélyezhető. Ez utóbbi azonban csak javaslatként maradt meg. 2008-ban újabb lépéseket hozott a Parlament a dajkaanyaság megfelelő működése érdekében. Legalizálták a non-profit ügynökségek működését, illetve bevezették, hogy egyedülálló, illetve egynemű párok is juthatnak ilyen módon gyermekhez. A későbbiekben olyan intézkedések születtek, hogy a külföldön, dajkaanya által, brit kívánságszülők részére kihordott csecsemők automatikusan brit állampolgárságot kaphatnak, a kívánságszülők is jogosultak a gyermekgondozási szabadság igénybevételére, továbbá a HFEA kiterjesztette a szülővé válás fogalmát.³⁷ A Brit Orvosi Társaság ajánlása alapján a dajkaanyának legalább egy saját gyerekkel kell rendelkeznie, át kell esnie orvosi alkalmassági vizsgálaton, általában családtag, esetleg egy közeli barát lehet. Tájékoztatni kell a feleket a kockázatokról és a pszichológiai tényezőkről. A dajkaanya és a kívánságszülők közti megállapodás nem kikényszeríthető, a dajkaanyának jogában áll meggondolnia magát. Bírósági határozat alapján kaphatnak a kívánságszülők szülői státuszt, amennyiben 18 éven felüliek, házasságban vagy kapcsolatban (regisztrált vagy nem regisztrált) élnek, állandó lakhelyük van és megkapták a dajkaanya beleegyezését.³⁸

³⁶ The Case of Baby Cotton <http://www.itv.com/news/2015-01-04/uks-first-surrogate-mother-heartbroken-she-did-not-meet-babys-parents/> [letöltve: 2017.04.06.]

³⁷ Natalie Gamble Associates: Fertility Law <http://www.nataliegambleassociates.co.uk/knowledge-centre/history-of-uk-surrogacy-law> [letöltve: 2017.04.10.]

³⁸ NAVRATYIL (2012) i. m. 159–161.

6.3. India

Indiában önálló üzletágnak számít a „reprodukción turizmus”. A Google Baby film tökéletesen szemlélteti az ott uralkodó állapotokat. A nők gazdag, általában külföldi kívánságshülőknek sorra szülnek a gyermekeket pénz szerzése végett. A petesejtet és a hímivarsejtet a kívánságshülők online megrendelhetik úgynevezett „gyermekgyártóktól”, akik az egész folyamatot lebonyolítják. Több embrió lefagyasztásra kerül és a kiválasztottakat folyékony nitrogénben repülön elszállítják Indiába és beültetik egy helyi béranya méhébe. A kívánságshülők kilenc hónappal később a helyszínre utaznak és átveszik gyermeküket.³⁹

Több indiai ügynökség működik annak érdekében, hogy a „folyamatot” minél gördülékenyebb legyen lebonyolítani. A „Surrogacy India” garantálja a béranyát, illetve az ivarsejtek „jó minőségét”. 2007 óta működik, legfőbb tevékenysége a termékenységi kezelés, a béranyaság lebonyolítása, illetve a petesejt donáció. A honlapon való gyermekrendelés feltétele az indiai útlevel megléte, illetve egy kalkulátor kiszámolja hogy a kért szolgáltatás mennyi pénzbe fog kerülni. Vállalnak petesejt fagyasztást, in vitro megtermékenyítést, embriók más országból való fogadása esetén a tárolást laboratóriumukban, felfogadott béranyáik részletes orvosi vizsgálatát a terhesség minden szakaszában, szállításukat, tanácsokkal való ellátásukat és elszállásolásukat (ú.n. béranya hosteleiben). Körülbelül 800 béranya áll rendelkezésükre, akiket orvosi és pszichológiai szempontból folyamatosan vizsgálnak, illetve jogászok segítségével felvilágosítást adnak nekik jogaikról és kötelezettségeikről, majd szerződést íratnak alá velük. Ezt részletes társadalmi háttérvizsgálat előzi meg, megvizsgálják, hogy átadott dokumentumaik a valóságnak megfelelnek-e. Fontos feltétel hogy 21 és 35 év között legyenek – lehetőség szerint 30 alatti –, legalább két saját gyermekkel rendelkezzenek, akiket lehetőség szerint több mint két éve szültek, ne cigarettázzanak, ne drogozzanak, ne fogyasszanak alkoholt, továbbá házasságban éljenek és férjük is tudjon e tevékenységükről.⁴⁰

Jelenleg Indiában egy béranya hozzávetőlegesen 4000 és 8000 dollár közötti pénzösszeget keres. Három részletben történik a kifizetés, az első akkor, amikor a terhesség bizonyossá válik, a következő a második trimeszter során, az utolsó pedig a szülés után. Sajnos az ügynökségek dolgozói elsősorban a külföldi ügynőkök érdekeit veszik figyelembe, gondoskodnak arról, hogy a pénzükért kapott szolgáltatás kielégítő legyen. A béranya általában háttérbe szorul, feladatát egy

³⁹ *Google Baby dokumentumfilm*, 2009, rendező: Zippi Brand Frank.

⁴⁰ Surrogacy India i. m.

„bérleti szerződésként” fogják fel, amely során méhét kilenc hónapon keresztül „kiadja” egy meddő pár részére, akik ezért bérleti díjat fizetnek neki.⁴¹ Tavaly az indiai parlament egy törvényjavaslatot nyújtott be a béranyaság szabályozása érdekében. Ezt októberben elfogadták és előreláthatólag nyáron hatályba is lép. A fentebb vázolt megalázó, embertelen, tarthatatlan állapotot hivatott az új törvény orvosolni. Többek között azt tartalmazza, hogy csak indiaiak vehetik igénybe a béranya szolgáltatást, illetve az egyedülállók, az élettársak és a homoszexuális párok a továbbiakban nem juthatnak ilyen úton gyermekhez.⁴²

6.4. Ukrajna

Európában Ukrajna a béranyaság paradicsoma. Ez az egyetlen európai ország, ahol üzletszerűen folyik a tevékenység. Az első kísérletek a XVIII. században mentek végbe, majd Harkov városában 1991-ben született meg az első testen kívüli megtermékenyítésből származó gyermek a harkovi Béranya Program keretében, amely az elmúlt évtizedek során több mint 400 kívánságszülőt segített gyermekhez jutni.⁴³ Indiához hasonlóan keleti szomszédunk is ügynökségeket tart fenn. A New Hope Ügynökség tíz éve működik Kijevben. Honlapjuk alapján ügyfeleik meglehetősen távoznak az ügynökségről, hiszen a velük összedolgozó kórházak fejlettek, béranya jelöltjeiket gondosan válogatják, a donor ivarsejtek kiválasztása pedig egyenesen világszínvonalú. Az árat 37.000 dollárra becsülik, ebben benne van a jogi munka, a donor ivarsejt kiválasztása, ennek beültetése a béranyába, illetve a béranya anyagi juttatása. Amennyiben a meddő pár máshonnan szerez donor ivarsejtet, úgy 23.500 dollárba kerül a procedúra. Öt részletben kell kifizetni az ügynökség által megjelölt összeget. Csak heteroszexuális házaspárok jelentkezhetnek kívánságszülőkként és orvosi papírokkal kell alátámasztaniuk, hogy nem képesek saját gyermek nemzésére. A tradicionális béranyaság illegális tevékenység Ukrajnában, vagyis a béranya és az általa kihordott gyermek között nem állhat fent genetikai kapcsolat. A béranyának 20 és 30 év közöttinek, mind testileg, mind lelkileg épnek, kiegyensúlyozottnak, megbízhatónak és legalább egy gyermek édesanyjának kell lennie. Tilos cigarettáznia, illetve drogokat használnia. Nem jelentkezhet olyan nő béranyának, aki, vagy akinek felmenője,

⁴¹ Amrita PANDE: *Wombs in Labor*. Columbia University Press, 2014. 70–73.

⁴² Béranya turizmus <http://www.hirado.hu/2017/02/11/vege-a-beranya-turizmusnak/> [letöltve: 2017.04.10.]

⁴³ BOKROS i. m. 17.

genetikai betegségben szenved(ett), illetve olyan családból származik, ahol fizikai vagy lelki sérelem érte. Felhívják a figyelmet arra, hogy a béranya semmilyen szülői jogokkal nem rendelkezik és semmilyen esetben nem tarthatja meg az általa kihordott és megszült gyermeket. Sőt, az ügynökség csak akkor fizeti ki a béranyának a díját, ha aláírta a szerződést a gyermek átadásáról.⁴⁴ Ukrajnára éppen ezért nem jellemzőek, a „béranya-perek”.

6.5. Franciaország

A francia Polgári Törvénykönyv már az első rendelkezések között tartalmazza a béranyaság tilalmát. A Code Napoléon semmisnek nyilvánítja a harmadik személlyel kötött olyan megállapodásokat, amelyek azt tartalmazzák, hogy a harmadik személy kötelezettséget vállal más részére gyermek kihordására és megszületésére.⁴⁵ 2015-ben a Semmitőszék kimondta, hogy a francia párok által, külföldön, béranya közreműködésével született gyermekeik francia állampolgárságot kaphassanak és születési anyakönyvi kivonatukat francia nyelven állítsák ki. A béranyaság franciaországi illegális volta miatt e határozat megszületéséig a külföldi béranya által kihordott francia állampolgár gyermeke adott esetben hontalannak minősült. A határozat előzménye két ügy volt, melyek során francia apák orosz béranyáktól született gyermekeik orosz nyelvű születési anyakönyvi kivonatát kérvényezték franciára fordítani és ezt megtagadták nekik. Az apák az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordultak és a bíróság elítélte Franciaországot azzal az indokkal, hogy sértik a gyermek családi életéhez és önazonosságához való jogát. Tekintettel arra, hogy Franciaországban is a leszármazási elv alapján jut a gyermek állampolgársághoz (vagyis francia állampolgár gyermeke automatikusan francia állampolgárságot szerez), a Semmitőszék kimondta, hogy csupán az a tény, hogy egy gyermek béranyához születik, nem fosztja meg attól a jogtól, hogy ha van francia szülője, az állampolgárságot megkaphassa.⁴⁶

⁴⁴ Surrogacy Ukraine <http://surrogacyukraine.com/> [letöltve: 2017.04.15.]

⁴⁵ Code Civile des Francais Article 16–7 Livre Ier: Des personnes, Chapitre II: Du respect du corps humain.

⁴⁶ Family law publishers-Homepage http://www.familylaw.co.uk/news_and_comment/france-s-court-of-cassation-rules-to-recognise-surrogate-children#.WpJm9mclFVc [letöltve: 2017.04.12.]

6.6. Írország

Írországban a pótanya által megszült gyermek jogi státusza semmiben sem különbözik a természetes úton fogant gyermekétől. Mint Magyarországon, Írországban is az számít a gyermek anyjának, aki azt megszülte. Így a szülés tényével a pótanya válik a gyermek törvényes anyjává és rászáll a szülői felügyelet is.⁴⁷ Ha házasságban él, férjét tekintik a gyermek apjának az ellenkező bizonyításáig.⁴⁸ A kívánságszülők csak örökbefogadás útján juthatnak hozzá a gyermekhez. Részletes törvényi szabályozás nem létezik ezen a területen, de a Humán Reprodukciós Bizottság jelentése, amennyiben más országok törvényi szabályozásával összevetjük, sok érdekességet rejt. Liberálisabb bármelyik ország szabályozásánál és annak ellenére, hogy a béranya tekintetében a szabályozás elég szigorú, a kívánságszülők terén sok helyen – úgy érzem – felelőtlen rendelkezéseket tartalmaz és nem a több rendelkezésében is célként emlegetett „a gyermek legjobb érdekét” szolgálja. A pótanyánál előírnák, hogy 18 évnél idősebb legyen, felső korhatárt nem szabnak, azonban felhívják a figyelmet, hogy ne jelentsen számára egészségügyi kockázatot a reprodukciós eljárásban való részvétel. Fizikai és lelki állapotukat is fel kell mérni, illetve lényeges, hogy kényszertől és fenyegetéstől mentesen, saját önszántukból adják fel a gyermeket. Felmerült köreikben, hogy a pótanyává váláshoz szükséges legyen, hogy a nő házasságban éljen, illetve rendelkezzen már saját gyermekkel, akit ő is nevel, de ezt később elvetették. Ennek a legfőbb indoka az volt, hogy a nagyobb gyermeknek ne kelljen átmennie azon a traumán, hogy kistestvérét örökbe adják. A kívánságszülői volthoz semmilyen kor, nem, családi állapot vagy szexuális orientáltsági kritérium nem kötődik. A klinikákat szólítják fel arra, hogy a gyermek legjobb érdekének figyelembevételével és mindenféle diszkrimináció nélkül mérlegeljék, hogy a kívánságszülő megfelel-e a szülővé válás feltételeinek. A pótanya által világra hozott gyermeknek jogában áll szülőanyja identitását felkutatnia.⁴⁹ Annak ellenére, hogy a hatóságok is látják, hogy a szabályozatlan helyzet tarthatatlan, nem úgy tűnik, mintha bármilyen törvényjavaslat is készülne a helyzet moderálása érdekében.

⁴⁷ Citizens Information, Ireland http://www.citizensinformation.ie/en/birth_family_relationships/adoption_and_fostering/surrogacy.html [letöltve: 2017.04.10.]

⁴⁸ Status of Children Act (1987) Part VIII. Presumptions and Evidential Provisions 46 (3) (b).

⁴⁹ Report of The Commission on Assisted Human Reproduction, Ireland, 2014/03. 50–51.

6.7. Az Európai Unió álláspontja

Az Európai Parlament álláspontja alapján egy nagyon kényes témáról van szó. Mind etikai, mind jogi szempontból nehéz jó megoldást találni a kérdésre és tovább komplikálja a helyzetet, hogy az egyes tagállamok mind-mind másként szabályozzák. A nemzetközi magánjog és az alapvető jogok terén a pótnyasággal kapcsolatosan a születendő gyermek állampolgársága, a szülői felügyelet gyakorlásának joga, a gyermek magán- és családi életének tiszteletben tartásához való joga, illetve az emberi test tiltott felhasználása merül fel a pótnyaság kapcsán. 2016. június 16-án az Európai Parlament Jogi Bizottsága kérésére vitatták a kérdést. Elsősorban a határokon átnyúló jogvitákról, másodsorban lehetséges jogi megoldásokról esett szó. A pótnyasággal kapcsolatos legtöbb jogi dilemma abból származik, hogy az országok nagy része nem hajlandó elismerni külföldi születési anyakönyvi kivonatokat. Ezzel kapcsolatos ügyek vagy a tagállami, vagy az Európai Emberi Jogi Bíróságnál kötöttek ki, ahol megállapítható volt, hogy a gyermek magán és családi élet tiszteletben tartásához való joga sérül ilyen esetekben.

A pótnyaságot tiltó tagállamok megtagadják a béranyai szerződésekből születő gyermekektől azt a lehetőséget, hogy a lakóhelyük szerinti ország állampolgárságát megkaphassák. Ez számos hátránnyal jár, többek között a társadalombiztosítás, oktatás és öröklés területén. Ezen kívül felmerül a kérdés a pótnya által világra hozott gyermekek kapcsán, hogy kik számítanak a törvényes szülőknek: a kívánságszülők, vagy a pótnya és annak férje, vagy adott esetben a donorok? Mivel az egyes tagállamok másként definiálják az alapvető családjogi fogalmakat, ebben a kérdésben is nehéz konszenzushoz jutni. A gyermek vér szerinti származásának kiderítéséhez való joga is sérül amennyiben a donorszülők, vagy a béranya identitásának felfedését az adott tagállam jogszabályai megtiltják.⁵⁰

2015 januárjában a „Paradiso és Campanelli kontra Olaszország” ügytől volt hangos a nemzetközi sajtó. Ez is bizonyítéka annak, hogy Európában fontos lenne egy egységes szabályozás a pótnyaság engedélyezésével vagy tiltásával kapcsolatosan, hiszen emberek életei forognak kockán. Az ügy felperesei olasz állampolgárok voltak, akik szerződést kötöttek egy orosz béranyával egy orosz ügynökségen keresztül. A gyermek 2011-es születése után a béranya aláírta a szerződést, amelyben tanúsította, hogy a gyermek genetikailag a kívánságszü-

⁵⁰ European Parliament: Regulating international surrogacy - State of play, 2016 [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/571368/IPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf) [letöltve: 2017.04.14.]

lőkhöz kötődik és átadta nekik a csecsemőt. Az orosz születési anyakönyvi kivonat is a kívánságszülőket tüntette fel a gyermek szüleiként és nem is esett benne szó a béranyával kötött szerződésről. Miután a kívánságszülők Olaszországba mentek a gyermekkel és megkísérelték a születési anyakönyvi kivonatot olasz nyelven elkészíttetni, a moszkvai olasz konzulátus felhívta az olasz hatóságok figyelmét, hogy az anyakönyvi kivonat hamis adatot tartalmaz. Miután kiderült, hogy egyik szülőtől sem származik a gyermek, a hatóság elkobozta őt a kívánságszülőktől és árvaházban helyezte el. A gyermek új anyakönyvi kivonatot kapott, amelyben az szerepelt, hogy szülei ismeretlenek. A gyermeket 2013-ban örökbe fogadták. A kívánságszülők ekkor az Európai Emberi Jogok Bíróságához fordultak, azzal vádolva az olasz hatóságokat, hogy megsértették a gyermek magán- és családi életének tiszteletben tartásához való jogát.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata ugyanis kimondja, hogy

„Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”⁵¹

A bíróság igazat adott a kívánságszülőknek, azzal, hogy valóban nem a gyermek legjobb érdeke szerint jártak el és így a gyermek a törvény áldozata lett. A kívánságszülők és a gyermek között *de facto* családi kötelék létezett, mely abból is látszik, hogy még ha rövid ideig is, de szüleiként nevelték és a hatóság döntése után próbálták őt visszaszerezni. Azonban, tekintettel arra, hogy a gyermeket az öt időközben örökbefogadók 2 éven keresztül nevelték és ennyi idő alatt szoros kapcsolat alakult ki közte és az új szülők között, nem adták vissza a kívánságszülőknek.⁵²

Szükség van nemzetek feletti szabályozásra ezen a téren? A vélemények különböznek. Több szakértő szerint a nemzetközi örökbefogadás szabályainak e téren való alkalmazása, a jogszabályok kiterjesztő értelmezése megoldaná

⁵¹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata I. fejezet: Jogok és szabadságok, 8. cikk: Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog.

⁵² *Affaire Paradiso et Campanelli c Italy*, 27 Janvier 2015, Requête no 25358/12, Cour européenne des droits de l'homme.

a felmerülő problémákat. Így az európai uniós intervenció minimális lenne. Az örökbefogadási törvények megreformálására és egységesítésére tagállami szinten szükség lehetne és fontos közös pont lenne a gyermek legjobb érdeke figyelembevételének biztosítása.

Ezzel ellentétben a szakértők nagy százaléka egy új magánjogi eszköz bevezetését tartaná a legjobb megoldásnak. Ezt a véleményt osztotta Katarina Trimmings és Paul Beaumont is, akiknek könyve (*International Surrogacy Arrangements: Legal Regulation at the International Level*) az e téren kutató nemzetközi magánjogászok körében nagy sikert aratott és több jogász hivatkozási alapjául szolgált. Egy norma alkalmazását vezetnék be, amelyet minden tagállamnak tiszteletben kellene tartania. A tagállamok közötti együttműködést maximalizálni kellene. A béranyaságot piaci tranzakcióként tekintenék, hiszen a béranya anyagi ellenértéket kap szolgáltatásaiért. A tagállamok bíróságai döntenének az olyan jogvitákban, amelyekben a béranya meggondolja magát és nem adná át a gyermeket a kívánságszülőknek. Ilyenkor minden esetben a gyermek legjobb érdekét kellene figyelembe venni. A béranya kényszertől és fenyegetéstől mentes beleegyezését, anyagi kompenzálását és egészségügyi téren való folyamatos ellenőrzését írnák elő. Végezetül pedig megállapítják, hogy a gyermeknek joga lenne származásával kapcsolatosan információhoz jutni.

A Hágai Magánjogi Konferencia, egy 80 taggal rendelkező kormányközi szervezet, felállított egy szakértő csoportot, akik egy megoldás kidolgozásán dolgoznak, így lehetséges, hogy konszenzus jön majd létre a tagállamok között és a jövőben a „Paradiso és Campanelli kontra Olaszország”-hoz hasonló esetek nem történhetnek.⁵³

7. Összegzés

Dolgozatomban a pótnyaság kialakulását, fejlődését, egyes változatait vázoltam. Igyekeztem minél több ország szabályozásába belemélyedni annak érdekében, hogy minél szélesebb képet kapjon az olvasó ezzel a témával kapcsolatosan. Láthatjuk, hogy az egyes országok vallási, kulturális, világnézeti sokfélesége miatt rendkívül nagy különbségek vannak a jogi szabályozás terén. Annak ellenére, hogy az orvostudomány előrehaladott ebben a témában, a jogtudomány nem győzte követni a tempót, így számos helyen a kérdés nincsen szabályozva, illetve, ahol törvények rögzítik is a pótnyaság intézményét,

⁵³ European Parliament: Regulating international surrogacy i. m.

számos jogvita támad ennek kapcsán. Úgy gondolom, sem kategorikusan megtiltani, sem gátlástalanul engedélyezni nem lehet a pótanyságot, hanem egy közbenső megoldást kellene találni.

A LUXUSIMÁZS ÉS AZ E-KERESKEDELEM KAPCSOLATA A SZELEKTÍV FORGALMAZÁSI RENDSZEREKBEN

OROSZI Fanni

1. Luxusimázs és e-kereskedelem

A luxusimázsra már számos esetben történt hivatkozás az Európai Unió szelektív forgalmazási megállapodásokkal kapcsolatos versenyjogi gyakorlatában.¹ Luxusimázzsal főként a luxus kozmetikumok és magas presztízsű termékek rendelkeznek. Ezek olyan szofisztikált, magas minőséggel rendelkező termékek, melyek megkülönböztető luxusimázsa fontos a végső fogyasztók számára. Ezen termékek tulajdonságai nem merülnek ki azok anyagi jellemzőiben, hanem kiterjednek arra a speciális érzetre is, melyet a végső fogyasztók a termék megvásárlásakor éreznek. A luxusimázzsal rendelkező termékek megfelelő környezetben történő árusítása az azokat megvásárló végső fogyasztók érdeke is. Az ilyen, luxusimázzsal rendelkező termékeket kereső végső fogyasztók számára nagyon alacsony a felcserélhetőség mértéke a hasonló, de más szektorban található termékekkel szemben.² A technika fejlődésének és ezáltal az e-kereskedelem egyre növekvő szerepének köszönhetően azonban felmerülnek olyan szelektív forgalmazással kapcsolatos jogesetek, ahol a luxusimázs és az online felületen vagy az úgynevezett piactereken (marketplaces) történő értékesítés egyszerre kapnak szerepet.³ A technikai fejlődéssel egyre növekszik azoknak a forgalmazóknak a száma, akik piactereket vagy független gyártói elektronikus platformokat vesznek igénybe a termékek online értékesítése so-

¹ T-88/92 Groupement d'achat Édouard Leclerc v Commission [ECLI:EU:T:1996:192], T-19/92 Groupement d'achat Édouard Leclerc v Commission [ECLI:EU:T:1996:190], C-37/79 - Marty kontra Lauder [ECLI:EU:C:1980:190] etc.

² T-19/92. sz. ügy Leclerc kontra Bizottság [ECLI:EU:T:1996:190] 114. paragrafus.

³ A C-230/16. sz. ügyben Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa [ECLI:EU:C:2017:603] (a továbbiakban: Nils Wahl Főtanácsnok indítványa).

rán.⁴ Az E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés szerint a válaszadó kiskereskedők több mint 90%-a saját online felületét használja az értékesítéshez, 31%-uk saját online boltot és piactereket is használ. A válaszadók 4%-a pedig csak piactereken értékesít.⁵ A megkérdezett kiskereskedők 18%-a rendelkezik olyan megállapodással, mely tartalmaz a piacterek alkalmazására vonatkozó korlátozást. A korlátozások egy része a piacterek igénybevételét megtiltja, egy része pedig minőségi kritériumokat állít fel azokkal szemben. Az említett korlátozások általában szelektív forgalmazási megállapodások részét képezik.⁶

Az e-kereskedelem egyre növekvő szerepére tekintettel nő a szelektív forgalmazási megállapodások száma, mivel az ilyen megállapodások lehetővé teszik a szállítók és gyártók számára, hogy fokozottabban ellenőrizzék a terjesztési hálózataikat, főként a termékek forgalmazásának minőségére és a termékek árára vonatkozóan.⁷ Ezzel összefüggésben merül fel az a kérdés, hogy megtiltható-e a szelektív forgalmazási hálózatban részt vevő forgalmazók számára, hogy az online értékesítések során nem szerződéses harmadik fél vállalkozásokat vegyenek igénybe,⁸ gátolva ezzel a forgalmazás minőségének és a termékek árának gyártó vagy szállító általi ellenőrzését.

2. A vertikális megállapodásokra vonatkozó Európai Unió szabályozás

A vertikális megállapodások olyan megállapodásokat vagy összehangolt magatartásokat foglalnak magukban, melyek a megállapodás vagy az összehangolt magatartás szempontjából a termelési vagy az értékesítési lánc különböző szintjein tevékenykedő – tehát egymással vertikális kapcsolatban álló – vállalkozások között jönnek létre, és az áruk vagy szolgáltatások felek által történő vásárlásával, értékesítésével vagy viszonteladásával kapcsolatos feltételekre vonatkozik.⁹

⁴ Nils Wahl Főtanácsnok indítványa 1. paragrafus.

⁵ A Bizottság Jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Végső jelentés az e-kereskedelmi ágazati vizsgálatról {SWD(2017) 154 final}(a továbbiakban: E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés) 39. paragrafus (i) pont.

⁶ E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés 40. paragrafus.

⁷ E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés 15. paragrafus ii) pont.

⁸ Nils Wahl Főtanácsnok indítványa 1. paragrafus.

⁹ A Bizottság 330/2010/EU rendelete (2010. április 20.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikke (3) bekezdésének vertikális megállapodások és összehangolt magatartások

Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 101. cikkében foglalt tilalom alá esnek azok a vállalkozások közötti megállapodások és összehangolt magatartások, melyek hatással lehetnek a tagállamok közötti kereskedelemre, és amelyeknek célja vagy hatása a belső piacon belüli verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása. Ilyen megállapodásnak minősül például a beszerzési vagy eladási árak, üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett rögzítése; a termelés, az értékesítés, a műszaki fejlesztés vagy a befektetés korlátozása vagy ellenőrzése; a piacok vagy a beszerzési források felosztása.¹⁰

Az EUMSZ 101. cikkének (3) bekezdése azonban felállít egy olyan kivétel szabályt, amely szerint az ott felsorolt feltételek teljesülése esetén egy megállapodás mentesülhet az (1) bekezdésben megfogalmazott tilalom alól. Azok a megállapodások tartozhatnak ide, amelyek hozzájárulnak az áruk termelésének vagy forgalmazásának javításához, illetve a műszaki vagy gazdasági fejlődés előmozdításához, ugyanakkor lehetővé teszik a fogyasztók méltányos részeseését a belőle eredő előnyből. Továbbá szükséges még, hogy a megállapodások az érintett vállalkozásokra ne rójanak a fenti célok eléréséhez nem nélkülözhetetlen korlátozásokat és ne tegyék lehetővé a kérdéses áruk jelentős része tekintetében a verseny megszüntetését.¹¹

A Vertikális csoportmentességi rendelet csoportmentességi kedvezményt biztosít az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében foglalt tilalom hatálya alól azoknak a vertikális megállapodásoknak, amelyekről megfelelő bizonyossággal feltételezhető, hogy a fent említett feltételeknek megfelelnek.¹² Ezekre a megállapodásokra tehát felállít egy vélelmet, miszerint a Vertikális csoportmentességi rendelet és az EUMSZ 101. (3) bekezdése alapján azok nem esnek az EUMSZ 101. cikkének (1) bekezdésében foglalt tilalom alá. Ez a vélelem azonban csak abban az esetben áll fenn, ha a megállapodásban részes vállalkozások piaci részesedése egyenként nem haladja meg a 30 %-ot azon az érintett piacon, ahol a szállító eladja, a forgalmazó pedig vásárolja a szerződéssel érintett árukat és szolgáltatásokat¹³, továbbá a megállapodás nem tartalmazza a Vertikális csoportmentességi rendeletben meghatározott súlyosan versenykorlátozó eleme-

csoportjaira történő alkalmazásáról (a továbbiakban: Vertikális csoportmentességi rendelet). 1. cikk (1) bekezdés a) pont.

¹⁰ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata 2012/C 326/01 101. cikk (1) bekezdés (továbbiakban: EUMSZ).

¹¹ EUMSZ 101. cikk (3) bekezdés.

¹² Vertikális csoportmentességi rendelet, preambulum (5) bekezdés.

¹³ Vertikális csoportmentességi rendelet, 3. cikk (1) bekezdés.

ket.¹⁴ A csoportmentesség kedvezményéhez a fentiekén kívül szükséges, hogy a megállapodások a termelés vagy a forgalmazás javulásához vezessenek, és a megállapodásoknak köszönhető haszonból a fogyasztók számára méltányos részesedést biztosítsanak.¹⁵

Ha a megállapodásban részt vevő felek piaci részesedése a 30%-os küszöböt meghaladja, nem vélelmezhető, hogy a megállapodás mentesül az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében megfogalmazott tilalom hatálya alól. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a megállapodás a tilalom alá esne, vagy ne felelne meg az EUMSZ 101. cikk (3) bekezdésében megfogalmazott feltételeknek.¹⁶ Nem mentesülnek továbbá azok a megállapodások sem, amelyek, habár teljesítik a 30%-os küszöb értékre vonatkozó feltételt, a verseny súlyos korlátozásának bizonyos, a Vertikális csoportmentességi rendeletben meghatározott típusait tartalmazzák.¹⁷

A Vertikális csoportmentességi rendeletben nyújtott kedvezmény magában foglalja azokat a vállalkozások közötti megállapodásokat is, melyek szelektív forgalmazási rendszert hoznak létre a szállítók és a forgalmazók között.

3. Szelektív forgalmazási rendszer

A szelektív forgalmazási rendszer egy olyan rendszer, amelyben a szállítók vállalják, hogy a szerződés szerinti árukat vagy szolgáltatásokat csak olyan forgalmazóknak adják el, akik meghatározott kritériumok alapján kerültek kiválasztásra. A forgalmazók pedig vállalják, hogy az árukat és szolgáltatásokat nem értékesítik nem szerződéses forgalmazók részére a szállító által a szelektív forgalmazási rendszer működtetésére meghatározott területen.¹⁸ A forgalmazók tehát csak a szelektív forgalmazási rendszer más tagjai és a végső fogyasztók részére értékesíthetik a szerződés szerinti árukat és szolgáltatásokat.¹⁹ A szelek-

¹⁴ Vertikális csoportmentességi rendelet, 4. cikk.

¹⁵ Vertikális csoportmentességi rendelet, preambulum (8) bekezdés.

¹⁶ Vertikális csoportmentességi rendelet, preambulum (9) bekezdés.

¹⁷ Vertikális csoportmentességi rendelet, preambulum (10) bekezdés.

¹⁸ A Bizottság 330/2010/EU Rendelete 1. cikk (1) bekezdés e) pont.

¹⁹ Richard WHISH – David BAILEY: *Competition Law*. New York, Oxford University Press, 2015. 680.

tív forgalmazási megállapodások tehát korlátozzák a szerződéses forgalmazók számát és a viszonteladás további lehetőségeit egyaránt.²⁰

A szelektív forgalmazási rendszereket általában márkás termékek szállítói alkalmazzák.²¹ A szelektív forgalmazási rendszer alkalmazásának oka, hogy a szállítók csak meghatározott paraméterekkel rendelkező forgalmazókon, szakkereskedőkön keresztül szeretnék termékeiket forgalomba hozni és eljuttatni a végfelhasználókhoz.²² A rendszernek köszönhetően a szállító biztos lehet abban, hogy termékeit csak olyan helyen értékesítik, ahol a személyzet rendelkezik minimális technikai képzettséggel vagy amely megfelel a termék által közvetített luxus imázs követelményének.²³

Az Európai Unió Bizottságának Vertikális iránymutatása szerint a szelektív forgalmazási rendszerek alkalmazásának kockázatai közé tartozik a márkán belüli verseny csökkenése, bizonyos típusú forgalmazók kizárása, a verseny enyhítése, szállítók és a vevők közötti összejátszás megkönnyítése.²⁴

A szelektív forgalmazási rendszerek esetén minőségi és mennyiségi kritériumok kerülhetnek meghatározásra. Szelektív forgalmazás esetén megkülönböztethetünk nyílt és zárt szelektációs rendszereket.²⁵ Nyílt szelektációs rendszer esetén a felek nincsenek megállapodás által kötelezve a forgalmazók közötti szelektálásra, a forgalmazóknak csupán meghatározott minőségi követelményeknek kell megfelelniük a szerződéses kapcsolat létrejöttéhez.²⁶ A zárt szelektációs rendszeren belül megkülönböztethetünk tisztán minőségi kritériumokon alapuló egyszerű szakkereskedelmi rendszereket, mennyiségi szelektív forgalmazási rendszereket és minősített szakkereskedelmi rendszereket.²⁷

A tisztán minőségi kritériumokon alapuló szelektív forgalmazási rendszereknek az Európai Unió Bíróságának Metro I ítélete²⁸ és ezt követő töretlen gyakorlata alapján három kumulatív feltételnek kell eleget tenniük. Az első feltétel, hogy a terméknek olyan tulajdonságokkal kell rendelkeznie, mely indokolja,

²⁰ A vertikális korlátozásokról szóló iránymutatás (EGT-vonatkozású szöveg) 2010/C 130/01. (a továbbiakban: Vertikális iránymutatás) 174. paragrafus.

²¹ WHISH–BAILEY i. m. 680.

²² DARÁZS Lénárd: *Vertikális kartellek*. Budapest, Complex Kiadó, 2007. 281.

²³ Peter ROTH QC – Viven ROSE: Bellamy & Child: *European Community Law of Competition*. New York, Oxford University Press, 2008. 457.

²⁴ Vertikális iránymutatás 175. paragrafus.

²⁵ DARÁZS i. m. 285.

²⁶ DARÁZS i. m. 286.

²⁷ DARÁZS i. m. 286.

²⁸ C-16/76 Metro kontra Bizottság [ECLI:EU:C:1977:167] 20–21. paragrafus.

hogy a szállító megtiltja az értékesítést bizonyos üzleteken keresztül. A második feltétel szerint a szállító által a kiskereskedelmi üzletek kiválasztása során alkalmazott kritériumoknak természetüknél fogva minőségi kritériumoknak kell lenniük, melyek alkalmazása egységesen történik minden potenciális forgalmazóval szemben és alkalmazása nem diszkriminatív. A harmadik feltétel pedig az, hogy az engedélyezett forgalmazókra rótt kötelezettségek nem terjedhetnek túl azon a mértéken, amely objektíven szükséges a kérdéses termék minőségének megóvása érdekében. A fenti feltételek alkalmazása a kereskedők számára vonatkozóan nem jelent közvetlen korlátozást.²⁹

A mennyiségi szelektív forgalmazás esetén a kereskedők száma közvetlenül is korlátozásra kerül.³⁰ Ilyen korlátozás lehet például a forgalmazási elvárások minimális vagy maximális szintjének vagy a szelektív forgalmazási rendszerben részt vehető kereskedők számának meghatározása.³¹

A minősített szakkereskedelmi rendszerekbe az olyan köztes formációk sorolhatók, melyek a tisztán minőségi és a mennyiségi szelektív forgalmazási rendszerek között helyezkednek el. Ide tartoznak például az olyan rendszerek, melyekben különböző eladásösztönző eszközök kerülnek alkalmazásra vagy amelyekben meghatározzák, hogy bizonyos termékeket az üzlet mely pontján kell tartani.³²

A Vertikális csoportmentességi rendelet szerint a csoportmentességi kedvezmény nem biztosított a szelektív forgalmazási rendszerek számára, sőt, különösen súlyos korlátozásnak minősül, ha a szelektív forgalmazási rendszer kiskereskedőként működő tagjai számára a végfelhasználók részére történő aktív vagy passzív értékesítéseket a szállító korlátozza. Azonban az aktív és passzív értékesítések korlátozására vonatkozó tilalommal szemben a rendszer tagjai számára megtiltható, hogy nem engedélyezett telephelyről működjenek.³³ Ugyancsak különösen súlyos korlátozásnak minősül, ha korlátozásra kerülnek a rendszeren belüli keresztzállítások, ide értve azt az esetet is, ha a korlátozás a kereskedelem különböző szintjein található forgalmazókat érinti.³⁴ Ilyen korlátozásnak minősül a fentiekén túl a vevő korlátozása a saját eladási árának meghatározásában, azonban a szállítónak lehetősége van arra, hogy maximális

²⁹ Vertikális iránymutatás 175. paragrafus.

³⁰ Vertikális iránymutatás 175. paragrafus.

³¹ DARÁZS i. m. 287.

³² DARÁZS i. m. 289–290.

³³ Vertikális csoportmentességi rendelet, 4. cikk c) pont.

³⁴ Vertikális csoportmentességi rendelet, 4. cikk d) pont.

vagy javasolt eladási árat állapítson meg, ha ezek nem vezetnek rögzített vagy minimális eladási ár alkalmazásához a vevő részéről.³⁵ Nem mentesülnek továbbá azok a korlátozások, melyek olyan közvetlen vagy közvetett kötelezettséget rónak a rendszer tagjaira, amely szerint versenytárs szállítók márkáit nem értékesíthetik.³⁶

4. Az Európai Unió Bíróságának gyakorlata

4.1. Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS kontra président de l'Autorité de la concurrence és Ministre de l'Économie, de l'Industrie et de l'Emploi³⁷

Az alábbi esetben már szerephez jutott az interneten történő értékesítés és egy szelektív forgalmazási megállapodás kapcsolata. Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem a Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS társaság által a Conseil de la Concurrence (francia versenytanács) határozatának megsemmisítése, másodlagosan megváltoztatása érdekében indított eljárásban merült fel.³⁸

A Pierre Fabre Dermo-Cosmétique kozmetikai és testápoló termékeket gyártó és forgalmazó vállalkozás. Kozmetikai és testápoló termékeiket gyógyszerészek közvetítésével forgalmazzák. A forgalmazott termékek nem tartoznak a gyógyszerek kategóriájába, ennek ellenére bizonyos márkákkal kapcsolatos forgalmazási szerződések szerint az értékesítésre kizárólag helyiségben, okleveles gyógyszerész kötelező jelenléte mellett kerülhetett sor. Ez a feltétel *de facto* kizárta az internetes értékesítés minden formáját.³⁹

Az ügyben az Európai Unió Bírósága kimondta, hogy „[a] presztízst sugalló arculat megővására irányuló célkitűzés nem minősülhet a versenykorlátozás alapjául szolgáló jogszerű célkitűzésnek, és így nem igazolhatja, hogy az ilyen célkitűzésre irányuló szerződéses kikötésre ne vonatkozzék az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése.”⁴⁰ Tehát a termékek presztízisére való hivatkozást az

³⁵ Vertikális csoportmentességi rendelet, 4. cikk a) pont.

³⁶ Vertikális csoportmentességi rendelet, 5. cikk c) pont.

³⁷ C-439/09. sz. ügy Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS kontra Président de l'Autorité de la concurrence és Ministre de l'Économie, de l'Industrie et de l'Emploi [ECLI:EU:C:2011:649] (a továbbiakban: Pierre Fabre ügy).

³⁸ Pierre Fabre ügy 2. paragrafus.

³⁹ Pierre Fabre ügy 9–14. paragrafus.

⁴⁰ Pierre Fabre ügy 46. paragrafus.

Európai Unió Bírósága nem fogadta el a szelektív forgalmazási megállapodás indokaként. Az ítélet szerint a termékek helyiségben, okleveles gyógyszerész jelenlétében való értékesítésére vonatkozó kitétel, melynek következménye az internetes értékesítés megtiltása, célzott versenykorlátozásnak minősül, kivéve, ha a korlátozás a termékek jellemzőire tekintettel objektíven igazoltnak bizonyul.⁴¹ Továbbá kizárta a korábbi vertikális csoportmentességi rendelet⁴² alkalmazásának lehetőségét az olyan szelektív forgalmazási szerződésekre vonatkozóan, amelyek *de facto* megtiltják az internetnek a szerződés tárgyát képező termékek forgalmazási módjaként történő használatát.⁴³ Fenntartja azonban az EUMSZ 101. cikk (3) bekezdése szerinti jogszabályi kivétel alkalmazásának lehetőségét, amennyiben az ott meghatározott feltételek teljesülnek.⁴⁴ Ebben az esetben tehát a szelektív forgalmazási rendszer alkalmazásának indokaként megfogalmazott presztízst sugalló arculat alul maradt az internetes értékesítéssel szemben, azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ebben az esetben nem az online értékesítés egyik formáját, hanem *de facto* az internetes értékesítést tiltotta közvetetten a szelektív forgalmazási megállapodás.

4.2. Coty Germany GmbH kontra Parfümerie Akzente GmbH⁴⁵

A luxusimázsra való hivatkozás legutóbb Nils Wahl főtanácsnok indítványában jelent meg a Coty Germany GmbH kontra Parfümerie Akzente GmbH ügyben benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem kapcsán. A Frankfurt am Main-i tartományi felsőbb bíróság az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének és a Vertikális csoportmentességi rendelet 4. cikk b) és c) pontja értelmezésnek kapcsán intézett kérdést az Európai Unió Bíróságához.⁴⁶

Az előzetes döntéshozatal alapjául fekvő jogvita kialakulásához az vezetett, hogy a Coty Germany GmbH, a luxus kozmetikai termékek németországi vezető forgalmazója megtiltotta, hogy a Parfümerie Akzente GmbH, az említett

⁴¹ Pierre Fabre ügy 60. paragrafus.

⁴² Commission Regulation (EC) No 2790/1999 on the application of Article 81(3) of the Treaty establishing the European Community to categories of vertical agreements and concerted practices.

⁴³ Pierre Fabre ügy 60. paragrafus.

⁴⁴ Pierre Fabre ügy 60. paragrafus.

⁴⁵ Nils Wahl Főtanácsnok indítványa.

⁴⁶ Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa. 3. paragrafus.

termékek forgalmazója a termékek internetes értékesítését kifelé látható módon nem szerződés vállalkozások közreműködésével végezze.⁴⁷

Nils Wahl főtanácsnok álláspontja szerint a luxus- és magas presztízsű áruk forgalmazására irányuló, az említett áruk luxusimázsának biztosítását szolgáló szelektív forgalmazási rendszer nem esik az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésében megfogalmazott tilalom alá, ha a szelektív forgalmazási rendszer során alkalmazott objektív minőségi kritériumok megfelelnek a fent említett Metro I ügyben kidolgozott feltételeknek. Nem esnek tehát a tilalom hatálya alá azok a kritériumok, melyek az áru jellegéhez kapcsolódnak, egységesen kerültek meghatározásra, megkülönböztetéstől mentesen alkalmazzák őket, valamint a szükséges mértéket nem haladják meg.⁴⁸ Nils Wahl főtanácsnok továbbá kiemeli, hogy a Metro I kritériumok nem csupán a luxus- és magas presztízsű áruk esetén alkalmazandóak, mivel a szelektív forgalmazási rendszerek lényege, hogy az árversennyel szemben érdemes lehet „[...] egy más, minőségi jellegű elemeket érintő versenyre koncentrálni.”⁴⁹

A főtanácsnok az online értékesítés során a harmadik fél platformok kifelé látható módon történő igénybevételére vonatkozó tilalommal kapcsolatban úgy véli, hogy az nem esik az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének tilalma alá, ha az eleget tesz az említett kritériumoknak a kérdést előterjesztő bíróság vizsgálata alapján.⁵⁰ Tehát szelektív forgalmazási rendszer keretében a szállító megtilthatja, hogy a kereskedő igénybe vegyen harmadik fél platformokat kifelé látható módon a megállapodással érintett áruk és szolgáltatások értékesítése során. Az internetes értékesítéssel kapcsolatos tilalom a főtanácsnok álláspontja szerint nem minősül sem a kiskereskedő vevőkörére, sem a passzív értékesítésekre vonatkozó, a Vertikális csoportmentességi rendelet szerinti különösen súlyos korlátozásnak.⁵¹

5. Luxusimázs kontra e-kereskedelem

Abban az esetben, ha a szelektív forgalmazási rendszerek adta lehetőségek segítségével a gyártók nem védhetnék meg termékeik imázsát, károsodnának

⁴⁷ Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa. 4. paragrafus.

⁴⁸ Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa. 157. paragrafus 1) bekezdés.

⁴⁹ Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa. 46. paragrafus.

⁵⁰ Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa. 157. paragrafus 2) bekezdés.

⁵¹ Nils Wahl Főtanácsnok Indítványa. 157. paragrafus 3)–4) bekezdés.

mind a gyártók, mind az adott termék luxusimázsát értékelő végső fogyasztók. A szelektív forgalmazási rendszerek nyújtotta védelem nélkül a luxustermékek imázsa összeomolhatna, minek következtében a végső fogyasztók többé nem lennének hajlandóak megfizetni azok árát. Az is előfordulhat, hogy a termék eltűnik, és az addig meglévő hasznossága lecsökken.⁵² A termék minősége ugyanis nem annak külső tulajdonságaitól függ, hanem attól, hogy a fogyasztók mit tekintenek annak.⁵³ Előfordulhat például, hogy tönkreteszi egy luxustermék imázsát az, ha elterjed annak híre, hogy a termék kapható egy olyan üzletben, amely nem felel meg a luxusimázs biztosításához szükséges elvárásoknak.⁵⁴ Ez a megváltozott körülmények között igaz lehet abban az esetben is, ha a termékeket olyan piactereken értékesítik, melyek nem felelnek meg annak a luxusimázsnak, amit az adott szállító vagy gyártó termékei közvetítenek. Kulcsfontosságú tehát, hogy a luxusimázssal rendelkező termékek az e-kereskedelemmel szemben is bizonyos fokú védelemben részesüljenek.

Az E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés szerint a piacterek szállító általi akár teljes megtiltása nem tekintendő különösen súlyos korlátozásnak a Vertikális csoportmentességi rendelet 4. cikk b) és c) pontja értelmében.⁵⁵ Ez a megállapítás azonban nem zárja ki azt, hogy az Európai Unió Bizottsága vagy valamely nemzeti versenyhatóság egyedi esetekben a csoportmentességi rendelet visszavonásáról döntsön, ha az adott piaci helyzet ezt indokolja.⁵⁶

Amennyiben az Európai Unió Bírósága követni fogja a Nils Wahl főtanácsnok indítványában foglaltakat, az meg fogja erősíteni a harmadik fél platformok márkás végtermékek értékesítése esetén történő alkalmazása tilalmának jogszerűségét a szelektív forgalmazási rendszerek tekintetében. Az ítélet továbbá alá fogja támasztani a Vertikális iránymutatás azon elemét, amely szerint a szállító megállapíthat olyan standardokat és feltételeket, melyeknek megfelelően kell, hogy a forgalmazók a harmadik fél platformját az internetes értékesítés során használják. Eszerint a szállító megkövetelheti, hogy a fogyasztók ne a harmadik fél platformjának nevét vagy logóját viselő weboldalon keresztül látogassák a forgalmazó weboldalát.⁵⁷

⁵² Massimo MOTTA: *Versenypolitika. Elmélet és gyakorlat*. Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ, Budapest, 2007. 358.

⁵³ MOTTA i. m. 358. 27. lábjegyzet.

⁵⁴ MOTTA i. m. 359.

⁵⁵ E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés 42. paragrafus.

⁵⁶ E-kereskedelmi ágazati vizsgálatról szóló jelentés 43. paragrafus.

⁵⁷ Vertikális iránymutatás 54. paragrafus.

A FIDIC SZERZŐDÉSES FELTÉTELEINEK HASZNÁLATA MAGYARORSZÁGON

REIM Szandra

1. A FIDIC szerződéses feltételeiről általában

A FIDIC szerződéses feltételeit a *Fédération Internationale des Ingénieurs Conseils* (Tanácsadó Mérnökök Nemzetközi Szövetsége) dolgozta ki, mely mintaszerződések a leggyakrabban használt szerződésekké váltak a nagyobb építőipari beruházások körében. A FIDIC egy olyan civil szervezetet, mely 1913-ban, Genfben jött létre 78 ország részvételével. Az intézmény a nemzeti tanácsadó mérnökök szövetségeit egyesíti. Magyarország már 1933-ban a szervezet tagja volt, a szocializmus alatt azonban meg kellett szüntetni a tagságot és csak 1992-ben állították helyre a tagsági viszonyt.

A FIDIC szerződéses feltételein előre kidolgozott, kész szerződéses kondíciókon alapuló, komplett dokumentumokat értünk, melyekhez különféle nyomtatványmintákat, magyarázatokat is fűztek. Egyfajta előre kitalált szerződéses rendszerként is definiálhatnánk. Ezt az is jól mutatja, hogy a kodifikátorok a szerződésminták kidolgozása során megpróbálták sorra venni a különböző építési projektek legjellemzőbb vonásait és azokra szabták a szerződéses feltételeket. A legismertebb és leggyakrabban használt szerződésminta az ún. Piros Könyv, mely a legelső mintaszerződés volt. Ezt a könyvet a tradicionális építési projektek esetében alkalmazzák magas- és mélyépítési munkákhoz. Külön könyv létezik azonban többek között a gépi- és villamosberendezésekre (Sárga), a kis költségvetésű, alacsony beruházási értékű munkákra (Zöld), a kulcsrakész épületekre (Ezüst), továbbá tervezik egy, a bányászatra vonatkozó könyv megalkotását is (Kék könyv). Egy rövidebb ideig létezett Narancssárga

könyv is, de az olyannyira hasonlított a Sárga könyvre, hogy végül a '90-es években megszüntették.¹ Ez az ún. „*FIDIC rainbow*”.²

A legelső kiadványok rendszere a common lawra épült. Az angolszász területekről származó jogintézmények használata során azonban több problémával is szembesülhetünk a kontinentális jogrendszerű országokban. Ezeket a problémákat okozhatja egyrészt magának a jogintézménynek az ismeretlensége (pl. a későbbiekben bemutatásra kerülő DAB), de előfordulhat az is, hogy bár a jogintézmény maga nem ismeretlen, azon a különböző jogrendszerekben más és más értenek. Továbbá a fordítónak is óriási a felelőssége, mivel egy félrefordításon, vagy pontatlan meghatározáson akár milliós összegek is múlhatnak. Az angolszász jelleget a szerződés felépítése is jól mutatja: általános és különös részből áll. Az általános rész módosíthatatlan; itt találhatóak a jogintézmények fogalmainak meghatározásai, illetve azok a dokumentumok, melyek a szerződést, illetve annak mellékleteit alkotják. Az Általános Rész mindig a választott szerződés alapkötete (pl. Piros, Sárga, stb.). A szerződő felek általában kikötik, hogy a Megállapodást a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvénnyel (a továbbiakban: Kbt.) összhangban kötik meg.³

A Különös Feltételek a vállalkozó és a megrendelő igényeit tükrözik. Ezek tehát azok a változások, melyeket a feleknek az adott ország jogrendje, vagy a projekt sajátosságai miatt kell bevenniük a szerződésbe, hogy ezáltal az Általános Feltételeket kiegészítsék, módosítsák vagy felülírják. Így itt érdemes az építési beruházások közbeszerzésének részletes szabályairól szóló kormányrendelet alvállalkozók kifizetésére vonatkozó szabályait;⁴ továbbá a közbeszerzési törvény szerződésekkel kapcsolatos rendelkezéseit felhívni.⁵ A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a Különös Feltételekkel módosított szerződés és az eredeti FIDIC mintaszerződés között alig van valami közös.⁶ Érdekes kérdéseket vethet azonban fel annak vizsgálata, hogy felelhet-e bárki is a jogrendszerek különbségeiből fakadó eltérések miatt kibontakozó jogvitáért.

¹ Roman A. MALLMANN: Neue Fidic Standardbedingungen für Bau- und Anlagenverträge. *Recht der Internationalen Wirtschaft*, 2000/7. 532–540.

² Uo. Ld. még: Paul BATTRICK – Phil DUGGAN: The Rainbow Suite – The 1999 FIDIC Suite Part 2. *CES*, 1999. 1–7.

³ PAKSI Gábor: Bevezetés a FIDIC [Tanácsadó Mérnökök Nemzetközi Szövetsége] világába. *Közbeszerzési Szemle*, 2012/5. 32–41.

⁴ 306/2011. (XII. 23.) Korm.rendelet 14. §.

⁵ 2015. évi CXLI. tv. (Kbt.) 130. §.

⁶ Lukasz KLEE – Aleksandra MARZEC – Michal SKORUPSKI: The Use and Misuse of FIDIC Forms in Poland. *The International Construction Law Review*, 2014/7. (Pt.3.) 296.

Amennyiben az Általános és a Különös Feltételek között ellentmondás lenne, a Különös Feltételek a mérvadóak.⁷

Az Általános és a Különös Feltételek mellett a szerződési rendszer részét képezik továbbá a mintaszerződés mellékletei, a tervrajzok, műszaki leírások, továbbá a mennyiségkimutatások is.

A FIDIC szerződéses rendszer az Európai Unión belül is jól ismert és a tagállamok között be is vált rendszer, mivel a szerződéses feltételeket minden tagállam egységesen kezeli. Ezen szerződéses rendszer használatával a projektek is gördülékenyebben lebonyolíthatóak és a szabálytalanságok kockázatát is csökkenteni lehet.⁸ Ez annak köszönhető, hogy szigorú eljárásrendet határoztak meg a szerződésekben: nagyon pontos fogalommeghatározásokkal dolgoznak és a szerződéses feltételek megalkotása során megpróbálták számba venni az összes lehetséges esetet, ami egy építési beruházás során szóba jöhet. Ezt felismerve az Európai Unió bizonyos támogatásokat a FIDIC szerződéses feltételek alkalmazásához köt.⁹ A mintaszerződésekkel azonban már az uniós csatlakozás előtt is találkozhattunk Magyarországon. Főleg az Uniós csatlakozásra felkészítő, kelet-közép európai országoknak meghirdetett Phare-programok során dolgoznak gyakran ezekkel a feltételekkel nem csak Magyarországon, hanem Romániában is.¹⁰ Ezen szerződési feltételek alkalmazásában azonban semmiféle tapasztalattal nem rendelkeztek az alkalmazók, nem volt ezekre megfelelő képzés.¹¹ De nemzetközi bankok és befektetési alapok is gyakran ezen szerződésminták alapján finanszírozzák a nagyberuházásokat.¹² Ezt példázza a Világbank azon előírása is, mely értelmében a Világbank által finanszírozott projektek tekintetében a FIDIC szerződéses feltételek alkalmazása erősen ajánlott.¹³ Így például Magyarországnak a FIDIC mintaszerződések alapján kellett eljárnia az M0-s autópálya építéskor, mely beruházás során először használták Magyarországon ezeket a szerződési feltételeket.

⁷ U.o. 297.

⁸ PAKSI i. m. 32–41.

⁹ Lukás KLEE – Rév András: *FIDIC szerződéses feltételek alkalmazása a cseh és magyar jogi környezetben*. Budapest, CompLex, 2013. 90–93.

¹⁰ Dragos GEORGESCU: Considerations concerning the applying of FIDIC contracts in Romania. *Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași Tomul LVII (LXI), 2011/2. Secția CONSTRUCȚII. ARHITECTURĂ 32.*

¹¹ KLEE–RÉV i. m. 103.

¹² Lukás KLEE – Ondřej RUCKA: FIDIC: Significance in the Construction Industry. *Czech Yearbook of International Law*, 2014/5. 177.

¹³ Chen LINA: Role of Engineer under FIDIC form Contract. *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice*, 1997/4. 48.

2. A nemzetközi magánjog jelentősége, a *lex mercatoria*

Mivel a FIDIC szerződéses feltételeit főleg a nemzetközi gazdasági kapcsolatok területén alkalmazzák, felvetődik a kérdés, hogy tekinthető-e egy ilyen kiadvány ezen joganyag további jogforrásának a nemzeti jogrendszerek nemzetközi gazdasági kapcsolatokra vonatkozó rendelkezései, továbbá ezek extraterritoriális hatásai; a nemzetközi közjog mint az államok közötti gazdasági kapcsolatainak rendje; illetve az európai unió szabályanyaga mellett. A hágai Nemzetközi Bíróság statútumának 38. cikke alapján a nemzetközi jog forrását képezik a nemzetközi szerződések, egyezmények; továbbá a nemzetközi szokás, mint a jog által elismert nemzetközi gyakorlat; illetve a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek.

1. ábra: A nemzetközi magánjog rendszere (saját készítésű ábra)

A *lex mercatoria* a nemzetközi világkereskedelem joga, mely a nemzetközi kereskedelmi szokásanyagot tömöríti. Ezen sajátos, autonóm jogrendszer a mindenkori állami polgári rendtartásoktól teljesen különálló, ugyanakkor nemzetközi szerződések által sincs kodifikálva. A *lex mercatoriával* szemben azonban erős kritikai állásfoglalásokkal is lehet találkozhatni. Ezen álláspontok képviselői szerint a joganyag túl hézagos, a rendelkezések összefüggés nélkül

állnak egymás mellett és nyílt kérdés, hogy egyáltalán mi tekinthető a joganyag részének. A kritikai irányzat egészen odáig ment el, hogy megkérdőjelezi az egész *lex mercatoria* létezését is. Egyes szerzők szerint ugyanis „a »*lex mercatoria* mint jogi normák összessége csak a kitalálója fantáziájában létezik. [...] Mivel valami, ami nem létezik, attól nem jön létre, hogy nevet adunk neki.”¹⁴ Mindazonáltal elgondolkodtató ezen irányzat képviselőinek azon kijelentése, mely szerint „egy, a *lex mercatoriára* mint alkalmazandó jogra való utalást csak akkor lehetne figyelembe venni, amennyiben a körülményekből pontosan meg lehetne állapítani, hogy a felek a *lex mercatoria* kifejezés alatt pontosan mit értenek.”¹⁵ Úgy gondolom, ez utóbbi állásfoglalást érdemes szem előtt tartanunk, ha a *lex mercatoriával* foglalkozunk. A joganyag létezése ugyanis véleményem szerint egyértelmű: még a legkritikusabb véleményt megfogalmazó szerzők is foglalkoznak vele, elmélkednek rajta, melyre legjobb példaként egy személyes tapasztalatomat egy külföldi egyetemi professzorral tudnám példaként felhozni. A professzor bár a katedrán éles, negatív kritikát fogalmaz meg a *lex mercatoriával* szemben, elismert választottbírói tevékenysége során mégis ezen joganyag alapján kénytelen eljárni és dönteni. Az irányzat képviselőinek nézetei meglátásom szerint tehát oszthatók annyiban, hogy a joganyag alkalmazásához elengedhetetlen lenne az, hogy egyértelműen meg legyen határozva, hogy mi is tartozik a *lex mercatoria* jogába.

A *lex mercatoriától* megkülönböztetendő a még „gyerekcipőben” járó transznacionális jog, amely ugyan még nem kifejelett, autonóm jogrend,¹⁶ de már kiterjedt esetjoggal és jogforrásokkal rendelkezik. Olyan általános szerződési feltételek és kereskedelmi szokások, melyeket a határokon átvívelő gazdasági forgalom egyes kereskedelmi ágazataiban tömegesen figyelembe vesznek, de azt nem az egyes szerződő partnerek, hanem különböző nemzetközi (UNIDROIT) és privát szervezetek (ILA) illetve a nemzetközi választottbíróóságok munkája során létrejött joganyagok segítségével dolgozták ki.

A nemzetközi gazdasági jog eszközei közé tartoznak az úgynevezett jogrend nélküli szerződések is. Ezen kategóriába tartozik a már ismertetett *lex mercatoria* és a transznacionális jog mellett az *ex aequo et bono* alapú bírászkodás, a különböző modellszabályok és modelltörvények, a vallási jogok, mint például a Saria, vagy a standardizálások.

¹⁴ Christian VON BAR – Peter MANKOWSKI: *Internationales Privatrecht, Band I*. 2. Auflage. München, C.H.Beck, 2003. 83–87.

¹⁵ Uo. 87.

¹⁶ Matthias HERDEGEN: *Internationales Wirtschaftsrecht*. 10. Auflage. München, C. H. Beck, 2013. 22–25.

A mintaszerződések (*Model Contracts*) olyan komplett szerződések, melyek uniformizálják egy adott szerződéstípus megkötését: modellként szolgálnak egy-egy komplett szerződés megkötéséhez. Rév és Klee szerint a FIDIC is ilyen standardizált mintaszerződés, azonban felhívják a figyelmet az effajta szerződések használatának a hátrányaira is. A *provisional sums* (feltételes összeg) és a *contingency* (tartalékkeret) fogalmak ismertetésével rámutatnak arra, milyen távoli hatásai lehetnek annak, ha a rosszul fordított, vagy értelmezett rendelkezéseket a *lex mercatoria* részeként átültetünk egyes országok (az ő példájukban Csehország) jogaiba.¹⁷

A FIDIC ugyanis pontos fogalommeghatározást ad a *provisional sums* definiálására. Egyfajta „bizonytalan” tételeket ért alatta, mivel olyan előre elhatárolt költségvetési elemekről van szó, melyek később nem biztos, hogy felhasználásra kerülnek; vagy az építkezés kezdetekor valamilyen okból kifolyólag még nem volt pontosan ismert ezen tételek konkrét mennyisége, vagy ezeknek valamely más releváns tulajdonságai. A tételek árazásának kockázatát nem a vállalkozó viseli, mivel általában a megrendelő által becsült költségeket használja fel az árazás során. A Megrendelőnek az ajánlattételkor törekednie kell a feltételes összeg alá eső mű lehető legpontosabb leírására, illetve a feltételes összeg mértékének lehető legpontosabb meghatározására. A tételeket a kivitelezés során már nem lehet tovább bővíteni és azokat csak a Mérnök kifejezett utasítása alapján használhatják fel. A felhasznált tételek összegének megtérítésére a felhasználás után kerül sor a megrendelő által. Amennyiben nem használják fel a feltételes összeget, úgy az ajánlati ár megegyezik a Szerződéses Árral. A *provisional sums* fogalmát azonban ettől eltérő értelemben is használják az építőiparban. A legismertebb és legelterjedtebb definíció az ismert, de mennyiségi szempontból nehezen meghatározható tételeket érti a fogalom alatt, és a tartalékkerettől való elhatárolás a legfőbb célja. ebben az értelmezésben tehát a megrendelő az esetek nagy részében már előre sejti, hogy szükség lesz ezen elemek felhasználására, de a pontos mennyiségüket, értéküket nem tudja pontosan, előre meghatározni. Csehországban az intézményre a „provizórikus tételek” fordítást használják, ami egyes fogalmak összecszereléséhez, felcsereléséhez vezet. A „tétel” kifejezés ugyanis a FIDIC más könyveiben, más helyeken használatos, a kifejezést továbbá az egyes nemzeti tervezőmérnökök szövetségei által készített fordítások nem is fordítják külön szóként, hanem megalkották a szókapcsolatra a saját, megfelelő jelenétstartalommal rendelkező szavaikat. Azonban a „provizórikus” szó használata sem a legmegfelelőbb, mivel nem adja vissza a „*provisional*” szó

¹⁷ KLEE–RÉV i. m. 90–93.

azon jelentéstartalmát, mely arra utal, hogy a feltétel csak egy bizonyos ideig áll fenn, amíg azt egy másik feltétel fel nem váltja. A szerzőpáros megemlíti továbbá azt is, hogy a problémakör nemcsak az útépitéseknél használatos szerződéseknél vetődik fel, mivel a cseh közbeszerzési törvényben szabályozott opciós jog fordítása, illetve szóhasználata is hasonló problémákat vet fel. A jelenség gyakorlatban megvalósuló problémája azonban az, hogy a rossz fordítást vette át például a cseh építési jog általános szerződési feltételeinek kodifikálása során a cseh Építési Tanács, a cseh Gazdasági Kamara, a cseh Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, illetve a cseh helyi Fejlesztési Minisztérium. A problémát egy fogalom meghatározással talán még ki is lehetett volna küszöbölni, azonban még ez is elmaradt a kodifikátorok részéről. A jelenség a későbbiekben alkalmas lehet talán arra, hogy szokást alakítson ki és ezzel a jog forrásává váljon. A kérdéskör azonban tökéletes példaként szolgál a fordítási nehézségek mellett arra is, hogy hogyan lehet a kontinentális, illetve az angolszász jogrendszerek értelmezéseinek ütközéseit megoldani.¹⁸

Klee és Rév szerint a FIDIC dokumentumok – bár nem céljuk az objektív jog forrásává válás – a valóságban mégis nagy hatást gyakorolnak a társadalomra. Előfordulhat az is, hogy a FIDIC-et valamely szokás alapjának tekintjük. Ez az ún. *rules of laws* (valamely állam jogán kívül eső szabály) eseteiben képzelhető el.¹⁹

Vannak azonban olyan álláspontok is, melyek szerint a FIDIC szerződési feltételeinek folyamatos változtatása, aktualizálása teljes mértékben szembemegy az egységes világkereskedelmi jog meghonosításával, mivel a változások félbeszakítják a kereskedelmi szokásjog igényes, állandó gyakorlattá alakulását. Továbbá az állandó változások, újítások miatt az is kérdéses, hogy mely szerződési feltételeket tekinthetjük egyáltalán a *lex mercatoria* alkotórészének.²⁰

A FIDIC szerződési rendszer alkalmazásának alapja a felek szerződési szabadsága, melyet Magyarországon a Ptk. mond ki. Ennek értelmében a felek egyező akarattal, szabadon határozhatják meg a szerződés tartalmát, attól egyező akarattal el is térhetnek, amennyiben a törvény nem tiltja az eltérést.²¹ Fontos azonban az, hogy a szerződéses feltételek nem tekinthetőek nemzetek feletti, általánosan kötelező normáknak, a nemzetek kogens rendelkezéseinek

¹⁸ Uo. 90–92.

¹⁹ Uo. 93–95.

²⁰ MALLMANN i. m. 532–540.

²¹ PAKSI i. m. 32–41.

minden esetben érvényesülniük kell.²² Mivel a vállalkozási szerződésekre nincs olyan különleges anyagi jogi norma, amely az irányadó jogot szabályozza a felek jogválasztásának hiányában, mint a Bécsi Vételi Egyezmény a nemzetközi adásvételi szerződések esetén, így az ilyen esetekre irányadó rendelkezéseket a Róma I.²³ és II.²⁴ rendeletekben találhatjuk meg. Mallmann kiemeli, hogy a FIDIC mintafeltételeit mindig a felek által kikötött jog – vagyis ez esetben a német felfogás – szerint kell minősíteni. A szerződési feltételek tehát általános szerződési feltételekként kerülnek értékelésre, ami azt jelenti, hogy minden esetben a felek akarategyezőségéből kifolyólag válnak a szerződés részévé úgy, hogy már megvan rájuk a jól bevált, standardizált továbbutalási formula.²⁵

3. Vállalkozási szerződések és FIDIC

A vállalkozási szerződések nagyon sokféle élethelyzet szabályozására, rendezésére hivatottak, hiszen ugyanazon törvényi rendelkezések vonatkoznak a felek jogviszonyára egy hétköznapi mozijegy vásárlásánál, mint egy metróvonal, vagy atomerőmű megépítésére. Legnagyobb jelentőségük azonban az építési szerződéseknek van, mivel az ilyenfajta szerződések sok esetben egy egymáshoz bonyolultan kapcsolódó szerződéses hálózatot hoznak létre, mely láncolatot alkotó részszerződések óriási hatással vannak egymásra.

Egy esetleges jogvita elsősorban a felek által megkötött szerződés alapján lesz eldöntve, mögöttes joganyagként azonban megjelenik mind a Ptk., mind az építőipari kivitelezési tevékenység részletes szabályairól szóló kormányrendelet,²⁶ továbbá az az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény²⁷ (a továbbiakban: Étv.) is, azonban a területen kialakult szokások befolyásoló erejéről sem szabad megfeledkeznünk. Pont ez a momentum, ami miatt nagyberuházásoknál a szerződés nemzetközi szereplői inkább egy olyan szerződéses rendszer kikötését rendelik el, amely biztonságot nyújt számukra azáltal, hogy azt a rendszert a magyar joggal szemben ismerik és használatára

²² Tamás BALÁZS – Lukás KLEE – Dániel GULYÁS: FIDIC Contracts and Hungarian Law – Important Aspects of Using FIDIC Contracts in Hungary. *International Law Review*, 2014/4. 139.

²³ 593/2008/EK.

²⁴ 864/2007/EK.

²⁵ MALLMANN i. m. 532–540.

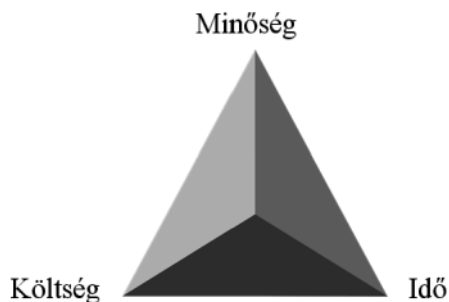
²⁶ 191/2009. (IX.15.) Korm. rendelet.

²⁷ 1997. évi LXXVIII. tv. (Étv.).

már bevált, kialakított gyakorlatuk van. A megrendelők olyan mederben tudják tartani a szerződéseiket, mely átlátható jogviszonyokat alakít ki a felek között. A nemzetközi építési szerződések középpontjában az ún. *claim-management* áll, melynek lényege az a felfogás, hogy az idő-minőség-ár hármas kombinációjának egyensúlya a sikeres vállalkozás kulcsa.

2. ábra: Az idő-költség-minőség háromszöge.²⁸

Mindazonáltal megfigyelhető az, hogy az építési beruházásoknál a felek bizalmatlanok a FIDIC szerződéses feltételeinek alkalmazásával szemben, ezek a tévhitik azonban könnyen eloszlathatóak.²⁹

4. A nagyberuházások finanszírozása: a projektszerződések

„Aki tornyot akar építeni, nem ül-e le előbb, hogy kiszámítsa a költségeket, vajon futja-e pénzéből, hogy fel is építse? Nehogy azután, hogy az alapokat lerakta, de befejezni nem tudta, mindenki, aki csak látja, kicsúfolja.”—Lukács 14, 28-29

Az idézet a sikeres is az idő-költség-minőség háromszögére világít rá. Eszerint mindhárom kockázati tényezőt ellenőrzés, alatt kell tartani ahhoz, hogy a megvalósítandó projekt eredményesen zárulhasson.³⁰ Elsődleges szempont egy megfelelő szerződéses rendszer kialakítása. Ennek megalkotása ugyanis a beruházás egész megvalósulási folyamatára nézve alkalmas megoldást jelenthet. A szerződési szabadság elvéből kiindulva olyan megfelelő partner kiválasztása a cél, aki képes a felek közti bizalmi viszony elmélyítésére. Egy „jó nevű” partner ugyanis hozzájárulhat ahhoz, hogy a hitelezők kedvezőbb kamatfeltételeket szabjanak. Fontos az is, hogy a szerződésben megfelelő biztosítéki és kötelezettségvállalási feltételeket alakítsanak ki a felek egymás között annak érdekében, hogy a költségtúllépést illetve a késedelmes teljesítést elkerüljék. Mint azt a

²⁸ Forrás: NAGY Zsolt: *A projektmenedzsment alapjai*. NyME TTK, 2013. 6.

²⁹ GÁLIK Gabriella: Építési beruházások nemzetközi sablon szerződések alapján – 5 tévhit a FIDIC szerződésekkel kapcsolatban (2015.07.09.); <https://goo.gl/fJZXJO>.

³⁰ KÓNYA Judit: A projektfinanszírozás jogi aspektusai. *Hitelintézet*, 2009/2. 146.

későbbiekben látni fogjuk, a FIDIC szerződéses feltételei maradéktalanul eleget tudnak tenni ezen követelményeknek, így használatuk egy projektfinanszírozással készülő beruházásnál megfelelőnek bizonyulhat. Nagyberuházások esetén azonban óriási jelentősége van annak is, hogy az előállítandó terméknek legyen egy biztos piaca.³¹ Ez ugyanis nagyban csökkentheti a résztvevő finanszírozó bankok kintlevőségeinek kockázatát, mivel a projektársaság így megfelelő pénzárammal fog rendelkezni a hitel visszafizetéséhez. Építési beruházások esetén ezt előre megkötött bérleti szerződésekkel lehet elérni. Az ilyen típusú bérleti szerződések bérbeadóparti dokumentumok, mivel többek között a bérleményhasználat célhoz kötött.³² Ez abból is fakad, hogy a projektfinanszírozás a célfolyósítás segítségével történik, ami azt jelenti, hogy az adott hitel a projekt készültségi fokától függően vehető igénybe és csak bizonyos célok megvalósítását szolgálja.³³ Projektfinanszírozás körében gyakran alkalmazott módszer a régi Ptk.-ban bankgarancia, ma már garanciaszerződésként ismert jogintézmény.³⁴

5. A szerződéseket biztosító mellékkötelezettségek

A szerződés megerősítésének esetei a szerződésszegéshez kapcsolódnak, a kötelezett által önként vállalt többletszankciók, melyeket csak abban az esetben lehet alkalmazni, ha azt a felek a szerződésben kifejezetten kikötötték.³⁵ A Ptk. a szerződés megerősítésének jogintézményei között a foglalót, a kötbért, illetve a jogvesztés kikötését tárgyalja. Továbbá a szerződésszerű teljesítés, illetve a hibátlan teljesítés elősegítésére szolgál többek között a közreműködőért való felelősség, az előzetes, a közbenső és a részleges szerződésszegés intézménye is.

5.1. A Ptk. megoldási kísérletei

A Polgári Törvénykönyv kodifikátorai a kétezres évek egyik legnagyobb problémájának tartott jelenségére, a körbetartozások elkerülésére is megpróbáltak

³¹ MADÁCSI Roland: A projektfinanszírozás egyedi jellegzetességei. *Vezetéstudomány*, 2014/5. 58.

³² KÓNYA i. m. 145.

³³ MADÁCSI i. m. 57.

³⁴ Ptk. 6:431. §.

³⁵ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

megoldást találni. Ennek jegyében olyan új jogintézményeket és eljárásokat kerültek bevezetésre, mint például a fedezeti szerződés, a fedezetkezelő, illetve a vállalkozó által előállított dolog tulajdonjogának átruházásáról szóló rendelkezések.

Széles körben elterjedt tendencia volt közbeszerzések, illetve kisebb súlyú szerződések esetén is – az a megoldás, hogy a vállalkozók szándékosan alacsonyabb kivitelezési költségekkel, tenderárakkal nyújtották be az ajánlatukat a megrendelő számára abból a célból, hogy a szerződést mindenképp velük kössék meg. Ez a tendencia azonban nem csak Magyarországon, hanem több Közép-európai országban is megjelent.³⁶ A vállalkozó a nyomott árak miatt kieső költségeit vagy megpróbálta a szerződés teljesítése során a megrendelővel szemben érvényesíteni, de ez gyakran a felhasznált anyagok minőségének romlásához, ezáltal az eredményként megvalósuló mű alacsonyabb színvonalához vezetett. Erre a jelenségre adott válaszként vezette be nevesítetten a Ptk. a gyakorlatból már ismert fedezeti szerződés jogintézményét.³⁷ A jogszabályi rendelkezés értelmében előzetes és részleges szerződésszegés esetén a megrendelő kárenyhítési kötelezettségének teljesítése körében fedezeti szerződést köthet. A jogintézmény jelentősége abban áll, hogy ha a megrendelő előzetes szerződésszegésre hivatkozással felmondja a szerződést és a megvalósítandó eredményre irányuló munkálatokra más vállalkozóval egy újabb szerződést köt, úgy a két vállalkozó díja közti különbséget a szerződésszegő félre terhelhető. Ezáltal a szerződésszegés kockázatát a vállalkozó fogja viselni. Azonban a megrendelő oldalán is felmerül egy kockázati elem: ha ugyanis a szerződésszegőnek nincs végrehajtható vagyona, úgy a költségeit nem tudja áthárítani rá. Vállalkozások közti körbetartozások elkerülésére érdekében az építési törvény szerint közbeszerzések esetén a kivitelezés költségeit előzetesen zárlati számlára kellett utalni. Ennek a struktúrának a keretei jelennek meg az építőipari kivitelezési szerződésről szóló kormányrendelet által szabályozott fedezetkezelő jogintézményénél³⁸ is. A fedezetkezelő az a személy, akinek a részére a megrendelő előre leteszi a kivitelezés ellenértékének megfelelő fedezetet. A fedezetkezelő az építési műszaki ellenőr által leigazolt számlák ellenértékét ebből az összegből teljesíti a kivitelezőnek. A jogintézmény bevezetése azon a kialakult gyakorlaton változtatott, mely alapján projektfinanszírozás során a finanszírozó bankok egyfajta utólagos fedezetet biztosítottak a teljesített munkákra, illetve a

³⁶ KLEE–MARZEC–SKORUPSKI i. m. 294.

³⁷ Ptk. 6:141. §.

³⁸ 191/2009. (IX.15.) Korm. rendelet 17. §.

kiállított számlákra. Ezentúl a megrendelő már az egyes kivitelezési szakaszok megkezdése előtt köteles a fedezetkezelői számlán megjelentetni a kifizetéshez szükséges összeget.

Fedezetkezelő lehet olyan bank, amely rendelkezik az ehhez szükséges azon többletfeltételekkel (technikai háttér, szükséges dokumentáció),³⁹ melyeket a kormányrendelet ír elő. A megrendelőnek igazolnia kell a kivitelezési munkálatok megkezdése előtt azt, hogy rendelkezik megfelelő forrással. Projektfinanszírozások esetén ezt az ún. „visszavonhatatlan folyósítást biztosító hitel- vagy kölcsönösszeg” rendelkezésre állításával teheti meg. A fedezetkezelői számla feletti rendelkezési jogosultságukat a felek elvesztik azzal, hogy a szükséges összeg a fedezetkezelői számlán megjelenik, onnantól kezdve már csak a fedezetkezelő jogosult az összeggel rendelkezni. A fedezetkezelő akkor teljesíti a fővállalkozónak a munkálataiért járó ellenértéket, ha az építési műszaki ellenőr a teljesítést igazolja.

A Ptk. harmadik, körbetartozások kiküszöbölésére irányuló megoldási technikája a vállalkozó által előállított dolog tulajdonjogának átruházására vonatkozó rendelkezések.⁴⁰ Ez a rendelkezés alapjaiban törli át a dologi jog dogmatikáját. A tulajdonjog megszerzését ingó dolog átruházása esetén a jogcím (*causa*) és a birtokátruházás jelenti, míg ingatlan esetén a *causa* és az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés szükséges hozzá. A tulajdonjog átszállásának az ellenérték megfizetése tehát nem feltétele, az csak kötelmi igényt keletkeztet. Az, hogy a tulajdonjog csak az ellenérték megfizetésével száll át a megrendelőre, egyfajta rejtett tulajdonjog fenntartásra ad módot a vállalkozónak. Ez alapján a meg nem fizetett művet a megrendelő nem is tudná értékesíteni az elévülési határidő lejártát követően sem, mivel a vállalkozó tulajdonjogi igénye nem évül el.

Arra azonban, hogy hogyan is tud érvényesülni ezen jogszabályhely a gyakorlatban, már kialakult bírói gyakorlat van. A Kúria kifejtette, hogy az építési-vállalkozási szerződés *facere* jellegéből adódóan a szerződéses jogviszony nem a tulajdonjog átruházására irányul, hanem a munkával létrehozható eredményre. Ilyen esetekben a beépített anyagok árát a vállalkozó a vállalkozási díj részeként, a szerződés jellemező szolgáltatása keretében követelheti a megrendelőtől, nem pedig attól elkülönült jogon tulajdonjogi igényként.⁴¹ Ez abból is következik, hogy ezen perek semmiképp nem tekinthetők tulajdonjogi pernek, mivel a kötelmi jogviszony léte miatt közös tulajdon keletkezése kizárt

³⁹ 191/2009. (IX.15.) Korm. rendelet 17–21. §§.

⁴⁰ Ptk. 6:247. § (5) bek.

⁴¹ Kúria Pfv.21.748/2012.

a megrendelő és a vállalkozó között, a beépített anyagok értékétől függetlenül sem keletkezhet közös tulajdon, még akkor sem, ha tulajdonjog fenntartással élt a vállalkozó.⁴² Egy ítéletábrái döntés szerint tulajdonjog fenntartással csak olyan szerkezetek, anyagok vonatkozásában lehetséges élni, melyek beépítés nélkül maradnak, mivel a beépítéssel az adott elemek az ingatlan alkotórészévé válnak, melyek a földolog sorsát fogják osztani, vagyis a tulajdonjogi hatások is automatikusan kiterjednek az adott építőelemekre. Beépítésnek számít minden olyanfajta felhasználás, melynek eredményeképp az adott szerkezeti elemeket terv szerinti helyükre szerelik fel függetlenül attól, hogy utóbb a leszerelhetősége mennyiben lenne lehetséges.⁴³

Nem csak a Ptk. kodifikátorai figyeltek fel erre az egész építőiparban megfigyelhető jelenségre. Az Országgyűlés a 236/2013. (VI. 30.) Korm. rendelettel létrehozta a Teljesítésigazolási Szakértői Szervet, melynek működésével egy 2014-es ÉVOSZ konjunktúrafelmérés alapján⁴⁴ az ágazat képviselői is nagymértékben elégedettek. A Szerv részletesebb bemutatására a későbbiekben még kitérek.

5.2. FIDIC erre vonatkozó rendelkezései a Piros Könyv alapján

A FIDIC szerződéses feltételek alapvetően más oldalról közelítik meg a szerződés megerősítését, mint a magyar szabályozás erre vonatkozó rendelkezései. A mintaszerződések ugyanis a vállalkozót próbálják meg minél érdekeltébbé tenni a beruházás problémamentes lebonyolításában azáltal, hogy a vállalkozói díj kifizetésére vonatkozó, a jogrendszerünk számára eddig ismeretlen korlátozásokat, megszorításokat vezet be (pl. Teljesítési Biztosíték, Előlegvisszafizetési Garancia, Visszatartott Összeg Garancia), de megjelennek olyan jogintézmények is, melyek a magyar jogrendszer számára sem ismeretlenek (Kötbér, Jótállás). A továbbiakban ezen jogintézményeket fogom bemutatni.

Teljesítési Biztosítékot csak akkor lehet használni, amennyiben arról a felek a szerződéses feltételek általános részében rendelkeztek. Ez a biztosíték a szerződés egész időtartamára szólóan fennáll, egészen a Jótállási Időszak végéig. Sikeres átvételi eljárás esetén a Megrendelőnek a Teljesítési Igazolás kézhezvételétől számított 20 napon belül vissza kell juttatnia az összeget a biztosítékot adónak.

⁴² BH1996.105.; BDT2009.1990.

⁴³ BDT2017.71.; BH1999.127.

⁴⁴ ÉVOSZ Építőipari Konjunktúra felmérés 2014.10.29.

Az Előleg-visszafizetési Garancia jogintézményének lényege az, hogy ha a Megrendelő előleget fizet a Vállalkozónak, akkor az előleg biztosításának érdekében a Vállalkozó köteles az előleg összegével megegyező összegű garanciát adni a Megrendelőnek. A garancia mértéke általában végösszeg minimum 10%-a. Az előleg kifizetéséhez nem elég az erről szóló igazolás kibocsátása, szükséges még hozzá a Teljesítési Biztosíték kézhez kapása is.

A Visszatartott Összeg Garancia megtalálható mind a Piros, mind a Sárga Könyvekben. A jogintézmény által a Vállalkozó kiválthatja a visszatartást, továbbá a Mérnöknek le kell igazolnia a Visszatartott Összeg első felének Vállalkozó részére történő kifizetését, amennyiben az Átadás-átvételi Igazolás kibocsátása megtörtént a Létesítményre vonatkozóan.⁴⁵

A FIDIC szerződéses feltételei is ismerik a kötbér, illetve a jótállás jogintézményét. A kötbér jogi konstrukciója ugyanaz a FIDIC-ben, mint a magyar jogban, de azzal a különbséggel, hogy kötbér alatt csakis a késedelmi kötbért érti, vagyis a Ptk.-ban nevesített hibás teljesítési, illetve nemteljesítési kötbér nem jelenik meg a szerződéses feltételek rendelkezései között. Összegét ugyanúgy meg lehet állapítani százalékosan, de egy összegben is, mértékére a szerződéses ár az irányadó. Garanciális rendelkezés az, hogy alkalmazását, illetve felső határát meg kell jelölni az Ajánlati Nyilatkozat Függelékében.

A Jótállás körében csak azon momentumokat emelném ki, melyek a magyar jogtól kisebb-nagyobb mértékben eltérést mutatnak. Ha a Jótállási Időszak tartamára a szerződéses feltételek nem tartalmazzak rendelkezést, a felek megállapodhatnak. Ennek viszont bizonyos korlátai vannak. A Jótállást biztosítja egyébként a Teljesítési Biztosíték, illetve a Visszatartott Összeg fele is. Fontos továbbá azt is kiemelni, hogy a teljesítés szempontjából egységesen vannak kezelve az építés, illetve a jótállás körében elvégzendő munkálatok.

6. A teljesítés időszaka

Az ily módon felépülő szerződés megkötése után a kivitelező vállalkozó feladata a szerződés szerű teljesítés. Fontos, hogy a Ptk. alapján az egymással párhuzamos, vagy egymást követő munkálatok pontos befejezését is a megrendelőnek kell biztosítania annak érdekében, hogy egy esetleges másik munkafolyamat időben elkezdődhessen és ezáltal az ebből fakadó késedelmek elkerülhetőek legyenek.

⁴⁵ PAKSI i. m. 32–41.

A teljesítés egész időszaka alatt utasítási jog illeti meg a megrendelőt a megrendelt mű tulajdonságaira vonatkozóan, de ezt a jogkörét nem lépheti túl annak érdekében, hogy a teljesítés feltételeit meghatározza. Amennyiben utasításadási jogköre van a megrendelőnek, úgy ellenőrzési joga is fennáll a teljesítés egész időszaka alatt, ami által a megrendelő akár már a teljesítés során észlelheti a nem szerződésszerű teljesítést és ilyenkor az előzetes szerződésszegésre vonatkozó rendelkezések alapján járhat el a kivitelezővel szemben. Az ellenőrzést segíti az az építőipari kivitelezési tevékenységről szóló kormányrendeletben szabályozott műszaki vezető⁴⁶ továbbá a Magyarországon 2013 októbere óta kötelezően internet alapon vezetett építési napló⁴⁷ intézménye is, mely ellenkező bizonyításáig bizonyítja azt, hogy a kivitelezés az abban foglaltaknak megfelelően ment végbe.

A FIDIC szerződéses feltételei külön alcikkelyt szentelt a helyszínre való bejutás jogára, mely a helyszín átadásával kapcsolatos megrendelői kötelezettségeket tartalmazza. A Ptk.-hoz képest nem figyelhető meg eltérő rendelkezés, mivel ez esetben is kimondásra került, hogy a munkaterületnek a Kezdesi Időpontot követően azonnal rendelkezésére kell állnia. Javasolt azonban kikötni a félreértelmezések elkerülése végett, hogy mit értünk birtokbavételen. Ez a magyar jog szerint a Munkaterület átadását és átvételét jelenti.

Mint már említésre került, 2013 októbere óta Magyarországon kötelező az építési napló vezetése, amennyiben a kivitelezési tevékenység építésügyi hatósági engedélyhez, bejelentéshez, vagy tudomásulvételi eljáráshoz van kötve. Az elektronikus építési napló vezetésének a kötelezettsége építménytípusoktól függően több fázisban került bevezetésre. A kivitelezésben részt vevők kötelessége, hogy minden munkavégzési napon történjen bejegyzés a naplóba, azt naprakész állapotban kell tartaniuk. Az építési naplót hozzáférhetővé kell tenni az építési munkaterületen azzal, hogy a munkavégzés helyszínén alkalmazott eszközökkel (offline kapcsolat esetén) történt napi bejegyzést a naplóvezetésre kötelezett a bejegyzési és dokumentálási kötelezettség napjától számított legfeljebb 3 napon belül az elektronikus rendszerben is bejegyezze. Az építési napló bevezetésének fázisait az alábbi táblázat szemlélteti:

⁴⁶ 191/2009. (IX.15.) Korm. rendelet 13. §.

⁴⁷ 191/2009. (IX.15.) Korm. rendelet 24. §.

3. ábra. Az elektronikus építési napló bevezetésének szakaszai
(saját készítésű táblázat)

	Kivitelezéssel érintett építmény	E-építési napló bevezetésének időpontja
Általános építmények	EU támogatással nem érintett beruházás	2013. október 1.
	EU támogatással érintett beruházás	2014. január 1.
Speciális építmények	Víziközmű építmények, vízgazdálkodási építmények	2014. július 1.
	Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal hatáskörébe tartozó sajátos építmények	2014. július 1.
	Honvédelmi, katonai, nemzetbiztonsági célú építmények	2014. október 1.
	Atomenergia alkalmazására szolgáló építmények	2016. október 1.
	Hírközlési építmények	2014. október 1. 2015. március 1.
	Közlekedési építmények	2015. január 1.
	Többi, külön fel nem sorolt speciális építmények (pl. bányászati tevékenységgel összefüggésben; akkor is, ha uniós támogatással valósul meg)	2013. október 1.

Lehetőség van arra, hogy a felek ütemterveket dolgozzanak ki a megvalósítás szakaszainak meghatározására. FIDIC mintaszerződések használata során azonban javasolt rögzíteni azt, hogy a különböző ütemtervek indikatívak, irányadó jellegűek. Ebből kifolyólag nem is javasolt a szerződés részeivé tenni őket, mivel a Kbt. szerint ha az ütemterv a szerződés része lesz, akkor az ütemterv módosítása szerződésmódosítást fog eredményezni.

Fontos megkülönböztetni ezeket az Ütemterveket a teljesítés szakaszokra bontásától, melynek igazi jelentősége a szerződés árainál, a Vállalkozó kifizetésénél lesz. Továbbá fontos leszögezni azt is, hogy önmagában az a tény, hogy a kivitelezést szakaszokra bontották, az adott szolgáltatást még nem teszi oszthatóvá, aminek a szerződésszegésnél, illetve ugyanúgy a kifizetésnél lesz óriási jelentősége. Az ütemterv jelentősége többek közt abban is áll, hogy egy alaposan megtervezett ütemtervvel, melyhez a felek is tartják magukat, elkerülhetőek a nem kívánt párhuzamos kivitelezések.

7. A létesítmény átvétele

Míg a magyar jogrendszerben a szerződés teljesítésének időpontja az eredményes átadás-átvételi eljárás lefolytatásához kötődik, addig a FIDIC szerződéses feltételei a létesítmény átvételét kissé eltérő mértékben szabályozza. Az közös

mindkét rendszerben, hogy önmagában a munkálatok elvégzése, vagy azok készre jelentése nem jelenti a szerződés teljesítését: szükséges ahhoz egy igazolás megléte.

A mintaszerződések alkalmazása esetén is a Megrendelőtől függ, hogy milyen rend alapján kívánja a létesítmény átvételét meghatározni. Lehetősége van teljes egészében, szakaszonként, vagy akár egyes részekre vonatkozóan is az átvételre. Amennyiben a szakaszos átvétel mellett döntene, úgy a szakaszok átvételének pontos határidejét és műszaki tartalmát előre meg kell határozni az Ajánlati Nyilatkozat Függelékében. Ezzel ellentétben ha a Megrendelő az átvételi eljárást részekre vonatkozóan kívánja lefolytatni, úgy nem kell előre meghatározni azokat. A különböző részek átvétele kivitelezés során a Megrendelői szándéktól függ.

Az átadás-átvételi eljárástól meg kell különböztetnünk a használatba vételi hatósági engedély kiadásának időpontját, melynek semmiféle kihatása nincs a teljesítés időpontjára.

7.1. Teljesítésigazolás, átadás-átvételi igazolás, teljesítési igazolás

A megrendelő a számlát a teljesítésigazolási dokumentum alapján állítja ki, melynek kibocsátását az átvételi eljárás után a műszaki ellenőr végzi. Amennyiben fedezetkezelőt vesznek igénybe a felek, egy műszaki ellenőr kinevezése kötelező. Ez a kötelezően igénybe veendő ellenőr lesz az, aki a teljesítésigazolást kiadja a vállalkozónak.⁴⁸ A számla ellenértékének kifizetését a kivitelező részére még a birtokbavételi eljárás előtt le kell bonyolítani. A teljesítésigazolási dokumentum kiadása után a kivitelezési dokumentációt át kell adni a megrendelőnek.

FIDIC szerződések alkalmazásánál az átadás-átvételi eljárás lefolytatására, illetve a teljesítés igazolására is két különböző igazolást adnak ki. Az Átadás-átvételi Igazolás kiadását megelőzi egy értesítés, melyet a Vállalkozó intéz a Mérnök felé legkorábban 14 nappal a napot megelőzően, mikor a Vállalkozó szerint a Létesítmény elkészültnek tekinthető. Ezt az értesítést annak érdekében küldi meg a Mérnöknek, adja ki számára az Igazolást. A Vállalkozó az értesítésben jelzi, hogy saját meglátása szerint a Létesítmény mikor lesz készen az átvételi eljárás lefolytatására. Ezt követően bocsátja ki a Mérnök az Átadás-

⁴⁸ ERDŐS Gábor: Körbetartozások elleni küzdelem az építőiparban. *Portfólió*, <https://goo.gl/5dJEy9> (letöltve: 2016.10.31.).

átvételi Igazolást, vagy ugyanezen határidőn belül elutasítja a kérelmet. Az Átadás-átvételi Igazolás csak az átadás-átvételi eljárás lefolytatásának tényét igazolja. A Létesítmény teljes elfogadásának ugyanis csak a Teljesítési Igazolás tekinthető. Ez a végleges átvételi nyilatkozat, mely a szerződés egészének befejezését jelenti. Kibocsátására csak a Jótállási Időszak végét követően kerülhet sor.

7.2. A Teljesítésigazolási Szakértői Szerv

Amennyiben a teljesítési igazolás kiadására nem kerül sor, vagy a felek vitatják az igazolás kiadásának megtörténtét, Teljesítésigazolási Szakértői Szerv (a továbbiakban: TSZSZ) igénybevétele van lehetőség, amely szakértői véleményt készít az építészeti-műszaki tervezési, építési, kivitelezési szerződés teljesítéséről a konkrét építési beruházásokhoz kapcsolódóan. Az elkészült szakvélemény azonban kizárólag az arra alapított peres eljárásban használható fel, így nincs arra lehetőség, hogy a szakvéleményt más hatóság, vagy közjegyző előtt (pl.: bíróság, ügyészség, rendőrség) használják fel⁴⁹. Ez különbözteti meg a Szervet az igazságügyi szakértőktől. A Szervet 2013-ban hozták létre a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellé, ez azonban nem jelenti azt, hogy az Iparkamara a Szervet, a tagjait, vagy a tisztségviselőit utasíthatná⁵⁰ is, mivel a TSZSZ független szakértői tevékenység végzésére lett létrehozva a törvény által meghatározott konkrét szerződéses jogviszonyok bizonyos kérdéseiben; hatósági jogkörrel azonban egyáltalán nem rendelkezik. A Szerv függetlenségét hivatott biztosítani továbbá az is, hogy a szakértői tanács tagjai a szakvélemény tartalmát illetően sem a Szerv vezetőségétől, sem más személytől nem fogadhatnak el utasítást.⁵¹

A TSZSZ eljárása csak erre irányuló kérelem esetén indul meg, amennyiben a felek a kérelmükhöz mellékelik a köztük létrejött írásbeli szerződést. A Szerv csak építési szerződések esetén és ilyenkor is csak két meghatározott kérdéskörben való szakvélemény készítésére kérhető fel. Szakvélemény kiadására egyrészt a teljesítésigazolással kapcsolatban (teljesítésigazolás kiadásának elmaradása, teljesítésigazolás kiadása vitás a felek között, vagy bár megtörtént a teljesítésigazolás kiadása, a kifizetés nem történt meg),⁵² másrészt a szerződést biztosító

⁴⁹ 2013. évi XXXIV. tv. 1. § (2) bek., (4) bek. a) pont.

⁵⁰ 2013. évi XXXIV. tv. 3. § (3) bek.

⁵¹ 236/2013. (VI. 30.) Korm. rendelet 7. § (1) bek.

⁵² 2013. évi XXXIV. tv. 1. § (1) bek.

mellékkötelezettségekkel kapcsolatban van lehetősége, ha a biztosíték (bankgarancia, kezesség, zálogjog) érvényesíthetősége vitás a felek között.⁵³ Hiányzik azonban a Szerv hatásköréből az, hogy azon esetekben is eljárhasson, mikor a felek között kialakult vita alapja a – főleg hibás teljesítési – kötbér. A különbség-tételnek gyakorlati jelentősége abban áll, hogy a teljesítésigazolás vizsgálatát a Szerv az elévülési időn belül megkötött szerződések tekintetében visszamenőlegesen is elvégezheti attól függetlenül, hogy működését csak 2013. június 30. után kezdte meg. Szerződéses mellékkötelezettségek tekintetében azonban csak az intézményt szabályozó jogszabályok hatálybalépését követően van módja a vizsgálatra, itt tehát nem illeti meg a visszamenőleges vizsgálat joga.⁵⁴

A szakvélemény elkészítésére a kérelem, illetve az elrendelt hiánypótlás benyújtását követő 30 nap áll a Szerv rendelkezésére, mely határidő egy alkalommal 30 nappal meghosszabbítható.⁵⁵ Az eljárás díja a vitatott összeg 1%-a; minimum 60.000 Ft, maximum 450.000 Ft, melyet a kérelem benyújtásával egyidejűleg kell megfizetni.⁵⁶ Ez az összeg a szokásos szakértői díjakhoz képest kifejezetten alacsony összegnek számít. A szakértői vélemény elkészítésekor a szakértők csak azon dokumentumokra támaszkodhatnak, melyeket önként átadtak nekik. Kötelezésre nincs jogosultságuk, mivel – mint már említettem – nem rendelkeznek hatósági jogkörrel. Ezen kívül tarthatnak helyszíni szemlét is, melynek jelentősége abban áll, hogy ilyenkor a másik fél álláspontját, dokumentumait is megismerhetik, ami nagymértékű segítséget jelenthet a szakvélemény elkészítésekor. Fontos azonban megjegyezni, hogy a TSZSZ-nek nincs joga az építési napló kikérésére. Az ott vezetett adatok azonban nyomtatott dokumentum formájában – önkéntes alapon – minden további nélkül kiadható számukra.

A Szerv eljárása nem zárható ki a felek szerződésében, az erre irányuló kikötés semmis. Ugyanez a jogkövetkezménye annak, ha a szerződés a Szerv eljárásának korlátozására irányul, vagy az eljáráshoz negatív jogkövetkezményeket⁵⁷ fűz.⁵⁸

A Szervre vonatkozó rendelkezéseket azonban nem csak a TSZSZ-ről szóló törvény, illetve kormányrendelet tartalmazza, hiszen a Polgári Perrendtartás

⁵³ 2013. évi XXXIV. tv. 1. § (2) bek., 1. § (4) bek. a) pont.

⁵⁴ CSERMELY Gábor: A Teljesítésigazolási Szakértői Szerv eddigi tapasztalatai, Magyar Építéstechnika, <https://goo.gl/jY7Fnr> (letöltve: 2016.10.31.).

⁵⁵ 2013. évi XXXIV. tv. 6. § (4) bek.

⁵⁶ 236/2013. (VI. 30.) Korm. rendelet 9.§ (2) bek.

⁵⁷ 2013. évi XXXIV. tv. 8. § (7) bek.

⁵⁸ JÁMBOR Attila: Teljesítésigazolási Szakértői Szerv a lánctartozás megakadályozásáért. Építési jog, <https://goo.gl/r3P3BP> (letöltve: 2016.10.31.).

rendelkezései alapján kiemelt jelentőségű pernek minősül minden olyan per – a pertárgy értékétől függetlenül –, melyet a TSZSZ szakvéleményére alapozva indítanak meg.⁵⁹ Az így indult perekben jogi képviselőt kötelező, a folytatólagos tárgyalást pedig két hónapon belülre kell kitűzni.⁶⁰ 400 millió forintot meg nem haladó összegű követelés esetén amennyiben a kérelmező bankgaranciával, vagy biztosítással rendelkezik a követelés összegére, vagy azt bírósági letétbe helyezte, a Szakértői Szerv által teljes bizonyossággal megállapított szerződés szerinti érték teljesítése ideiglenes intézkedésként végrehajtható. Amennyiben a perben hozott ítélet a szakvélemény által meghatározott összeget pénzbeli marasztalásként tartalmazza, úgy az ítélet – 400 millió forintot meg nem haladó részében – előzetesen, fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható. A Szerv szakvéleménye alapján indult perekben kötelező az elektronikus kapcsolattartás.⁶¹

8. A szerződések árai

Ahogy az már említésre került, a teljesítés szakaszokra bontásának nem csak az átvétel, hanem a kifizetés szempontjából is van jelentősége. A vállalkozói díj a szerződés lényeges tartalmi kelléke. Ha a felek nem állapodnak meg a vállalkozói díjban, a szerződés nem jön létre. A költségek nagyságrendjének felmérésének kockázata a kivitelezőt terheli. Felek pontosan megállapodhatnak a vállalkozói díj összegében, ettől nem is térhet el a vállalkozó, és csak ezt a kikötött díjat követelheti. Ez az ún. átalánydíj. De a szerződés megköthető olyan kikötéssel is, mely szerint a vállalkozói díj a teljesítéskor tételesen, utólag kiszámítható. Továbbá a vállalkozói díj lehet az irányadó piaci ár, vagy az adott szakmában szokásos díj. Ha a felek ebben sem állapodnak meg, a díj a teljesítés helye szerinti piacon kialakult középár. A vállalkozói díj megfizetése a Ptk. alapján a szerződés teljesítésekor esedékes. Főszabályként a teljesítés készülségi fokához igazodó részarányos díjra nem tarthat igényt a kivitelező, de a felek ettől eltérően is megállapodhatnak (pl. előleg, szakaszos kivitelezés, részátvétel). A FIDIC Piros Könyvének használata esetén is különféle árakat különböztethetünk meg. Így beszélhetünk Szerződésben Elfogadott Végösszegről, Szerződéses Elfogadott Végösszegről, Szerződéses Árról, illetve Egyösszegű Ajánlati Árról.

⁵⁹ 1952. évi III. tv. 386/O.

⁶⁰ 1952. évi III. tv. 386/A.§ (3), 386/C.§ (2) bek.

⁶¹ 1952. évi III. tv. 386'Q., T., U.§§.

9. Vitarendezés

A nemzetközi gazdasági kapcsolatokban előforduló viták sokszínűségéből fakadóan a vitarendezés formáinak is széles spektruma alakult ki. Az egyik legelterjedtebb vitarendezési módszer a választottbírók eljárása, mely hatékony módszert jelent akár magánvállalkozások, akár államok közti gazdasági kapcsolatokból fakadó viták rendezésére van szükség. Az eljárás alapját az képezi, hogy az eljárás nem valamely nemzeti jog alapján folyik. Egy kivitelezési projekt résztvevői a felek szerződési szabadságának elvéből fakadóan saját maguk határozhatják meg a vitarendezés módját, mely jogukkal a felek általában élnek is. A nemzetközi építőipari viták egyre jelentősebb számát képviselik azon vitáknak, melyeket az ICC által választottbírói úton rendeztek. Ezek a viták évente 14-20%-át teszik ki az ICC összes esetének.⁶²

Az ilyen, intézményesített választottbírók azonban csak az egyik típus; léteznek még a felek által egy bizonyos jogvita megoldására felállított, úgynevezett ad hoc választottbírók is. A nemzetközi építőipari viták azonban olyan elvárásokat támasztanak a hagyományos választottbírókkal szemben, melyeket azok nem minden esetben tudnak teljesíteni, hiszen egy ilyen típusú konfliktus megoldásához egyrészt speciális szakértelemre van szükség, amely mellett a gyakorlati jártasság sem lenne elhanyagolható szempont. A vitarendezésnek továbbá minél gyorsabbnak is kell lennie, mivel a késedelem óriási pénzügyi károkat tud okozni a feleknek, ráadásul akár az eredeti követelés permutációját is okozhatja. A mai tendenciák azt mutatják, hogy a választottbírók már nem tudják betölteni azon szerepüket, amiért korábban a konfliktusrendezés elsődleges formájává tudtak válni. Ebből kifolyólag sok szervezet, amely standardizált szerződéses formákat létesített, vagy jelentősebb finanszírozást nyújtott építőipari projektek számára, inkább alternatív vitarendezési módszereket vesz igénybe jogi beavatkozás helyett. Ilyen alternatív vitarendezési mód a mediáció, a *dispute review board*, vagy a *Dispute Adjudication Board* (DAB). A DAB egy technikai szakértőkből álló fórum, amely közreműködik az egyes építési projektekben. Ez az jelenti, hogy ismerősnek kell lennie a projekt építési szerződéseivel, illetve az építkezés összes folyamatával kapcsolatban, továbbá kvázi kötelező erejű döntéseket hozhat szerződésen kívül kialakult vitákkal kapcsolatban.⁶³ A FIDIC a Nemzetközi Választottbírókól (ICA) alkalmaz

⁶² ICC Statistics, iccwbo.com, <https://goo.gl/4PHTkW> (letöltve: 2016.10.31.).

⁶³ Bryan M. SEIFERT: International Construction Dispute Adjudication under International Federation of Consulting Engineers Conditions of Contract and the Dispute Adjudication Board. *Journal of Professional Issues; Engineering Education and Practice*, 2005/4. 149–157.

választottbírókat és az ICC szabályainak megfelelően jár el. A standardizált szerződési feltételek továbbá kimondják azt is, hogy az elsődleges vitarendező szerv a DAB, legyen a vita jogi, vagy valós eredetű.⁶⁴ A DAB létrehozásával a FIDIC alapú vitarendezés 3 szintűvé vált, amit hierarchiaként is felfoghatunk: az első szint a Mérnök, őt követi a DAB eljárása, melynek sikertelensége esetén a feleknek lehetőségük van választottbírói eljárás igénybevételére is.⁶⁵ A DAB magas szintű kvalifikációt követel meg tagjaival szemben, mely gyakran magában foglalja a szakirányú építészeti végzettséget, több évnnyi építőipari tapasztalatot, továbbá vitarendezési kompetenciákkal való rendelkezést is.⁶⁶ Egy ilyen tagokból álló, szakértői jellegű döntőbizottság kitölti azt az űrt, melyet a választottbírói tapasztalatlansága okoz ilyen speciális szakértelmet kívánó ügyekben. A DAB 1 tagú vagy 3 tagú tanácsként működik⁶⁷ és végig függetlennek kell maradnia a megbeszélések során, továbbá pártatlanul, a szerződésnek megfelelően kell viselkednie.⁶⁸

Ha egy potenciális vita felmerül, a vállalkozónak késedelem nélkül – de nem később mint a vitára okot adó körülmény bekövetkezésétől számított 28 napon belül – értesítenie kell a tervező/mérnököt (*Architect/Engineer, A/E*).⁶⁹ A követelést az értesítés kézhezvételétől számított 42 napon belül a tervező/mérnöknek jóvá kell hagynia, vagy el kell utasítania.⁷⁰ Ha a tervező/mérnök elutasítja a követelést és a fővállalkozó nincs megelégedve döntésével, akkor az ellentmondás létezik és a fővállalkozónak írásban be kell nyújtania az ellentmondásos követelést a DAB-nak. Miután benyújtották a vitát a DAB-nak, a feleknek bármiféle további, kiegészítő információt, illetve a helyszínrre való belépés jogát is biztosítaniuk kell a döntőbizottság részére.⁷¹ A DAB ítéletének kvázi-kötőereje finom egyensúlyt teremt az építési vita gyors, kötelező erejű rendezése és az építési beruházás felei közti békés viszony fenntartása között. Ezzel szemben egy teljes és azonnali kötelező erővel rendelkező döntés egyfajta »win-lose« szituációt teremtene, ami szükségszerűen arra vezetné a feleket,

⁶⁴ SEIFERT i. m. 149–157.

⁶⁵ Lukás KLEE–Daniel NOVY: Construction Dispute Boards; Czech (and Central Europe). *Yearbook of Arbitration*, 2014/4. 175.

⁶⁶ Uo. 173.

⁶⁷ Nael G. BUNNI: Recent Developments in Construction Disputology. *Journal of International Arbitration*, 2000/4. 105.

⁶⁸ Charles CHATTERJEE: Settlement of Disputes Procedure and Arbitration under FIDIC. *Journal of International Arbitration*, 2000/3. 103.

⁶⁹ Uo. 108.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

hogyan formalizálják a helyzetüket, tanácsot kérjenek és hogyan továbbfejlesszék az ellenséges álláspontjaikat. Mindazonáltal az, hogy a DAB döntésének nincs ilyen formában kötelező ereje, azt fogja eredményezni, hogy az igények kezelésének nem lesz értéke egy gyors és gazdaságos értelemben vett megoldás érdekében.

Egy kvázi-kötőerejű, vagy szinte kötelező erejű döntés – amely mindaddig kötelező, míg a nem elégedett fél követi a megfelelő eljárási szabályokat – tehát azt fogja eredményezni, hogy a felek egy kevésbé ellenséges; sokkal békésebb viszonyt alakítsanak az építkezésen, de továbbra is megmarad azon joga a feleknek, hogy a DAB döntését vitassák, amennyiben azt különösen hibásnak, helytelennek, vagy tévesnek tartanak.

A VAGYON-VISSZASZERZÉSI ELJÁRÁS AZ EGYES NEMZETI JOGOKBAN ÉS NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN

SKOBRÁK Alexandra

1. Bevezetés

A bűncselekmény elkövetéséből származó anyagi haszon felderítése kulcsfontosságú része a nyomozati eljárásnak a büntetőjogi intézkedések preventív céljainak megvalósítása szempontjából. Amennyiben az ilyen jellegű vagyon felkutatása sikertelen tehát a bűncselekményből származó profit az elkövető tulajdonában marad, az éppen a bűnözés folytatására sarkallja az elkövetőket.

A gazdasági és vagyon elleni bűncselekmények a közvadás bűncselekmények körének – a 2010-es adatok szerint – több mint felét teszik ki.¹ E körben kiemelkedő jelentősége van a szervezett bűnözésnek, amelynek fő indítéka elsősorban az anyagi haszonszerzés. Mivel e csoportok gyakran nem csak egy adott ország határain belül tevékenykednek, a probléma megoldása nemzetközi együttműködést kíván. Ezt felismerve számos Európai Unió által kiadott irányelv és kerethatározat² foglalkozik a rendszer hatékonyabbá tételével, valamint olyan intézményeket hívtak életre, mint a Camden Asset Recovery Interagency

¹ A 2005-2010 közötti adatokat vizsgálva ez az arány közel 70%. (Forrás: *Statisztikai Tükör*, V. évf., 56. sz., 1.).

² Az Európai Tanács 2001/500/IB kerethatározata a pénzmosásról, valamint a bűncselekményhez felhasznált eszközök és az abból származó jövedelmek azonosításáról, felkutatásáról, befagyasztásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról; a Tanács 2003/577/IB kerethatározata a vagyonnal vagy bizonyítékkal kapcsolatos biztosítási intézkedést elrendelő határozatoknak az Európai Unióban történő végrehajtásáról; a Tanács 2005/212/IB kerethatározata a bűncselekményből származó jövedelmek, vagyon és az elkövetéshez használt eszközök elkobzásáról; a Tanács 2006/783/IB kerethatározata a kölcsönös elismerés elvének a vagyonelkobzást elrendelő határozatokra történő alkalmazásáról; a Tanács 2007/845/IB kerethatározata a tagállamok vagyon-visszaszerzési hivatalai közötti, a bűncselekményből származó jövedelmek és a bűncselekményekhez kapcsolódó egyéb tulajdon felkutatása és azonosítása terén való együttműködésről, illetve az Európai Parlament és Tanács 2014. április 3-án elfogadott 2014/42/EU irányelve.

Network (a továbbiakban: CARIN), illetve az Asset Recovery Offices (a továbbiakban: ARO), mely Magyarországon a Vagyon-visszaszerzési Hatóság (a továbbiakban: VVH). Jelenleg azonban sem a VVH, sem az eljárás gyakorlati megvalósulása nem korszerű és hatékony, így az előzőekben kifejtett célokat nem szolgálja megfelelően.

Szerencsére azonban – főként a nemzetközi elvárások hatására – több olyan megoldást találhatunk más nemzetek jogrendszerében, amely példaként szolgálhat a még gyerekcipőben járó magyar rendszer formálásához. Tanulmányomban a francia, az angol, illetve a svájci megoldást fogom bemutatni, mely jogi szabályozásokról elmondható, hogy nagyobb múltra tekintenek vissza, mint a magyar, illetve egészen eltérő intézményi formákkal találkozhatunk.

Ahogy említettem nagyon fontos része a vagyon-visszaszerzési eljárásnak a nemzetközi együttműködés, így az egyes nemzeti modellek bemutatása után arról fogok szót ejteni, hogy milyen nemzetközi hálózatok alakultak ki. Ez többek között azért is lényeges, hiszen e hálózatok egyik feladata az igen eltérő intézményi formában működő vagyon-visszaszerzési hatóságok közötti összhang megteremtése.

2. Egyes nemzeti modellek

A magyar modell kialakítása egyes külföldi országokéhoz képest súlyos késésben van. Ennek fényében a következőkben az Egyesült Királyságban, a Franciaországban és a Svájcban kialakult rendszer egyes aspektusait fogom ismertetni elsősorban az eltérő részekre koncentrálván.

2.1. Az Egyesült Királyságban kialakult rendszer

Az Egyesült Királyságban a vagyon-visszaszerzési eljárást szabályozó elsődleges jogforrás a Proceeds of Crime Act³ – bűncselekményből származó javakról szóló törvény – (a továbbiakban: POCA),⁴ mely a korábbi 1988-as

³ A törvény 2002-es megalkotását követően 2003-ban lépett hatályba.

⁴ A modellt annyira hatékonynak találták a nemzetközi szinten is, hogy Dél-Afrikában is hoztak egy törvényt Prevention of Organised Crime Act címmel, mely rövidítésében is tükrözi, hogy a brit modellnek több elemét is szinte teljesen megegyezően ültették át saját jogukba. (Ld. bővebben Willie HOFMEYER: The effective use of asset recovery. *Commonwealth Law Bulletin*, 2013. 60.)

Büntetőjogi Törvény,⁵ valamint a Kábítószer kereskedelemről szóló törvény⁶ rendszerét bővíti ki.⁷ A POCA első része foglalkozik a vagyon-visszaszerzési hivatalokkal. Ennek rendszere merőben más a magyarhoz képest, ugyanis az Egyesült Királyságban nem egy vagyon-visszaszerzési hivatal működik, mint Magyarországon, hanem regionális szinten létrehozott több ún. Regional Asset Recovery Team (a továbbiakban: RART). Ezen egységek mellett működött továbbá az eredeti felállás szerint a Serious Organised Crime Agency (a továbbiakban: SOCA),⁸ valamint az Asset Recovery Agency (a továbbiakban: ARA),⁹ mely szerv a nemzetközi kapcsolatok lebonyolításáért is felelt.

A RART egységeknél rendfokozatot nem viselő rendőrök, illetve köztisztviselők végzik a feladatok ellátását, illetve könyvelők és jogászok is közreműködnek a különböző speciális szaktudást igénylő feladatok ellátásában. Ez azért lényeges, mert Magyarországon jellemzően ilyen külön szaktudással nem rendelkező rendőrök látják el az eljárási lefolytatását. Több más szervezet munkatársai is együttműködhetnek a RART munkájával, ilyenek például az Adóhivatal (Tax Authority), a Vám- és Pénzügyőrség (Her Majesty's Revenue and Customs), az Ügyészség (Criminal Prosecutor Service), vagy az ún. Serious Fraud Office.¹⁰

A National Crime Agency (a továbbiakban: NCA)¹¹ – melybe immáron mind az eredeti SOCA, illetve az ARA beletarozik – feladata a Crime and Courts Act értelmében a POCA által meghatározott funkciók gyakorlása.¹² Az NCA egyik fontos szerepe a részvétel a Vagyon-visszaszerzési Ösztönzési Rendszerben

⁵ Criminal Justice Act (1988).

⁶ Drug Trafficking Act (1994).

⁷ KINDELMANN Dóra: Good afternoon! A vagyon-visszaszerzés egyes kérdései az Egyesült Királyságban, egy csésze tea mellett. In: POGÁCSÁS Anett – SZILÁGYI Pál – LÁNCOS Petra – Ádány Tamás (szerk.): *Jogi tanulmányok tehetségek tollából: Érvélesek az Európai Parlament kapcsán*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 907.

⁸ A Serious Organised Crime Agency 2013 októberében fejezte be működését, helyét pedig a National Crime Agency vette át.

⁹ Az ARA-t működését 2003 februárjában kezdte meg, majd 2008. március 31. napján befejezte önálló működését és a SOCA-ba olvadt be.

¹⁰ Jean-Pierre BRUN – Larissa GRAY – Clive SCOTT – Kevin M. STEPHENSON: *Asset Recovery Handbook. A Guide for Practitioners*. Washington, The World Bank, 2011. 133.

¹¹ A brit kormány 2011 júniusában ismertette azt a törvénytervezetet, melynek egyik eleme az NCA létrehozása volt. A *Crime and Courts Act* – melynek első része foglalkozik az NCA megalkotásával – 2013. április 25-én lépett hatályba, az NCA pedig 2013 végén kezdte meg működését. Ahogy a törvény tervezetében is kifejtésre került az NCA nagyban épít a SOCA és más hasonló szervezetek erősségeire, mind az Egyesült Királyságból, mind a szomszédos országokból.

¹² Crime and Courts Act 1. § (3) bek. b) pont.

(Asset Recovery Incentivisation Scheme), melynek értelmében az egyik legfontosabb feladata a visszaszerzett vagyon visszaáramoltatása a bűnüldöző szervekhez, onnan pedig az államhoz. Ezt a folyamatot a Belügyminisztérium koordinálja, akképpen, hogy a befolyt összeget negyedévente ellenőrzi, majd utólag visszaosztja a szerveknek. Az NCA vezetője, az ún. Director General feladata, hogy a Belügyminisztérium felé jelentéseket tegyen ahhoz, hogy az megfelelő információkkal rendelkezzen e feladata ellátásához.¹³ További – a SOCA-tól örökölt¹⁴ – feladata az NCA-nak a Proceeds of Crime Centre (a továbbiakban: PoCC) adminisztrációs feladatainak ellátása.¹⁵ A PoCC szorosan kapcsolódik a vagyon-visszaszerzés rendszerébe, feladata ugyanis azon pénzügyi nyomozásokkal és pénzügyi hírszerzéssel foglalkozó tisztek kiképzése, akkreditálása, valamint azok figyelemmel kísérése, akik szerte az Egyesült Királyságban később a bűnüldözésbe tagozódnak. Ez a szervezet felelős továbbá a Közös Vagyon-visszaszerzési Adatbázis (Joint Asset Recovery Database) kezeléséért, mely tartalmazza az összes vagyon-visszaszerzésre vonatkozó pénzügyi adatot országszerte.¹⁶

Az Egyesült Királyságban kialakított szervezeti rendszer igen széttagolt, illetve a vagyon-visszaszerzési eljárással kapcsolatos tevékenységek is megosztottak. Megjegyzendő azonban, hogy az eredeti rendszerhez képest egy sokkal centralizáltabb forma alakult ki, tehát a korábbi SOCA, ARA, valamint NPIA által ellátott feladatokat – vagy azoknak egyes vonatkozó részét – már mind az NCA végzi. Ennek oka vélhetően, hogy a túl sok szervezet egymás közötti kommunikációja nem képes kellően hatékonyan működni, illetve kevésbé átlátható a feladatmegosztás. Az új rendszer működőképességét jól mutatja, hogy az Egyesült Királyságban 2015-ben közel 27.000.000,- fontot sikerült az államnak visszaszereznie, mely igen jelentősnek számít.¹⁷

Érdemes szót ejteni az Egyesült Királyságban is meglévő, bizonyítást könnyítő vélelemről. Ahogy a magyar szabályozás is lehetővé teszi, egyes esetekben a törvény erejénél fogva beáll egy megdönthető vélelem, így könnyítve meg a vagyon illegális eredetének bizonyítását.¹⁸ Az angol jogban a könnyített bizonyítás

¹³ Revised Framework document for the National Crime Agency. United Kingdom, 2015. 11.

¹⁴ Serious Organised Crime Agency Annual Report and Accounts 2012/13. 26.

¹⁵ Ez a feladata 2012 novemberében került át a SOCA feladatai közé, ugyanis a POCA eredetileg a National Policing Improvement Agency (a továbbiakban: NPIA) tevékenységei közé sorolta.

¹⁶ National Crime Agency: National Crime Agency Annual Report and Accounts 2015–2016. 23.

¹⁷ National Crime Agency: National Crime Agency Annual Report and Accounts 2015–2016. 40.

¹⁸ A magyar szabályozásnak a – kézirat lezárása előtti – utolsó fontosabb változtatását az európai uniós és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények, valamint egyes bünte-

eszközét is a POCA tartalmazza. A törvény rendelkezésének értelmében három olyan feltétel van, melyek közül egy megállapítása már a bűnözői életforma megállapítását eredményezi, amennyiben pedig ez megtörténik, a bíróság vélelmezi, hogy az elkövető minden vagyona bűncselekményből származik, tehát elkobozható. A bűnözői életforma megállapításának első esete az, ha az elkövető a törvény 2. mellékletében megjelölt valamely bűncselekményt valósítja meg.¹⁹ A második eset, ha négy különböző bűncselekményt követett el és ezeket egy büntetőeljáráásban bírálják el. A harmadik eset, ha legalább hat hónapon át folytatólagosan bűncselekményt követett el és ebből bevétele származott.²⁰ A második két esetben a bűnözői életforma csak akkor állapítható meg, ha az elkövetőnek legalább 5000,- font vagyoni előnye származott.²¹ Amennyiben e variációk közül legalább egy fennáll, a bíró az ügyész indítványára vagy hivatalból megállapítja a bűnözői életforma fennállását, és az elkövető minden vagyonát illegálisan szerzettként kezeli, ameddig annak ellenkezőjét az elkövető nem bizonyítja. Ez a vélelem tágabb kört ölel fel, mint a magyar megoldás, azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy a rendszer jól működik és lépést tart a gazdasági környezet változásával.

2.2. A francia modell

Franciaországban sem egy vagyon-visszaszerzési hivatal alakult, hanem két szerv foglalkozik az eljárással. Az egyik szerv, amely a vagyon-visszaszerzést intézi Franciaországban a Plateforme d'Identifications des Avoirs Criminels (a továbbiakban: PIAC), tehát a bűnözésből származó vagyon azonosítására szolgáló szerv. A PIAC egy rendvédelmi egység, amely 2005-ben kezdte meg működését, célja pedig, hogy felkutassa, illetve azonosítsa a bűncselekményből származó vagyont. Felhatalmazással rendelkezik pénzügyi és vagyonosodási vizsgálatok végzésére valamely igazságügyi hatóság felügyelete alatt. A PIAC a

tőjogi tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2016. évi CIII törvény 55. § (1) bekezdése tartalmazza.

¹⁹ Ezek a kábítószer kereskedelem, a pénzmosás, a terrorcselekmény megvalósítása, az embercsempészet, a fegyvercsempészet, a pénzhamisítás, szellemi tulajdon elleni bűncselekmények, kerítés, prostitúció elősegítése, zsarolás, illetve ezek kísérlete.

²⁰ POCA 75. § (2) bekezdés.

²¹ POCA 75. § (4) bekezdés.

központja minden olyan információnak, amely az illegális vagyon felderítésével kapcsolatos, akár Franciaországon belüli, akár azon kívüli országok esetén.²²

A másik szerv a 2011 februárja óta működő Agence de Gestion et de Recouvrement des Avoirs Saisis et Confisqués (a továbbiakban: AGRASC), mely a lefoglalt és elkobzott dolgokkal kapcsolatos gazdálkodásért, valamint állag- és értékmegőrzésért felelős. Magyarországon lényeges problémát jelent az elkobzott vagy zár alá vett dolgok nem megfelelő kezelése.²³ Ezt Franciaországban úgy oldották meg, hogy létrehoztak egy vagyonkezelő hivatalt. A vagyonkezelés folyamata akképpen zajlik, hogy a nyomozási bíró dönt arról szükséges-e előzetesen értékesíteni az elkobzott dolgot.²⁴ Ez jön szóba abban az esetben, ha annak értéke az idő múlásával szükségszerűen, súlyosan csökkenne. Amennyiben a dolog ingatlan, vagy előzetes értékesítése nem lenne ésszerű, az – ingatlan esetében – a tulajdonos vagy birtokos rendelkezése alatt marad a jogerős ítéletig, illetve, ha a dolog nem ingatlan vagy nincs megfelelő személy, aki kellőképpen karbantartaná azt, ezt a feladatot az AGRASC látja el.²⁵ Ennek köszönhetően nagyobb a kármegtérülés aránya, valamint az esély az esetleges visszaszolgáltatás megfelelő módon történő megvalósítására.²⁶ Az AGRASC a nemzetközi kapcsolatokban is szerepet játszik, ugyanis jogsegély kérelemmel is lehet közvetlenül hozzájuk fordulni, melyet az igazságügyi hatóság irányításával hajtanak végre.²⁷

A francia rendszerbe is beültetésre került a kiterjesztett hatályú elkobzás intézménye, mely 2007 óta esett át jelentős változáson, főként az Európai Unió elvárások, valamint az egyéb nemzetek törvényi szabályozásának hatására.²⁸ Elkobozható minden olyan dolog, amely olyan személy tulajdona, aki öt évet vagy azt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményt követett el, abból közvetlenül vagy közvetve profitja származott és a dolog legális eredet-

²² Deauville partnership: Guide for asset recovery in France. World Bank. Washington, 2011. 4.

²³ Erre lehet példa egy nagy értékű sportautó, amelynek a karbantartása, szervizelése jelentős anyagi megterhelést jelent, e nélkül azonban a jármű sokat veszítene az értékéből, kiváltképp egy több évig tartó őrzésnél.

²⁴ Az elkobzott dolog értékesítéséről a francia Büntetőeljárás törvény 707-1. cikke rendelkezik.

²⁵ Ognian SHENTOV – Alexander STOYANOV – Maria YORDANOVA: *Disposal of confiscated assets in the EU member states – Laws and Practices*. Sofia, Center for the Study of Democracy, 2014. 69.

²⁶ A 2013-as évben az AGRASC 846.740,- euro profitot termelt. (Forrás: <http://www.justice.gouv.fr>)

²⁷ Deauville partnership: Guide for asset recovery in France. World Bank. Washington, 2011. 5.

²⁸ Jean-François THONY – Eric CAMOUS: Gel, saisie et confiscation des avoirs criminels : les nouveaux outils de la loi française. *Revue internationale de droit pénal*, Vol. 84., 2013/1. 205.

te nem igazolható.²⁹ Az elkobzás minden ingó és ingatlan dologra elrendelhető³⁰ függetlenül annak jellegétől.³¹ Ebben az esetben is megfordul a bizonyítás, hiszen a törvény az említett kritériumok megléte esetén az elkövető kötelezettségi körébe utalja annak bizonyítását, hogy meglévő vagyontárgyait nem a bűncselekményből – vagy bűncselekményekből – szerzett vagyoni előnyből vásárolta. A francia rendszerben kialakított kiterjesztett hatályú elkobzás, tehát szintén tágabb kört ölel fel, mint a magyar, ebből kifolyólag pedig az eljárással visszanyer vagyon mennyisége jelentősebb.

2.3. A speciális svájci megoldás

Svájc helyzete annyiban különbözik a korábban felvázolt két országot, valamint Magyarország helyzetétől, hogy mivel az nem tagja az Európai Uniónak, azon jogforrások, melyek e három országra érvényesek, Svájcra nem vonatkoznak. Itt tehát a nemzeti jogalkotás vívmánya a vagyonvisszaszerzési rendszere. Svájcban külön válik a magánjogi és a büntetőjogi vagyon-visszaszerzés.³² Fontos leszögezni, hogy ebben az esetben két külön eljárásról beszélhetünk, nem pedig egy azonos eljárásról, amelynek lehet büntető- vagy polgári jogi eredménye is.

A magánjogi vagyon-visszaszerzés esetében elsődlegesen az a kérdés vetődik fel, hogy mely jogszabályokat kell alkalmazni annak során. Ennél az eljárásnál a svájci Polgári eljárásjogi törvény általános, valamint a bizonyítékokra és az információgyűjtésre vonatkozó szabályozása, valamint emellett több más jogszabály³³ rendelkezései együttesen alkalmazandóak. A polgári és a büntető vagyon-visszaszerzési eljárás lefolytatása történhet egymással párhuzamosan, a polgári a büntető előtt, vagy annak keretén belül is. Több példát is találhatunk arra, hogy a két eljárás, hogyan kapcsolódhat össze. A polgári bíróság dönthet például úgy, hogy eljárását felfüggeszti vagy félbeszakítja, ha döntésének

²⁹ E rendelkezést a 2010-768. számú, 2010. július 9. napján meghozott törvény tartalmazza.

³⁰ Francia Btk. 131-21. §

³¹ Alexandru BOROI: Elements of Comparative Law on Extended Confiscation. *EIRP Proceedings*, Vol. 9., 2014. 79.

³² Ez a rendszer jelenik meg még például az Egyesült Államokban is. (Ld. bővebben Stefan D. CASSELLA: *Civil Asset Recovery: The American Experience*. Oxford University Press, 2013.)

³³ Ezek a Büntetőeljárásról szóló törvény, a Büntető Törvénykönyv, a Polgári Törvénykönyv (különösen annak kötetmi jogi része), az Adósság végrehajtási és Csődtörvény, a Bankokról és takarékpénztárakról szóló szövetségi törvény (röviden Bank törvény), és a Nemzetközi magánjogi törvény.

eredményessége függhet a büntetőeljárás kimenetelétől.³⁴ Azon esetekben jöhet szóba a polgári vagyonvisszaszerzés, ha a kereset valamilyen polgári jogi jogviszonyon alapul, ilyen lehet például a kötelmi jogviszony, a kártérítési jogviszony vagy az öröklési jogviszony is. Legjellemzőbb esetei a szerződéses jogviszony, illetve a szerződésen kívüli jogellenes károkozás, különösen pedig az ezekkel kapcsolatos csalás alapján benyújtott kereseten alapuló eljárás. A Fizetésképtelenségi- és csődtörvény alapján az eljárás alapjául szolgálhat a hitelezők arra alapuló keresete, hogy az adós őket nem megfelelően elégítette ki a kölcsönzött összeg visszatérítése során.³⁵

A büntetőjogi vagyon-visszaszerzés alá esnek azok a dolgok, amiket a büntetőeljárás gyanúsítottjától vagy vádlottjától, illetve egy harmadik személytől a későbbiekben el fognak kobozni, kártérítési igény kielégítésére fognak használni, bizonyítékként fognak felhasználni, a jogos tulajdonosnak fognak visszajuttatni, vagy az eljárás költségeinek, illetve a pénzbüntetés kifizetésének biztosítása is szükségessé teheti.³⁶ A nyomozati eljárás során a kantoni vagy a szövetségi ügyész, a bírósági eljárás során pedig a bíróság rendelheti el, mely végzését írásban kell indokolnia. Alapvetően a legfontosabb feladata az ügyésznek van, ugyanis az ő hatásköre alá tartozik a nyomozás során az adatok vizsgálata, valamint az elkobzandó dolog és vagyon lefoglalása, míg a bíróság később csak vagyonelkobzást rendelhet el.³⁷

Svájcban nincs külön hatóság a vagyon-visszaszerzési eljárás lefolytatására, az minden büntügyi hatóságnak a feladatkörébe beletartozhat. Nem különül el egymástól a vagyonfelderítés és a vagyon-visszaszerzési eljárás intézménye, vagyon-visszaszerzést végezhet minden nyomozóhatóság. Fontos kitérni továbbá a Der Meldestelle für Geldwäscherei (a továbbiakban: MROS) nevű szervezetre, mely a pénzmosással kapcsolatos büntetőeljárások esetén illetékes egyik szerv. A pénzügyi közvetítőnek, amennyiben tudomására jut, vagy alapos gyanúja merül fel azzal kapcsolatban, hogy a rá bízott vagyon bűncselekményből származik; valamilyen módon kapcsolódik a pénzmosáshoz, vagy egy bűnszervezethez; illetve a vagyont terrorizmus finanszírozására akarják fordítani, azonnal feljelentést kell tennie az MROS-nél.³⁸ Ezt követően a vagyont

³⁴ Svájci Polgári Törvénykönyv 126. cikk.

³⁵ Jonathan TICKNER – Sarah GABRIEL – Alan BACARESE: *Asset recovery in 19 jurisdictions worldwide. Getting the Deal Through*. London, Law Business Research Ltd., 2013. 100.

³⁶ Svájci Büntetőeljárás törvény 263. cikk (1) bekezdés.

³⁷ TICKNER i. m. 102.

³⁸ A 2015-ös évben 2.367 ilyen megkeresés történt, melyből a szerv 1.675 jelentést továbbított az illetékes hatóságoknak. (Forrás: <https://www.fedpol.admin.ch>)

el kell kobozni, az MROS-nek pedig továbbítania kell a feljelentést az illetékes nyomozati szervnek.³⁹

Érdemes kitérni Svájc kapcsán is arra a kérdésre, hogy mennyiben könnyíti meg a jogszabályi környezet annak bizonyítását, hogy az elkövető vagyona illegális vagy legális forrásból származik-e, tehát mennyiben eshet elkobzás hatálya alá. A szabályozás értelmében a bíróság – a vagyon legális eredetének igazolásáig – minden olyan eszközre és vagyonra elrendelhet elkobzást, amelylyel bünszervezet rendelkezik, illetve olyan személy tulajdona, aki részt vett a bünszervezetben, vagy annak működését támogatta.⁴⁰ Megjegyzendő, hogy a 2010-2012 közötti időszakban az OECD országok közül Svájc fagyasztotta be a legtöbb pénzt,⁴¹ a vagyon-visszatérülés terén pedig csak az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok előzte meg.⁴²

3. Az egyes államok vagyon-visszaszerzési hivatalai közötti kapcsolattartás

Ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk a nemzetközi vagyon-visszaszerzési eljárásról és a különböző nemzeti hivatalok közötti együttműködésről, mindenképpen szót kell ejteni az ezeket összefogó szervezetekről. Az egyes kontinenseken – és azokon átívelően is – alakultak ilyen szervezetek. Ezek közül magyar szempontból – mivel ennek tagja Magyarország – a legfontosabb a CARIN, de a többi – ennek mintájára létrejött – hálózatra is röviden ki fogok térni a következő fejezetekben.

3.1. Camden Asset Recovery Interagency Network

A Camden Asset Recovery Interagency Network (a továbbiakban: CARIN)⁴³ ötlete 2002 októberében született meg egy Dublinban rendezett konferencián,

³⁹ TICKNER i.m. 103.

⁴⁰ Svájci Btk. 72. cikk.

⁴¹ Ez 786.100.000,- dollár volt, mely az összesített 1.398.000.000,- dollárnak az 56,2%-t teszi ki. (Larissa GRAY –Kjetil HANSEN – Pranvera RECICA-KIRKBRIDE – Linnea MILLS: *Few and Far – The Hard Facts on Stolen Asset Recovery*. The World Bank, 2014. 19.).

⁴² Az Egyesült Királyság 67.500.000,- dollárt, az Egyesült Államok 59.500.000,- dollárt, Svájc pedig 20.200.000,- dollárt.

⁴³ A „Camden” a hálózat nevében a dublini Camden Court Hotel-re utal, amely eredetileg az országok hatóságai képviselőinek számára rendezett műhelyek helyszínéül szolgált. (Forrás:

melyet a Criminal Assets Bureau Ireland és a Europol szervezett. A szervezet 2004. szeptember 23-án kezdte meg működését, amelyet Hágában alapított az Európai Unió hat országa: Ausztria, Belgium, Németország, Írország, az Egyesült Királyság és Hollandia,⁴⁴ illetve a Europol és a Eurojust. Ahogy az Európai Unió által kiadott jogforrásoknál láthattuk, a Tanács határozata értelmében ún. Asset Recovery Offices (azaz vagyon-visszaszerzési hivatalok) létrehozása szükséges az egyes tagországokban. A CARIN feladata az ezek közötti hatékonyabb gyakorlati együttműködés elősegítése, azonban nem csak az Unió határain belül. Előmozdítja az informális kapcsolatok létrehozását,⁴⁵ amelyek hatékonyabbá teszik az egyes tagországok között a bűncselekményből származó vagyon felkutatását, elkobzását, valamint a vagyon-visszaszerzési eljárást a hálózaton belül. Ebből következően minden tagállam köteles létrehozni olyan vagyon-visszaszerzési hivatalokat, amelyek egyik feladata, hogy megkönnyítse a hatékony együttműködést és információcserét, e informális hálózaton belül.⁴⁶ A CARIN elnöksége évente változik, valamint a tagjai is egy éves gyűlésen találkoznak rendszeresen. A szervezet titkárságának tisztjét a Europol tölti be, melynek székhelye Hágában található.

Mára a bűnüldözés egyik fontos eszköze lett a hálózat, főként a szervezett bűnözés és a gazdasági jellegű bűncselekmények vonatkozásában. A hálózat feladatai közé tartozik a Tanács és a Bizottság számára való ajánlások elkészítése, műhelyek és képzések szervezése, valamint a magánszektorral való együttműködés is. A CARIN egyre fontosabbá válik, hiszen ahogy emelkedik tagjainak létszáma, úgy tudja egyre inkább elősegíteni a határokon átnyúló, különböző országok hatóságai közötti együttműködést, illetve információcserét. Bár a szervezetet kezdeti formájában elsősorban az Európai Unión belüli országok közötti kapcsolattartásra hozták létre, mára összesen 54 tagja van, beleértve az Európai Unió tagjait, azon kívüli országokat és kilenc nemzetközi szervezetet is.

Előnye, hogy informális jellege miatt sokkal gyorsabb együttműködést biztosít az egyes országok vagyon-visszaszerzéssel foglalkozó szakemberei

<http://carin-network.org>).

⁴⁴ A hálózatnak ma már tagja többek között Ausztria, Belgium, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Magyarország, Írország, Olaszország, Litvánia, Liechtenstein, Lettország, Luxembourg, Málta, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Svédország, Svájc, az Egyesült Királyság, valamint az Amerikai Egyesült Államok.

⁴⁵ Nicholas KAYE: Freezing and Confiscation of Criminal Proceeds. *Revue internationale de droit pénal*, 2006/1. 327.

⁴⁶ Nasty M. VLADOIU – Ioan ARON: International Cooperation and Legal Assistance in Criminal Matters. The Confiscation Order. *Acta Universitatis George Bacovia Juridica*, 1/2015. 102.

között.⁴⁷ Fontos azonban megjegyezni, hogy olyan államoknak kell e szervezetben együttműködniük, amelyeknek – ahogy az előző fejezetben láthattuk – vagyon-visszaszerzési rendszere igen eltérő. A gyakorlatban ezzel kapcsolatban elsősorban az a probléma merült fel, hogy milyen adatot adhat át az egyik ország a másiknak ilyen informális hálózaton keresztül és mikortól kell már formális útra terelni az adatkérést. A CARIN hátránya tehát ugyanaz, ami az előnye: mivel nem formális kapcsolatok hálózata alkotja ezért az átadható információk áramlása gyorsabb, azonban azok mennyisége kisebb a formális úton beszerezhetőeknél.

3.2. A CARIN mintájára létrejött szervek

A CARIN mintájára több vagyon-visszaszerzéssel foglalkozó nemzetközi hálózat jött létre. Ezek rövid áttekintése lényeges azért, hogy ne csak az egyes európai országokban megfigyelhető nemzetközi irányokat láthassuk, hanem azt is, hogy a nemzetközi együttműködés szintjén is egyre fontosabb ez a terület.

Időrendi sorrendben az CARIN utáni első ilyen szervezet az Asset Recovery Inter-Agency Network for Southern Africa (a továbbiakban: ARINSA).⁴⁸ A szervezetet 2009. március 24-én alapították Pretoriában, az UNODC, a CARIN és a National Prosecuting Authority South Africa segítségével. A szervezet megalapításakor is utaltak arra, hogy azt az európai szervezet mintájára hozzák létre Dél-Afrikában. Jelenleg tagjai Botswana, Lesotho, Mauritius, Malawi, Namibia, Dél Afrika, Szváziföld, Tanzánia, Zambia, valamint Zimbabwe. Ennél a szervezetenél is elmondható, hogy informális kapcsolatokra épül, melynek oka, hogy a diplomáciai és különböző hivatalos utat használva az információáramlás sokkal lassabb. Az ARINSA kapcsolatot tart a többi vagyon-visszaszerzési hálózattal is, valamint képzéseket tart az eljárással valamilyen formában foglalkozó szakemberek számára.⁴⁹ E szervezet sikerén felbuzdulva az afrikai régióba további két hálózatot hoztak létre 2013-ban. Az egyik az Asset Recovery Inter Agency Network for Eastern Africa (a továbbiakban: ARIN-EA), a másik pedig Asset Recovery Inter Agency Network for West Africa (a továbbiakban: ARINWA). E két szervezet létrehozásakor is a CARIN modelljét tartották szem előtt.

⁴⁷ Europol Review – General Report on Europol Activities. European Police Office, 2011. 53.

⁴⁸ GRAY i. m. 48.

⁴⁹ <https://goo.gl/vE0D6U> (Letöltés dátuma: 2016. október 11.).

Ezután következett a dél-amerikai hálózat megalkotása. A Rrag-ot 2010 októberében alapították, de eltérően dél-afrikai társától, egy másik szervezet, a Financial Action Task Force of South America (a továbbiakban: GAFILAT)⁵⁰ hozta létre. Ennek megfelelően tagja a GAFILAT tagjai, vagyis Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Columbia, Costa Rica, Kuba, Ecuador, Guatemala, Honduras, Mexikó, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, illetve Franciaország és Spanyolország.⁵¹

A harmadik nemzetközi hálózat, a többségében ázsiai országokat magába foglaló Asset Recovery Interagency Network – Asia Pacific (a továbbiakban: ARIN-AP). A szervezet 2013. november 19-én kezdte meg működését, melyet több előkészítő ülés is megelőzött. Az első előkészítő ülést – melyet a Koreai Legfőbb Ügyészség székhelyén – Szöulban az UNODC Regional Centre for East Asia and the Pacific szervezte. Ezen részt vett Ausztrália, Kína, Indonézia, Japán, Korea, Új-Zéland, Singapore és Thaiföld, valamint a CARIN és a Rrag is. Ezen felvázolták a CARIN típusú rendszer előnyeit és átültetésének lehetséges terveit az ázsiai régióra. A második előkészítő ülésen 2013 szeptemberében már az ezzel kapcsolatos részletesebb kidolgozásról esett szó.⁵² Tagjai jelenleg Ausztrália, Brunei, Kína, Japán, Malaysia, Új-Zéland, Pápua Új-Guinea, Srí-Lanka, Dél-Korea, Tajvan, Thaiföld, a Fülöp-szigetek, Kelet-Timor, Vietnam, valamint a Csende-óceáni Szigetek.

Megfigyelhető tehát, hogy világszerte, a CARIN mintájára, több regionális szervezetet is létrehoztak, így lefedve szinte minden területet. Jól látható ennek fényében, hogy a nemzetközi együttműködés egyre kiemeltebb szerepet kap, valamint a vagyon-visszaszerzés is egyre fontosabb részét képezi a bűnügyi szabályozás rendszerének.

4. Záró gondolatok

Az egyes külföldi rendszerek áttekintése után egyértelműen levonható volt az a konzekvencia, hogy a vagyon-visszaszerzési eljárásban közreműködő intézmények szabályozása igen eltérő, ezen intézmények száma és felépítése is merőben

⁵⁰ A GAFILAT egy regionális kormányközi szervezet, melynek tagjai dél-amerikai, közép-amerikai, illetve észak-amerikai országok, összesen tizenhatan. Célja a pénzmosás elleni küzdelem, valamint a terrorizmus finanszírozásának megakadályozása a nemzetközi jogpolitikát követve. (Forrás: <http://www.gafilat.org/> Letöltés dátuma: 2016. október 11.).

⁵¹ <http://www.gafilat.org/> (Letöltés dátuma: 2016. október 11.).

⁵² <http://www.apgml.org/> (Letöltés dátuma: 2016. október 11.).

más képet mutat. Több olyan pont is kiemelhető tehát az említett országok szabályozásából, mely példaként szolgálhat a magyar rendszer fejlesztéséhez, azt azonban mindenképpen szem előtt kell tartani, hogy e megoldások hatékonysága elsősorban attól függ, hogy miként illeszthetők bele az adott nemzet büntetőeljárás rendszerébe. Következtetésként azonban elmondható az összes elemzett szabályozásról, hogy fontos részüket képezi a kiterjesztett hatályú vagyonekobzás, valamint a szakszerűbb nyomozóhatósági munka. Az idézett statisztikai adatok igazolják, hogy annak ellenére, hogy a három említett ország szabályozása eltérő, azok mindegyike magas hatékonysági fokon működik.

Ezek mellett bár nyilvánvalóan gondot okozhat a nemzetközi kapcsolatok aspektusából nézve a szabályozások különbözősége, az alapok – vagyis a nemzeti szintű működés – megléte az elsődlegesen legfontosabb működési szempont. Amennyiben ez megvalósul, a nemzetközi együttműködés fejlesztése is sokkal könnyebb, a hálózatokban jelenleg problémát okozó pontok is egyszerűbben elsimíthatóak.

EGYÜTT KÖNNYEBB, MINT EGYÉNILEG?

A kollektív igényérvényesítés elmélete és gyakorlata az Amerikai Egyesült Államokban és Európában

SZÉCSI Ádám

1. Bevezetés

Tudományos munkám célja, hogy az egyes angolszász és kontinentális kollektív igényérvényesítési mechanizmusokon keresztül bemutassam azt, hogy a polgári jog egyes területein felmerülő igényeket, jogosultságokat, csoportba szerveződve, együtt, vagy egyénileg éri meg hatékonyabban érvényesíteni, illetve magának a kollektív igényérvényesítés létjogosultságának kérdését.

Elmondható, hogy egy rendkívül izgalmas és sokrétű területével találkozunk az eljárásjognak, hiszen nehéz egységes koncepciót találni az eljárásjogászok között arra, hogy ki, melyik kollektív igényérvényesítési rendszer mellett teszi le a voksát. Sok esetben nehéz elhatárolni egymástól a különböző rendszereket, mert mindegyikben van azonosság, de mégis ország szinten találhatók eltérések.

Tanulmányom aktualitását az adja, hogy elfogadásra került a Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény, amely a több mint 60 éve hatályban lévő, a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényt váltja fel. Hazánkban eddig nem volt jelen a hatályos jogszabályokban a kollektív igényérvényesítés jogintézménye, pedig véleményem szerint megalkotása és alkalmazása feltétlenül szükséges volna az effajta ügyek nagy számának csökkentése, a pergazdaságosság és hatékonyabb igazságszolgáltatás végett.

Megállapítható, hogy a kollektív igényérvényesítés intézménye történeteti háttérét tekintve számos vita tárgyát képezte, úgy hazánkban, mint Európában és a törvény tulajdonképpen szülőhazájának tekinthető Amerikai Egyesült Államokban is. A cél mindenhol ugyanaz volt: megtalálni az adott államra jellemző és törvényeibe beilleszthető legjobb megoldást és nem egy az egyben átvenni és alkalmazni egy törvényt valamely más ország mintájára, ahol

az már bevált és működött, hiszen a siker több tényező függvénye, melyhez mindenképpen figyelembe kell venni az adott országra jellemző jogi, szociológiai, gazdasági és társadalmi környezetet. Dolgozatomat az alapvető fogalmak, csoportok tisztázásával kezdem, majd az amerikai és európai mechanizmusok bemutatásával eljutok a hazai jelenlegi és jövőbeli szabályozásig. Végezetül pedig megfogalmazom tudományos dolgozatom konklúzióit.

2. Fogalmak és csoportosítási aspektusok a kollektív igényérvényesítés rendszerében

A dolgozat kezdeti részében fontosnak tartottam az alapfogalmak tisztázását, hiszen enélkül nehéz lenne megérteni azt, hogy miről is beszélünk a későbbiek folyamán, ha a kollektív igényérvényesítés intézményeit elemezzük.

2.1. Mit jelent az igény?

Az alanyi jog az ember vagy ember által alkotott szervezet jogilag elismert magatartási formája, amely védelmet élvez, de nem minden esetben kényszeríthető ki. Ezekből következik az igény fogalma, amely az alanyi jog bírói úton kikényszeríthető állapota, amikor azt valamilyen sérelem éri, de károsodása nem következik be. „Az anyagi jogi értelemben vett igény érvényesítése magába foglal minden olyan vizálykeltési fajtát, amelynek keretében a jogalany, a jogsértésből származó polgári jogi igényei jogilag szabályozott vagy nem szabályozott eljárásban kerülnek rendezésre, ahol az igény érvényesítője kifejezésre juttatja a jogsérelem más által, valamilyen módon történő orvoslására irányuló akaratát.”¹

2.2. Egyéni és kollektív jogsérelem

Gátos György szerint az egyént ért jogsérelmek alapján beszélhetünk: egyéni jogsérelemről és kollektív jogsérelemről. A jogsérelmet szenvedett felek a jogorvoslás során válnak kollektívé, az előforduló esetek nagy száma és ha-

¹ BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*. Miskolc, Novotni, 1999. 174–175.

sonló volta miatt.² Miczán Péter két részre bontja a kollektív igényérvényesítés rendszerét. Van a közérdekből indítható igényérvényesítés és van a csoportos igényérvényesítés lehetősége. A csoportos igényérvényesítés a közérdekből indítható igényérvényesítés részhalmaza.³ Ezzel az állítással szemben Nagy Csongor István úgy látja, hogy a csoportos igényérvényesítés tág értelemben átfogja a közérdekű igényérvényesítést is.⁴ Gyimesi Tamás szerint a csoportos perlés egy perttechnikai megoldás, míg a közérdekű kereset anyagi jogi felhatalmazáson alapuló, jogszabályban meghatározott peralany számára nyitva álló igényérvényesítési forma.⁵

2.3. A csoportper

Ezen eljárások lényege, hogy hasonló vagy azonos sérelem bekövetkezte esetén a nagyszámú, de relatíve csekély összeggel megkárosított személyek csoportba szerveződve és állami szervet, társadalmi szervet vagy a csoport egy tagját, reprezentatív félként megbízva ügyüket az igazságszolgáltatás elé terjesztik, hogy így nyerjenek jogorvoslatot és kerüljék el az egyéni perléssel járó számos hátrányos tényezőt.⁶ Amikor nagyszámú károsult van, de mindegyikük kára önmagában alacsony összegű, a jogalanyok a kockázati tényezők miatt nem keresnek polgári jogi jogorvoslatot, csupán a közigazgatás és a büntetőjog eszköztárával élnek. Azonban ez több ügy esetében nem adatik meg vagy amennyiben mégis, úgy az nem jelent restitúciót az adott jogalanyok számára. A jogsérelmet nem orvosolják polgári jogi értelemben azzal, ha egy közigazgatási szerv bírsá-

² GÁTOS György: Perbeli igényérvényesítés közösségi érdeksérelem esetén (az amerikai „class action”). *Magyar Jog*, 1992/2. 102.

³ MICZÁN Péter: Gondolatok az igényérvényesítési jogról és a közérdekű csoportos képviseletről. *Magyar Jog*, 2012/9. 526–527.

⁴ NAGY Csongor István: A csoportos igényérvényesítés lehetőségei és gazdaságtana a magyar jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2011/3. 163.

⁵ GYIMESI Tamás Ferenc: Gondolatok a jogerő sajátosságai és a csoportper tekintetében. In: HARSÁGI Viktória – RAFFAI Katalin – SURI Noémi (szerk.): *Az európai unió új és megújuló jogforrásainak szerepe a magyar magánjog fejlesztésében*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 624.; GYIMESI Tamás Ferenc: A res iudicata a kollektív igényérvényesítés tekintetében. *Iustum Aequum Salutare*, 2015/2. 176.

⁶ NAGY Csongor István: *Versenyjogsértés és kártérítés: a magánjogi jogérvényesítés meghonosításának lehetőségei a magyar jogban. A tételes jogi keretekben rejlő lehetőségek és a rendelkezésre álló jogalkotási alternatívák*. Doktori értekezés. Budapest, 2008. 19. Elérhető: http://www.ajk.elte.hu/file/DI_Nagy_Csongor_Istvan_dis.pdf (Letöltés dátuma: 2016.10.01.)

got szab ki a jogellenesen eljáró vállalkozásra.⁷ Az igazságszolgáltatás kollektív igényérvényesítésének intézménye tehát lehetővé tenné, hogy egymáshoz hasonló, egymással átfedésben lévő ügyeket gyorsan és hatékonyan bíráljanak el, relatíve kedvező perköltségek mellett. További előnye a csoportos pertársaságnak, hogy nem csupán a csekély jelentőségű ügyekben érvényesülhet. Az együtt perlés a csoporttagok számára a perköltségek mérsékléséhez, megtakarításhoz, méretgazdaságossági előnyökhöz vezet és segít elkerülni azokat a hátrányokat, amelyeket az egyéni perlés okozhat. A csoportos igényérvényesítés a bíróságok számára is méretgazdaságossági előnyökkel jár, ugyanakkor többletmunkát és többletköltséget is jelent, hiszen ha nincsen csoport, a felek önállóan feltehetően egyáltalán nem pereltek volna.⁸

Összefoglalóan a kollektív igényérvényesítés legfőbb előnye, hogy ugyanazokban a kérdésekben nem szülehetnek különböző, ellentmondó ítéletek, illetve lecsökkenthető az ügyek száma. Ugyanakkor a rendszer számos nehézséget is magával hordoz, például nem biztosítható az eljárás tisztességessége, alapossága és pergazdaságossága. Mindezekkel együtt azonban a csoportperek az utóbbi években mindinkább egyre fontosabbá váltak és tért hódítottak maguknak az igazságszolgáltatásban.⁹

2.4. A kollektív igényérvényesítési eljárások csoportosítása

Attól függően, hogy ki indította el a pert, megkülönböztethetünk közigazgatási szerv által indítható csoportpert, társadalmi-érdekvédelmi szervezet által indítható csoportpert, valamint csoportos pertársaságot, mely során a csoport reprezentatív képviselője indít pert a csoport egészének nevében és érdekében.¹⁰

A csoportpereket osztályozhatjuk a perben való részvétel és a hozzájárulás jellege szerint is. Így két nagy rendszer létezik; az opt-in, azaz a részvétel kinyilvánításának elve, valamint az opt-out, a vélelmezett részvétel elve. Az opt-in rendszer lényege, hogy ahhoz, hogy az egyén a csoport tagjává váljon és ezáltal a megszabott ítélet hatálya rá kiterjedjen, meg kell hatalmaznia a pert indító szervezetet vagy reprezentatív felet, így hozzájárulva és részesesévé válva

⁷ NAGY (2008) i. m. 25.

⁸ HARSÁGI Viktória: A kollektív igényérvényesítés fejlesztési lehetőségei. *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 2015/2. 217–218.

⁹ Adrian ZUCKERMAN: *Zuckerman on Civil Procedure. Principles of Practice*. London, Sweet&Maxwell, 2013. 655.

¹⁰ NAGY (2008) i. m. 19.

a pernek. Az előbbivel ellentétben az opt-out rendszer esetében nincsen szükség külön meghatalmazásra, ugyanis a bíróság által a csoport létezésének végzésben való elfogadása és a per megindítása után minden érintett személy a per részese lesz és annak eredménye kiterjed valamennyi félre. Hárompilléres rendszerről beszélhetünk, mivel a felek számára biztosítva van, hogy a perből az értesítéstől számított adott határidőn belül a csoportból kilépjenek, amennyiben erről nyilatkozatot tesznek. Egyben kötelezi a bíróságokat, hogy lehetőséget biztosítsanak a felperesek számára a csoportból való kilépésre még az ítélet meghozatalát megelőző tárgyaláson és az eljárás többi pontján is. A csoportból való kilépés egy biztosíték ahhoz, hogy a csoportból kilépni akaró felek, saját akaratukból önmagukat képviseljék a saját maguk által választott jogi képviselő útján.¹¹

A per eredménye lehet a károsultak felé fizetési kötelezettség, jellemzően kártérítés formájában, marasztaló kereset, pl.: jogsértő magatartástól való eltiltás, továbbá megállapító kereslet, pl.: szerződésben foglalt kikötés érvénytelenítése.¹²

3. Az amerikai és az európai modell összehasonlítása

Európa országaiban megkülönböztetve beszélhetünk az angolszász jogrendszerekben ismeretes és a kontinentális európai országokban elterjedt csoportpererkéről és közösségi jogérvényesítésekről. Ennek oka, hogy Európában kevés ország vette át a klasszikus értelemben vett amerikai class action elemeit, azonban sok esetben keverednek a hasonló fogalmi elemek a különböző rendszerek között, s ezeket tévesen az amerikai mintának tulajdonítjuk, holott teljesen más rendszerekről beszélhetünk.¹³ Vannak olyan országok, amelyek csak egyes jogterületeken alkalmazzák a csoportpert vagy általánosságban, s vannak olyan országok, amelyek csak polgári anyagi jogi, illetve az eljárásjog hagyományos jogintézményei, mint például: engedményezés, pertársaság.¹⁴

Az amerikai class action intézménye az opt-out rendszert követi, míg a kontinentális európai modellek az opt-in modellt. Az opt-in rendszer esetén a felperesi képviselő jogosultsága a tagok kifejezett nyilatkozatán, az opt-out rendszer a jogszabályi rendelkezésen vagy a csoport tagjainak hallgatásán alapul.

¹¹ NAGY (2008) i. m. 19–20.; HARSÁGI (2015) i. m. 223–227.

¹² NAGY (2008) i. m. 20–21.

¹³ HARSÁGI (2015) i. m. 26.

¹⁴ NAGY (2008) i. m. 93.

Európára a reprezentatív, közös érdekű csoportos kereset, valamint a próba-per jellemző, míg az Egyesült Államokban a már sokszor említett Class action vagy Mass Action. Európában csak meghatározott esetekben és elsősorban a fogyasztóvédelem területén terjedt el a kollektív igényérvényesítés lehetősége, mint afféle jogorvoslati rendszer, míg az Egyesült Államokban a polgári jog szinte minden területén lehetőség van az osztályos kereset megindítására. A fogyasztóvédelem területén elterjedt kollektív igényérvényesítés abban különbözik még leginkább az amerikai mintától, hogy a fogyasztói jogokkal kapcsolatos jogsértések esetén, vagy éppen a fogyasztói szerződésekben szereplő törvényellenes rendelkezések ellen a fogyasztói szövetségek és az adminisztratív szereplők, mint például az Ombudsman lépnek fel, mint a fogyasztók közösségét képviselő személyek, *opt-in* rendszerben, csoportper formájában. *Opt-out* rendszerben pedig tipikusan megállapítási keresetek, valamint magatartástól, illetve jövőbeni jogsértéstől való eltiltás esetén.¹⁵

Az amerikai rendszerben a csoportper esetében a csekély jelentőségű polgári ügyekben a csoport tagjainak meghatalmazása nélkül is lehet a csoport nevében, érdekében eljárni a polgári jog valamennyi területén.¹⁶

Harsági Viktória szerint az európai rendszerek elemzése során két típusú mechanizmust lehet megkülönböztetni: a *private enforcement* és a *public enforcement*. A *public enforcement* kevésbé hatékony a kártérítési ügyekben, azonban sokkal hatékonyabb a jogsértések megszüntetése, illetve megelőzése iránti ügyekben. Az eljárás kezdeményezésének joga áttelepül a különböző szervezetekre, amelyek azért jöttek létre, hogy a közérdekét szolgálják a törvényben megállapított keretek között. Privát kezdeményezésként jönnek létre, de hatóság által vannak kontrollálva és közpénzből vannak finanszírozva. Ez a fajta módszer a jellemző Németországra, Ausztriára, Olaszországra. A skandináv országokban a fogyasztói ombudsman indítja meg az eljárást a különböző jogsértések esetén, de fontos kritérium, hogy nem indíthat kártérítési ügyekben pert. Meg kell állapítani, hogy az európai rendszerek is számos különféle lehetőséget kínálnak az olyan ügyek elbírálására, amelyek az együttes elbírálását teszik lehetővé, azonban az igények különállóak maradnak egymástól.¹⁷ A felek maradnak az eljárásban, eljárási garanciákkal védve, s ami a legfontosabb

¹⁵ TÁRCZY Edit Zsuzsanna: Class Action az Európai Unióban és Magyarországon. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVIII, 2010. 505., 510–513. Elérhető: http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_28_2010/ISSN_0866-6032_tomus_28_2010_503-521.pdf. (Letöltés dátuma: 2016.09.30.)

¹⁶ NAGY (2008) i. m. 93.

¹⁷ HARSÁGI (2015) i. m. 27.

megmarad a joga, hogy saját maga döntsön a per menetéről. A kontinentális jogrendszer egyik negatívumát Nagy Csongor pont abban látja, hogy perbeli legitimációval nem ruházza fel a reprezentatív felet, csupán a közigazgatási és társadalmi szerveket.¹⁸

A költségek viselésének terén is marginális eltérést mutat a két jogrendszer, hiszen Európában a „vesztes fizet” elve működik, míg az Egyesült Államokban mindenki saját maga viseli a költségeket, ami pedig bizonyos esetekben aránytalansághoz vezethet. Előnye az amerikai rendszernek, hogy magas az egyezségi ráta, ennek az oka, hogy mivel a pervesztes félnek a költségeket nem kell megtérítenie, ezért sokkal gazdaságosabb az alperesnek, ha megegyezik a felperessel. Hodges szerint a *class action* hátrányaihoz sorolható az esküdt-széknek való kitettség, az igazságszolgáltatáshoz való túl könnyű hozzáférés, a költség-haszon, valamint az ügyben hozott döntés feletti ellenőrzés hiánya, a megalapozatlan perek nagy száma, az ügyfél ügyvédnek való kitettsége, valamint az ebből fakadó, felek közötti érdekellentétek, a magas tranzakciós költségek és az emiatt alperesre nehezedő nyomás a megegyezés irányába, továbbá a *punitive damage* rendszere is fokozza a nyomást.¹⁹

Véleményem szerint a rendszer legnagyobb hibáját maga a sikerdíj rendszerének koordinálatlansága jelenti, hiszen itt az egyén szerepe elveszik az ügyben, mert ki van téve az ügyvéd szereplésének. Ha az ügyvéd a sikerdíj érdekében úgy dönt, hogy leszállítja a kártérítés összegét, akkor leszállítja és megegyezik az alperessel, mert a biztos profit hajtja előre. A kérdés az, hogy ebben az esetben mennyire jár el maximálisan az ügyfél érdekében, mert lehet egy egyéni perlés esetén sokkal nagyobb összeghez jutott volna a felperes. A *class action* intézménye egy óriási, több milliárdos iparágat hozott létre az ügyvédek számára, köszönhetően a nagy értékű kártérítési ügyeknek. A sikerdíj intézménye az európai ügyvédekre vonatkozó etikai kódexek többségének nem felelt meg régen, azonban haladniuk kellett a korrallal, mert versenyhátrányba kerültek az amerikai kollégákhoz képest, ezért az Egyesült Királyság a 90-es években, ezt követően pedig Hollandia, Belgium is bevezette a sikerdíj rendszerét, melyet Spanyolország, Portugália és Olaszország is fontolóra vett.

Ha az összes rendszert összevetem, akkor az európai rendszer költséghatékonyabb, gyorsabb, biztosabb, azonban terület specifikus, csak bizonyos területeken alkalmazható jól. Ezzel szemben az amerikai rendszer tárgyi hatálya

¹⁸ NAGY (2008) i. m. 97.

¹⁹ Christopher HODGES: *The Reform of Class and Representative Actions in European Legal System, A New Framework for Collective Redress in Europe*. Oxford, Hart Publishing, 2008. 131–132., 135.

szélesebb körben alkalmazható, de költségesebb is, illetve kevés garanciális szabály jellemzi.

Az európai rendszer kevésbé költséges, több garanciát nyújt az ügyfélnek, viszonylag gyors az eljárás és igazságos ítélet születik, de nem feltétlenül hatékonyabb.

Alapvető probléma, hogy az Európai Unió területén nincs egy minden tagállam felett álló egységes mechanizmus az ilyen jogsértések kiküszöbölésére. Sőt nem is minden tagállamban van lehetőség a kollektív igényérvényesítésre. Ezekben az esetekben maximum az Európai Bizottság megbírságozhatja az autógyárat, de közvetlenül a károsultaknak okozott kár nem térül meg. Az uniós szintű megoldás mellett az adott állam, mint közérdek védelmében eljárhat a fogyasztói jogsértések esetében, de itt sem tud közvetlenül érvényesülni az egyéni sérelem.

Véleményem szerint szükség lenne uniós szinten pont az ilyen nagy kártérítési ügyekben egy hatékony mechanizmus létrehozására. Nem kell feltétlenül az amerikai rendszerhez hasonlítani, de valamit lépnie kell az európai jogalkotónak.

4. Kollektív igényérvényesítési rendszerek Magyarországon

Szükséges-e Magyarországon bevezetni egy olyan, számunka teljesen új, mindefféle történeti tradíciót nélkülöző rendszert, amelyet korábban évszázadokon keresztül nem alkalmaztak? Véleményem szerint a válasz igen, nagyon is szükséges.

Elmondható, hogy az új Polgári Perrendtartás (a továbbiakban: Pp.) előtt is voltak olyan lehetőségek a magyar jogrendszerben, amelyek alkalmazásával lehetőség nyílt a magánjogi jellegű csoportos igényérvényesítések megvalósítására. Gondolok itt jelenleg hatályos eljárási törvényben szabályozott pertársaság intézményére, az engedményezésre, vagy a GVH által indítható csoportos perekre. Azonban ezek az intézmények különböző okok folytán nem váltak túlzottan alkalmazhatóvá. Egy hatékonyan működő jogintézmény kiépítésével Magyarország hosszú ideje adós. Ennek oka, hogy a gazdasági, társadalmi életviszonyok folyamatosan változtak az évek során. Ezek a változások válaszokat vártak a jogalkotótól, mind az anyagi jog, mind az eljárásjog területén. Ha a jogalkotó nem válaszol időben ezekre változásokra, akkor előbb vagy utóbb az általa kialakított rendszer alkalmatlanná válik az új kihívások kezelésére, aminek köszönhetően hosszútávon veszít az ország a versenyképességéből. A polgári anyagi jog az új Polgári Törvénykönyv létrehozásával már lépett egyet a haladás irányába. Most, a már elfogadott új Pp.-ről szóló törvénnyel a polgári

eljárásjog is válaszolt az új kihívásokra. A jogalkotónak meg kell teremtenie sok más a polgári eljárásjog egyéb megreformálandó területe mellett azt, hogy azok a személyek, akik nagy számban szenvednek kárt vagy jogsértést, azok együtt, egy eljárásban érvényesíthessék az igényeiket, mert egyénileg a pergazdaságosság hiánya miatt nem feltétlenül érvényesítenék a jogaikat, pedig megilletné őket a bírósághoz fordulás joga. Számos olyan terület van Magyarországon is, ahol hatékonyan lehetne érvényesíteni ezt az új intézményt. Gondolok itt a különböző fogyasztóvédelmi, munkaügyi, környezetvédelmi ügyekre, de mondhatnám a devizahitelesek ügyét, vagy a vörös iszap katasztrófát.

A kollektív igényérvényesítés rendszere lehetőséget biztosítana arra, hogy senki ne maradjon ki az igazságszolgáltatás védelmező bástyájának oltalma alól, pusztán azért, mert nincs pénze érvényesítenie a jogosultságát. Azonban a kollektív igényérvényesítés rendszerének alkalmazása egy rendkívül nehéz területe az eljárásjognak, számos kérdésben megoszlanak a vélemények a jogalkotók, jogalkalmazók és a jogtudósok között. A legfőbb kérdés maga a létjogosultság, továbbá, hogy az angolszász vagy pedig a kontinentális jog által áthatott mechanizmusok a hatékonyabbak. Álláspontom szerint, mint ahogy azt már az fentebb kifejtettem a létjogosultság megkérdőjelezhetetlen. Viszont annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy melyik rendszer a hatékonyabb, nem vállalkoznék. Mind az angolszász rendszernek, mind a kontinentális rendszernek megvannak a maga előnyei és hátrányai. A jogalkotónak azt kell figyelembe vennie a kollektív igényérvényesítés rendszerének kialakításánál, hogy milyenek Magyarország jogi, gazdasági, szociológiai és kulturális helyzete, jellemvonása, hiszen ezek nagymértékben befolyásolják a kialakítandó intézményrendszer felépítését.²⁰ Az mindenképpen megállapítható, hogy az angolszász országokhoz képest jelentős az eltérés, sőt egyes európai országokhoz képest is. Magyarország az Európai Unió tagja, egy közösség része, ahol már megfogalmazódott a Zöld Könyv, illetve a Fehér Könyv által egy iránymutatás a közösségi szintű szabályozásra. Ezt az iránymutatást mindenképpen figyelembe kellene venni a magyar jogalkotónak.

5. Az új Pp. szabályozása

Az előző részekben már említettem, hogy az elmúlt évek során folyamatosan voltak próbálkozások a hazai kollektív igényérvényesítés kialakítására, de mind

²⁰ HARSÁGI (2015) i. m. 227–228.

idáig nem sikerült egy olyan letisztult rendszert kialakítani, amely hatékonyan tudott volna működni. A magyar jogalkotó ezen fajta kötelezettségét és ígérletét, úgy látszik végre sikerült teljesítenie azáltal, hogy elfogadásra került az új Pp., amely szabályozni fogja a kollektív igényérvényesítés területét. A jogalkotó két területen kívánja szabályozni a közösségi érdekek érvényesítésének lehetőségét, ezzel csatlakozva jó néhány európai országhoz. Egyrészt létrejönnek a közérdekből indítható perek, másrészt a társult perek. A jogalkotó célja nem volt más a duális szabályozással, mint hogy azokra a jogviszonyokra, jogvitákra helyezze a hangsúlyt, ahol a kollektív igényérvényesítés a leghatékonyabban tud érvényesülni. A közérdekből indítható perek esetén a jogalkotó egy keret-szabályozást vezetett be, ami abban testesül meg, hogy az adott versenyjogi, vagy fogyasztóvédelmi jogsértések esetén az új Pp. utal a felhatalmazást adó anyagi jogi jogszabályra, hogy az eljárás lefolytatása az új polgári eljárásjog szabályai szerint történik.²¹ A társult perek esetében a magyar rendszer csatlakozott a kontinentális jogrendszerben teret hódított opt-in modellhez, amely abban testesül meg, hogy az ugyanazon jogalapon keletkezett igényeket egy reprezentatív felperes által képviseltethetik egy eljárásban, egy társulási szerződés alapján. A felek rendelkeznek róla, hogy az ítélet hatálya kiterjedjen e rájuk, illetve belépnek-e a társuláshoz, vagy a csoportba. A tárgyi hatály tekintetében az alkalmazhatóság a fogyasztóvédelem, az egyes munkaügyi jogviták, valamint a környezetvédelem területére terjed ki. A közérdekből indítható perek esetében a törvényszékek járnak el, míg a társult perek esetén a pertárgyértékhez viszonyítva eljárhatnak járásbíróóságok, illetve törvényszékek is, vagy közigazgatási és munkaügyi bíróságok.

5.1. Közérdekből indítható perek

Közérdekből indítható pereket, csak a közérdek védelme érdekében és csak a törvény által adott felhatalmazás alapján lehet indítani. Ilyenek lehetnek, azok, akik az általános szerződési feltételek megtámadására jogosultak (adott jogviszonyt tartalmazó anyagi jogi szabály) vagy az ügyész perindítási lehetősége (adott szervezet státuszát körülíró szabály). A közérdek fokozott védelme a

²¹ WOPERA Zsuzsanna: „Az új perrendtartás a bíróságtól is új szerepfelfogást kíván”. *Jogászvilág*, Elérhető: <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-uj-perrendtartas-a-birosagtol-is-uj-szerepfelfogast-kivan> (Letöltés dátuma: 2016.11.05.)

cél per útján, amely lehetővé teszi, hogy a jogalkotó elválassza az anyagi jogi jogosultak igényét a perindításra jogosult személy perindító döntésétől.

5.2. A társult perek

E jogintézmény bevezetése mindenképpen indokoltnak mondható a magyar jogrendszerben, mivel a közérdekű perek csak bizonyos esetscsoportok kapcsán alkalmazhatóak.

Társult per – munkaügyi perben vagy fogyasztói szerződésből eredő követelés kapcsán – akkor indítható meg és fogadható el a társult per létrehozásának kérvényeként megírt kereset, amennyiben az adott ügyben legalább tíz felperes érintett, az általuk állított jogok és jogállításokat megalapozó tények reprezentatívak, azaz minden fél vonatkozásában azonosak, az esetek egymással összekapcsolhatóak és a társult per engedélyezése annak hatékony volta miatt célravezető. Ezen pontok bármelyikének hiányában a bíróság a társult per engedélyezését megtagadja, a kérelmet elutasítja és az eljárást megszünteti.

A kérelem benyújtását követően a társult per engedélyezése a keresetlevél benyújtását követő 60. napig, de legkésőbb a perfelvételi szakasz befejeződéséig megvalósul.

Hasonlóan 60 nap áll lehetőségére az érintetteknek a társult perből való be- vagy kilépésre. Ebből látható, hogy a társult per esetében opt-in modellt valósítottak meg a jogalkotók.

A per megindítása előtt az érintett felpereseknek úgynevezett társult perlési szerződést kell létrehozniuk. Végezetül fontos még megjegyezni, hogy amennyiben két azonos tárgyú, hasonló jog-és ténybeli kérdéseket érintő társult per van folyamatban, azokat felfüggeszteni nem lehet, ezzel szemben, amikor közérdekű perrel áll fenn effajta hasonlóság, a társult per a közérdekű per javára, annak lezajlásáig és a jogerős ítélet meghozataláig felfüggeszthető.

A társult per intézményével felgyorsulhatnak az eljárások, kevesebb ügy kerülhet a bíróság elé, ezáltal kevésbé lesznek a bíróságok leterhelve. Olyan ügyek kerülhetnek a bíróságok elé, amelyek normális esetben, egyénileg nem lettek volna érvényesíthetőek.²²

²² Magyarország Kormánya T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Előadó: Dr. Trócsányi László igazságügyi miniszter. Budapest, 2016. szeptember, 211–218.

5.3. Az új törvény elhelyezése és elemzése

Fentebb már említettem, hogy a magyar jogalkotó egy tisztán európai opt-in alapú rendszert kíván létrehozni, melyben a csoportba belépő fél rendelkezhet arról, hogy az ítélet hatálya kiterjed-e rá vagy sem. A kodifikációs folyamat alatt többször is felmerült az a kérdés, hogy opt-in, vagy opt-out alapú legyen a magyar rendszer. Az opt-out alapú rendszernél felmerülhet az a kérdés, hogy nem sérti-e a fél rendelkezési jogát, mivel egy meghatalmazás nélküli képvisleti jogról beszélhetünk. Ennek oka, hogy a személyek szerepe lecsökken, helyüket a reprezentatív fél veszi át. Ezzel szemben az opt-in alapú rendszer egy Európában már ismert és eredményesen alkalmazott intézmény, ami nem sérti a felek rendelkezési jogát. Véleményem szerint ennek ellenére létre lehetett volna hozni egy vegyes rendszert, mint például Belgiumban, vagy Nagy-Britanniában, amelyet a tárgyi hatálytól lehetett volna függővé tenni. Az opt-out rendszer alkalmazása esetén és egy írásbeli szerződéshez lehetett volna kötni a perbelépést, mint ahogy azt a jelenlegi szabályok is bevezetik az opt-in esetében. Mindazonáltal az opt-in rendszer egyik legnagyobb előnye, hogy centralizálja a jogi képviselést, mint csoport képviselést.²³

A tárgyi hatály tekintetében elmondható, hogy a társult per a csekély jelentőségű perekre szakosodott, hiszen a fogyasztóvédelem és a munkaügyi perek nem mondhatók nagy horderejű ügyeknek, viszont nagy számmal fordulnak elő. Azonban a csekély jelentőségű követelések érvényesítésére a jogalkotó már létrehozta a fizetési meghagyás intézményét, amely egy hatékonyan működő rendszer. Fizetési meghagyás esetén kisebb költséggel kell számolni, nincs másoknak való kitettség és az időfaktor tekintetében is hatékonyabbá válik az eljárás. A csekély értékű perekkel kapcsolatos kockázatokról Nagy Csongor István a következőképpen vélekedik: „a csekély jelentőségű perek azokat a polgári jogi igényeket jelentik, amelyekben a jogalany számára a pereskedésből várható előnyök nem haladják meg az azzal járó, várható hátrányokat, tehát a tényleges kiadásokat és a kapcsolódó kényelmetlenségeket”.²⁴ Pereskedés esetén figyelembe kell venni azokat a bizonytalansági tényezőket, amelyek az adott perre kihatással lehetnek. Egy racionális ember a per várható hasznossága alapján dönt arról, hogy érvényesíti-e a követelését bírósága úton vagy sem, tehát csakis akkor, ha a per várható hasznossága meghaladja a per várható költ-

²³ NAGY Csongor István: Javaslat a csoportper honi szabályozására az új Polgári Perrendtartás kodifikációjának apropóján. *Magyar Jog*, 2014/4. 206.

²⁴ NAGY (2011) i. m. 168.

ségeit. Minden pereskedés rejt magában valamilyen szintű kockázatot, amely negatív irányba fordíthatja a per végső kimenetelét.

A fogyasztóvédelmi ügyek esetén megállapítható, hogy a per várható hasznossága nem feltétlenül haladja meg a per várható költségeit. Ilyen kis jelentőségű ügyekben a reprezentatív félnek nem biztos, hogy megéri megszervezni a csoportot, hiszen ez sok időbe és anyagi kiadásba kerülne. Maga a követelés összege nem biztos, hogy meghaladja a tényleges, számban mérhető, valamint a nem mérhető kiadásokat, amelyeket összefoglalóan tranzakciós költségeknek nevezünk. A számban ténylegesen mérhető kiadások: nem érvényesül maradóként a vesztes fizet elve, az előzetes jogi szakvélemény költsége (jogi képviselő értékeli a tényállást és tanácsot ad abban, hogy pernek milyen lehetséges kimenetele lehet, ez állandó költség), a perköltség viselésének a veszélye, a csoport megszervezésével járó kiadások.²⁵

A tárgyi hatállyal kapcsolatban a másik észrevételem az, hogy hiányoznak azok a területek, amelyek esetében ténylegesen motiváló lehet egy csoport megszervezésre és az együtt való pereskedés. Azokban az ügyekben, ahol a károkozó magatartás jelentős kárt okoz, de ez a kár a nagyszámú károsultak között eloszlik olyan módon, hogy önmagában mindegyik károsult kára csekély a kollektív kárhoz képest. Ezek az ügyek lehetnek volna a nagy horderejű károkozási ügyek, mint például a vörösiszap katasztrófa. Számos kártérítési ügy indult el egyénenként és pertársaság formájában vagyoni kártérítést vagy sérelemdíjat követelve. Akik pertársaságba tömörülve indítottak pert, azok valamennyivel könnyebb helyzetben vannak, mint azok, akik egyénileg érvényesítik a kárukat.²⁶ El lehet képzelni, hogy mennyi idővel, energiával, anyagi költséggel jár egy ekkora ügyet irányítani. Az eddig megítélt kártérítések összege köszönő viszonyban sincsenek a tényleges okozott kár mértékével. Átlagosan, aki elveszítette a hozzátartozóját 8-10 millió forintot kapott, aki megsérült 4-5 millió forintot. Egy kórházi műhiba pernél számos esetben nagyobb vagyoni és nem vagyoni károkat ítélnek meg. S ha alapul veszem az eddig megítélt összegeket és kiszámolom, hogy mekkora anyagi és nem anyagi költséggel jár egy pertársaság megszervezése, irányítása, az ügy elhúzódó mivolta miatt, akkor pergazdaságossági szempontból nem feltétlenül éri meg perbe bocsátkozni. Ha egyénileg próbálom meg, akkor főleg nem. Egy opt-out alapú rendszer esetében sokkal hatékonyabban lehetett volna orvosolni ezt az ügyet is, de említhetném a devizahitelesek ügyét, illetve

²⁵ NAGY (2014) i. m. 204–206.

²⁶ SZABÓ Zoltán: Ügyvédek küzdenek a devecseriekért. Elérhető: http://index.hu/belfold/2010/10/22/ugyvedek_kuzdenek_a_devecseriekert/ (Letöltés dátuma: 2016.09.30.)

az azbeszt által mérgezett Lőrinczi lakóinak ügyét is. Arról nem is beszélve, hogy a bíróságokat jelentős tehertől mentesíthették volna meg. Egy csoportba tömörülve az összes károsult, egy eljárásban érvényesíthette volna az igényét. Az óriás költségek és az ügy elhúzódása miatt nagyvállalattal szemben jelenleg Magyarországon polgári jogi igényt nem éri meg beterjeszteni, mert hiányoznak a törvényes lehetőségek, amelyek hatékonyak. Az ilyen károsultaknak marad a büntetőjogi vagy a közigazgatási szankció kikényszerítése bírósági úton, illetve az egyedi perek indítása. Viszont ebben az esetben találkozhatnak azzal a problémával, mint a vörösiszap ügy esetében, hogy felmentik a felelősöket. Az ügy polgári jogi jellege elveszik, hiszen alapvetően polgári jog megsértéséről beszélhetünk, ami polgári jogi jogkövetkezményt kíván. Hiányzik belőle a preventív hatás, ami magába foglalja a reparációt és a kompenzációt is. A tárgyi hatály tekintetében a környezetvédelem kiszorulását is szembetűnőnek érzem. Az előbb említett vörösiszap, vagy az azbeszt károsító hatásai a mai napig megtalálhatóak a környezetben. Az azbeszt a levegőt szennyezi évek óta, míg a vörösiszap a termőföldet. Ezeknek mind környezetvédelmi negatív hatásai vannak, amelyek jelenleg jogorvoslat nélkül maradnak. Az állam hiába bírságol, vagy reparál, ha ezek a negatív hatások az embert, mint jogalanyt közvetlenül érintik. Véleményem szerint a jogalkotó itt az európai vonalat szeretne volna követni, amely jól működik azokon a területeken, amelyet a magyar jogalkotó is szabályozni kíván, de lehetett volna tágabb a tárgyi hatálya a törvénynek, mert ezzel sok problémás ügyet, könnyebben rendezhettek volna.

Méretgazdaságossági szempontból a bíróságoknak is előnyt jelentett volna, ha nem egyenként fordulnának hozzájuk a károsultak, hanem együtt és egy eljárásban.²⁷

A jogalkotó mellőzi a speciális hatásköri szabályok használatát, tehát az általános hatáskör szerint járásbíróság jár el első fokon, ha pertárgy érték eléri a törvényszéki hatáskört, akkor a törvényszék jár el első fokon. Az mindenképpen jó meglátás a jogalkotó részéről, hogy ilyen csekély jelentőségű ügyeknél elegendő első fokon az egyesbíró, s ha kivételesen bonyolult az ügy, akkor hármas tanácsot is elrendelhet. Az egyesbíró szerepével egyetértek, viszont azzal, hogy egy lényegesen új intézményt általános hatáskör szerint járásbírósági hatáskörbe is utalja a jogalkotó, azzal nem. Ennek indoka, hogy valószínűleg kevés társult perrel kapcsolatos ügy fog megindulni, ami a tárgyi hatállyal kapcsolatos szűk alkalmazhatósággal magyarázható, ezért az egyik megoldás lehetne Udvary Sándor felvetése, miszerint a Fővárosi Törvényszék

²⁷ NAGY (2011) i. m. 164–170.

járjon el kizárólagos hatáskörrel ország specifikusan vagy pedig megyei szinten a törvényszékek.²⁸

Érdekes kérdést vet fel a kötelező jogi képviselő kérdése, hiszen ilyen kis jelentőségű ügyekben mi a motiváló tényező egy ügyvéd számára. A sikerdíj mértéke nem lehet túlságosan magas, mert az már perhasznossági szempontból anyagilag nem érné meg a jogosultnak. Bár az is megjegyzendő, hogy egy későbbi tervezetben a munkával arányos díjazáshoz kötné a jogalkotó az ügyvédek munkáját, s amely alapján megszüntetné a sikerdíj intézményét.²⁹ Egy bonyolultabb ügy esetén, ha az ügyvéd beépíti a sikerdíj összegét az ügyvédi munkadíjba, akkor az jelentősen megemelheti a perköltséget az ügyfelek számára és pergazdaságossági szempontból már nem feltétlenül érné meg pereskedni. A sikerdíj esetén, akkor jár az összeg az ügyvédnek, ha megnyeri a pert. Ebben az esetben viszont ott van a kockázat, hogy mi történik, ha elveszíti a pert, de ezt a magasabb összeget beépítette az ügyvédi költségbe.

További nehézkes téma a reprezentatív fél kérdése, hiszen itt sem található meg az a motiváló tényező, hogy valaki reprezentatív felperessé váljon, hiszen az aktív szerepléssel sem kap többet a megítélt összegből, mintha passzív fél lenne.

A mai jogviták meglehetősen komplex volta és az Amerikai Egyesült Államokhoz, valamint az Európa többi országához való felzárkózás reményében mindenképpen indokolt a kollektív igényérvényesítés rendszerének bevezetése.

A csoportos igényérvényesítés hazai intézménye ezt tenné lehetővé. Előnye, hogy a hasonló ügyek egy csokorba rendezésével költségmegtakarítás érhető el, csökkennek az effajta perléssel járó nehézségek és nő a hatékonyság, igazságosabb ítélet születik és az emberek általánosságban csekélynek, de számukra igenis súlyosnak megélt kára jogorvoslásra kerül, különösképpen azokon a területeken, ahol az állam a közérdekvédelem intézményeivel nem tudja képviselni ezeket a károsultakat, mivel törvényi felhatalmazása az adott területre nézve hiányzik, ezáltal a csoportba tömörülés segíti a károsultak számára jogaik érvényesítését. További pozitívum még, hogy a magyar jogalkotó az új Polgári Perrendtartásban a kollektív igényérvényesítések kapcsán, szemben sok más európai országgal, ahol csak a közérdekvédelem szerepel a csoportos igényérvényesítés palettáján, a hazai tervezetben a jogalkotó a közérdekvédelem és

²⁸ UDVARY Sándor: A perbeli fő-és mellékszemélyek státusának egyes kérdései – de lege ferenda. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 166–167.

²⁹ Tézisek az új ügyvédi törvény előkészítéséhez. Elérhető: <http://www.kormany.hu/download/2/6b/d0000/%C3%A9Aj%C3%9Ct%20-T%C3%A9zisek%202016okt20%20v%C3%A9gleges.pdf#!DocumentBrowse> (Letöltés dátuma: 2016.10.30.)

a közérdekvédelem által nem képviselhető területeken is lehetőséget biztosít a jogosultaknak igényeik megfelelő érvényesítésére.

6. Összegzés

A csoportos perlés, avagy class action jogintézménye meglehetősen negatív megítéléssel bír és megosztja a jogászvilág hazai és külföldi szakértőit és az igazságszolgáltatásban dolgozó személyeket egyaránt.

A rendszert számos kritika érte/éri még ma is a jogintézményben található aránytalanságok, visszaélések és annak eleve *opt-out* jellege miatt. Az *opt-out* mechanizmust mind az Európai Bizottság, mind az Alkotmánybíróság szigorú szemmel szemléli, hiszen álláspontjuk szerint az jogsértő, mivel az egyén ebben a fajta rendszerben nem élhet az önrendelkezési jogával, meghatalmazása nélkül, helyette mások dönthetnek egy őt is érintő perben. Mindezek ellenére mégis az látható, hogy ez a károsnak, alkotmányellenesnek kikiáltott rendszer működik és sikerrel működik, hiszen az Egyesült Államokban éves szinten több millió ilyen ügyet folytatnak le eredményesen.

Európában és így hazánkban is, az előbb ismertetett okok és az amerikai intézményektől, az „amerikai jótól” való elhatárolódás miatt elsősorban *opt-in* modellen alapuló kollektív igényérvényesítési módszerekkel találkozhatunk. Itt találunk igen jól, akár több év, évtized alatt felépített rendszereket, mint pl.: Finnország esetében, de kevésbé következetes, sokszor zavart, nehezen értelmezhető jogintézményeket is.

Azzal, hogy Magyarországon is megteremtődött a lehetőség a kollektív igényérvényesítésre, azzal a jogalkotó egy hidat képzett, amely összeköti a folyamatosan változó anyagi jog és az eljárásjog két partját. Az eljárásjog végre válaszolt azokra a kérdésekre, amelyekre hosszú évek alatt nem tudott, vagy nem kellően tudott válaszolni. A jogtudósok, jogalkotók, jogalkalmazók körében biztos lesz, akinek tetszeni fog az új rendszer, és biztosan lesz olyan, akinek nem fogja elnyerni a tetszését. A válasz majd a két álláspont között lesz, amely az idő és a gyakorlati alkalmazhatóság alapján fog kiderülni. Véleményem szerint nem várható akkora eredmény, akkora kihasználtság ettől az új rendszertől, mint például az Egyesült Államokban, hiszen teljesen eltérő társadalomokról beszélünk. Ott egy hosszú éveken keresztül csiszolódott rendszer épült ki, amely áthatja az emberek mindennapjait. Magyarországon is idő kell hozzá mire a társadalom számára ismert és elfogadott lesz az új intézmény. Bár kez-

detben a bírának, ügyvédeknek is elég nagy kihívást fog okozni a rendszer használhatósága.

A dolgozatomat és témámat Gátos György kérdésével és válaszával szeretném zárni.³⁰ Lerontja-e class action a valóságos eljárásjog értékeit? „Általános vélemény, hogy nem, inkább figyelemfelhívást szolgál, és azt a célkitűzést valósíthatja meg, hogy a vadhajtások lenyesegetésével az eljárásjog igényes eszközévé válhasson ez az intézmény. Inkább színesebbé, rugalmasabbá teszi az eljárásjogot, amely az új intézmények által alkalmasabbá válik az új élethelyzetek megfelelő kezelésére.”

³⁰ GÁTOS (1992) i. m. 104.

